

Pentadbiran Mahathir

Prestasi dan Krisis dalam Pemerintahan

diedit oleh Ho Khai Leong dan James Chin

TIMES BOOKS INTERNATIONAL

Singapore • Kuala Lumpur

Edisi bahasa Melayu ini adalah terjemahan daripada
Mahathir's Administration: Performance and Crisis in Governance
terbitan Times Books International
kecetakan bagi Times Media Private Limited, 2001

Edisi Bahasa Melayu © 2003 Times Media Private Limited

Diterbitkan oleh Times Books International
Kecetakan bagi Times Media Private Limited
Anak syarikat Times Publishing Group

Times Centre, 1 New Industrial Road, Singapore 536196
Tel: (65) 6213 9288 Faks: (65) 6285 4871
E-mail: te@tpl.com.sg
Online Book Store: <http://www.timesone.com.sg/te>

Times Subang, Lot 46, Subang Hi-Tech Industrial Park
Batu Tiga, 40000 Shah Alam, Selangor Darul Ehsan, Malaysia
Tel & Faks: (603) 5636 3517 E-mail: ehong@tpg.com.my

Semua hakcipta terpelihara. Mana-mana bahagian juga tidak dibenarkan ditiru, disimpan dalam sistem pengeluaran semula, ataupun dipancarkan walaupun melalui sebarang cara pun termasuk kaedah elektronik, mekanikal, fotokopi, rakaman atau lain-lain tanpa kebenaran yang empunya hakcipta terlebih dahulu.

National Library Board (Singapore) Cataloguing in Publication Data

Pentadbiran Mahathir : prestasi dan krisis dalam pemerintahan / diedit oleh Ho Khai Leong dan James Chin. - Singapore : Times Books International, c2003.
p. cm.

ISBN 981-232-385-3

1. Mahathir bin Mohamad, 1925- 2. Malaysia - Politics and government.
3. Malaysia - Economic policy 4. Malaysia - Foreign relations. I. Ho,
Khai Leong, 1954- II. Chin, James.

DS597.2

959.5054 — dc21

S1.S2002048058

1A

10/9/2003

Dicetak oleh Utopia Press Pte Ltd

M

1117263

25 AUG 2003

Perpustakaan Negara
Malaysia

<i>Penyumbang</i>	t
Pengenalan: Pentadbiran Mahathir Terkepung <i>Ho Khai Leong</i>	1-4
Kerangka Politik dan Pentadbiran: Cabaran dan Pembaharuan di Bawah Pentadbiran Mahathir <i>Ho Khai Leong</i>	8
Pertandingan Tak Setanding: Hubungan Persekutuan-Negeri di Bawah Mahathir <i>James Chin</i>	30
Mengatasi Politik Berasaskan-Ras di Malaysia: Menentukan Norma untuk Kerjasama Berbilang Etnik yang Lebih Mendalam <i>Meredith L. Weiss</i>	68
Krisis Baru dan Masalah Lama di Malaysia <i>Ooi Kee Beng</i>	111
Keperibadian, Tuntutan dan Luar-Jangkaan: Penentu Dasar Luar Malaysia dalam Pentadbiran Mahathir <i>Joseph Liow</i>	133
Mudah Terdedahnya dan Kapitalisme Parti: Pertembungan Malaysia dengan Krisis Kewangan 1997 <i>Ng Boey Kui</i>	176
Ahli Politik yang Bertanding, Wawasan yang Bersaing: Wawasan 2020 Mahathir Mohamad dan Gelombang Kebangkitan Asia Anwar Ibrahim <i>Claudia Derichs</i>	207
Mahathir, Islam, dan Dilema Melayu Baru <i>Patricia Martinez</i>	235

Kesimpulan:	275
Warisan dan Pemerintahan Mahathir dalam Milenium Baru	
<i>Ho Khai Leong</i>	
<i>Indeks</i>	278



Mengenai Editor

Ho Khai Leong ialah Pensyarah Kanan di Department of Political Science, National University of Singapore. Beliau mengkhusus dalam teori dasar awam, ekonomi politik dan politik Malaysia dan Singapura. Beliau telah menerbitkan karyanya di dalam jurnal seperti *Asian Journal of Political Science*, *The Pacific Review*, *The Asian Journal of Public Administration*, *Pacific Focus*, dan *Southeast Asian Affairs*. Karyanya yang terakhir ialah *The Politics of Policymaking in Singapore* (Oxford University Press, 2000). Beliau merupakan fellow pelawat di Japan Institute of International Affairs, Jepun, pada tahun 1992. Beliau menerima ijazah kedoktorannya daripada Ohio State University pada tahun 1988.

James U.H. Chin ialah Associate Dean di School of Humanities and Social Sciences, University of Papua New Guinea. Beliau telah menerbitkan karyanya di dalam jurnal seperti *Asian Journal of Political Science*, *Asian Survey*, *Journal of Commonwealth and Comparative Politics*, *Journal of Contemporary Asia*, *South East Asia Research*, dan *Electoral Studies*. Penerbitan mutakhirnya termasuklah *Chinese of South East Asia* (Minority Rights Group, 2000) dan "Kataks", *Kadazan-Dusun Nationalisme and Development : The 1999 Sabah State Election* (Australian National University, 1999). Sebelum kerjayanya dalam bidang akademik, Dr. Chin bekerja sebagai wartawan di Singapura dan Malaysia.

Mengenai Penyumbang (*menurut abjad*)

Claudia Derichs ialah Assistant Professor of Political Science di Institute of East Asian Studies, University of Duisburg, Jerman. Beliau telah menerbitkan secara meluas karya tentang politik Jepun dan pergerakan sosial di Jepun di samping makalah-makalah mengenai pembangunan negara dan pemerintahan di Malaysia. Beliau seorang editor-bersama bagi siri berjudul *Discourses on Political Reform and Change in East and Southeast Asia* (Duisburg, 2000–). Sebelum kerjayanya dalam bidang akademik, Dr. Derichs bekerja sebagai wartawan sains.

Joseph Liow ialah Associate Research Fellow dengan Institute of Defence and Strategic Studies, Singapura dan telah menulis tentang politik dan dasar luar Malaysia. Penerbitannya yang terakhir ialah "Crisis, Choice and Change: Malaysian Electoral Politics at the End of the 20th Century" dalam *Asian Journal of Political Science*. Beliau kini sedang bercuti belajar di London School of Economics.

Patricia A. Martinez ialah pakar Malaysia tentang agama, dengan pengkhususan dalam Islam. Dr. Martinez telah menerbitkan karya mengenai penteorian dalam premis pasca penjajah, politik lokasi dalam karya feminis dalam agama, rasialisasi Islam dan Islamisasi di Malaysia, dan tentang pelbagai aspek urusan wanita Islam dengan negeri dan dengan pemodenan. Beliau seorang Fellow-In-Residence di Asia-Europe Institute, University of Malaya, Kuala Lumpur.

Ng Boey Kui sekarang ini seorang Associate Professor di Nanyang Business School, Nanyang Technological University, Singapura. Beliau menerbitkan secara meluas karya mengenai pengurusan makroekonomi, pembaharuan kewangan, perbankan pusat dan rangkaian perniagaan Cina etnik. Sebelum menyertai bidang akademik, beliau bertugas di Bank Negara Malaysia selama dua belas tahun, dan di Southeast Asia Central Banks (SEACEN) Research and Training Centre selama tiga tahun sebagai ahli ekonomi penyelidikan. Beliau pernah menjadi perunding latihan kepada SEACEN Centre, BOC (British Oil Corporation) Gases, dan Asian Commerce and Economic Studies Centre (ACES).

Ooi Kee Beng ialah Pensyarah dalam Pengetahuan Am mengenai negeri China, Sejarah China dan Sejarah Idea China di Stockholm University, Sweden sejak tahun 1994. Bidang minat penyelidikannya termasuklah modenisasi orang Cina dan Malaysia, pembinaan negara, moraliti Taoist, dan kepentingan pewujudan dan penyenggaraan bagi Sufficient Discursive Commonality ('Changdao') dalam pembaharuan negara moden. Dr. Ooi telah menterjemahkan 'Sunzi bingfa' daripada bahasa Cina Klasik kepada bahasa Sweden.

Meredith L. Weiss seorang pelajar kedoktoran dalam Political Science di Yale University. Beliau telah menghabiskan beberapa tahun di Malaysia dan Singapura dengan menjalankan penyelidikan tentang masyarakat madani, perubahan politik, dan isu-isu berkaitan. Penerbitan mutakhir dan akan datangnya mengenai Malaysia termasuklah makalah dan bab-bab buku mengenai organisasi bukan kerajaan (NGO). Pilihan Raya Umum 1999, pergerakan Reformasi, sifat berubah-ubah keetnikan dan komunalisme, dan peranan masyarakat madani dalam politik pembangkang. Beliau juga telah menulis tentang NGO, khususnya kumpulan wanita di Singapura.

Pentadbiran Mahathir Terkepung

Ho Khai Leong

Kerajaan Malaysia di bawah Mahathir Mohamad terkepung. Teman-teman tua dan mudanya di dalam Pertubuhan Melayu Bersatu Kebangsaan (United Malays National Organisation – UMNO), yang mengetuai kerajaan campuran yang sedang memerintah, telah berulang kali mencabar kepemimpinannya. Selepas pemecatan Timbalannya, Anwar Ibrahim, beliau menghadapi bantahan di jalan-jalan raya, terutamanya daripada belia Melayu bandar yang dikatakan penerima faedah daripada dasar kerajaan. Kritikan antarabangsa yang bertalu-talu – yang paling akhir ialah, beliau disenaraikan buat kali ketiga berturut-turut sebagai salah seorang daripada sepuluh orang “musuh” akhbar bagi tahun 2001 oleh Committee to Protect Journalists (CPJ), iaitu jawatankuasa untuk melindungi wartawan, sebuah badan yang memantau media peringkat antarabangsa yang bertapak di New York – juga telah menjelma dengan nyatanya dan telah membuatnya bersikap mempertahankan diri yang kian bertambah. Namun, walau apa pun yang berlaku, Mahathir tetap merupakan pemimpin yang berkuasa dan tidak menyesal. Tindakannya dan retoriknya menyarankan bahawa beliau masih utuh, yang mahu dan sanggup mempengaruhi peristiwa, bukan orang yang menjadi penggerak balas kepada keadaan. Beliau pertama-tamanya nasionalis Melayu; keduanya, pmoden; dan ketiga, beliau ahli politik yang pragmatis. Setelah berlangsungnya 20 tahun pengemudian Mahathir yang pintar dan kadangkala bergelora yang membawa sebuah negara kecil berpenduduk 20 juta kepada status negara membangun yang boleh berbangga sebagai salah sebuah negara yang pertumbuhan ekonominya terpantas di daerah Asia-Pasifik, mungkin inilah masanya

untuk menilai beberapa pencapaian dan masalah Mahathir sebagai Perdana Menteri. Buku ini menumpukan perhatian pada pemerintahan dan prestasi Mahathir dalam dua dekad yang lalu. Perkara utama ialah, untuk lebih memahami bagaimana institusi politik, ekonomi dan pentadbiran di bawah pengemudian Mahathir telah berprestasi dan bagaimana institusi ini telah memberi kesan ke atas perkembangan politik, sosial dan budaya negara ini.

Ramai daripada pengarang menangani beberapa persoalan yang sama. Yang menarik ialah, mengenai sejauh mana Mahathir sebagai pemimpin UMNO dan Perdana Menteri telah meninggalkan kesan kepada institusi sosial, politik, ekonomi dan budaya dalam negara: Apakah strateginya menghadapi rakannya dan musuhnya? Dalam keadaan bagaimanakah pelbagai institusi politik seperti perundangan, birokrasi, aristokrasi dan pembangkang tunduk kepada kuasa dan manipulasi Mahathir? Di bawah pentadbirannya, adakah hubungan persekutuan-negeri bertambah baik atau sebaliknya? Persoalan kedua melibatkan impak Mahathir ke atas pelbagai isu dan sektor dasar seperti politik etnik, dasar huar negara, proses Islamisasi, tindak balas terhadap krisis ekonomi dan daya usaha pembinaan negara. Bagaimanakah kajian-kajian ini menilai Mahathir sebagai penggerak, pelaksana, perencana dan pembina dasar-dasar ini? Sudahkah beliau jangkakan senario perkembangan-perkembangan ini? Apakah tindak balas dan caranya untuk menangani isu-isu yang mencabar ini dan kepada krisis yang menjelma? Dapatan-dapatan kepada persoalan ini dipaparkan di dalam bab-bab buku ini.

Pentadbiran Mahathir ada pasang surutnya, mungkin cara termudah dan terbaik untuk memahami pentadbiran Mahathir bukanlah melihatnya secara menyeluruh, tetapi sebagai satu perjalanan yang terbahagi kepada pelbagai fasa.

Fasa pertama, dari tahun 1981 hingga 1984, boleh dilihat sebagai tempoh berbulan madu apabila semuanya kelihatan meningkat. Lakonan bersama antara Mahathir dengan Musa Hitam, iaitu pentadbiran "2M", muncul dengan jangkaan tinggi bahawa ia bakal merupakan pentadbiran bersih dan cekap. Pengkritik Mahathir dibisukan oleh prestasi yang menggirangkan. Tetapi, wujud pada akhir tempoh ini satu peristiwa besar, iaitu perpecahan pentadbiran 2M. Pada hakikatnya, penjelmaan peristiwa ini, bersama-sama kelemahan di dalam Barisan Nasional dan

UMNO dan munculnya kemelesetan ekonomi sama-sama bertanggungjawab memulakan fasa kedua.

Tempoh kedua, dari tahun 1985 hingga 1990, apabila segala-galanya, dengan memparafrasakan Hukum Murphy, yang boleh menjadi silap tetap akan tersilap. Ekonomi merosot, pertumbuhan pendapatan sebenar jatuh, inflasi meningkat dan kempen penswastaan mula menunjukkan apa yang ketua pembangkang Lim Kit Siang gelar "perompakan". Tambahan lagi, Mahathir menghadapi cabaran langsung paling hebat kepada kepemimpinan UMNOnya – pemberontakan kilat Tengku Razaleigh Hamzah yang berakhir dengan pembatalan pendaftaran UMNO. Pilihan raya umum 1986 dan 1990 merupakan perjuangan yang sukar bagi Mahathir kerana UMNO dicabar dari dalam dan luar.

Kemenangan Mahathir dalam pilihan raya 1990 merupakan permulaan fasa ketiga pentadbirannya, iaitu daripada keputusan pilihan rayanya yang terbaik dalam pilihan raya 1995 hingga kepada keruntuhan mata wang dua tahun kemudiannya. Tiada pertentangan yang lebih nyata; pilihan raya 1995 memperlihatkan "kesan Mahathir" ke atas pengundi Malaysia dan memusnahkan saki-baki cabaran daripada Tengku Razaleigh dan Semangat Melayu 46 (S46). Sebenarnya, S46 dibubarkan sejurus selepas pilihan raya. Ketika berada di puncak, Mahathir mengisyiharkan Wawasan 2020nya, dan menera kesannya pada Dasar Pembangunan Negara (DPN) untuk membimbing Malaysia ke milenium baru. Rakyat Malaysia daripada semua kumpulan etnik tetap optimistik terhadap masa depan mereka dan mengenai kemampuan Mahathir menjadikan wawasannya satu kenyataan. Warisan Mahathir kelihatan cukup selamat. Namun, dua tahun selepas pilihan raya, kesemuanya haneur. Keruntuhan Baht negara Thai menyebabkan kesemua mata wang serantau menjunam bersamanya, ringgit Malaysia tidak terkecuali. Dalam tempoh sebulan krisis Baht, warisan Mahathir disangskian.

Penurunan nilai ringgit membawa ke fasa keempat pentadbirannya dari tahun 1997 hingga kini. Kebencian Mahathir terhadap pemulihan IMF (International Monetary Fund) dan kesukaannya kepada ekonomi bukan ortodoks (kawalan mata wang) memperlihatkan bukannya Mahathir yang semakin lunak tetapi Mahathir selaku pejuang yang segar bugar. Naluri pergaduhan jalanan Mahathir menyaksikan mangsa paling besar bakal pengantinya Anwar Ibrahim. Kepantasannya berlakunya

pemecatan Anwar daripada UMNO memerlukatkan pemerhati UMNO yang paling matang. Serta-merta reformasi menjadi lambang paling nyata bagi segala-gala yang silap dengan pentadbiran Mahathir. Kronisme, nepotisme, rasuah, urusan istimewa dengan projek penswastaan yang paling menguntungkan, projek mega, kejayaan terhad bagi langkah-langkah kawalan ekonomi, ketidak-cekapan pentadbiran, dan pita merah berterusan meskipun wujud genggaman kuasa politik Mahathir dalam jentera kerajaan dan parti. Rasuah di peringkat tinggi kelihatan bertambah buruk. Had perubahan dan kemampuan bertindak negara Malaysia pastinya diuji sekeras-kerasnya oleh perkembangan politik di dalam negara.

Satu senarai panjang mengenai pencapaian dan masalah Mahathir boleh diwujudkan. Walaupun kebanyakan perkara dalam senarai tersebut sungguh penting, namun sumbangannya yang paling ketara kepada kehidupan rakyat Malaysia ialah, pengubahan bentuk struktur kekuasaannya – antara institusi perundangan dengan eksekutif, antara kerajaan persekutuan dengan negeri, antara *polis* (bandar) dengan pasar, antara kerajaan dengan masyarakat madani. Dalam Bab 1, "Kerangka Politik dan Pentadbiran: Cabaran dan Pembaharuan di Bawah Pentadbiran Mahathir", Ho Khai Leong menangani perkembangan utama di bawah pentadbiran Mahathir dan pelbagai institusi politik seperti UMNO, Parlimen, pembangkang dan birokrasi. Beliau kemudiannya meneliti daya usaha pembaharuan sektor awam utama yang direka untuk menghadapi masalah kebertanggungjawapan dan kecekapan. Tumpuan utama pentadbiran Mahathir ialah, pada transformasi masyarakat Malaysia. Ho menyatakan bahawa "Kepimpinan Mahathir adalah mengenai perubahan, bukan sekadar pengemudian".

Tema hubungan persekutuan-negeri dikembangkan dalam bab kedua, "Pertandingan Tak Setanding: Hubungan Persekutuan-Negeri di Bawah Mahathir" oleh James Chin mengemukakan gambaran keseluruhan yang luas dan analisis ketegangan dan kekhawatiran yang terlibat dalam hubungan antara kerajaan pusat dengan kerajaan negeri, negeri-negeri di Malaysia Timur, Sabah dan Sarawak, dan negeri-negeri tumpuan orang Melayu iaitu Kelantan dan Terengganu. Dengan wujudnya kecairan politik di negeri-negeri ini, sukar sekali untuk meramalkan masa depannya. Hubungan antara kerajaan persekutuan

dengan negeri yang menekan dan tidak mantap tidak banyak menambah kepada kewajaran kepemimpinan Mahathir.

Setelah dua dekad Mahathir menjadi Perdana Menteri, arena politik, sosial dan ekonomi kini sampai ke peringkat di mana orang awam tidak pasti, atau pendapat mereka berbelah bagi, tentang arah tuju negara. Pilihan raya umum 1999 banyak menarik perhatian semata-mata kerana ia menggambarkan dilema dan kekeliruan pengundi Malaysia. Dalam postmortem pilihan raya umum, salah satu faktor utama keputusan menyedihkan bagi UMNO ialah, salah-urusan Mahathir terhadap peristiwa Anwar. Bab 3, "Mengatasi Politik Berasaskan-Ras di Malaysia: Menentukan Norma untuk Kerjasama Berbilang Etnik yang Lebih Mendalam" oleh Meredith Weiss, memberi tekanan bahawa Malaysia berpusar antara politik berasaskan etnik dengan orientasi politik berasaskan kelas yang longgar. Untuk mengubah budaya politik berasaskan etnik yang telah sebatи ini diperlukan perubahan peristiwa yang besar, tetapi hakikat bahawa pemerhati kini sudah mula melihat aliran yang sedang berubah adalah petunjuk kekacauan yang Malaysia telah dan sedang harungi dalam beberapa tahun terakhir ini.

Demikian juga di dalam Bab 4, Ooi Kee Beng menghujahkan dalam "Krisis Baru dan Masalah Lama di Malaysia" bahawa politik berasaskan etnik di Malaysia, yang wujud sejak era Merdeka, mungkin tidak lagi relevan, atau sekurang-kurangnya, boleh jeda dalam pemahaman perkembangan politik Malaysia masa depan. Perikatan politik di Malaysia, ramalnya, boleh dikaitkan dengan nasionalisme ekonomi yang diperjuangkan oleh Mahathir, dan ironiknya ini mungkin merupakan kelemahan pemerintahan Mahathir.

Pengaruh peribadi Mahathir ke atas dasar luar negara juga penting. Di dalam Bab 5, "Keperibadian, Tuntutan dan Luar-Jangkaan: Penentu Dasar Luar Malaysia dalam Pentadbiran Mahathir", Joseph Liow mengenal pasti tiga fasa dasar luar Mahathir, yang agak menariknya bertepatan benar dengan analisis terdahulu, kecuali fasa terakhir dari tahun 1997 hingga kini. Liow juga mengambil perhatian bahawa faktor seperti tuntutan yang timbul daripada keperluan politik dan ekonomi domestik, dan luar-jangkaan yang dijanakan oleh arena antarabangsa sebahagian besarnya telah membendung perumusan dasar luar semasa era Mahathir, yang pada pokoknya bergantung pada keperluan untuk memenuhi objektif nasionalis.

Di dalam Bab 6, "Mudah Terdedahnya dan Kapitalisme Parti: Pertembungan Malaysia dengan Krisis Kewangan 1997", Ng Beoy Kui menghuraikan keadaan mudah terdedah yang membawa kepada krisis ekonomi negara. Beliau mengambil perhatian bahawa "di Malaysia sebelum krisis kewangan Asia pada bulan Julai 1997, keadaan mudah terdedah itu secara tersendiri mungkin tidak menyebabkan krisis ekonomi. Tetapi, keadaan mudah terdedah boleh ditukar menjadi keadaan runtuh atau krisis yang sebenar dengan adanya pencetus". Krisis kewangan merupakan pelajaran yang tidak boleh diketepikan, kata Ng, dan mudah terdedahnya serta kepentingan parti dalam perniagaan yang telah berakar umbi itu perlu ditangani. Dari segi politik, soal pewarisan masih belum diselesaikan, dan masa yang lama akan diperlukan untuk Perdana Menteri akan datang menentukan tapaknya dalam arus pembangunan negara yang penuh dengan jejak-jejak Mahathir.

Bab 7, "Ahli Politik yang Bertanding, Wawasan yang Bersaing: Wawasan 2020 Mahathir Mohamad dan Gelombang Kebangkitan Asia Anwar Ibrahim", oleh Claudia Derichs meneliti sebab-sebab perselisihan Mahathir-Anwar dan menghujahkan bahawa persaingan mereka berpunca daripada wawasan mereka tentang apa yang menjadikan identiti nasional. Pergelutan terserlah pada Wawasan 2020 Mahathir dan idea Gelombang Kebangkitan Asia Anwar. Hal-hal etika dan moral dalam penghujahan Anwar mempunyai daya tarikan sejagat, oleh yang demikian, kata Derichs, "ia lebih merangkumi dan bersepadan dalam masyarakat berbilang etnik seperti Malaysia daripada konsep Melayu Baru".

Di dalam Bab 8, "Mahathir, Islam dan Dilema Melayu Baru", Patricia Martinez menganalisis aspek-aspek Islam dalam pentadbiran Mahathir. Bagaimanakah keetnikan Melayu dan Islam saling melengkapi? Pengarang menghujahkan bahawa versi Islam Mahathir pragmatis dan "moden", berbanding dengan Islam yang lebih teologikal atau konservatif yang dibawa oleh ulama dan parti politik pembangkang utama. Bagaimanapun, pilihan raya umum 1999 mungkin telah merobah daya usaha dan arah Islamisasi Mahathir. UMNO kini melihat dirinya sebagai kurang berupaya untuk menarik undi orang Melayu berbanding dengan parti pembangkang Islam. Hasilnya, kita melihat akibat pilihan raya itu, UMNO memulakan pendakwahan untuk mengIslamkan dirinya, kerajaan dan negara. Persaingan keagamaan telah muncul sebagai

salah satu isu paling penting dalam perkembangan politik terkini di negara ini.

Inilah isu-isu penting dalam masa pemerintahan Mahathir. Tumpuan perhatian pada pembangunan negara, pembaharuan pentadbiran, pewarisan politik, perhubungan persekutuan-negeri, dasar luar dan pembangunan ekonomi akan berterusan buat masa yang lama untuk menjurus negara ke arah era pasca-Mahathir. Kami berharap analisis yang dipaparkan oleh pengarang-pengarang ini akan membantu pembaca memahami keadaan rumit, dan kadangkala, paradoks ekonomi kepolitikan Malaysia dalam dua dekad yang lampau.

Kerangka Politik dan Pentadbiran: Cabar dan Pembaharuan di Bawah Pentadbiran Mahathir

Ho Khai Leong

Pengenalan

Mahathir Mohamad telah menjadi Perdana Menteri Malaysia sejak tahun 1981 dan merupakan Perdana Menteri negara yang paling lama berkhidmat. Dalam kerjaya politiknya yang sekian lama, beliau terbukti terselamat daripada kekacauan politik dan skandal kewangan, dengan bijak menewaskan semua pencabar kepemimpinan kebangsaannya dan parti dominannya, Pertubuhan Melayu Bersatu Kebangsaan (United Malays National Organisation – UMNO). Daya usahanya yang tidak henti-henti untuk merobati, dan menurut pengkritiknya, merosakkan pelbagai institusi politik Malaysia, telah menjadikannya Perdana Menteri dan tokoh politik yang paling berkontroversi di negara ini. Namun, tiada siapa boleh menafikan pencapaiannya. Kelamaan politiknya mungkin diganjari dengan kemakmuran ekonomi negara yang berterusan. Wawasan pemodenannya untuk meningkatkan Malaysia umumnya dan orang Melayu khususnya, telah menghasilkan ekonomi yang cemerlang semasa tempoh jawatannya sehinggalah krisis mata wang dalam tahun 1997.

Bab ini akan menumpukan perhatian pada transformasi radas politik dan pentadbiran berbanding dengan pentadbiran Mahathir. Ia mencerminkan evolusi pentadbiran Mahathir dan pembaharuaninya, menilai tindak balasnya kepada peristiwa politik utama dalam dekad

yang lampau. Penghujahan teras ialah, bahawa radas negara berhubungan dengan cawangan eksekutif telah diubah sedemikian rupa sehingga pusat kuasa politik telah dialihkan kepada eksekutif. Pendewaan keperibadian Mahathir telah agak berkembang dalam konteks nasionalisme yang lebih luas. Ini disokong pula oleh perkhidmatan awam yang bermindakan pembaharuan yang secara ironi telah tidak mampu mengejar perubahan kemasyarakatan yang sedang berlangsung. Walaupun wujud usaha berterusan untuk pembaharuan, jentera pentadbiran sebahagian besarnya tidak berkesan. Oleh kerana soal pertanggungjawapan merupakan perkara utama di bawah rejim Mahathir, bab ini akan membincangkan sedikit tentang isu ini. Setelah diambil kira semuanya, bab ini menunjukkan bahawa Malaysia di bawah Mahathir, apabila menangani masalah pemerintahan dan pertanggungjawapan, mendedahkan betapa luasnya transformasi institusi Malaysia di tengah-tengah perpecahan berterusan tatanegara.

Kerangka Politik: Pemerintahan dan Transformasi Institusi

Perdana Menteri yang paling lama berkhidmat, dengan lima kemenangan pilihan raya nasional dan 15 tahun di puncak pimpinan, Mahathir setaraf hanya dengan Lee Kuan Yew dan Suharto, sebagai eksekutif paling lama berkhidmat di Asia Tenggara. Dalam tempoh beliau menjadi Perdana Menteri, kuasa eksekutif berbanding dengan institusi politik lain telah berkembang, dan terus bertambah kukuh, dibantu oleh birokrasi yang meluas. Sesungguhnya, wujud keimbangan yang nyata dan kian bertambah mengenai pengagungan kedudukan kuasa Perdana Menteri berbanding dengan institusi-institusi lain di Malaysia. Antara soalan-soalan yang diajukan ialah, mengenai sama ada kuasa yang dipegang oleh Mahathir bertentangan dengan semangat perlembagaan Malaysia ataupun tidak, mengenai kabinet yang besar dan tidak terkawal yang dikuasai oleh orang Melayu, dan mengenai sejauh mana birokrasi bertanggungjawab terhadap institusi demokratik.

Perdana Menteri adalah pemimpin parti majoriti (Barisan Nasional) di Dewan Rakyat. Beliau dengan rasminya dilantik oleh Ketua Negara berperlembagaan iaitu Yang di-Pertuan Agong. Perlembagaan Malaysia berpegang teguh pada prinsip-prinsip tertentu model British dan India, di mana Perdana Menteri, bukannya Ketua Negara, yang merupakan

ketua kerajaan yang berkesan. Ciri-ciri perlu yang lain termasuklah pertalian antara pihak eksekutif dengan badan perundangan, tanggungjawab kolektif, kerahsiaan kabinet, dan kebertanggungjawapan kepada para pengundi. Di bawah pentadbiran Mahathir, pejabat Perdana Menteri memegang lebih banyak kuasa yang sememangnya dimilikinya di bawah perlumbagaan.

Empat Tempoh Pemerintahan Mahathir

Dato' Seri Dr. Mahathir mengangkat sumpah sebagai Perdana Menteri Malaysia pada 1 Julai 1981. Kenaikannya ke puncak kekuasaan sungguh menakjubkan. Beliau telah disingkirkan daripada UMNO dalam tahun 1969, tetapi apabila diterima masuk semula ke dalam parti, beliau dipilih menduduki Majlis Tertinggi parti tersebut. Pada tahun 1973, beliau dijadikan senator dan, setahun kemudian Menteri Pelajaran dalam Pentadbiran Razak. Pada bulan Jun 1981, Mahathir, ketika itu Timbalan Presiden UMNO dan Timbalan Perdana Menteri dan pilihan Hussein Onn sebagai pengganti, dipilih tanpa bantahan oleh Persidangan Agung UMNO sebagai presidennya yang baru. Kenaikannya ke kedudukan Perdana Menteri disambut dengan kebimbangan oleh pihak-pihak tertentu, terutamanya oleh masyarakat bukan Melayu, kerana beliau dilihat sebagai cauvinis Melayu.

Pentadbiran Mahathir boleh dibahagikan kepada empat tempoh. Tempoh pertama bermula pada tahun 1981 dan berakhir pada tahun 1984. Suasana pentadbiran pada tempoh ini tercakup dalam slogan "Kerajaan Bersih, Cekap dan Amanah" yang digunakan semasa pilihan raya umum 1982. Antara lain, pentadbiran Mahathir cuba meneliti perusahaan milik kerajaan yang disalah-urus dan tidak menguntungkan, menghapuskan rasuah, memperbaiki kecekapan birokrasi, dan membendung percekcokan dalam politik di peringkat persekutuan dan negeri. Pada pelancaran kempen "Kepimpinan Melalui Teladan" di Kuala Lumpur pada 19 Mac 1983, beliau dipetik sebagai berkata, "Pentadbiran yang bersih, cekap dan beramanah hanya akan bermakna jika pemimpin, ketua jabatan kerajaan dan pegawainya mempunyai nilai-nilai ini, dan oleh yang demikian, pemimpin kerajaan, yang di dalam politik dan juga perkhidmatan awam, mestilah berjanji dalam usaha memupuk dan memastikan nilai-nilai ini diamalkan." (Alagasaki, 1994, hal. 56). Azamnya untuk merubah institusi politik dan pentadbiran untuk

menjadikannya lebih bertanggungjawab dalam tempoh ini ketara sekali.

Dalam tempoh kedua selepas tahun 1985, prestasi Mahathir menjadi lebih berkontroversi. Pentadbirannya digegarkan dengan tuduhan rasuah dalam kerajaan, percekconan politik di dalam UMNO, dan salah guna kuasa eksekutif terhadap pembangkang yang menentang di dalam dan di luar Barisan Nasional. Pada tahun 1985–86, ekonomi meleset. Kesusahan ekonomi menyebabkan ramai, di dalam dan di luar UMNO, menuduh Mahathir (dan Tun Daim Zainudin) memusnahkan negara dengan dasar yang membawa bencana (terutamanya perindustrian berat HICOM), “projek raksasa” (misalnya, Dayabumi) dan kronisme (mengutamakan korporasi Melayu besar). Proses menswasta mendapat tentangan paling hebat daripada perniagaan dan pembangkang, kerana banyak daripada projek yang diswastakan tidak dibuat melalui tender terbuka dan dikaitkan dengan politik. Tambahan pula, projek yang diswastakan adalah monopolii, seperti PLUS, yang mengaut keuntungan besar sehingga menjelaskan pengguna.

Tempoh ketiga ialah dari tahun 1990 hingga 1997. Setelah berjaya mengatasi pergelutan politik, dan hampir menghabiskan segala sumber untuk menekan pembangkang dalam tempoh kedua, Mahathir menggunakan tempoh khas ini untuk mengukuhkan asas politik dan kesahannya, termasuk menyatu-padukan UMNO, mengurangkan ketegangan antara kerajaan persekutuan dengan negeri, dan akibat polarisasi etnik. Terdapat tiga mercu tanda dalam tempoh ini: pembentukan dan pelaksanaan Dasar Pembangunan Negara (DPN), pelancaran Wawasan 2020 dan isu pewarisan jawatan Perdana Menteri. DPN yang diluluskan di Parlimen pada tahun 1991, pada dasarnya adalah lanjutan kepada Dasar Ekonomi Baru (DEB), dan ia menyediakan asas bagi pembangunan ekonomi Malaysia dalam dua puluh tahun selanjutnya. Pemulihran ekonomi semasa tempoh ini sedikit sebanyak mengurangkan ketegangan antara masyarakat etnik yang berpolarisasi itu. Wawasan 2020 menjadi tulang belakang segala dasar kerajaan. Sungguhpun implikasi politik melebihi kepentingan praktiknya, namun ia tetap menyediakan strategi untuk menyatukan negara. Pada pemilihan parti UMNO 1993, Anwar dan pasukan wawasannya mengatasi golongan lama dan isu pewarisan pun kelihatan selesai (Ho, 1994). Dalam pilihan raya negeri 1994, UMNO menang di Sabah. Dengan perkembangan dalam arena politik ekonomi dan sosial yang sebeginu positif, Mahathir

mungkin berada di puncak kejayaan politiknya. Malaysia mula menunjukkan tanda-tanda liberalisasi dari segi politik dan ekonomi.

Tempoh keempat ialah dari tahun 1997 hingga masa kini. Ketidaktentuan ekonomi dan politik mencirikan tempoh ini. Selepas pemilihan parti UMNO 1993, Anwar kian cuba mencabar Mahathir, mengambil langkah-langkah untuk meluaskan asas kuasanya di dalam parti dan portfolio kerajaan. Nyata Mahathir dan Anwar bertentangan dalam banyak keputusan dasar yang menyentuh hal-hal ekonomi. Pada waktu yang sama, wujud tekanan daripada UMNO, terutamanya daripada puak Anwar untuk menyingkir barisan lama. Krisis kewangan Asia 1997 mengedepankan konflik antara kedua-duanya apabila sekali lagi mereka bertelagah tentang pendekatan menyelamatkan ekonomi. Pada bulan September 1998, Mahathir tidak lagi dapat bertolak ansur dengan Anwar lalu memecatnya sebagai Timbalan dan menyebabkan beliau ditangkap kononnya kerana melakukan liwat. Dengan demikian, Mahathir melenyapkan penyokongnya yang pernah setia kepadanya yang kian mengkritik autoritarianisme dan kronisme rejim itu. Demonstrasi oleh ponyokong Anwar atas nama Reformasi berlaku di jalan-jalan di ibu kota. Tindakan keras Mahathir ke atas gerakan reformasi Malaysia berjaya, namun di samping itu, ia juga merosakkan struktur politik dan sosial negara. Sekali lagi Mahathir membuktikan kebertahanannya dalam politik.

Perbezaan antara separuh pertama dengan separuh kedua tempoh perjawatan Perdana Menteri Mahathir nyata sekali. Dalam fasa pertama, beliau umumnya dapat menonjolkan imej pragmatisme dan kelihatan bertenaga mengenai pemulaan dasar. Menjelang pertengahan tahun 1980-an, beliau kelihatan telah mencorakkan sebuah pentadbiran yang mempunyai banyak dasar pandang ke depan. Persepsi bahawa Mahathir pemimpin yang tegas dan berorientasikan hasil sebahagian besarnya timbul dari fasa khas pentadbirannya ini. Dalam fasa kedua tempoh jawatan perdana menterinya, bagaimanapun, beliau tidak dapat lari daripada kritikan nepotisme dan rasuah, meskipun wujud usahanya yang berterusan untuk memodenkan negara. Pengendaliannya terhadap kes Anwar juga amat bermasalah kerana ia menimbulkan persoalan, pertamanya, tentang hubungan peribadinya dengan timbalan-timbalan yang dilantiknya sendiri, dan keduanya pertimbangannya terhadap kes yang dianggap politikal.

Apa yang tetap kekal, bagaimanapun ialah, cabaran Mahathir terhadap pelbagai institusi politik dalam negara – sistem kabinet kerajaan, badan kehakiman, badan perundangan, dan pembangkang.

Cabaran Mahathir kepada Institusi Politik

Di bawah Mahathir, kuasa eksekutif telah diperluaskan. Hubungannya dengan institusi-institusi politik lain di dalam negara boleh dikategorikan seperti berikut:

1. Eksekutif dan kabinet.

Hubungan antara Perdana Menteri dengan kabinet sudah banyak sekali berubah. Ini sebahagian besarnya ada hubungan rapat dengan gaya pengurusan dan keperibadian Perdana Menteri. Bagi Tunku Abdul Rahman, kabinet adalah forum perbincangan bagi hal-hal dasar. Jika dibandingkan, di bawah pentadbiran Mahathir, kabinet tidak lagi digunakan sebagai forum, tetapi sebagai institusi pak turut yang mengesahkan dasar kerajaan. Sebenarnya, terdapat isu dasar yang pertukarannya dan perundingannya antara pemimpin-pemimpin etnik masih agak luas. Sama juga nyatanya apabila ada persetujuan elit yang kuat dalam Barisan Nasional tentang isu-isu yang dianggap mengancam kedudukan dan kredibiliti masing-masing, tawar-menawar tertutup dalam kabinet – digelar oleh ahli politik sebagai “saluran sesuai” – masih menjadi perkara biasa. Walau apa pun, kebanyakan isu yang berkaitan dengan konfigurasi etnik diselesaikan melalui proses penguasaan Bumiputera. Tawar-menawar dalam kabinet, sekadar yang bererti, berlaku hanya di sekitar pinggiran isu-isu terlibat.

Hal ini berkaitan dengan komposisi etnik kabinet, di mana parti politik berdasarkan orang Cina kurang diwakili. Malaysian Chinese Association (MCA) telah mendakwa bahawa pengurangan dari segi bilangan kedudukan di kabinet telah menjadikannya tidak berkesan dalam menyuarakan permintaan orang Cina kepada kerajaan. Sambil mempertahankan bahawa perwakilan kabinet adalah “asas kuasa politik”, parti itu juga menegaskan bahawa kementerian utama diduduki oleh UMNO, dan bahawa keadaan seperti ini menghakis kuasa tawar-menawar MCA. Malah selepas pilihan raya umum 1999 sekali pun, apabila undi orang Cina yang banyak telah menyelamatkan Mahathir bagi meneruskan kuasanya, wujud jangkaan yang

meluas bahawa barisan kabinet baru akan menyaksikan bilangan Menteri-Menteri MCA atau Gerakan (Gerakan Rakyat Malaysia) yang bertambah. Tetapi ini tidak berlaku.

Semasa krisis mata wang 1997, Mahathir menubuhkan Majlis Tindakan Ekonomi Negara (MTEN). Majlis ini bukan badan yang dipilih. Di samping ahli-ahli kabinet yang telah dilantik menganggotainya, ahli-ahli lain yang menjadikan majlis 24-orang itu adalah wakil-wakil perdagangan, perniagaan, kesatuan sekerja dan kumpulan pemikir. Ia diketuai oleh penasihat ekonomi kerajaan dan bekas Menteri Kewangan, Daim Zainuddin. Sebenarnya majlis ini menggantikan fungsi kabinet dari segi pembuatan dasar. Peranannya dari segi perlembagaan dipertikaikan. Persoalan seperti: Bolehkah wujud majlis tindakan selain daripada kabinet untuk memutus dan membentuk dasar kerajaan? Haruskah badan yang tidak dipilih, yang majoriti anggotanya bukan wakil rakyat atau AP, membuat keputusan bagaimana kerajaan menangani krisis sekarang? Patutkah menteri-menteri kabinet yang tidak berportfolio yang berhubungan terus dengan ekonomi dan perdagangan diketepikan? Meskipun ada persoalan-persoalan yang tidak mententeramkan ini, Mahathir masih meneruskan MTEN. Para pengkritik mendakwa bahawa MTEN adalah satu lagi mekanisme untuk menjadikan keputusan ekonomi utama dalam proses politik kurang telus.

2. **Eksekutif dan Parlimen.**

Umumnya, eksekutif dan kerajaannya mempunyai kuasa mutlak ke atas Parlimen dan proses perundangan. Kekuasaan Perdana Menteri dalam Parlimen tidak perlu dipersoalkan. Semenjak kenaikan Mahathir, kedudukan ini telah menjadi lebih nyata. Manakala pihak pembangkang menghormati Tunku, Hussein Onn, malah Razak sekali pun, bagi Mahathir nyata sekali wujudnya kurang rasa mesra dan kasih sayang. Sikap tidak endahnya kepada Parlimen, apabila beliau sering membuat pernyataan dasar penting di luar dewan, telah menambah-bebankan lagi hubungan antara kerajaan dengan Parlimen.

Perkembangan di bawah pentadbiran Mahathir telah bergabung untuk menjadikan Parlimen kurang berpelbagai, kurang tolak ansur dan kurang berpengetahuan meluas. Bukanlah secara kebetulan yang perubahan-perubahan itu diiringi dengan bukti bantahan yang

menunjukkan penghormatan yang menjunam terhadap keutuhan badan perundangan. Amat tidak munasabah untuk mencadangkan bahawa perubahan-perubahan ini semata-mata disebabkan kepemimpinan Mahathir. Daya-daya sosial, ekonomi dan demografi yang lebih lama juga telah memainkan peranan. Namun, menjadi matlamat Mahathir untuk membentuk Parlimen yang lebih bersifat menghormati keistimewaan-keistimewaan eksekutif. Dalam hal ini beliau berjaya.

3. Eksekutif dan badan kehakiman.

Sebelum pentadbiran Mahathir, badan kehakiman agak bebas daripada gangguan politik. Kebebasan dan keutuhan badan kehakiman ini sebahagiannya diselamatkan oleh peruntukan perlombagaan yang menguasai pelantikan, pembuangan dan pengganjaran para hakim. Hubungan antara badan kehakiman dengan eksekutif tidak bersifat berkontroversi kerana ketiga-tiga orang Perdana Menteri terdahulu menghormati kebebasan badan kehakiman. Tetapi, tiada eksekutif yang telah mencabar kebebasan badan kehakiman lebih daripada Mahathir. Oleh kerana munculnya pembahagian politik dalam UMNO, puak-puak politik telah mengambil jalan untuk menentukan peranan yang lebih terhad bagi badan kehakiman berbanding dengan eksekutif. Sejak tahun 1986, beliau mula sering menyerang Mahkamah secara lisan, selepas beberapa kes yang diputuskan oleh Mahkamah tidak berpihak kepada kerajaan dan UMNO. Ketegangan antara eksekutif dengan badan kehakiman dengan pantas meningkat ke puncak apabila Ketua Hakim Negara, Tun Mohamad Salleh Abas, ketua Mahkamah Agung Malaysia dipecat.

Pada tahun 1988, beberapa tuduhan dibuat terhadap Tun Salleh Abas, dan dalam bulan Mei tahun itu, bertindak atas nasihat Perdana Menteri, Yang di-Pertuan Agong menggantung kerja Tun Salleh. Sebuah tribunal, seperti yang diperuntukkan dalam Perlombagaan, ditubuhkan untuk menyiasat apa yang dikatakan "salah lakunya". Tribunal mendapati Ketua Hakim Negara bersalah dan beliau dilucutkan jawatan pada 8 Ogos 1988. Pada waktu yang sama, Pemangku Ketua Hakim Negara menasihati Agong untuk menggantung lima orang lagi hakim Mahkamah Agung (dua daripada mereka dilucutkan jawatan) yang tampil untuk membela Tun Salleh (Salleh Abas, 1989).

Mahathir menyatakan bahawa pindaan perlu dibuat kerana "Mahkamah telah memutuskan bahawa dalam melaksanakan undang-undang, mereka terikat pada interpretasi dan bukan pada alasan Parlimen merumus undang-undang itu. ... Apabila hakim merasakan beliau pertama sekali perlu membuktikan kebebasannya, maka keadilan menjadi kurang penting." Untuk menunjukkan bahawa kebebasan mereka sebenar-benarnya "garang", hakim "sering melakukan apa sahaja untuk membuat keputusan yang memihak kepada mereka yang mencabar kerajaan," tambah Mahathir.

Penggantungan lima orang hakim Mahkamah Agung dan pemecatan Tun Salleh merupakan titik perubahan dalam sejarah perundangan Malaysia. Episod ini menampilkan persoalan tentang peranan eksekutif berbanding dengan badan kehakiman. Ia juga merupakan contoh yang jelas tentang penganggungan kedudukan kuasa Perdana Menteri. Secara menyeluruh, ini memberi kesan buruk ke atas masyarakat Malaysia mengenai kepemimpinan Mahathir. Pilihan raya kecil Johor Bahru pada tahun 1988 dimenangi oleh calon yang telah berkempen menentang Mahathir mengenai isu ini.

Keutuhan badan kehakiman juga menjadi isu yang dibangkitkan dalam perbicaraan Anwar. Timbalan Perdana Menteri Anwar Ibrahim yang disingkirkan, menyelar Perdana Menteri Mahathir Mohamad dan sistem kehakiman setelah beliau dijatuhi hukuman enam tahun penjara kerana rasuah dalam tahun 1999. "Saya tiada harapan pada keadilan", diberitahuinya kepada mahkamah dalam utusan bertulis apabila diberi kebenaran membuat pernyataan selepas hukumannya. Anwar mengulangi bahawa tuduhan itu adalah "sebahagian daripada konspirasi politik untuk memusnahkan saya" dan memastikan Mahathir "terus memegang kuasa walau apa pun terjadi meskipun ini bererti mengorbankan apa sahaja yang tinggal pada keutuhan badan kehakiman". Peguambela menyatakan Anwar terkejut dengan keputusan itu, yang mengakhiri perbicaraan yang paling lama dalam sejarah Malaysia. Anwar dikutip sebagai berkata, "Perdana Menteri menggunakan sistem kehakiman sebagai alat untuk mengenakan tekanan politik. Segala instrumen kerajaan termasuk pejabat Peguam Negara, polis dan sesungguhnya badan kehakiman berada di bawah telunjuk Perdana Menteri." (Agence

France-Presse, 14 Ogos 1999). Ironinya ialah, Mahathir telah berulang kali berkata bahawa beliau menghormati dan berbangga akan kebebasan badan kehakiman. "Saya akan selalu menghormati kebebasan badan kehakiman. Kita tidak mengharapkan mahkamah bersifat pro- atau anti-kerajaan, cuina pro-Perlembagaan dan pro-undang-undang." (Alagasaki, 1994, hal. 97).

4. **Eksekutif dan raja berperlombagaan.**

Hubungan antara pentadbiran Mahathir dengan raja berperlombagaan, Yang di-Pertuan Agong, adalah tegang. Tidak seperti pentadbiran lampau, apabila hubungannya mesra, hanya ketika pentadbiran Mahathir muncul perselisihan antara kedua-dua institusi.

Krisis perlombagaan 1983 adalah teras ketegangan. Pada bulan Ogos tahun tersebut, Mahathir memperkenalkan rang undang-undang pindaan perlombagaan yang mengandungi perubahan kepada dua puluh dua fasal dalam perlombagaan, yang menurutnya, semata-mata hal prosedur pentadbiran. Setelah rang undang-undang itu diluluskan di Parlimen, raja-raja enggan menandatangannya. Manakala Mahathir cuba sedaya upaya untuk merangkul sokongan bagi memajukan pindaan-pindaan itu, raja-raja tetap tidak berganjak lalu memanggil Persidangan Raja-Raja untuk memutuskan bantahan terhadap pindaan tersebut. Perdana Menteri akhirnya menyerah dan cuba mengusahakan kompromi. Sebahagian besar daripada perlombagaan asal dikekalkan.

Krisis perlombagaan meninggalkan sekurang-kurangnya dua kesan. Pertama, ia telah mencemari hubungan mesra antara pejabat Perdana Menteri dengan raja berperlombagaan. Kedua, ia telah menyebabkan kekeliruan dan perpecahan di kalangan masyarakat Melayu. Sungguhpun akibat krisis tersebut tidak langsung mengukuhkan kedudukan Mahathir sebagai Perdana Menteri, ia bagaimanapun telah meningkatkan ketegangan antara kedua-dua institusi penting dalam negara.

5. **Eksekutif dan parti.**

Perdana Menteri juga adalah Presiden UMNO. Hubungannya dengan partinya dari itu, paling penting pada kebertahanannya

kerana ia melibatkan soal pewarisan dan kesahan. Sesiapa yang menjadi Presiden UMNO pasti akan menjadi Perdana Menteri. Pertaruhan kuasa inilah yang membuat UMNO menjadi pusat pergelutan kepuakan sejak penubuhannya dalam tahun 1945.

Hubungan Mahathir dengan UMNO merupakan hubungan yang paling gamat dan bergelora antara keempat-empat Perdana Menteri. Perpecahan di dalam UMNO mendalam dan tidak dapat diselesaikan semasa Mahathir menjadi Perdana Menteri. Pada bulan Mac 1987, Menteri Perdagangan dan Industri, Tengku Razaleigh Hamzah, melancarkan cabaran yang sengit yang tidak pernah berlaku dahulu. Sungguhpun Mahathir menang, tradisi kepemimpinan UMNO tanpa cabaran telah runtuh. Pengikut-pengikut Razaleigh terus mendera UMNO dengan mengambil tindakan guaman terhadapnya. Pada awal tahun 1988 mereka mencabar Mahathir di mahkamah dengan mendakwa bahawa pemilihan UMNO tidak dijalankan dengan sempurna menurut peruntukan di dalam Akta Pindaan Persatuan. Mahkamah menyebelahi kem Razaleigh dan mengisyiharkan UMNO tidak sah. Mahathir serta-merta menyusun semula dan mendaftarkan parti politiknya, dan menamainya UMNO Baru. Razaleigh mengetuai kumpulan kecilnya dan bersekutu dengan pembangkang selama sembilan tahun sebelum kembali kepada UMNO dalam tahun 1996. Razaleigh patut dianggap sebagai pemula budaya baru, iaitu penentangan dalam politik Melayu. Sebelum percubaan Razaleigh, tiada siapa pernah mengajukan cabaran pemilihan yang langsung dan serius terhadap kepemimpinan UMNO. Tetapi, pertama-tamanya keperibadian Mahathir dan prestasinya lah yang menggerakkan cabaran ini. Dengan mencabar Mahathir, Razaleigh membuka jalan baru dalam pertandingan tanpa mengikut peraturan dan dalam proses itu, memecahkan aura tidak terkalah yang mengelilingi presiden UMNO. Walaupun beliau kalah hanya sedikit sahaja, Razaleigh telah mengubah tradisi ketataan mutlak kepada pemimpin UMNO, yang umumnya dianggap sebagai pelindung feudal bagi masyarakat Melayu.

Dengan terperosoknya bekas timbalan presiden UMNO Anwar Ibrahim di dalam penjara, Razaleigh menjadi pengalir kilat bagi ahli-ahli UMNO yang tidak puas hati yang cuba mendapat kembali kedudukan mereka di dalam parti atau yang ingin mengakhiri

penguasaan Mahathir selama hampir dua dekad itu. Cawangan di negeri asalnya, Kelantan dan beberapa orang lain lagi dijangka mencalonkannya bagi salah satu atau kedua-dua jawatan tertinggi. Tetapi pergerakannya yang baru bertunas itu tidak mendapat momentum yang diperlukan.

Satu lagi perkembangan utama semasa pentadbiran Mahathir ialah "politik wang", di mana wang digunakan untuk membeli jawatan penting di dalam parti. Di samping itu, kebangkitan ahli politik peniaga Melayu sebagai kumpulan pembuat dasar yang berpengaruh menjadikan sistem itu kian terbuka kepada naungan politik oleh ketua eksekutif. Kemunculan kelas politik perniagaan Bumiputera menjadi sungguh penting dalam pengungkapan dasar-dasar berasaskan kelas pro-Bumiputera (Ho, 1997).

Prestasi UMNO dalam pilihan raya umum bulan November 1999 yang tidak mendatangkan inspirasi apabila ia kalah kepada Parti Islam pembangkang di negeri-negeri tumpuan orang Melayu Islam, telah menaikkan harapan Razaleigh untuk mengadakan cabaran kepada jawatan presiden atau timbalannya. Prestasi Mahathir yang kukuh sebelum pemilihan pemimpin UMNO dalam bulan Mei 2000 menyangga asas kuasanya yang tidak tertanding meskipun wujud perpecahan di dalam parti yang telah memerintah Malaysia sejak kemerdekaan dalam tahun 1957. Persengketaan kepuakan – pertentangan keperibadian, perbezaan dasar dan pergelutan kuasa – di dalam UMNO, terus-menerus mengancam kerajaan campuran.

Dengan demikian, kita melihat penggabungan kuasa eksekutif (PM dan kabinetnya), badan perundangan (Parlimen dan dewan undangan negeri) dan badan kehakiman. Idea utama di sebalik cabaran-cabaran Mahathir ini ialah, untuk memperkuatkan lagi pejabat eksekutif. Transformasi institusi politik ini mempunyai kesan besar ke atas perkembangan demokratik dalam negara. Cabaran-cabaran Mahathir terhadap institusi tradisi ini pada sebahagian besarnya telah menghalang rentak perkembangan demokratik. Sambil menjadikan tatanegara lebih berpecah dan majmuk, beliau juga telah mengukuhkan asas kuasanya, dan dengan demikian, membolehkannya memegang kuasa selama lapan belas tahun. Walau apa pun terjadi dalam pilihan raya umum 1999 yang lalu, dan meskipun wujud cabaran daripada Parti Islam SeMalaysia

(PAS), kemampuan Mahathir untuk bertahan dalam politik tidak lain selain menakjubkan.

Dalam segala hal ini, Mahathir bergantung pada birokrasi untuk mendapat sokongan. Kompatriotnya telah menyambut ujikajinya yang berani dan menyokong perjuangan sepenuh jiwa raganya dan yang sering tanpa rasa belas kasihan untuk membentuk struktur sosial dan politik baru yang berasaskan kemodenan.

Kerangka Pentadbiran: Keber tanggungjawapan Birokrasi dan Pembaharuan

Pada mulanya, Mahathir amat bergantung pada perkhidmatan awam untuk mendukung imej kerajaan bersih dan cekapnya, dan dengan penuh ghairah beliau memperkenalkan pelbagai langkah pembaharuan untuk mengubah etika perkhidmatan awam (Mahmood bin Taib, Tan Sri Dato dan Johari Mat, 1992; Ng, 1997). Pada permulaan pentadbirannya, langkah-langkah seperti memakai tanda nama dan perakaman waktu kerja diperkenalkan (Mauzy dan Milne, 1983). Satu percubaan utama lain ialah, membuat Piagam Pelanggan dalam tahun 1993. Tetapi beliau pantas terperangkap, dipesongkan oleh keutamaan-keutamaan lain.

Di bawah Mahathir, keber tanggungjawapan birokratik muncul sebagai isu utama. Perbincangan umum mengenai topik ini menjadi hangat meskipun wujud persekitaran politik yang bersifat bermusuhan. Hegemoni politik yang dikuasai oleh UMNO telah mengukuhkan kuasa selama ini. Sebarang bangkangan terang-terangan di dalam tatanegara sama ada ditumpaskan atau diterima, dengan demikian, isu-isu keber tanggungjawapan politik dan demokrasi sebahagian besarnya diketepikan. Meskipun wujud persekitaran politik yang sebegitu menindas berbagai-bagi pembangkang politik tidak putus-putus berusaha mengedepankan isu keber tanggungjawapan dan tanggung-jawab kepada orang awam, walaupun dengan tumpuan yang sama sekali berlainan – rasuah, skandal ahli politik dan di dalam birokrasi. Alasannya amatlah terang: banyak modal politik yang boleh dibuat daripada tingkah laku rasuah mereka yang berkuasa. Sesungguhnya, beberapa skandal utama dalam tempoh Mahathir telah didedahkan oleh pembangkang politik.

Perbincangan selanjutnya akan meneliti hal-hal mengenai

kebertanggungjawapan awam utama dan juga usaha-usaha terkini pembaharuan sektor awam di bawah pentadbiran Mahathir.

Keber tanggungjawapan Kewangan dan Rasuah

Keber tanggungjawapan kewangan dalam agensi kerajaan penting untuk kawalan pengurusan, dan ia berkaitan dengan keberkesanan yang lebih baik dalam penggunaan sumber-sumber yang ada. Ia mungkin merupakan rantaian yang paling lemah antara rantaian-rantaian keber tanggungjawapan pentadbiran dalam rejim Mahathir. Mekanisme kawalan bagi keber tanggungjawapan kewangan dalam birokrasi sememangnya bermasalah. Umumnya, piawai perakaunan dalam sektor awam, keterbukaannya kepada orang awam, kekurangan kuasa pada Pejabat Peguam Negara (PPN) adalah bidang-bidang yang perlu diperhatikan. Kelemahan-kelemahan seperti ini pada struktur institusi yang menyemak penyelewengan dan perbuatan keterlaluan birokratik tentunya telah menyumbang kepada kemunculan dan menjadi-jadinya rasuah.

Rasuah boleh didefinisikan dengan mudahnya sebagai pengkhianatan terhadap amanah orang awam untuk tujuan keuntungan diri (Mansoor Marican, 1979). Sungguhpun tidak terhad kepada hal-hal kewangan, dalam kebanyakan hal pertukaran wang terlibat. Di Malaysia, rasuah bentuk ini berlaku pada tiga peringkat: peringkat terendah, peringkat pertengahan dan peringkat tinggi (Sivalingam dan Yong, 1991). Pada peringkat tertinggi dan pertengahan, yang terlibat ialah ahli-ahli politik dan birokrat. Satu contoh yang baik ialah BMF yang merupakan salah satu kes ketidak-bertanggungjawapan kewangan besar-besaran dalam negeri. Kritikan orang awam telah diarahkan kepada pilih kasih politik dalam transaksi perniagaan di tahap tinggi kepemimpinan politik dan pentadbiran. Satu tuduhan yang sering dibuat ialah, bahawa penawaran kontrak penswastaan dalam negara adalah berdasarkan kaitan politik dan nepotisme (Clad, 1989; Gomez, 1994).

Bukti yang ada menyarankan bahawa rasuah tidak terhad kepada peringkat atas sistem hierarki sahaja. Di peringkat bawahan, ada juga ringutun dan tuduhan bahawa rasuah kecil-kecilan berleluasa. Sering terdapat laporan yang mendakwa agensi kerajaan terlibat dalam kegiatan haram seperti pemalsuan sijil lahir dan kerakyatan bagi pendatang haram. (*The Straits Times*, 23 Mac 1993). Dalam konteks Malaysia, urusan

kewangan antara peniaga yang memerlukan kelulusan atau kontrak kerajaan dengan pegawai sering dan biasa berlaku.

Mungkin pada hakikatnya wujud langkah-langkah perundungan terhadap pelbagai bentuk rasuah di Malaysia secara umum, namun pelaksanaannya menimbulkan beberapa persoalan yang membimbangkan. Kempen anti-rasuah di Malaysia mempunyai rekod yang bercampur aduk. Hal ini membuat seorang pemerhati melabelkan pengalaman anti-rasuah Malaysia sebagai "kes strategi berinstitusi yang gigih dan teragak-agak yang bercampur baur." (Rafique Rahman, 1986, hal. 136).

Kebertanggungjawapan Pentadbiran dan Sifat Responsif

Birokrasi Malaysia sepatutnya memainkan peranan penting dalam pelaksanaan matlamat dasar yang ditetapkan oleh wakil-wakil yang dipilih, memberi khidmat kepada rakyat Malaysia dan peka terhadap permintaan dan masalah orang awam. Pada ketika ini, mengenai kebertanggungjawapan pentadbiran, birokrasi Malaysia dilandai oleh dua set masalah yang berkaitan: penyelewengan dan ketakcekgapan pentadbiran.

Penyelewengan pentadbiran dalam pelaksanaan DEB semasa tempoh Mahathir merupakan salah satu rungutan utama masyarakat bukan Melayu. Mereka bersetuju dengan matlamat perpaduan negara, dan strategi dua mata penstrukturran semula sosial dan pembasminan kemiskinan, tetapi mereka sentiasa bersungut tentang penyelewengan dalam pelaksanaan dasar. Penyelewangan-penyelewangan ini meliputi penggunaan kuasa budi bicara untuk mendiskriminasi dari segi etnik, kelas dan agama. Akibatnya, penyelewangan DEB telah meluaskan lagi jurang pendapatan antara orang Melayu kaya dengan yang miskin dan menambahkan ketaksamarataan dalam etnik. Penyelewangan sedemikian, dihujahkan, merupakan faktor pemecah dan penyahstabil kerana ia menimbulkan syak wasangka dan mengurangkan keyakinan sektor swasta dan orang bukan Melayu umumnya (Yeoh, 1990, hal. 120).

Penyelewangan dikaitkan dengan ketakmampuan pentadbiran mengumpul dan mendedahkan data yang jitu untuk perbincangan umum. Sesungguhnya banyak daripada kritikan yang ditujukan terhadap DEB timbul kerana kegagalan kerajaan, khususnya Unit Perancangan Ekonomi (UPE), untuk menyediakan perangkaan yang tepat, kemaskini dan lengkap mengenai kemajuan atau sebaliknya, mengenai

pembangunan dalam tahun-tahun 1970-an dan 1980-an, khususnya perangkaan yang melibatkan isu peka seperti pengurangan kemiskinan dan penstrukturran semula etnik (Dorall, 1992, hal. 148).

Pada lewat tahun 1980-an semasa membuat pertimbangan mengenai Majlis Perundingan Ekonomi Negara (MPEN), isu ini sering dibangkitkan. Oleh kerana tidak cukupnya pelindung untuk menghalang salah guna dan untuk membasmi penyelewengan dalam pelaksanaan, banyak kumpulan mengesyorkan supaya sebuah suruhanjaya bebas ditubuhkan untuk memantau pelaksanaan dasar pasca 1990. Fungsi-fungsi khas suruhanjaya ini termasuklah memantau pelaksanaan, memastikan tidak berlakunya penyelewengan dan kesilapan dalam pelaksanaan, mengumpul dan menyediakan data dan perangkaan yang berkaitan dengan pelaksanaan rancangan (DEPAN, 1991).

Syor-syor oleh MPEN untuk menujuhkan suruhanjaya bebas tidak diterima oleh pentadbiran Mahathir. Alasannya ialah, sudah ada pelindung dan institusi yang mencukupi dalam sistem politik seperti Parlimen, Jawatankuasa Akaun Awam, Biro Aduan Awam dan Badan Pencegah Rasuah (BPR) untuk memastikan kebertanggungjawapan mereka dan ketepatan pelaksanaan dasar. Kepada rakyat Malaysia, perbuatan tidak memasukkan suruhanjaya bebas dalam Dasar Pembangunan Negara (DPN) yang baru dirumuskan merupakan satu kekecewaan kerana ia menunjukkan kurangnya komitmen dan ketakikhlasan kerajaan Barisan Nasional dalam hal menangani masalah penyelewengan dan keterlaluan pentadbiran yang serius.

Ketakcekan dan tiada tindak balas pegawai-pegawai adalah satu lagi aduan yang sering didengari terhadap perkhidmatan awam Malaysia. Pada tahun 1993, misalnya, aduan yang dibuat kepada Biro Aduan Awam oleh orang ramai kebanyakannya terhadap agensi kerajaan kerana kelewatian menangani hal-hal rasmi dan kegagalan menguatkuasa undang-undang (*The Straits Times*, 17 Julai 1993). Kebanyakan daripada takcekan birokratik ini berkaitan dengan sikap dan orientasi bekerja pegawai kerajaan. Perilaku yang tidak diingini seperti bermain permainan komputer, melepak di kedai kopi semasa waktu pejabat, menyebabkan kelewatian keuntungan wang, dan lain-lain, adalah beberapa masalah di kalangan pegawai kerajaan (*The Straits Times*, 23 Februari 1989; 19 November 1990; 24 April 1991). Satu masalah serius yang lain ialah, penyalahgunaan dadah dalam perkhidmatan, sekurang-kurangnya cukup

serius untuk pegawai tinggi mengambil tindakan. Pada tahun 1989, Jabatan Perkhidmatan Awam (JPA) membuat peraturan yang mewajibkan pegawai perkhidmatan Malaysia menjalani ujian air kencing untuk dadah (*The Straits Times*, 22 April 1989). Tindakan ini sebahagianya disebabkan oleh laporan tiga bulan lebih awal bahawa empat puluh satu orang pegawai kerajaan adalah antara 1,700 orang yang ditahan kerana kesalahan berkaitan dadah pada tahun sebelumnya (*The Straits Times*, 20 November 1992). Oleh kerana itu, sikap dan tingkah laku birokrasi Malaysia dan kakitangannya didapati memperlihatkan banyak kekurangannya.

Bukti yang boleh didapati menyarankan bahawa walaupun masalah ini diakui umum, namun pelaksanaan yang sebenar dan berterusan masih belum terpenuhi pada sebahagian besarnya. Syor-syor oleh BPR untuk mendisiplin kakitangan yang menyeleweng tidak diberi perhatian serius dan, lebih buruk lagi, diabaikan oleh ketua-ketua jabatan. Pada tahun 1992, misalnya, JPA mengeluarkan notis amaran kepada lebih seratus orang ketua jabatan untuk melaksanakan syor BPR bagi mendisiplinkan kakitangan yang disyaki rasuah dan menyalahguna kuasa. Ketua Pengarah BPR, Tan Sri Zukifly Mohmood, mendedahkan bahawa 242 kes yang dirujuk kepada ketua bahagian di antara tahun 1987 hingga bulan Julai 1992 tidak diambil tindakan (*The Straits Times*, 20 November 1992). Jurang antara arahan dari atas dengan pelaksanaan sebenar semasa rejim Mahathir tetap merupakan masalah yang serius.

Piagam Pelanggan: Pembaharuan Mahathir

Mahathir memulakan gelombang baru pembaharuan perkhidmatan awam bagi memenuhi permintaan berubah-ubah penduduk dalam negeri dan juga cabaran dunia global. Untuk lebih melengkapinya perkhidmatan awamnya bagi abad ke-21, Mahathir rasakan ada keperluan untuk perkhidmatan awam bermentaliti memberi khidmat daripada menerima khidmat. Anjakan paradigma, dengan demikian diperlukan daripada perkhidmatan awam dalam sikap dan pendekatan mereka terhadap tugas-tugas mereka. Menurut kata-kata Dato' Seri Ahmad Sarji, Ketua Setiausaha Negara kepada Kerajaan, Perkhidmatan Awam Malaysia perlu bergerak "dari peranan konvensional dan satu dimensi [mereka] sebagai pembuat peraturan dan pengawal kepada peranan fasilitator dan penentu rentak dalam pembangunan negara".

Perkhidmatan awam akan diperbaharui untuk membantu menyumbang kepada matlamat Wawasan 2020 negara. Objektif utama pembaharuan ini ialah, untuk meningkatkan kecekapan dan keberkesanan dalam pengurusan dan pentadbiran perkhidmatan awam. Perkhidmatan awam perlu dirobah kepada perkhidmatan yang lebih memberi perhatian kepada pelanggan, berorientasikan hasil dan prestasi, bertindak balas, boleh dipertanggungjawabkan dan inovatif, dengan kemampuan dan kebolehan memberi khidmat bermutu. Satu budaya tersusun bagi kecemerlangan perkhidmatan dan produktiviti perlu dipupuk dan dijadikan cara hidup bagi semua pegawai awam. Perkhidmatan bermutu dan memenuhi kepuasan pelanggan akan ditekankan dalam semua agensi kerajaan. Piagam Pelanggan (PP) yang dilaksanakan dalam tahun 1993, merupakan inisiatif untuk menjadikan paradigma baru perkhidmatan awam suatu kenyataan.

Piagam Pelanggan ialah komitmen bertulis yang dibuat oleh semua agensi kerajaan mengenai pemberian khidmat kepada pelanggan mereka. Pada asasnya, ia satu perisyiharan, yang dibuat oleh perkhidmatan awam, bahawa khidmat yang disediakan mematuhi piawai mutu yang diisyiharkan, yang mengikut jangkaan orang ramai. Piagam Pelanggan memberi tumpuan pada mutu khidmat cemerlang yang akan memuaskan hati pelanggan. Khidmat bermutu oleh yang demikian, mencakupi semua khidmat kaunter di jabatan kerajaan juga.

Satu aspek Piagam Pelanggan ialah, Mekanisme Pemulihan Khidmat dalam keadaan di mana mutu khidmat yang diberikan tidak menepati mutu yang dijanjikan. Semasa berlaku kegagalan khidmat seperti ini, agensi akan menggerakkan mekanisme pemulihan khidmat untuk membaiki kegagalan dan memulihkan kepuasan dan keyakinan pelanggan. Pelaksanaan Piagam Pelanggan memberi faedah kepada orang awam dan juga perkhidmatan awam itu sendiri. Di satu pihak, orang ramai dijamin mutu perkhidmatan seperti yang tersebut di dalam Piagam. Mereka juga boleh membandingkan khidmat yang mereka terima untuk menentukan sama ada ia wajar atau tidak. Jika mutu khidmat dianggap tidak memuaskan, maka orang ramai boleh membuat aduan yang lebih jelas dan khusus. Di pihak yang lain pula, perkhidmatan awam boleh mengenalpasti tahap mutu yang dijangka dan memastikan khidmat yang mereka berikan memenuhi kriteria. Tambahan pula, keberkesanan khidmat yang diberi boleh diperbaiki

melalui aduan yang diterima kerana bidang masalah kini lebih khusus dan tertentu.

PP dikatakan merupakan titik tolak yang menghubungkan penguasaan rakyat berbanding dengan pegawai awam, tetapi kesannya masih belum dinilai secara menyeluruh. Sungguhpun Mahathir menghormati dan mempercayai pegawai awam individu, beliau tidak mempercayai proses birokratik. Katanya, "Negara kita terlalu terikat dengan peraturan hingga hal-hal yang jelas melibatkan teknikaliti menyebabkan kita tidak boleh melaksanakan perkara-perkara tertentu" (Alagasaki, 1994, hal. 52). Dalam analisis Mahathir, pegawai perkhidmatan awam mengambil masa yang terlalu lama untuk membuat keputusan, dan pegawai awam kanan selalunya dilindungi daripada akibat tindakan mereka sendiri. Mahathir melibatkan diri dalam perjuangan yang sia-sia, tetapi beliau tidak menyerah kalah.

Kesimpulan

Kepemimpinan Mahathir menangani perubahan bukan semata-mata pengemudian. Sebahagian daripada daya tarikannya ialah, beliau menampilkan angkatan baru nasionalis Melayu. Malaysia di bawah Mahathir telah melalui pengindustrian yang rancak dalam ekonominya, diiringi dengan pengiktirafan antarabangsa. Aspirasi Mahathir untuk Malaysia bersatu, yang disemadikan secara kolektif dalam Wawasan 2020, mendapat lebih sanjungan daripada orang ramai. Banyak sekali perkara yang boleh disenaraikan sebagai prestasi Mahathir. Sungguhpun banyak daripada perkara dalam senarai itu cukup penting, sumbangannya yang paling penting kepada kehidupan rakyat Malaysia ialah, transformasi struktur politiknya. Institusi politik juga telah berubah dalam proses tersebut. Status dan kuasa Perdana Menteri yang berkuasa di Malaysia di bawah Mahathir telah banyak berubah. Jawatan eksekutif kini adalah matriks autokrasi. Proses keperlembagaan dan institusi yang bertindak sebagai pengawal untuk menghalang Perdana Menteri daripada memperoleh kuasa diktator ke atas negara tidak mampu berfungsi dengan berkesan. Mahathir telah mencuba merangkul lebih kuasa, dan dalam kebanyakan hal beliau berjaya. Di bawah Mahathir, kuasa telah berpindah lebih ke arah cabang eksekutif yang terlalu berpolitik. Mahathir meroboh rupa politik Malaysia sambil mengukuhkan pegangan kuasa oleh UMNO. Ini merupakan pencapaian yang cukup besar,

meskipun tidak semestinya berfaedah.

Birokrasi juga telah mengharungi perubahan yang amat besar, tetapi walaupun ada percubaan nyata untuk memperbaharui sektor awam, dalam bentuk Piagam Pelanggan, dan pendekatan pro-pasaran untuk maju dalam ekonomi berasaskan pengetahuan, hasilnya didapati bercampur aduk. Suatu pentadbiran dan birokratik berlaku berurutan, dan ketiadaan ketelusan dan kebertanggungjawapan menambahburukkan lagi persepsi negatif birokrasi dari kaca mata rakyat.

Naluri Mahathir untuk bertahan dalam politik sehingga kini telah memberinya kepanjangan hayat yang dinikmati oleh hanya beberapa orang sahaja pemimpin dunia ketiga, tetapi ujian muktamadnya ialah, sama ada peringkat perkembangan ekonomi dan politik Malaysia akan datang akan lebih baik ataupun tidak dalam era Pasca Mahathir. Bukti menyarankan bahawa masyarakat Malaysia telah menjadi lebih berpolarisasi, di kalangan orang Melayu dan Cina, dan antara mereka. Meskipun masih ramai yang mengagumi pencapaianya dalam dekad-dekad yang lampau, Malaysia di bawah Mahathir berada dalam keadaan berubah-ubah. Hakikat bahawa rejim Mahathir meletakkan terlalu banyak tekanan pada bentuk iaitu Wawasan 2020, penswastaan, Malaysia Boleh dan terlalu sedikit pada keperluan praktik mungkin merupakan penunjuk keburukannya yang paling besar. Walaupun wujud, kejayaan politik yang luar biasa bagi Mahathir, Malaysia pada peralihan abad ini adalah masyarakat yang lebih berpolarisasi, mementingkan etnik dan kelas. Warisannya inilah yang harus dikurangkan.

Bibliografi

- Alagasaki, Govin. (ed.), 1994. *Mahathir: The Awakening*, Kuala Lumpur: Uni-Strength Sdn. Bhd.
- Aliran. 1988. *Issues of the Mahathir Years*. Penang: Aliran.
- Bedlington, Stanley. 1978. *Malaysia and Singapore*. Ithaca: Cornell University Press.
- Chee, Stephen. 1992. Administrative Reform and Economic Growth in Malaysia: Restructuring the Role of the Public Sector, dalam Zhang Zhijian, Raul P. De Guzman dan Mila A. Reforma (eds.), *Administrative Reform Towards Promoting Productivity in Bureaucratic Performance*, Manila, Philippines: Eropa Secretariat General.
- Clad, James. 1989. *Behind the Myth Business, Money and Power in Southeast Asia*, London: Unwin Hyman.
- De Vere Allen, J. 1970. *Malayan Civil Service, 1874-1941: Colonial Bureaucracy/Malayan*

- Elites. *Comparative Studies on Society and History*, Jil. 12, No. 2 (April), hal. 149–78.
- DEPAN. 1991. *Dasar Ekonomi untuk Pembangunan Negara (DEPAN)*. Laporan Majlis Perundingan Ekonomi Negara, Kuala Lumpur: Jabatan Percetakan Negara. 1991.
- Dorall, Richard F. 1992. DEPAN. An Alternative Development Paradigm for Malaysia in the 1990s, dalam Azizah Kassim dan Lau Teik Soon (eds.), *Malaysia and Singapore: Problems and Prospects*, Singapore: Singapore Institute of International Affairs.
- Esman, Milton. 1972. *Administration and Development in Malaysia*, Ithaca: Cornell University Press.
- Gomez, Edmund Terence. 1994. *Political Business: Corporate Involvement of Malaysia Political Parties*, Townsville, Australia: James Cook University of North Queensland.
- Government of Malaysia. 1971. *Second Malaysia Plan, 1971–1975*, Kuala Lumpur: Government Press.
- Government of Malaysia. 1977. *Malaysia Federal Constitution*, Kuala Lumpur: Government Printer.
- Government of Malaysia. 1991. *Sixth Malaysia Plan, 1991–1995*, Kuala Lumpur: Government Press.
- Girling, John. 1981. *The Bureaucratic Policy in Modernizing Societies: Similarities, Differences, and Prospects in the ASEAN Region*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Ho, Khai Leong. 1992a. Aggrandizement of Prime Minister's Power. The Transformation of the Office of the Prime Minister in Malaysia, *Internationales Asienforum (International Quarterly for Asian Studies)*, Jil. 23, No. 3–4.
- Ho, Khai Leong. 1992b. The Dynamics of Policy-making in Malaysia: The Formulation the New Economic Policy and the National Development Policy, *The Asian Journal of Public Administration*, Jil. 14, No. 2, hal. 204–27.
- Ho, Khai Leong. 1994. Malaysia: The Emergence of a New Generation of UMNO Leadership, *Southeast Asian Affairs 1994*, Singapore: Institute of Southeast Asia.
- Ho, Khai Leong. 1997. Political Indigenization of the State in Peninsular Malaysia, dalam H.M. Dahlan, J. Hamzah, J.H. Ong dan A.Y. Hing (eds.), *ASEAN in the Global System*, Kuala Lumpur: Penerbit UKM, hal. 210–24.
- Ho, Khai Leong. 1999a. Politics and Institutions in Economic Policy Implementation in Malaysia, dalam Fred Lazin (ed.), *The Politics of Policy Implementation in the Developing Nations*, Connecticut: AEI Press.
- Ho, Khai Leong. 1999b. Bureaucratic Accountability in Malaysia: Control Mechanisms and Critical Concerns, dalam Hoi-Kwok Wong dan Hon S. Chan (eds.), *The Handbook of Comparative Public Administration in the Asia-Pacific Basin*, New York: Marcel Dekker, hal. 23–45.
- INTAN (National Institute of Public Administration). 1994a. *The Civil Service of Malaysia: A Paradigm Shift*, Kuala Lumpur: INTAN.
- INTAN (National Institute of Public Administration). 1994b. *Malaysian Development Experience: Changes and Challengers*, Kuala Lumpur: INTAN.
- Jabbar, J.B. dan O.P. Dwivedi. 1988. Public Responsibility and Accountability, dalam Jabbar dan O.P. Dwivedi (eds.), *Public Service Accountability: A Comparative Perspective*, Connectticut: Kumarian Press.
- Khoo, Boo Teik. 1997. *The Paradoxes of Mahathirism*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.

- Lim, Fung Chee. 1982. The Public Service – Whither the Balance, dalam *The Malaysian Chinese Towards National Unity*, Kuala Lumpur: Eastern Universities Press.
- Lim, Kit Siang. 1986. Audit and Accountability, dalam *Malaysia: Crisis of Identity*, Petaling Jaya: Democratic Action Party.
- Lim, Kit Siang. 1992. *Battle for Democracy in Malaysia*, Kuala Lumpur: DAP.
- Mahmood bin Taib, Tan Sri Dato, dan Johari Mat. 1992. Administrative Reforms in Malaysia Toward Enhancing Public Service Performance, *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Jil. 5, No. 4 (Okttober).
- Mansoor Marican, Y. 1979. Combating Corruption: The Malaysian Experience, *Asian Survey*, Jil. 19, No. 6 (Jun), hal. 597–610.
- Mauzy, Diane dan R.S. Milne. 1983. The Mahathir Administration in Malaysia: Discipline Through Islam, *Pacific Affairs*, Jil. 56, No. 4, Winter 1983/84.
- Means, Gordon. 1987. The Politics of Ethnicity in Malaysia, *Current History*, Jil. 86 (April).
- Means, Gordon. 1991. *Malaysian Politics – Second Generation*, Singapore: Oxford University Press.
- Milne, R.S. 1967. *Government and Politics in Malaysia*, Boston: Houghton Mifflin.
- Ng, Kan Chin. 1997. Service Targets and Methods of Redress: The Impact of Accountability in Malaysia, *Public Administration and Development*, Jil. 17, No.1, hal. 175–80.
- Ness, Gayl D. 1965. Modernisation and Indigenous Control of the Bureaucracy in Malaysia, *Asian Survey*, Jil. V, No. 9, hal. 467–73.
- Ong, Micheal. 1987. Government and Opposition in Parliament: The Rules of the Game, dalam Zakaria Haji Ahmad (ed.), *Government and Politics of Malaysia*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Puttuheary, Mavis. 1987. The Administrative Elite, dalam Zakaria Haji Ahmad (ed.), *Government and Politics of Malaysia*, Singapore: Oxford University Press.
- Rafique Rahman, A.T. 1986. Legal and Administrative Measures Against Bureaucratic Corruption in Asia, dalam Ledivina V. Carino (ed.), *Bureaucratic Corruption in Asia: Causes, Consequences and Control*, Manila: JMC Press.
- Salleh Abas, Tun. 1989. *The Role of the Independence Judiciary*, Malaysia: Percetakan A-Z Sdn Bhd.
- Sivalingam, G. dan Yong Siew Peng. 1991. The System of Political and Administrative Corruption in a West Malaysian State, *Philippine Journal of Public Administration*, Jil. XXXV, No. 3 (Julai), hal. 264–86.
- Yeoh, Micheal. 1990. Monitoring Implementation – Need for Effective Checks & Balances, dalam *The Malaysian Challenges in the 1990s: Strategies and Development*, Petaling Jaya: Pelanduk Publication.

Pertandingan Tak Setanding: Hubungan Persekutuan-Negeri di Bawah Mahathir

James Chin

Hubungan persekutuan-negeri, atau bagaimana ia diamalkan dan dilaksanakan di Malaysia sudah lama menjadi isu politik yang berkontroversi. Dari segi perlumbagaan, Malaysia merupakan persekutuan tiga belas buah negeri – sebelas di Semenanjung Melayu (Semenanjung Malaysia atau Malaysia Barat), dan dua di Borneo (Malaysia Timur). Setiap negeri mempunyai dewan undangannya sendiri dan juga wakil pilihan ke parlimen. Pada teorinya, negeri-negeri mengekalkan autonominya dalam kerajaan tempatan, hal-hal berkaitan agama, dan hal-hal tanah manakala kerajaan persekutuan menangani isu-isu seperti dasar luar negara, pertahanan dan pendidikan. Bagaimanapun, dari segi amalannya, kerajaan persekutuan telah mengambil lebih banyak kuasa dan telah mengatasi negeri-negeri ini dalam bidang-bidang ini.

Hakikat ini memaksa ramai sarjana membuat kesimpulan bahawa Malaysia adalah kuasi-persekutuan kerana pusatnya iaitu kerajaan persekutuan, memegang terlalu banyak kuasa dan menguasai sistem politik sebegitu rupa sehingga ia boleh menentukan kewujudan sesebuah kerajaan negeri (lihat Shafruddin, 1987; Milne dan Mauzy, 1978). Ramai sarjana yang menuing jari campur tangan di Sarawak pada tahun 1966 dan Kelantan pada tahun 1978 sebagai contoh utama lebih berkuasanya Kuala Lumpur apabila memperkatakan hubungan persekutuan-negeri. Dalam kedua-dua kes, tindakan pemutus oleh kerajaan persekutuan

menyaksikan kejatuhan negeri-negeri pimpinan pembangkang ini ke tangan parti yang bersahabat dengan kerajaan persekutuan.

Demikianlah, menjelang kemasukan Mahathir ke jawatannya pada tahun 1981, kesemua tiga belas buah negeri diperintah oleh parti komponen Barisan Nasional (BN) yang dipimpin oleh Mahathir. Kecuali Pulau Pinang, sepuluh buah negeri yang lain di semenanjung teguh di bawah kuasa UMNO. Ketua Menteri Pulau Pinang datang daripada Gerakan (Gerakan Rakyat Malaysia), sebuah parti BN berasaskan orang Cina. Kedudukan Pulau Pinang sebegini adalah kerana hakikat bahawa Pulau Pinang merupakan satu-satunya negeri di Malaysia di mana dari segi bilangan, orang Cina mengatasi orang Melayu. Di Malaysia Timur, kedua-dua buah negeri di bawah kuasa parti BN yang tempatan asasnya. Sarawak diperintah oleh Pesaka Bumiputera Bersatu manakala Sabah berada di bawah Parti Berjaya.

Bab ini akan meneliti hubungan persekutuan-negeri di bawah Mahathir dengan menumpukan perhatian pada pengalaman negeri-negeri di Malaysia Timur, iaitu Sarawak dan Sabah, dan negeri-negeri tumpuan orang Melayu iaitu Kelantan dan Terengganu. Hubungan persekutuan-negeri merupakan isu-isu penuh duri dan ranjau di kedua-dua buah negeri ini, lebih daripada negeri-negeri lain.

(I) MALAYSIA TIMUR

Dua Puluh Perkara

Sebelum membincangkan tentang Sarawak dan Sabah, kefahaman mengenai ciri-ciri sejarah yang unik bagi negeri-negeri Malaysia Timur ini penting untuk menjelaskan peristiwa-peristiwa semasa.

Dari segi etnik, Sabah dan Sarawak lebih majmuk daripada Semenanjung Malaysia, di mana dasarnya hanya ada tiga kumpulan etnik (Melayu [kira-kira 53 peratus], Cina [35 peratus] dan India [10 peratus]). Di Sarawak misalnya, terdapat dua puluh tujuh kumpulan etnik dan di Sabah, lebih kurang tiga puluh lima kumpulan. Dari segi politik, kumpulan berkenaan di Sarawak ialah Dayak (kira-kira 40 peratus), Melayu-Melanau dan orang Islam lain (25 peratus) dan Cina (30 peratus). Di Sabah, kumpulan utama ialah Kadazandusun (kira-kira 40 peratus), Melayu dan peribumi Islam lain (30 peratus) dan Cina (25 peratus).

Campuran etnik yang rumit ini menimbulkan penyekutuan yang tidak jelas, tidak seperti di Semenanjung di mana umumnya, UMNO dan Parti Islam SeMalaysia (PAS) mewakili orang Melayu dan Islam, Persatuan Cina Malaysia (Malaysian Chinese Association – MCA) dan Gerakan Rakyat Malaysia (Gerakan) mewakili orang Cina dan Kongres India Malaysia (Malaysian Indian Congress – MIC) mewakili orang India.

Pada tahun 1961, apabila Tunku Abdul Rahman mula-mula sekali mengumumkan rancangannya bagi sebuah "Rancangan Malaysia Berkuala", iaitu sebuah persekutuan Malaysia yang terdiri daripada Malaya, Singapura, Sabah, Brunei dan Sarawak, tidak banyak sokongan diterima daripada negeri-negeri Borneo. Pemimpin Sabah seperti Donald Stephens (kemudian Mohammad Fuad Stephens) menolak persekutuan yang dicadangkan kerana beliau sebaliknya membayangkan persekutuan "Borneo" yang terdiri daripada Sarawak, Sabah dan Brunei. Keutamaan pertama A.M. Azahari daripada Parti Rakyat Brunei (PRB) ialah untuk menawan kuasa politik di Brunei, tetapi beliau mungkin lebih menyukai persekutuan Borneo. Pemimpin Sarawak juga tidak ghairah akan cadangan tersebut dan lebih suka pada cadangan persekutuan Borneo.

In July 1961, Ong Kee Hui from the Sarawak United People's Party (SUPP) met with A. M. Azahari and Donald Stephens in Jesselton (now Kota Kinabalu) to discuss Tunku's proposal. After this meeting the three leaders, calling themselves the United Front, issued a joint statement informing the British government that Tunku's "Mighty Malaysia Plan" was "totally unacceptable to the people of the three territories" (*Sarawak Tribune*, 11 Julai 1961).

Persekutuan itu berjaya memasukkan Singapura, Sabah dan Sarawak (tetapi tidak Brunei) kerana tekanan yang dikenakan oleh British.¹ Setelah British memutuskan untuk keluar dari Wilayah Asia Tenggara (dasar "Timur Suez"), mereka hendak mewujudkan persekutuan tanah jajahan mereka tanpa banyak soal. Oleh itu, mereka meluluskan cadangan Malaysia Tunku Abdul Rahman. Ini bermakna British boleh keluar dalam tempoh setahun dua dan hanya sebuah negara baru Malaysia akan ditubuhkan, jika tidak, banyak negeri baru yang akan

muncul apabila kemerdekaan diberi secara berasingan kepada Borneo Utara (iaitu nama bagi Sabah sebelum ini), Singapura, Sarawak dan Brunei. Tunku Abdul Rahman memainkan peranannya dengan menjadi tuan rumah kepada siri lawatan oleh pemimpin politik Sarawak dan Sabah.

Tunku, dengan bantuan Lee Kuan Yew, dengan mudah mempengaruhi Stephens dari Sabah dan beberapa orang pemimpin Sarawak. Kesemua ahli politik yang pro-Malaysia dari Malaya, Singapura, Sabah dan Sarawak kemudian menujuhkan Jawatankuasa Perundingan Perpaduan Malaysia (JPPM) untuk mendapatkan sokongan bagi cadangan Malaysia. Di antara bulan Ogos 1961 dengan Februari 1962, JPPM mengadakan empat mesyuarat di Jesselton, Kuching, Kuala Lumpur dan Singapura. Di mesyuarat ini, dua delegasi Borneo meminta pelindung berkaitan isu seperti agama, pentadbiran, dan pembangunan dimasukkan ke dalam Perlembagaan Malaysia baru. JPPM juga mengesyorkan supaya suruhanjaya siasatan ditubuhkan untuk memastikan pandangan rakyat Sarawak dan Sabah mengenai persekutuan Malaysia yang dicadangkan itu.

Suruhanjaya tersebut, diketuai oleh Lord Cobbold, bekas gabenor Bank England, dan terdiri daripada empat orang ahli. Dua orang dilantik oleh kerajaan Malaysia, iaitu Wong Pow Nee, Ketua Menteri Pulau Pinang dari MCA, dan Mohammad Ghazali bin Shafie yang menjadi Setiausaha Tetap kepada Kementerian Luar Negeri Malaya. Pihak British juga melantik dua orang ahli: Anthony Abell, bekas Gabenor Sarawak dan David Watherston, bekas Ketua Setiausaha British Malaya.²

Apabila Suruhanjaya itu tiba di Sarawak, ia dihadapi oleh pemberontak yang menuntut kemerdekaan bagi Sarawak terlebih dahulu. Bagaimanapun, Suruhanjaya tersebut menemui suasana yang lebih tenang di Sabah, terutamanya kerana pengaruh Stephens. Pada pertengahan bulan Ogos 1962, Suruhanjaya Cobbold mengeluarkan laporannya yang menyimpulkan bahawa sepertiga daripada penduduk Sabah dan Sarawak menyokong Malaysia tanpa syarat, sepertiga menyokongnya tertakluk kepada syarat dan jaminan tertentu, dan sepertiga lagi menentangnya. Seorang pemerhati menghujahkan bahawa Suruhanjaya Cobbold hanya berjaya mengeluarkan dapatan yang pro-Malaysia kerana ahli-ahlinya dipilih atas dasar ini (Ongkili, 1985, hal. 67).

Pada bulan Ogos 1962, kerajaan British dan Malaya memutuskan untuk membentuk Jawatankuasa Antara-Kerajaan (JAK) bersama-sama wakil-wakil dari Sabah dan Sarawak untuk menentukan pelindung-pelindung dari segi perlembagaan bagi negeri-negeri Borneo di dalam Persekutuan. Dua puluh dua mesyuarat diadakan, dan empat bulan kemudian laporan JAK pun siap. Ciri-ciri utama pelindung tersebut, yang dikenali sebagai Dua Puluh Perkara, ialah:

- (a) Status Islam sebagai agama kebangsaan tidak terpakai di Sarawak dan Sabah. Sungguhpun tiada bantahan terhadap Islam dijadikan agama kebangsaan Malaysia, seharusnya tidak ada agama negeri bagi Sabah dan Sarawak, dan peruntukan berkaitan Islam dalam Perlembagaan Malaya pada ketika itu tidak terpakai di Sabah dan Sarawak.
- (b) Kuasa imigresen diberikan kepada kerajaan negeri Sabah dan Sarawak;
- (c) Pemborneoan perkhidmatan awam hendaklah dijalankan secepat mungkin sungguhpun pegawai British akan kekal dalam perkhidmatan awam sehingga tempat mereka boleh diambil alih oleh orang tempatan yang sesuai kelayakannya.
- (d) Tiada pindaan atau ubahsuaian terhadap pelindung yang diberi di bawah Dua Puluh Perkara boleh dibuat oleh kerajaan persekutuan tanpa persetujuan kerajaan negeri Sabah dan Sarawak;
- (e) Tidak ada hak untuk keluar dari persekutuan.
- (f) Peribumi Sarawak dan juga Sabah akan menikmati hak-hak "istimewa" yang sama seperti yang diberi kepada masyarakat Melayu di Malaya.
- (g) Sabah dan Sarawak hendaklah diberi autonomi yang meluas mengenai hal-hal kewangan mereka. Mereka akan mengekalkan kuasa ke atas kewangan, perbelanjaan pembangunan dan tarif mereka.

Sementara itu, pada awal tahun 1963, Sarawak dan Sabah mengadakan pilihan raya seluruh negeri. Cadangan "Malaysia" tidak dijadikan isu di Sabah tetapi di Sarawak SUPP berkempen menentang cadangan tersebut. SUPP kalah sedikit sahaja kepada Perikatan Sarawak yang pro-Malaysia, yang disokong oleh pihak berkuasa penjajah (Chin U.H., 1996; Leigh, 1974).

Semasa keadaan ini berlaku, Indonesia melancarkan dasar

konfrontasi terhadap pembentukan Malaysia. Negeri Filipina, yang sudah sekian lama membuat tuntutan ke atas Sabah, meminta Pertubuhan Bangsa-Bangsa (PBB) menghantar misi mencari-fakta serta-merta melawat Sarawak dan Sabah, dan laporannya dikeluarkan pada 14 September oleh U Thant, Setiausaha Agung PBB (*Sarawak Tribune*, 16 September 1963). Laporan tersebut menyimpulkan bahawa majoriti orang ramai di Borneo Utara dan Sarawak menyokong cadangan menyertai Malaysia. Misi tersebut mendapati "sedikit sahaja bukti tentang bersuara dan teratur terhadap persekutuan",³ meskipun apabila ia melawat Kuching dan Sibu, ia berhadapan dengan tunjuk perasaan besar-besaran dan rusuhan (*Sarawak Tribune*, 17, 28 Ogos, 1963). Kumpulan PBB juga menyatakan bahawa pilihan raya 1963 dilaksanakan "dengan bebas dan adil" dengan konsep Malaysia sebagai "isu utama". Ia juga mendapati bahawa "tuduhan berat sebelah terhadap pihak berkuasa yang menganjur dan mentadbir pilihan raya, sejauh mana itu Malaysia terlibat secara langsung, pada pendapat Misi, tidak mendapat sokongan yang memadai". Pada 16 September 1963, dengan rasminya Sarawak dan Sabah menjadi ahli persekutuan Malaysia (Milne dan Ratnam, 1974; Roff, 1974).

Jelas dari mula-mula lagi, persekutuan Malaysia dibentuk dengan perbincangan terhad di kalangan orang-orang Sarawak dan Sabah (selain sekumpulan kecil elit yang dirundingi oleh British) dan tanpa sokongan meluas. Penyataan bantahan secara terbuka didapati di Sarawak manakala Sabah dipengaruhi dengan jaminan yang terkandung di dalam Dua Puluh Perkara.

SARAWAK

Apabila Mahathir mengambil alih jawatan dalam tahun 1981, kepemimpinan politik Sarawak juga berubah. Taib Mahmud menjadi Ketua Menteri Sarawak, mewarisi jawatan bapa saudara dan pendulunya, Tun Rahman Yakub. Sebelum pelantikannya, Taib berkhidmat dalam kabinet persekutuan, dan dengan demikian, beliau dan Mahathir adalah rakan sekerja dalam kabinet Tun Hussein Onn. Beberapa hari kemudian, Rahman Yakub mengangkat sumpah untuk jawatan istiadat Yang di-Pertua Negeri.

Dalam beberapa tahun pertamanya, hubungan antara Kuching dengan Kuala Lumpur agak licin dan tanpa peristiwa. Walaupun Taib Mahmud yang berkuasa, ramai di sekelilingnya adalah orang-orang yang setia dan menyokong Rahman. Lebih separuh daripada kabinet dan kesemua birokrasi kanan dilantik oleh bapa saudaranya. Keadaan ini juga terserlah dalam PBB di mana, sungguhpun Taib menjadi Presiden, ramai di bawahnya memperoleh kedudukan daripada Rahman Yakub.

Pada dasarnya, Rahman Yakub cuba meneruskan pemerintahannya dari jawatan Yang di-Pertuaanya, Taib semestinya berasa geram akan campur tangan Rahman dalam hal-ehwal negeri dan mengadu kepada Mahathir mengenainya. Mahathir kemudian menulis sepucuk surat kepada Rahman Yakub memintanya bersara secara hormat dan tidak campur tangan dalam politik secara aktif. Konflik antara kedua-dua mereka berkisar kebanyakannya pada isu konsesi balak. Di Sarawak (seperti di Sabah), membeli dan menghadiah sekutu politik dengan konsesi balak merupakan norma – menjadikan pemegang konsesi jutawan segera. Konsesi balak dikeluarkan mengikut budi bicara mutlak Ketua Menteri. Untuk membendung pengaruh Rahman, Taib enggan membaharui banyak daripada konsesi balak yang dikeluarkan kepada sekutu Rahman.

Ketegangan membuat pada tahun 1985 apabila Rahman, selaku Yang di-Pertua Negeri, membuat ucapan umum menentang kerajaan persekutuan pada satu perhimpunan di bandar Bintulu. Taib menyahut kritikan ini dengan berjalan keluar ketika Rahman sedang berucap. Pada bulan April 1985, apabila tempoh Rahman menjadi Yang di-Pertua Negeri luput, berlaku lobi-melobi yang hebat untuk memujuk Taib melantiknya semula untuk tempoh kedua.

Dengan restu Mahathir, Taib sebaliknya mencadangkan Ahmad Zaidi Adruce untuk jawatan tersebut. Zaidi boleh dipercayai tidak akan campur tangan dalam politik negeri. Rombakan kabinet pada pertengahan tahun 1985 menyaksikan Taib dan calonnya menguasai semua jawatan penting. Taib sendiri memegang kuasa dalam Kementerian Perancangan Sumber yang baru ditubuhkan yang kemudiannya mengambil kuasa pengeluaran konsesi balak – sumber utama naungan politik di Sarawak. Taib juga melantik orang-orangnya ke semua jawatan penting dalam kerajaan dan badan berkanun.

Di dalam PBB, berlaku penyingkiran besar-besaran untuk

mengeluarkan segala pengaruh Rahman. Dua naib presiden PBB disingkirkan dengan tergesa-gesa dan parti itu mula mendaftarkan ahli-ahlinya secara rasmi, iaitu proses yang membolehkan Taib "menimbuni" PBB dengan penyokongnya dan menafikan keahlian kepada orang-orang yang menyokong bapa saudaranya.

Rahman Yakub dan penyokongnya kemudian cuba membentuk sebuah lagi parti politik yang dinamai Pertubuhan Bumiputera Bersatu Sarawak (PBBS) untuk menceabar PBB yang disusun semula di bawah Taib. Pada bulan April 1986, salah seorang penyokong kuat Rahman dan bekas Setiausaha Agung PBB, Salleh Jafaruddin, meletak jawatan dari Majlis Negeri untuk menyegerakan pilihan raya kecil. Pemberontak-pemberontak itu mengharapkan kemenangan untuk menunjukkan kekuatan. Malangnya, dengan seluruh sumber negeri diarahkan kepada pilihan raya itu, calon PBB mendapat kemenangan besar.

Setahun kemudian, Rahman dan sekutu-kutunya cuba menjatuhkan Taib sekali lagi. Pada bulan Mac 1987, Rahman berjaya mendapatkan dua puluh tujuh daripada empat puluh lapan orang ahli dewan undangan negeri untuk pergi ke Kuala Lumpur di mana telah didedahkan bahawa perancangan sedang dibuat untuk menjatuhkan Taib. Kali ini Rahman menubuahkan perikatan dengan Parti Bansu Dayak Sarawak (PBDS). PBDS adalah ahli BN yang sedang memerintah di Sarawak tetapi berasa mereka dipinggirkan oleh Taib. Dengan harapan untuk mendapat urus janji yang lebih baik, mereka membuat keputusan untuk mengalihkan sokongan kepada Rahman. Dengan menggelar diri mereka Kumpulan Maju, ahli dewan undangan itu menandatangi suatu pernyataan yang lebih kurang bermaksud bahawa mereka sudah hilang kepercayaan terhadap Taib dan bahawa, oleh kerana dua puluh tujuh penanda tangan merupakan lebih daripada setengah bilangan ahli DUN, maka Taib patut meletakkan jawatan.

Dengan menggunakan kaitan rapatnya dengan timbalan PM, Ghafar Baba, Rahman Yakub cuba mendapatkan sokongan Mahathir. Malangnya bagi Rahman, waktunya paling tidak sesuai. Mahathir sedang berada dalam tentangan politik serius dengan Tengku Razaleigh yang telah mencabar jawatan presidennya dalam UMNO. Dalam keadaan sedemikian, Mahathir mengambil jalan paling mudah: pilihan raya negeri kilat untuk mengetahui siapa yang mendapat sokongan. Secara kebetulan, ini juga merupakan pilihan Taib Mahmud. Taib mahukan

pilihan raya untuk mendapatkan kuasa bagi kumpulannya, dan lebih penting lagi, untuk menghalang undi tidak percaya di Dewan Undangan Negeri yang boleh menghasilkan calon Rahman memperoleh kuasa serta-merta.

Manakala timbalannya Ghafar lebih cenderung ke arah Rahman, Mahathir memberi sokongannya kepada Taib.⁴ Dengan menggunakan kedudukannya sebagai pengurus BN, Mahathir memberi kebenaran kepada Taib dan sekutunya untuk menggunakan logo dacing BN dalam pilihan raya itu. PBDS yang masih menjadi ahli BN persekutuan tetapi beradu menentang Taib pada peringkat negeri, mahukan setiap parti BN bertanding di bawah lambang parti masing-masing. Lambang BN adalah lambang politik yang kuat di kawasan luar bandar kerana ramai daripada pengundi yang lebih tua dan buta huruf secara automatik mengundi lambang itu kerana ia adalah "kerajaan".

Keputusan pilihan raya tersebut rapat sekali: BN Sarawak di bawah Taib mendapat 28 kerusi manakala Kumpulan Maju mendapat 20 kerusi. Rahman sendiri kalah teruk, menyebabkan perpecahan perikatan pembangkang. Tambahan pula, menjelang pilihan raya negeri berikutnya pada tahun 1991, pembangkang begitu lemah sekali hingga mereka hanya berjaya menawan tujuh kerusi.

Isu bagaikan duri yang dihadapi oleh hubungan persekutuan-negeri ada kaitannya dengan kemasukan UMNO ke Sarawak. Sejak penubuhannya, UMNO telah melihat dirinya sebagai pelindung bangsa Melayu dan Islam. UMNO juga melihat dirinya sebagai organisasi politik sehiruh negara dan Sarawak satu-satunya negeri yang masih belum ditembusinya. Rintangan psikologi kepada kemasukan UMNO ke Malaysia Timur runtuh dalam tahun 1991 apabila UMNO masuk ke Sabah.

Kemasukan UMNO merupakan isu peka kerana elit politik Islam di Sarawak bukan daripada etnik Melayu, tetapi mereka etnik Melanau, iaitu satu kumpulan etnik yang kecil dan terdiri daripada kurang daripada 5 peratus penduduk Sarawak. Taib dan pendulunya juga, iaitu Rahman, adalah etnik Melanau. Kedua-dua orang Ketua Menteri yang pertama, Stephen Kalong Ningkan dan Tawi Sli adalah Iban-Dayak. Oleh itu, penduduk Melayu di Sarawak berasa terpinggir, tiada siapa pun daripada mereka yang pernah menjadi Ketua Menteri. Mereka rasakan bahawa satu-satunya cara mereka dapat menyandang jawatan Ketua Menteri ini ialah melalui UMNO.

Sejak tahun 1995, terdapat usaha gigih oleh pemimpin politik Melayu di luar PBB (dan beberapa orang di dalam PBB) untuk membawa masuk UMNO ke negeri tersebut. Pemimpin-pemimpin itu datang terutamanya daripada Persatuan Kebangsaan Melayu Sarawak (PKMS), sebuah organisasi nasionalisme Melayu tertua di Sarawak dan bekas pemimpin Melayu dari Permas yang kini sudah terkubur. Ironinya, Rahman Yakub seorang Melanau, juga berkempen secara aktif untuk membawa UMNO ke Sarawak. Tindakan Rahman paling baik dijelaskan berpunca daripada pengetahuannya bahawa jika UMNO datang ke Sarawak, PBB berkemungkinan besar dibubarkan dan Taib akan hilang kuasa.

Ramai bumiputera Sarawak telah menyertai UMNO sungguhpun mereka dikategorikan sebagai ahli cawangan UMNO di luar Sarawak.⁵ Untuk menghalang kontroversi selanjutnya, PBB dan UMNO menandatangani beberapa Memorandum Kesefahaman tentang UMNO tidak akan menerima orang Sarawak dan tidak akan menu buhkan cawangan-cawangan di negeri itu.

Betapa seriusnya Taib melihat UMNO sebagai cabaran langsung kepada hegemoni politik Melanau dapat disaksikan dalam kes "Dua Abang", "Abang" pertama merujuk kepada Abang Johari Tun Abang Haji Openg, Menteri Melayu paling kanan dalam kabinet Taib. Abang Jo (gelarannya yang popular) umumnya dilihat oleh penduduk Melayu sebagai calon mereka untuk menjadi Ketua Menteri Melayu pertama di Sarawak apabila Taib turun. Beliau dikatakan rapat dengan Anwar Ibrahim dan dijangka menjadi Ketua Menteri sebaik-baik sahaja Anwar mengambil alih kuasa daripada Mahathir. Apabila Anwar dipecat oleh Mahathir, nasib politik Abang Jo mula berubah. Abang Jo juga menjengkelkan Taib apabila beliau menawarkan dirinya sebagai calon untuk timbalan presiden PBB dalam pemilihan parti secara dalaman pada tahun 1998 meskipun wujud sokongan terbuka daripada Taib bagi calon lain, iaitu Adenan Satem. Abang Jo mendapat 373 undi menentang Adenan yang memperolehi 268 undi, walaupun berlaku lobi-melobi secara terbuka oleh Taib untuk Adenan (*Sarawak Tribune*, 30 Ogos 1998). Sungguhpun Taib mengekalkan Abang Jo dalam kabinetnya, bukan menjadi rahsia lagi yang dia "jumud" secara politik di jawatannya.

"Abang" yang kedua merujuk kepada Abang Abu Bakar Mustapha, seorang lagi Menteri Melayu Sarawak, yang berkhidmat dalam kabinet persekutuan. Taib mendapat maklumat bahawa Abu Bakar terlibat

dengan gerakan membawa masuk UMNO ke Sarawak, lalu serta-merta merancang dengan teliti untuk menyingkirkannya daripada PBB. Pertama-tamanya, beliau memastikan Abu Bakar hilang jawatannya sebagai timbalan presiden PBB. Setahun kemudian, Taib menggugurkannya sebagai calon PBB-BN dalam pilihan raya parlimen 1999, dengan demikian, menamatkan kerjaya politiknya. Sungguhpun Abu Bakar mengadu secara langsung kepada Mahathir yang Taib mendiskriminasikan orang Melayu di Sarawak, Mahathir nampaknya tidak melakukan apa-apa.

Alasan keengganan Mahathir untuk secara terang membawa UMNO ke Sarawak nampaknya adalah pakatan sulit yang dibuat antaranya dengan Taib. Pakatan tersebut hanya didedahkan oleh Taib pada awal tahun 1997 (*Sarawak Tribune*, 15 Februari 1997) apabila penyokong UMNO mula mengagihkan borang keahlian UMNO secara terbuka di masjid-masjid dan surau di kawasan Kuching. Bendera UMNO juga mula berkibar secara terbuka di Petra Jaya, sebuah kawasan perumahan Melayu. Ramai orang telah mula percaya bahawa UMNO berniat menubuhkan cawangannya. Walaupun butir-butir pakatan tidak didedahkan kepada orang awam, unsur yang paling penting ialah, bahawa UMNO tidak akan masuk ke Sarawak selagi Taib dan Mahathir berkuasa. Ini menyarankan bahawa UMNO bebas bergerak ke Sarawak sekiranya salah seorang iaitu Mahathir ataupun Taib tidak lagi berkuasa.

Malah tanpa pakatan sulit itu pun, boleh dihujahkan bahawa Mahathir tiada insentif sebenar untuk campur tangan secara politik di Sarawak. Tidak seperti di Sabah, Kelantan atau Terengganu, pembangkang tidak pernah merangkul kuasa di Sarawak semasa Mahathir menjadi Perdana Menteri. Pemain-pemain utama yang lain dalam politik Sarawak, iaitu orang Cina dan Dayak juga membantah kemasukan UMNO, walaupun atas alasan yang berbeza. Mereka bimbang UMNO mungkin mengeksport politik jenis Islam-Melayu mereka ke negeri yang kebanyakannya penduduknya bukan Islam dan di mana etnik Cina merupakan sepertiga daripada seluruh penduduk. Golongan perniagaan Cina, yang menguasai lebih setengah daripada ekonomi negeri, bimbang bahawa kemasukan UMNO akan bererti desakan yang lebih kuat untuk perniagaan Melayu lantas menjelas perniagaan mereka. Orang Dayak pula bimbangkan kemasukan UMNO akan bererti tamatnya impian mereka untuk

meletakkan kembali pemimpin Iban/Dayak sebagai Ketua Menteri.

Tambahan pula, Taib dan parti-parti BN Sarawak begitu taat bagaikan hamba kepada Mahathir dan BN. Ikatan peribadi juga penting – parti kedua terbesar di Sarawak – Parti Rakyat Bersatu Sarawak (PRBS) yang berasaskan orang Cina – dipimpin pada sebahagian besar pada tahun 1980-an dan separuh pertama 1990-an oleh Wong Soon Kai, teman sekelas Mahathir di Singapura. Secara tetap, BN Sarawak memberi lebih 22 kerusi kepada perikatan BN persekutuan semasa pentadbiran Mahathir. Ini merupakan lebih daripada 10 peratus kerusi di parliment.⁷

Sokongan kuat yang diberikan oleh BN Sarawak dan pakatan sulit yang dibuat telah membolehkan Taib mendapat tahap autonomi yang tertinggi di kalangan Ketua Menteri dan menteri besar di Malaysia. Contoh baik mengenai autonomi ini boleh dilihat daripada saga "parabola". Undang-undang Persekutuan melarang pemilikan cakera satelit parabola persendirian yang boleh menerima siaran televisyen asing secara langsung dari satelit yang melintasi khatulistiwa. Di Sarawak, ramai orang cuma menyeberang sempadan Kalimantan Indonesia untuk membeli cakera ini yang sah di Indonesia. Oleh itu, cakera satelit ini merupakan pemandangan biasa di Sarawak (dan Sabah) meskipun undang-undang melarangnya. Sungguhpun pihak berkuasa persekutuan membuat pernyataan akhbar mengugut perampasan dan denda ke atas pemilik cakera haram ini, pada hakikatnya, tiada tindakan pernah diambil apabila Taib membantah keras terhadap pengharaman ini. *Sarawak Tribune*, akhbar harian pro-kerajaan di Sarawak, malah menerbitkan surat-surat yang membantah peraturan persekutuan mengenai cakera parabola ini. Ini belum pernah berlaku memandangkan sebarang item yang anti-kerajaan mesti diluluskan oleh pihak "atas" sebelum ia muncul dalam cetakan. Sejauh yang dapat dipastikan, tiada seorang pun pemilik cakera parabola didakwa di Sarawak.

SABAH

Manakala hubungan Sarawak dengan Mahathir agak tenteram, tidak pula begitu hubungan Mahathir dengan Sabah. Perpecahan pertama bermula secara terbuka pada tahun 1985 tetapi puncanya boleh dikesan sejak tahun 1970-an lagi.

Pada tahun 1976, pemimpin persekutuan menaja pembentukan parti baru yang bernama Bersatu Rakyat Jelata Sabah, atau ringkasannya Berjaya. Berjaya digunakan oleh kerajaan persekutuan untuk menyingkir Mustapha Harun, Ketua Menteri Sabah yang berfikiran bebas, yang bersikap autoritarian dan juga rasuah. Tiada tindakan diambil sehingga galah laporan sampai di Kuala Lumpur bahawa Mustapha merancang mengeluarkan Sabah daripada Malaysia dan mewujudkan kesultanan dengan dirinya sendiri sebagai Sultan. Pemimpin Kadazandusun, Donald (kemudian Mohamad) Stephens diminta memimpin Berjaya. Pada pilihan raya negeri bulan April 1976, Mustapha dan United Sabah National Organisation (USNO) kecundang teruk lalu Stephens menjadi Ketua Menteri. Secara tragis, Stephens meninggal dunia dalam kemalangan kapal terbang setahun kemudian dan beliau diganti oleh Harris Salleh.

Harris Salleh kemudian menjadi sama diktatornya seperti Mustapha. Apa yang memburukkan keadaan lagi ialah, persepsi ramai bahawa beliau "terlalu persekutuan". Harris secara peribadi baik dengan Mahathir. Dengan sokongan persekutuan yang nyata diterimanya, Harris Salleh tidak mempedulikan rungutan daripada penyokongnya sendiri dan meneruskan keputusannya untuk memindahkan kedaulatan Pulau Labuan, sebuah pulau kecil lepas pantai di barat Sabah, kepada Kuala Lumpur, tanpa pampasan nyata.⁹ Harris juga mula berkempen secara aktif untuk mengIslamkan Kadazandusun, kumpulan etnik terbesar di Sabah. Ramai Kadazandusun diberitahu bahawa satu-satunya cara untuk memperoleh bantuan kerajaan bagi projek pembangunan ialah dengan memeluk agama Islam. Ini mencerminkan apa yang dilakukan oleh Mustapha dahulu telah menimbulkan kemarahan di kalangan Kadazandusun yang sebahagian besarnya beragama Kristian dan animis. Orang Sabah melihat pengIslamkan secara paksaan ini sebagai pelanggaran jaminan Dua Puluh Perkara yang menyatakan semua agama di Sabah akan dilindungi.

Kemasukan beramai-ramai orang Filipina Islam ke Sabah sejak awal tahun 1980-an mendalamkan lagi sentimen anti-persekutuan, terutama sekali kerana ramai yang entah bagaimana boleh memperoleh kad pengenalan Malaysia, iaitu satu tanda kerakyatan. Oleh kerana orang Islam adalah golongan minoriti di Sabah, ramai percaya bahawa kerajaan persekutuan cuba mewujudkan majoriti Islam melalui imigran baru.

Kerajaan persekutuan menerima tuduhan ini dan menganggapnya hal imigresen, dan keselamatan sempadan tegasnya berada di bawah skop kerajaan persekutuan. Kadazandusun juga berasa didiskriminasikan dalam jawatan-jawatan perkhidmatan awam.¹⁰ Mereka menuduh Harris Salleh atas kemasukan beramai-ramai pegawai persekutuan ke Sabah, bagi mereka hal ini bertentangan dengan Dua Puluh Perkara, yang menyatakan dengan jelas ("PemBorneoan perkhidmatan awam") bahawa peribumi Sabah hendaklah dinaikkan pangkat dalam birokrasi.

Dalam persekitaran ini, Joseph Pairin Kitingan, lulusan undang-undang dan bekas Menteri Berjaya, muncul sebagai *huguan siou* (Ketua agung) Kadazandusun. Beliau secara terbuka mula menyuarakan sungutan-sungutan Kadazandusun dan masyarakat bukan Islam yang lain di Sabah. Harris memecatnya semasa kongres parti bersidang yang membawa kepada gelombang besar sokongan kepada Pairin. Pada tahun 1985, pilihan raya kilat diadakan oleh Harris untuk menyekat Pairin dan Parti Bersatu Sabah (PBS) yang baru sahaja ditubuhkannya. Semasa berkempen, Harris membuat kesilapan strategik apabila beliau membesar-besarkan hubungan baiknya dengan Mahathir dan kerajaan persekutuan, serta tersalah baca sepenuhnya sentimen anti-persekutuan yang kuat di peringkat akar umbi. Apabila Mahathir menyatakan beliau akan "tenggelam atau timbul" bersama-sama Harris semasa ucapan kempennya, nasib Berjaya tertutup (*Far Eastern Economic Review*, 9 Mei 1985). PBS menang 25 daripada 48 kerusi dalam pilihan raya atas platform hak-hak Sabah.

Apabila keputusan diumumkan, Mustapha dan Harris bergegas ke kediaman Yang di-Pertua Negeri awal-awal pagi lagi dan mendesaknya supaya menerima Mustapha mengangkat sumpah sebagai Ketua Menteri.¹¹ Pada ketika itu, Mahathir berada di luar negara dan Musa Hitam, timbalannya dan pemangku Perdana Menteri, mengisyiharkan bahawa kerajaan persekutuan hanya akan mengiktiraf Pairin sebagai pilihan rakyat. Setelah menunggu 24 jam di luar kediaman Yang di-Pertua Negeri, Pairin pun mengangkat sumpah (Kalimuthu, 1986, hal. 815-37; Puthucheary, 1985).

Campur tangan Musa Hitam, bagaimanapun, tidak seharusnya dilihat sebagai kebalikan kepada dasar campur tangan kerajaan persekutuan. Sebaliknya, ia satu percubaan untuk mengawal kerosakan. Kerajaan persekutuan tahu bahawa ia akan memarakkan lagi perasaan anti-

persekutuan andainya ia menyokong Mustapha dan Harris, yang jelas kehilangan sokongan pengundi Sabah. Mahathir mungkin bertolak ansur dengan kemenangan PBS kerana Pairin dengan jelas telah menyatakan yang beliau akan menyertai BN dan sanggup bekerjasama dengan pemimpin persekutuan.

Sebaik-baik sahaja Pairin memegang kuasa, beberapa biji bom meletup di Kota Kinabalu, ibu negeri Sabah. Beberapa orang pemimpin USNO dan Berjaya bertanggungjawab terhadap pengeboman ini dengan kelulusan tanpa kata puak tertentu UMNO di Kuala Lumpur (Chin, 1999). Percubaan untuk menggoyah keadaan dijalankan dengan tujuan bahawa apabila keselamatan lumpuh sepenuhnya, kerajaan persekutuan akan terpaksa mengenakan keadaan darurat dan memerintah Sabah secara langsung, dengan demikian, menumbangkan kerajaan PBS. Di sebalik tabir, Mahathir meminta Pairin sendiri membentuk kerajaan campuran dengan Mustapha dengan hujah bahawa orang Islam Sabah tidak akan menerima Ketua Menteri Kristian. Pairin enggan dan sebaliknya mengadakan pilihan raya pada bulan Mei 1986. Kali ini, PBS menambahkan majoriti dalam Dewan Undangan Negeri dari 26 ke 35 daripada 48 kerusi.¹² Kerajaan BN persekutuan tiada pilihan lain kecuali menerima pentadbiran PBS baru, sekurang-kurangnya buat sementara waktu. Keengganan Pairin untuk menerima cadangan Mahathir supaya beliau membentuk kerajaan campuran dengan Mustapha merupakan permulaan hubungan peribadi yang buruk antara mereka.

Kemasukan UMNO dalam Politik Sabah

Hubungan yang tidak menyenangkan antara Mahathir dengan Pairin menjelma lagi sejurus sebelum pilihan raya parliment 1990. Sungguhpun PBS telah menyertai BN pada tahun 1986, hubungan terus dingin antara UMNO dengan PBS yang disebabkan oleh perbezaan keperibadian Mahathir dan Pairin. Mahathir melihat pendirian hak-hak negeri PBS yang kuat sebagai penghasutan sentimen anti-persekutuan dan pemisahan di kalangan rakyat Sabah, sesuatu yang tidak boleh diterima. Dia juga mungkin melihat nasionalisme Kadazandusun yang kuat sebagai anti-Melayu dan Islam. Mahathir diketahui tidak senang dengan manifesto PBS yang meminta semakan semula "Dua Puluh Perkara" dengan menghujahkan bahawa kerajaan persekutuan tidak memenuhi banyak daripada jaminannya (Luping, 1989, hal. 1-60).

Sebarang pendamaian bagi Pairin/PBS -Mahathir/UMNO berkecuali apabila PBS keluar daripada BN hanya beberapa hari sebelum pilihan raya parlimen 1990 dan mengalah sokongannya kepada penentang kuat politik Mahathir, Tengku Razaleigh Hamzah, dan perikatan pembangkangnya, Gagasan Rakyat. PBS mendakwa bahawa ia memutuskan untuk menyokong Razaleigh kerana Razaleigh telah berjanji akan menyemak semula "Dua Puluh Perkara" dan akan menghormati hak-hak negeri apabila beliau berkuasa kelak. Secara meluas Mahathir dilaporkan telah berkata bahawa beliau tidak akan "memaaafkan tikaman dari belakang" daripada penarikan diri secara tiba-tiba oleh PBS.

Malangnya bagi PBS, Gagasan Rakyat gagal dan BN dipilih semula dengan mudah. Dengan segera Mahathir mengumumkan bahawa UMNO (yang sehingga kini terhad di Semenanjung) akan menubuhkan cawangan di Sabah untuk mencabar PBS secara langsung. MCA, Gerakan dan MIC tidak lama kemudian menurut langkah UMNO (Chin, 1999a).

Sungguhpun dana pembangunan tidak dihentikan oleh kerajaan persekutuan kepada kerajaan negeri pembangkang PBS, cara menyampaikannya telah berubah. Dana persekutuan telah disalurkan melalui kerajaan negeri tetapi kini setelah negeri itu di bawah kuasa pembangkang, dana-dana ini dikeluarkan melalui agensi-agensi persekutuan yang bertapak di Sabah.¹³ Kerajaan persekutuan juga membekukan beberapa projek infrastruktur besar yang menyebabkan kemerosotan ekonomi. Rakyat Sabah diberitahu dengan terus-terang bahawa kemerosotan ekonomi negeri itu adalah disebabkan oleh hubungan persekutuan-negeri yang tidak baik. "Kemelesetan politik"¹⁴ ini boleh diperbetulkan dengan mudah, jelasnya jika dan apabila BN berkuasa semula di negeri itu.

Gangguan bertubi-tubi secara langsung terhadap ahli politik PBS juga berlaku. Jeffrey Kitingan, adik Pairin, dan beberapa orang lagi ditahan di bawah Akta Keselamatan Dalam Negeri (Internal Security Act – ISA) pada tahun 1990 kerana dikatakan berkomplot untuk mengeluarkan Sabah daripada Malaysia. Oleh kerana pada ketika itu Mahathir juga Menteri Dalam Negeri, penahanan Jeffrey di bawah ISA memerlukan tandatangannya. Pairin sendiri dituduh rasuah oleh BPR yang terletak secara langsung di bawah Jabatan Perdana Menteri.

Meskipun wujud permusuhan terbuka antara kerajaan persekutuan dengan negeri, pelbagai cubaan dibuat secara tersembunyi untuk berdamai. Mahathir malah melepaskan Jeffrey Kitingan daripada ISA supaya dapat beliau permudahkan perundingan. Bagaimanapun, percubaan itu gagal apabila Pairin enggan turun, salah satu syarat utama yang dikenakan oleh Mahathir. Mahathir menyalahkan Pairin sendiri atas penarikan tiba-tiba oleh PBS pada pilihan raya 1990 dan tidak bersedia membenarkan Pairin meneruskan kepemimpinan PBS atau negeri.

Dalam pilihan raya negeri tahun 1994, Kuala Lumpur menggerakkan kesemua sumbernya secara besar-besaran untuk memastikan kemenangan BN. Parti politik baru, Sabah Progressive Party (SAPP) yang dipimpin oleh penentang-penentang Cina PBS didaftarkan dalam masa yang singkat oleh Pendaftar Pertubuhan. Pendaftar Pertubuhan terletak secara langsung di bawah Menteri Dalam Negeri Mahathir.¹⁵ Parti-parti BN lain yang bertapak di Sabah seperti Liberal Democratic Party (LDP) dan Angkatan Keadilan Raykat Bersatu (AKAR) menerima peruntukan kewangan yang luar biasa besarnya* untuk melawan PBS sungguhpun mereka sebenarnya mendapat sokongan pengundi yang sedikit atau tiada langsung pengundi. Anwar Ibrahim, timbalan Mahathir, dihantar ke Sabah untuk mengawal secara langsung jentera pemilihan BN; ini juga merupakan kali pertama UMNO Sabah keluar bertanding. Berlaku pembelian undi secara meluas oleh BN, peristiwa yang paling terkenal melibatkan wang tunai yang dilepaskan dari helikopter kepada pengundi di bawah (FEER, 3 Mac 1994). Janji oleh BN untuk menggilir-gilirkan jawatan Ketua Menteri di kalangan tiga kumpulan politik utama (Kadazandusun bukan Islam, Bumiputera Islam, Cina) membantu mengalihkan beberapa pengundi masyarakat Cina.

Meskipun wujud sumber kewangan dan kebendaan yang lebih baik, PBS masih menang walaupun dengan majoriti yang nipis. PBS mendapat 25 kerusi manakala 23 dimenangi oleh BN (UMNO Sabah 18; SAPP 3; LDP 1; AKAR 1), UMNO Sabah berjaya memenangi hampir kesemua kawasan pilihan raya majoriti Islam. Sesudah selesainya pilihan raya, muslihat politik beralih kepada wakil-wakil yang dipilih. BN meng-

*Pejabat Ketua Menteri Sabsah kemudiannya telah menjelaskan bahawa Liberal Democratic Party tidak pernah pada ketika itu menerima sebarang peruntukan kewangan daripada parti-parti yang disebutkan. – bertarikh 12 June 2002.

gabungkan langkah-langkah kewangan dan paksaan untuk menggalakkan pembelotan terhadap PBS. Kumpulan pembelot pertama ditawarkan sehingga RM3 juta (kira-kira AS\$1.2 juta) dan jawatan-jawatan kementerian; para pembelot terkemudian ditawarkan kurang sedikit. Kesemua pembelot sama ada menyertai parti-parti komponen BN yang sedia ada atau membentuk parti baru seperti PBRS dan PDS, dengan perisytiharan niat untuk menyertai BN yang memerintah. Dalam tempoh sebulan Pairin kehilangan majoritinya. Pairin cuba mendapatkan pilihan raya baru tetapi beliau dilemahkan oleh Yang di-Pertua Negeri yang tidak dapat bersifat berkecuali kerana anak lelakinya baru sahaja dipilih di bawah UMNO Sabah. Persetujuan Yang di-Pertua Negeri diperlukan untuk mengadakan pilihan raya baru. Dengan majoriti yang baru sahaja diperolehnya, kerajaan campuran BN di bawah UMNO Sabah pun wujud (Chin, 1994).

Dengan Sabah kembali teguh di bawah kuasa BN, hubungan persekutuan-negeri nyata bertambah baik dan dana persekutuan mengalir masuk ke negeri. Universiti baru dibina dan beberapa projek infrastruktur utama dilancarkan. BN Sabah mengukuhkan pemerintahannya lima tahun kemudian apabila ia memenangi 31 daripada 48 kerusi pada pilihan raya negeri bulan Mac 1999 (Chin U.H., 1999). Sungguhpun PBS memenangi 17 kerusi yang lain, enam daripada yang dipilih membekot dan masuk BN setahun kemudian dalam bulan April 2000. Pembelotan ini diketuai oleh Jeffrey Kitingan yang mendakwa bahawa beliau membekot demi kepentingan hubungan persekutuan-negeri yang lebih baik (*Daily Express*, 24 April 2000).

Hubungan Mahathir dengan Malaysia Timur

Ringkasnya, di Malaysia Timur, punca umum ketidakpuasan hati di kalangan rakyat kedua-dua buah negeri boleh dikesan sebahagian besarnya pada keimbangan "penjajahan" oleh orang-orang dari Semenanjung Malaysia. Di samping hakikat bahawa Sabah dan Sarawak dipisahkan secara fizikal dari Semenanjung oleh laut, keadaan demografinya juga amat berbeza daripada Semenanjung. Dalam kedua-dua buah negeri ini, kumpulan suku (Dayak di Sarawak dan Kadazandusun di Sabah) membentuk segmen terbesar penduduk di negeri masing-masing. Penduduk Cina di kedua-dua buah negeri ini

jugak penting. Di Sarawak, mereka membentuk kira-kira 30 peratus daripada penduduk, dan di Sabah kira-kira 25 peratus. Melayu/Muslim di kedua-dua buah negeri (kira-kira 25 peratus di Sarawak dan 40 peratus di Sabah) tidak berharapan memerintah tanpa sokongan daripada sekurang-kurangnya satu daripada masyarakat ini.

Kebimbangan di kalangan majoriti bukan Melayu, bukan Islam ialah, bahawa mereka akan ditenggelami dari segi politik oleh rakyat dari Semenanjung Malaysia sekiranya mereka tidak berhati-hati dalam urusan mereka dengan Kuala Lumpur. Corak politik yang semata-mata bersifat perkauman dan keagamaan di Semenanjung tidak menarik kepada kedua-dua buah negeri di mana parti berbilang ras adalah norma dan di mana toleransi agama masih tinggi. Kesemua ini berbeza daripada Semenanjung di mana parti politik hampir seluruhnya terbahagi menurut ras dan di mana Islam amat dipolitikkan.

Perhitungan ras secara politik yang rumit ini diburukkan lagi oleh hakikat bahawa masyarakat Melayu dan Islam tempatan Sabah dan Sarawak tidak semestinya menyokong politik Melayu jenis UMNO yang berdasarkan nasionalisme Melayu dan Islam. Kebimbangan di kalangan penduduk Melayu Sabah/Sarawak bahawa mereka akan dikuasai oleh Melayu Semenanjung bererti bahawa sentimen kedaerahan sering lebih kuat daripada talian agama atau kekeluargaan.

Persepsi umum di kalangan penduduk di kedua-dua buah negeri ini ialah, bahawa persekutuan telah memberi lebih faedah kepada orang Semenanjung Malaysia terutama sekali dari segi ekonomi. Kajian terkini menyarankan bahawa persepsi ini berasaskan hakikat ekonomi (Wee, 1995, Bab 6). Kajian itu menghujahkan, sejak tahun 1963 berlaku pemindahan sumber bersih keluar dari Sabah dan Sarawak ke Semenanjung. Kajian ini juga mengesahkan bahawa keputusan kerajaan persekutuan untuk membayar hanya 5 peratus daripada hasil minyak untuk minyak yang didapati di lepas pantai Sabah dan Sarawak telah menyebabkan pengaliran semula hasil minyak secara besar-besaran ke Semenanjung meskipun hakikatnya bahawa Sabah dan Sarawaklah negeri yang paling sedikit membangun di persekutuan. Janji mengenai dana pembangunan tambahan untuk membawa Sabah dan Sarawak ke tahap yang sama rata dengan Semenanjung tidak ditunaikan. Kajian tersebut menyimpulkan bahawa dari segi pembangunan, Sabah dan Sarawak kerugian sejak menyertai persekutuan.

Mahathir nampaknya mengambil pendekatan yang amat berbeza terhadap hubungannya dengan pemimpin politik di Sabah dan Sarawak. Di Sabah, Mahathir berhadapan dengan masalah kebangkitan semula nasionalisme Kadazandusun sejak ketika beliau berkuasa pada tahun 1981, yang ditimbulkan secara ironi oleh pakatan sulit kerajaan persekutuan dengan orang-orang Islam di Sabah untuk menghasilkan penguasaan Islam dalam politik Sabah dan peminggiran Kadazandusun bukan Islam dari segi politik. Salah perhitungan Mahathir ialah, kemampuan Kadazandusun dan masyarakat bukan Islam lain (terutamanya orang Cina) untuk bersepakat dengan PBS. Pada mulanya, Mahathir cuba menyesuaikan hakikat politik ini dengan menekan PBS supaya membentuk kerajaan campuran dengan parti berasaskan Islam, iaitu USNO, atau parti Islam lain pada tahun 1986. Apabila PBS enggan dan menang pilihan raya kilat dengan majoriti yang lebih besar, Mahathir menyerah dan menerima masuk PBS ke dalam BN. Ini dilakukan atas alasan praktik dan kepentingan politik kerana USNO tidak mempunyai kuasa dari segi politik, dan tidak ada parti berasaskan Islam lain yang berdaya maju yang dipercayai boleh mencabar PBS. Sungguhpun PBS sama-sama memerintah, hubungan antara Mahathir dengan PBS tetap dingin semata-mata kerana tiada tarikan peribadi antara Pairin dengan Mahathir. Mahathir melihat Pairin sebagai pemisah kuasi manakala Pairin menganggap Mahathirlah yang menafikan Sabah apa yang patut diterimanya di bawah Dua Puluh Perkara. Hubungan itu terputus langsung apabila Pairin dan PBS menyertai sekutu pembangkang beberapa hari sebelum pilihan raya umum 1990. Sejak itu, Mahathir memutuskan bahawa satu-satunya cara untuk berurusan dengan Sabah dan nasionalisme Kadazandusun ialah dengan menubuhkan UMNO di negeri tersebut.

Tindakan yang tidak pernah berlaku ini menyelesaikan dua masalah politik. Pertama, ia merupakan langkah pertama ke arah tujuan akuan UMNO untuk menjadikannya organisasi politik seluruh negara yang mewakili orang Melayu dan Islam di seluruh Malaysia. Sehingga kini, UMNO telah menghadkan dirinya di Semenanjung sahaja. Wujud permintaan berulang-ulang kali dalam perhimpunan agung UMNO supaya UMNO "berkembang ke timur". Kedua, kemasukan UMNO memberi tenaga kepada politik di kalangan orang Islam di Sabah. Pejuang orang Islam di Sabah, USNO dan Berjaya, telah disangsih

sepenuhnya atau ditewaskan sehabis-habisnya dalam pilihan raya menentang PBS yang terkini. UMNO Sabah bukan sahaja boleh menawan undi sebahagian besar orang Islam tetapi lebih penting lagi ia memberi Mahathir kuasa langsung ke atas politik negeri itu. Sebelum kemasukan UMNO Sabah, parti-parti politik yang bertapak di Sabah memilih Ketua Menteri dan kabinet negeri mereka sendiri dengan paling sedikit input dan gangguan dari Kuala Lumpur. Apabila UMNO Sabah memenangi sebahagian besar kerusi Islam dalam pilihan raya negeri 1994, jelas bahawa mana-mana Ketua Menteri Islam mesti datang daripada kalangan UMNO Sabah sendiri. Sistem giliran bagi Ketua Menteri di kalangan parti BN juga bererti bahawa Kuala Lumpur dijangka memainkan peranan pengadil. Sejak tahun 1994, pemilihan Ketua Menteri Sabah diserahkan kepada hak Perdana Menteri.

Mahathir menghadapi hubungan politik yang lebih lancar dengan Sarawak. Tidak seperti Sabah, kumpulan peribumi terbesar, Dayak, tidak pernah bersatu dari segi politik seperti orang Kadazandusun, dan oleh yang demikian, ia tidak pernah mampu mencabar hegemoni politik Islam. Tambahan pula, Mahathir hanya perlu berurusan dengan seorang Ketua Menteri, Taib Mahmud. Seperti yang diperkatakan di atas, Taib mendapat kuasa pada tahun 1981, tahun yang sama Mahathir memegang jawatan Perdana Menteri. Sebelum itu, kedua-duanya buat beberapa tahun menjadi teman sekerja dalam kabinet Hussein Onn, Perdana Menteri Malaysia ketiga. Pairin, sebaliknya, tidak pernah berkhidmat dalam kabinet persekutuan. Taib juga dengan kekal telah berjaya memberi lebih daripada 20 kerusi kepada majoriti persekutuan BN di parlimen dan mengekalkan hegemoni politik Islam di Sarawak. Lebih penting lagi, Taib tidak pernah mengkritik kerajaan persekutuan secara terbuka mengenai Dua Puluh Perkara dan menyuarakan sebarang percanggahan pendapat mengenai isu tersebut secara tertutup. Kesemua faktor ini memberi cukup alasan kepada Mahathir untuk membiarkan Taib sendiri pada dasarnya yang dengan mudah menjadikan Taib eksekutif negeri yang paling berkuasa di Malaysia dengan autonomi politik yang paling banyak. Sarawak adalah satu-satunya negeri di mana Perdana Menteri tidak memilih Ketua Menterinya secara langsung.

(II) Negeri Tumpuan Melayu: Kelantan dan Terengganu

Apabila Mahathir mula mengambil kuasa, Kelantan dan juga Terengganu selamat dalam tangan BN. Tetapi bukan selalunya keadaannya begini – kedua-dua buah negeri sebelum ini diperintah oleh pembangkang.

Dalam pilihan raya 1959, PMIP (yang kemudiannya menjadi PAS) menang di kedua-dua buah negeri. Dua tahun kemudian pada tahun 1961, kerajaan Perikatan persekutuan, pendulu BN, berjaya menjatuhkan kerajaan negeri Terengganu. Dua orang ahli dewan undangan negeri membekot ke UMNO dan apabila Sultan Terengganu enggan memenuhi permintaan, PMIP mengadakan pilihan raya kilat, lalu kerajaan tersebut jatuh pada lewat bulan Oktober. Kerajaan persekutuan terus menekan PMIP apabila beberapa orang pemimpinnya termasuk presiden parti, Burhanuddin Al-Helmy, ditahan kerana dikatakan menyokong Sukarno semasa konfrontasi dengan Malaysia, yang melemahkan lagi parti itu. Setelah Terengganu selamat kembali ke tangan sahabat, kerajaan persekutuan mengalihkan tumpuan mereka kepada Kelantan.

Di Kelantan, PAS berjaya memenangi pilihan raya ulangan pada tahun 1964 dan 1969. Malangnya, kerajaan negeri PAS yang baru dipilih semula itu tidak dapat berfungsi dengan sempurna kerana seluruh negara diletakkan di bawah perintah darurat disebabkan oleh rusuhan kaum di Kuala Lumpur. Perintah darurat hanya ditarik balik pada tahun 1971. Dalam keadaan sedemikian, kepemimpinan PAS di bawah Mohammad Asri Haji Muda merasakan baik untuk PAS menyertai kerajaan campuran BN baru, yang ditubuhkan oleh Tun Razak sejurus sebelum pilihan raya 1974. Sungguhpun PAS kini sebahagian daripada BN, tujuan akuannya untuk mewujudkan negeri Islam tidak secocok dengan pandangan sekular UMNO. Ketegangan-ketegangan ini meruap apabila Tun Abdul Razak menolak calon PAS untuk menjawat Ketua Menteri Kelantan dan sebaliknya memilih sendiri Mohammad Nasir.

Setahun kemudian, semasa Persidangan Agung PAS, Cawangan Kelantan cuba menyingkirkan ketua parti Asri dan juga Ketua Menteri Nasir, dengan alasan mereka berpandangan pro-persekutuan. Percubaan ini gagal apabila Razak enggan memecat Nasir, dengan demikian, menyebabkan perasaan anti-persekutuan bertambah kuat. Di negeri-

negeri yang dikuasai oleh BN, Perdana Menteri, yang juga pengurus BN, secara tradisi mencalonkan Ketua Menteri negeri itu.

Pada bulan September 1977, cawangan PAS Kelantan memberi kata dua kepada Nasir untuk meletak jawatan atau hadapi undi tidak percaya. Dengan sokongan persekutuan, Nasir enggan meletakkan jawatan, dan PAS memecatnya daripada parti dan pada masa yang sama, mengemukakan usul tidak percaya kepadanya dalam dewan undangan negeri Kelantan. UMNO dan penyokong Nasir dalam PAS kemudian mengadakan perhimpunan menyokong Ketua Menteri yang terhimpit itu yang membawa kepada rusuhan di ibu negeri, Kota Bharu dan di sekitarnya.

Mengambil peluang ini, kerajaan persekutuan mengenakan perintah darurat di Kelantan dari bulan November 1977. PAS disingkirkan daripada BN pada bulan Disember. Pada awal tahun 1978, kerajaan persekutuan tiba-tiba menarik balik perintah darurat dan menjadualkan pilihan raya klat dalam masa 16 hari. Perhimpunan awam dilarang dan sekatan-sekatan lain dikenakan ke atas kempen, iaitu langkah-langkah yang memihak kepada BN yang memerintah, dan dengan demikian, mewujudkan masalah kepada PAS. Sementara itu, pemimpin tertinggi UMNO persekutuan di Kelantan, Tengku Razaleigh, menggalakkan Nasir membentuk parti politik baru, Barisan Jumaah Islamiah Malaysia Bersatu (Berjasa) yang menarik penentang PAS dan penyokong Nasir. Dengan sokongan persekutuan besar-besaran dan tempoh kempen yang singkat, UMNO dan Berjasa dengan mudah menewaskan PAS. PAS bukan sahaja kehilangan kerajaan negeri, ia hanya cuma berjaya mengekalkan dua kerusi (Alias Mohammad, 1994).

Kejatuhan Kelantan

Masalah Mahathir dengan Kelantan boleh dikesan bermula pada tahun 1987. Pada tahun itu, Tengku Razaleigh, anggota keluarga DiRaja Kelantan, secara terbuka mencabar Mahathir bagi jawatan presiden UMNO. Apabila Razaleigh kalah dengan bilangan undi yang kecil, beliau meninggalkan UMNO dan membentuk Semangat 46 (S46). Tahun 1946 merupakan tahun UMNO ditubuhkan. Kelantan menjadi tapak bagi S46 dan ramai ahli politik UMNO di negeri itu keluar parti tersebut lalu menyertai S46.

Tiga tahun kemudian, apabila pilihan raya umum diadakan dalam tahun 1990, pengundi Kelantan berdiri di belakang Razaleigh dan PAS

yang pada ketika itu telah membentuk perikatan pilihan raya. Dengan sokongan terbuka daripada Sultan Kelantan, yang secara kebetulan anak saudara Razaleigh, UMNO Kelantan sebenarnya tiada peluang kerana ia dilihat sebagai alat kerajaan persekutuan. Secara tradisi, undi di Kelantan berpecah kepada tiga bahagian, sepertiga masing-masingnya kepada UMNO, PAS dan istana. Dengan istana menyokong Razaleigh (dia bapa saudara Sultan), UMNO tiada peluang melawan undi S46 dan PAS yang digabungkan. Perikatan pembangkang seterusnya menang semua kerusi negeri di Kelantan lalu membentuk kerajaan pembangkang. Hakikat bahawa prestasi ini tidak diikuti di negeri jiran Terengganu menyarankan bahawa faktor Razaleigh dan sentimen kedaerahan adalah penentu di Kelantan, dan bukan agama (Islam). Gabungan PAS-S46 yang sama diundi semula pada tahun 1995.

Seperti Sabah dahulu, kerajaan persekutuan cuba mewujudkan pentadbiran selari di Kelantan dengan projek pembangunan yang berdana persekutuan kini disalurkan melalui pegawai persekutuan untuk mengetepikan pegawai negeri. Kerajaan persekutuan juga enggan mempromosi Kelantan kepada pelabur asing, dengan demikian menimbulkan "kemelesetan politik". Meskipun wujud tindakan menghukum, pengundi Kelantan memilih semula PAS pada pilihan raya parlimen 1995 dan 1999. Manakala PAS berjaya menambah sokongannya, rakannya S46 tidak mampu membuka jalan di luar Kelantan. Malah di Kelantan sendiri, ramai pengundi S46 pada hakikatnya menyokong PAS. Parti S46 yang lebih lemah itu mendapati dirinya berada dalam kedudukan yang sukar apabila kesemua jawatan penting dan berpengaruh dalam kerajaan negeri Kelantan diberi kepada calon PAS. Semasa hubungan dengan PAS menjadi bertambah buruk, UMNO dan S46 memulakan perundingan sulit. Mahathir mendesak dan memaksa Razaleigh membubarkan S46 dengan balasan janjian yang kabur bahawa ahli S46 tidak akan menghadapi diskriminasi apabila mereka menyertai semula UMNO. Pada bulan Oktober 1996, S46 dibubarkan dan Razaleigh serta penyokongnya kembali ke pangkuhan UMNO, lalu membiarkan PAS memerintah Kelantan.

Kejatuhan Terengganu

Di tengah-tengah krisis mata wang Asia 1998, Mahathir memecat timbalannya Anwar Ibrahim apabila Anwar tidak bersetuju dengannya

mengenai dasar ekonomi dan hampir mencabarnya dalam jawatan presiden UMNO. Pemecatan Anwar mendorong laungan reformasi dan penyingkiran Mahathir. PAS berjaya memperalatkan pemecatan ini lantas dengan pantas mendapat faedah daripada sentimen anti-Mahathir di kalangan orang Melayu, terutama sekali para belia. Anwar lebih disukai rakyat Malaysia yang lebih muda dan umumnya dianggap sebagai orang yang lebih "senada" dengan aspirasi mereka yang berusia di bawah 35 tahun.

Apabila akhirnya Anwar ditahan dan dituduh rasuah dan liwat, PAS segera tampil mempertahankan Anwar, dengan menyerang Mahathir atas dua alasan utama. Pertama, tuduhan terhadap Anwar bermotifkan politik untuk memusuahkan Anwar secara politik dan menghalang Anwar memperoleh kepemimpinan UMNO. Kedua, menuduh Anwar di mahkamah mengenai liwat dianggap melampaui batas budaya politik Melayu. Dalam budaya politik Melayu, pemenang (Mahathir) tidak harus memulukan atau menghina mangsanya (Anwar) di khalayak ramai. Dalam masyarakat Melayu Islam, liwat dianggap perbuatan terkutuk. Oleh kerana Mahathir pada dasarnya menang dalam pergelutan politik ini dengan penyingkiran Anwar selaku timbalan Perdana Menteri dan pemecatannya daripada UMNO, ramai orang Melayu melihat tindakan Mahathir dalam mahkamah sebagai "keterlaluan" dan melampaui parameter budaya politik Melayu.

Kempen PAS berpusat pada Mahathir secara peribadi; beliau digambarkan sebagai diktator zalim (iaitu, beliau dituduh menyebabkan Anwar dipukul oleh ketua polis negara pada malam Anwar ditahan) dan maharaja feudal (Mahathir sering dirujuk sebagai "Maha Firaun" oleh pihak pembangkang). Satu lagi gambaran yang digemari mengenai Mahathir ialah bahawa beliau "Shit" – judul novel politik oleh Sasterawan Negara Shahnon Ahmad. Watak utama dalam novel itu Shit, disamarkan sebagai Mahathir.

Dari bilik penjaranya, Anwar menubuhkan parti politik baru, Parti Keadilan Nasional, dan membantu menempa perikatan pembangkang yang diberi nama Barisan Alternatif (BA). BA terdiri daripada dua buah parti pembangkang utama: PAS dan Democratic Action Party (DAP), dan parti kiri yang lebih kecil iaitu Parti Rakyat Malaysia (PRM) dengan Keadilan sebagai perekat. BA dijangka menawarkan alternatif yang boleh dipercayai kepada BN yang telah lama tertubuh pada pilihan raya 1999.

Seperti yang dijangkakan secara meluas, PAS menunjukkan prestasi

yang sungguh baik di kawasan Melayu malah mengatasi UMNO sebagai parti yang mendapat undian Melayu yang paling banyak. Di empat buah negeri tumpuan Melayu utama, Kelantan dikekalkan oleh PAS tanpa banyak masalah manakala di Perlis dan Kedah ia hampir-hampir memegang kuasa. Maka, tidaklah hairan yang Terengganu jatuh ke tangan PAS setelah lebih daripada dua dekad di bawah pemerintahan BN.

Faktor Anwar nyata berkesan bagi PAS, tetapi bagi Terengganu, satu faktor tambahan dan penting memainkan peranan. PAS berjaya memperoleh kemenangan besar di Terengganu kerana sebahagian besarnya UMNO Terengganu kurang bersatu dalam mengekalkan kuasanya di negeri tersebut. Keadaan ini berlaku terutamanya disebabkan oleh Wan Mokhtar Ahmad, Ketua UMNO negeri dan Menteri Besar Terengganu yang memegang kuasa sejak tahun 1974. Ramai ahli UMNO Terengganu telah menjangkakan Wan Mokhtar akan memberi laluan kepada seseorang yang lebih muda dalam pilihan raya. Ramai yang memikirkan lima tempoh (25 tahun) terlalu lama untuk mana-mana wakil pilihan pun. Walau apa pun, beliau sudah menjadi Menteri Besar selama 25 tahun. Beliau umumnya dituduh menghalang cita-cita sesetengah rekrut baru UMNO dan menyimpan semua jawatan kanan kerajaan dan UMNO untuk "generasi lebih tua".

Bagaimanapun, Wan Mokhtar enggan mengosongkan jawatannya meskipun telah digalakkan oleh Mahathir. Sebaliknya Wan Mokhtar mengancam untuk mensabotaj seluruh kempen UMNO Terengganu andainya beliau digantikan. Kerana tidak mahu seorang Menteri Besar menjadi penentang ketara sebegini hampir dengan pilihan raya, Mahathir mengalah dan mencalonkannya semula sebagai Menteri Besar. Wan Mokhtar menamai 17 calon baru dan mengekalkan 15 yang lama – dengan kata lain, mereka yang rapat dengan Wan Mokhtar dan "generasi lama" dikekalkan. Hal ini memadai untuk meyakinkan ramai ahli UMNO Terengganu dan penyokongnya bahawa mereka tiada lagi peluang untuk maju secara politik di dalam UMNO. Slogan PAS "UMNO di luar, PAS di dalam" perlahan-lahan sedang menjadi kenyataan (*Utusan Melayu*, 1 Disember 1999). Apabila keputusan pilihan raya diumumkan, PAS memperoleh kemenangan besar dan mendapat 28 daripada 32 kerusi negeri, dan kesemua kerusi parlimen Terengganu juga. Wan Mokhtar sendiri mengalami kekalahan teruk di tangan ahli politik PAS yang tidak terkenal.

PANDANGAN MAHATHIR TENTANG HUBUNGAN PERSEKUTUAN-NEGERI

Sehingga kini, kita telah melihat tindak balas dan hasil hubungan persekutuan-negeri yang paling bermasalah dengan Mahathir berada di kemudi. Apakah pandangan Mahathir sendiri mengenai hubungan persekutuan-negeri?

Sungguhpun Mahathir tidak pernah bercakap atau menulis tentang isu hubungan persekutuan-negeri secara langsung, beberapa daripada ulasan dan tindakannya boleh digunakan sebagai petunjuk kepada pemikirannya.

Umumnya, Mahathir tidak suka campur tangan dalam hal-ehwal negeri. Di Semenanjung Malaysia, Mahathir dan UMNO menjangka rakan-rakan mereka di negeri akan memenangi isu-isu tempatan tanpa banyak heboh. Oleh kerana sesetengah tokoh UMNO adalah pemimpin negeri dan juga persekutuan, maka biasanya agak mudah untuk membendung isu-isu dari negeri hingga menjadi anti-persekutuan.

Dalam kes Kelantan, Mahathir akui hakikat bahawa negeri itu unik dengan gaya dan adatnya yang tersendiri. Kelantan (dan sedikit sebanyak Terengganu) telah sememangnya merupakan masyarakat tertutup, di mana tradisi tempatan dan Islam memainkan pengaruh utama dalam politik negeri itu. Kedua-dua buah negeri ini juga unik dalam ertikata bahawa kedua-duanya pada satu ketika dahulu merupakan negeri saluran bagi empayar Siam. Pengaruh Thai lebih kuat di Terengganu daripada di Kelantan. Penduduk di kedua-dua buah negeri kebanyakannya orang Melayu (lebih daripada 95 peratus) dan secara tradisi pertandingan politik selalunya adalah antara orang Islam sederhana atau sekular, yang diwakili oleh UMNO, dengan Islam fundamentalis yang diwakili oleh PAS. Malah sebelum kemerdekaan lagi, orang-orang Kelantan melihat diri mereka sebagai "berbeza" daripada orang Melayu Semenanjung lain, orang Kelantan bertutur dialek tersendiri yang sukar difahami oleh orang Melayu lain di luar negeri tersebut dan mentafsir Islam dengan cara yang lebih tegas daripada orang Islam di pantai Barat (Roff, 1974; Nash, 1974; Kessler 1978). Orang Kelantan juga mempunyai budaya Melayu yang unik dan sejak dahulu kala lagi telah bersikap parokial dalam urusan mereka dengan orang Melayu dari negeri-negeri lain.

Andainya ada masalah baru di Kelantan atau Terengganu,

kepemimpinan UMNO biasanya akan meminta UMNO orang tempatan di Terengganu atau Kelantan menyelesaikannya dahulu. Sekiranya ini tidak mungkin, pemimpin persekutuan dari kedua-dua buah negeri diberi mandat mententeramkan keadaan. Mahathir akan campur tangan sebagai jalan terakhir. Misalnya, apabila Kelantan dikalahkan PAS pada tahun 1995, Mahathir secara langsung campur tangan dengan melantik dirinya sendiri sebagai Ketua Perhubungan UMNO Kelantan; apabila Tengku Razaleigh diterima semula oleh UMNO, Mahathir melantiknya semula sebagai Ketua Perhubungan UMNO Kelantan. Ini menunjukkan keengganananya terlibat di peringkat negeri, kecuali apabila betul-betul perlu.

Sungguhpun Mahathir tidak gemar campur tangan secara langsung, pada masa yang sama, beliau mempunyai pandangan kepusatan dan percaya bahawa kesejahteraan seluruh negara harus mengatasi kepentingan mana-mana negeri di dalam persekutuan. Contoh jelas mengenai hal ini boleh dilihat dari penyataannya mengenai isu hasil minyak yang berkontroversi itu. Pada tahun 1970-an, kerajaan persekutuan mewujudkan monopoli minyak milik kerajaan yang bergelar Petroleum Nasional Berhad atau Petronas. Petronas berkontroversi sejak mula kerana ia memberi kepada kerajaan persekutuan segala penerimaan minyak dan gas dari telaga minyak yang didapati lepas pantai Sabah, Sarawak dan Terengganu. Royalti yang layak diterima oleh ketiga-tiga buah negeri yang kaya dengan minyak ini ialah token 5 peratus. Apabila PBS mengambil alih kuasa pada tahun 1985, ia dengan lantang bersuara dan menuntut royalti yang lebih tinggi, sehingga 50 peratus, untuk membangukan negeri itu. Apabila PAS memegang kuasa di Terengganu pada tahun 1999, ia serta-merta membuat tuntutan yang sama; ia menghendaki royalti dinaikkan ke 20 peratus. Seperti Sabah dahulu, ia menghujahkan bahawa negeri tersebut patut mendapat royalti yang lebih tinggi kerana negeri itu agak kurang maju dari segi ekonomi. Dalam kedua-dua kes, Mahathir menjawab tuntutan itu dengan sendiri dan tidak berganjak; kerajaan persekutuan mesti menjaga kepentingan semua negeri di Malaysia dan negeri-negeri mesti membantu antara satu sama lain. Setelah Mahathir mengancam untuk menyemak semula struktur pembayaran royalti minyak kepada Terengganu dengan tujuan memberhentikan terus royalti tersebut, kerajaan Terengganu menarik balik tuntutannya (*Utusan Melayu*, 2 Julai 2000).

Pandangan umum di kalangan kepimpinan persekutuan dan Mahathir ialah bahawa manakala mereka akui hakikat bahawa negeri-negeri seperti Kelantan mungkin mempunyai ciri tersendiri yang khas, ia tidak harus digunakan sebagai alasan untuk memperkuatkan kedaerahan atau parokialisme. Sebaliknya bagi Mahathir, keutuhan persekutuan Malaysia adalah keutamaan tertinggi. Tiada negeri patut diberi hak istimewa, identiti negeri yang kuat atau autonomi kerana ia akan hanya menjelaskan persekutuan secara keseluruhan.

Pokoknya, Mahathir melihat Kuala Lumpur sebagai satu-satunya penimbangtara yang mampu menjaga kepentingan seluruh negara berbanding dengan kepentingan parokial yang didukung di ibu-ibu negeri. Kepimpinan persekutuan juga menghujahkan bahawa pembangunan yang tidak setara di kalangan negeri-negeri dan isu-isu seperti keselamatan memerlukan kerajaan persekutuan membuat keputusan yang sukar diterima bagi negeri-negeri untuk kebaikan seluruh negara.

Pada dasarnya, pendekatan yang sama diambil oleh Mahathir terhadap Sabah dan Sarawak meskipun perbezaan demografik dan pembahagian fizikal dilihat sebagai "kesukaran" yang harus diatasi dan tidak dilihat sebagai "perintang". Bagaimanapun, apabila dibandingkan dengan Kelantan dan Terengganu, Mahathir lebih enggan lagi untuk membabitkan dirinya sendiri dalam politik tempatan Sabah dan Sarawak kerana beliau tahu bahawa pembahagian fizikal di Laut China Selatan bererti kemungkinan Sabah dan Sarawak berpisah daripada persekutuan dengan lebih mudah lagi.

Oleh kerana Mahathir tergolong dalam generasi pemimpin prakemerdekaan, kawalan pusat yang kuat ke atas negeri-negeri dianggap perlu untuk mengelak satu lagi "Singapura". Seperti yang diperkatakan dahulu, Singapura disingkirkan daripada persekutuan Malaysia walaupun pada hakikatnya tidak ada (dahulu ataupun sekarang) hak untuk keluar menurut Perlembagaan Malaysia. Satu alasannya ialah, rayuan yang kuat oleh Lee Kuan Yew kepada masyarakat Cina Malaya untuk menyokong Parti Tindakan Rakyatnya (People's Action Party – PAP). Perpisahan paksaan Singapura mengakibatkan perpecahan di dalam UMNO kerana ada yang merasakan bahawa Tunku Abdul Rahman tidak patut membenarkan Singapura keluar daripada persekutuan dan beliau sebaliknya, patut mengenakan perintah terus dari Kuala Lumpur.

Mahathir yang ketika itu "berdarah panas" dalam UMNO, telah mengkritik Tunku dengan hebat kerana membenarkan Singapura keluar. Wujud kebimbangan di kalangan ahli politik UMNO daripada generasi Mahathir bahawa ada kemungkinan orang Sabah, Sarawak atau Kelantan menghala ke arah kemerdekaan, seperti yang dilakukan oleh Singapura pada tahun 1965, jika pusat tidak mengambil langkah menghentikan atau menghalang pertumbuhan identiti pemisah yang kuat.

Semenjak kemerdekaan, kerajaan persekutuan telah mengambil beberapa langkah untuk cuba membendung sentimen anti-persekutuan di Kelantan, Sabah dan Sarawak. Sebilangan besar pelajar dari ketiganya buah negeri ini telah diberi biasiswa untuk belajar di negeri-negeri lain untuk "mengintegrasikan" mereka. Pegawai kerajaan dari ketiganya buah negeri ini selalu juga dipinjamkan kepada kerajaan persekutuan dan sebaliknya.

Bagaimana langkah-langkah ini telah mengurangkan sentimen kedaerahan sukar dinilai sungguhpun boleh dihujahkan bahawa tidak banyak perubahan yang kelihatan. Seperti yang dapat kita lihat dari contoh Sabah, Kadazandusun tidak sukakan orang Malaysia Semenanjung yang tinggal di Sabah yang mereka lihat sebagai pesaing ekonomi mereka dan juga ancaman kepada agama dan budaya mereka. Keadaan ini mungkin benar bagi peribumi Dayak di Sarawak. Di Kelantan, rancangan kerajaan persekutuan mungkin dilihat sebagai percubaan masuk dari pintu belakang untuk "mensekularkan" Islam yang diamalkan oleh orang Kelantan dan memalapkan budaya Kelantan yang unik.

Kerajaan persekutuan juga mempunyai Jabatan Perpaduan Negara (JPN) yang diberi tugas memupuk perpaduan di kalangan kumpulan etnik yang berbeza-beza. JPN pada masa lampau khususnya, telah cuba "mengintegrasikan" Sabah dan Sarawak melalui pelbagai skema, termasuk pertukaran pelajar dan penggunaan media massa (terutamanya radio dan televisyen) untuk menggalakkan nasionalisme. Malangnya, JPN tidak begitu berjaya dalam penggunaan radio dan televisyen kerana pendekatan yang diambil tidak mengambil kira perbezaan tempatan.²⁰ Tambahan pula, di Sabah dan Sarawak, akhbar tempatan lebih digemari daripada akhbar kebangsaan dan akhbar tempatan berkecenderungan menumpukan perhatian pada berita dan isu tempatan, dengan demikian memperkuatkan lagi parokialisme.

Walau bagaimanapun, terdapat beberapa tanda positif. Integrasi ekonomi, meskipun masih di peringkat permulaan, telah memperlihatkan banyak perniagaan Sabah dan Sarawak yang berjaya berpindah ke Semenanjung Malaysia dan sebaliknya. Perekatan ekonomi boleh merupakan perekatan yang kuat bagi integrasi. Bagaimana ia boleh membantu merekat Malaysia Timur dengan Semenanjung Malaysia masih belum jelas.

Sungguhpun Mahathir faham betapa perlunya dibawa masuk negeri-negeri pembangkang ke dalam arus utama dari segi ekonomi, politik menjadi gangguan. Selaku pemimpin BN yang memerintah, beliau tidak boleh terlalu akrab dengan pemerintah negeri yang diperintah pembangkang. Maka wujudlah ironi di sini; meskipun beliau tahu bahawa pembangunan ekonomi akan membantu BN memenangi balik negeri-negeri yang dipegang pembangkang, beliau tidak boleh bersifat murah hati dari segi kewangan dengan kerajaan negeri itu kerana ini akan memberi tanggapan bahawa tiada akibatnya jika mengundi pembangkang. Di negeri-negeri di bawah pembangkang, Mahathir bersifat keras dari segi kewangan, sering enggan meluluskan pinjaman baru untuk projek pembangunan dan menuntut hutang yang diambil oleh pentadbiran BN yang lalu. Misalnya, apabila kerajaan negeri PAS baru memegang jawatan di Terengganu didapati bahawa pentadbiran negeri BN yang dahulu berhutang dengan kerajaan persekutuan sebanyak RM700 juta. Angka ini didedahkan oleh pihak berkuasa persekutuan. Di Kelantan, projek pembangunan baru hanya dibiayai melalui pegawai atau agensi persekutuan untuk mengingatkan pengundi siapa yang mengawal biaya pembangunan besar.

Kesimpulan

Apabila Mahathir mula memegang kuasa pada tahun 1981, kesemua 13 buah negeri di Malaysia berada di bawah kuasa BN. Dua dekad kemudian, apabila Mahathir memasuki tempoh kelimanya sebagai Perdana Menteri, dua buah negeri kukuh di bawah kuasa PAS, parti Islam utama.

Ujian sebenar pertama mengenai desiran persekutuan-negeri bagi Mahathir bermula pada tahun 1985 ketika masyarakat Kadazandusun di Sabah dengan jayanya mencabar Berjaya, sebuah parti pimpinan Islam yang disokong oleh Mahathir melalui PBS. Pragmatisme dan kewajaran

politik Mahathir menggerakkannya untuk menerima PBS masuk BN dan dengan demikian, pergelutan persekutuan-negeri yang lebih serius telah dapat dielakkan. Masalah persekutuan-negeri yang lebih besar berlaku lima tahun kemudian apabila PBS cabut lari daripada BN dan memasuki kem pembangkang yang diketuai oleh pesaing kuat Mahathir, Tengku Razaleigh Hamzah. Sungguhpun Razaleigh gagal menjatuhkan BN, beliau berjaya menyerah negerinya Kelantan ke tangan perikatan S46-PAS. Demikianlah lapan tahun setelah memegang kuasa, Mahathir berhadapan dengan dua buah negeri (Kelantan dan Sabah) di bawah kuasa pembangkang. Keadaan ini boleh dikatakan telah terubat apabila dalam tahun 1994 berlaku pembelotan PBS yang meningkatkan bilangan BN untuk membentuk kerajaan negeri Sabah yang baru. Di Semenanjung, sementara S46 kian bertambah lemah, PAS pula kian bertambah teguh, dan dengan mudah mengekalkan kuasa di Kelantan pada tahun 1995. Tetapi Mahathir masih belum tewas kerana beliau berjaya mengatur pembubarannya S46, meninggalkan PAS memerintah sendiri di Kelantan. Pemecatan Anwar tiga tahun kemudian memberi nafas baru kepada PAS dan membantunya menyapu bersih kemenangan di Kelantan dan Terengganu setahun setelah Anwar dipenjarakan.

Oleh yang demikian, rekod Mahathir dalam menangani ketegangan persekutuan-negeri bercampur aduk. Manakala beliau berjaya dengan sederhananya untuk menguasai Sabah (terutamanya melalui penubuhan UMNO Sabah), beliau kurang berjaya dengan orang Kelantan dan, kini nampaknya, dengan orang Melayu Terengganu pula.

Satu penghargaan kepada Mahathir, beliau tidak pernah menggunakan kuasa darurat dalam perlumbaan persekutuan untuk menggantung kerajaan negeri pembangkang dan mengenakan perintah persekutuan secara langsung. Perintah darurat digunakan di Sarawak pada tahun 1966 dan Kelantan pada tahun 1978 untuk menghapuskan pemerintahan pembangkang. Mahathir boleh menggunakan rusuhan dan pengeboman di Sabah pada tahun 1986 untuk mengenakan perintah darurat tetapi beliau tidak berbuat demikian. Sebaliknya, beliau cuba menggunakan tekanan politik dan ekonomi dengan gagalnya, untuk memaksa kerajaan PBS menubuhkan kerajaan campuran dengan parti Islam. Mahathir berpeluang lagi untuk mengenakan perintah darurat di Sabah pada tahun 1990 apabila Jeffrey Kitingan, pemain utama, dikatakan berkomplot keluar daripada persekutuan. Sekali lagi, Mahathir

tidak mengenakan perintah darurat. Kedua-dua peristiwa ini menyarankan apa yang dikatakan sebelum ini, bahawa Mahathir tidak ingin campur tangan secara langsung.

Prospek

Sejauh yang dapat dilihat pada masa hadapan, ketegangan hubungan persekutuan-negeri di bawah Mahathir akan bertambah, bukan mengurang. Para pengundi teras UMNO, orang Melayu, telah menunjukkan dalam pilihan raya 1999 bahawa mereka akan mengundi PAS sebahagian besarnya kerana mereka tidak suka Mahathir secara peribadi. Dengan PAS menguasai dua daripada empat negeri berteraskan Melayu, kerajaan negeri pimpinan PAS akan cuba mengumpamkan Mahathir dengan mengenakan kod dan amalan Islam yang tegas di Terengganu dan Kelantan. Ini bertentangan dengan agenda Mahathir untuk menjadikan Malaysia negeri moden, progresif dan model Islam sekular. Menteri Besar Terengganu yang baru, Hadi Awang, menjadi pembangkang terkenal kerana dua kali beliau cuba mengemukakan rang ahli-ahli biasa di Parlimen persekutuan untuk menjadikan perbuatan murtad dikenakan hukuman bunuh. Pemimpin-pemimpin PAS yang lain sering menuntut penubuhan negara Islam melalui perubahan perlembagaan persekutuan.

Mahathir terpaksa berindak balas secara politik kepada cabaran-cabaran ini, kalau tidak, UMNO mungkin kehilangan lebih banyak lagi sokongan orang Melayu. Sebaliknya pula, beliau tidak boleh menerima pakai dasar Islam yang sama seperti yang diikuti oleh kerajaan negeri PAS atau mengenakan undang-undang dan peraturan Islam yang lebih berat. Ekonomi terbuka Malaysia, struktur kewangan dan pemulihan daripada krisis kewangan Asianya membawa erti bahawa jalan keIslamam tidak boleh merupakan pilihan kepada Mahathir. Oleh itu, Mahathir terpaksa mengambil jalan sempit antara kelihatan keIslamam sambil tidak membahayakan kejayaan ekonomi Malaysia dengan kerajaan sekular.

Asalkan BN dapat mengekalkan majoriti dua pertiga dalam parlimen persekutuan, keperluan minimum untuk pemindahan perlembagaan yang berjaya, Mahathir masih boleh mengatasi kerajaan negeri dalam urusannya. Setelah lebih dua dekad di bawah pemerintahan Mahathir, Kuala Lumpur mengawal dana pembangunan, keselamatan dan angkatan tentera serta mempunyai kuasa berperlombagaan untuk

mengenakan pemerintahan langsung melalui pengisytiharan "keadaan darurat" andainya keadaan menjadi tidak terkawal.

Ramai yang di dalam UMNO percaya bahawa dalam jangka panjang, Kelantan dan juga Terengganu akan kembali kepada kekuasaan UMNO. Mereka mendasarkan penilaian ini kepada tiga andaian. Pertama, sebaik-baik sahaja Mahathir keluar dari arena politik, ramai pengundi Melayu yang tidak mengundi UMNO kerana kebencian peribadi mereka terhadap Mahathir mungkin akan kembali ke pangkuhan UMNO. Kedua, faktor Anwar akan luput memandangkan perbicaraannya sudah selesai. Anwar didapati bersalah kerana liwat pada bulan Ogos 2000 dan dihukum sembilan tahun penjara, yang akan dilalui setelah beliau selesai menjalani hukuman enam tahun kerana rasuah dalam perbicaraan pertama. Hukuman ke atas Anwar memastikan yang beliau tidak akan boleh menjadi calon selama 15 tahun yang akan datang. Ketiga, PAS akan menghadapi lebih banyak kesulitan untuk membangun Kelantan dan Terengganu dari segi ekonomi dan mengekalkan sokongan pengundi lagi lama ia menjadi pembangkang. Kerajaan persekutuan mempunyai masa dan sumber untuk menantikan keruntuhan PAS dalam pilihan raya akan datang. Pandangan umum ialah bahawa akhirnya PAS akan kehilangan Kelantan dan Terengganu apabila Kuala Lumpur mengenakan "kemelesetan politik".

Bagi Malaysia Timur pula, lebih sukar hendak diramal masa depannya. Memandangkan kelincihan politik di Sabah, kemenangan UMNO Sabah pada pilihan raya negeri 1994 dan 1999 boleh menghilang jika pemimpinnya kelihatan gemar mengambil hati Kuala Lumpur. Agama mempunyai kepentingan tambahan di Sabah kerana sebilangan besar pendatang tanpa izin Islam Filipina dipercayai umum telah dibenarkan masuk ke Sabah supaya mereka dapat mengundi UMNO.²¹ Mahathir menerima bebanan berat secara politik kerana campur tangannya, terutama sekali kerana penubuhan cawangan-cawangan UMNO di Sabah. Perasaan anti-persekutuan amat tinggi dan mendalam dan akan kekal demikian pada masa akan datang. Misalnya, PBS memenangi kesemua kawasan pilihan raya Kadazandusun dan hampir 50 peratus daripada undi popular dalam pilihan raya parliment 1995. Dalam pilihan raya 1999, PBS mengalami kemerosotan undi yang nyata sungguhpun mereka masih dapat mengekalkan sokongan daripada kalangan Kadazandusun.

Di Sarawak, keadaannya sama tidak menentu kerana penjajaran semula yang akan berlaku sebaik-baik sahaja Taib meninggalkan arena. Pergelutan tentang siapa (Melanau atau Melayu) yang bakal menjadi Ketua Menteri yang akan datang akan memberi kesan besar ke atas hubungan persekutuan-negeri masa depan. Sehingga waktu itu, hubungan selesa antara Taib dengan Mahathir akan berterusan.

Perhatian: Bahagian-bahagian daripada makalah ini pertama kali disiarkan sebagai "Politics of Federal Intervention in Malaysia, with Reference to Kelantan, Sarawak and Sabah", *Journal of Commonwealth and Comparative Politics*, Jil. 35, No. 2 (Julai) 1997, hal. 96-20.

Bibliografi

- Ali, Mohammad. 1994. *PAS' Platform: Development and Change 1958-1986*, Petaling Jaya: Gateway.
- Chin, James. 1994. Sabah Election of 1994: End of Kadazan Unity, *Asian Survey*, Jil. 38, No. 10, hal. 904-15.
- Chin, James. 1996a. Back to Square One: The 1995 General Election in Sabah and Sarawak, *Borneo Research Bulletin*, Jil. 27.
- Chin, James. 1996b. PBDS and Ethnicity in Sarawak Politics, *Journal of Contemporary Asia*, Jil. 26, No. 4, hal. 512-26.
- Chin, James. 1997. Politics of Federal Intervention in Malaysia, with Reference to Kelantan, Sarawak and Sabah, *Journal of Commonwealth and Comparative Politics*, Jil. 35, No. 2 (Julai), hal. 96-120.
- Chin, James. 1999a. Going East: UMNO's Entry into Sabah Politics, *Asian Journal of Political Science*, Jil. 7, No. 1 (Jun), hal. 20-40.
- Chin, Ung-Ho. 1997. *Chinese Politics in Sarawak: A Study of the Sarawak United People's Party*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Chin, Ung-Ho. 1999. "Kataks", *Kadazan-Dusun Nationalism and Development: The 1999 Sabah State Election*, Regime Change and Regime Maintenance in Asia and the Pacific Monograph Series No. 24, Department of Political and Social Change, Research School of Pacific and Asian Studies, Australian National University.
- Crouch, Harold. 1996. *Government and Society in Malaysia*, Ithaca: Cornell University Press.
- Government of Malaya. 1963. *Malaysia Report of the Inter-governmental Committee*, 1962. Kuala Lumpur: Government Printer.
- Government of Malaya. 1962. *Report of the Commission of Enquiry, North Borneo and Sarawak*, Kuala Lumpur: Government Printer.
- Government of Malaya. 1963. *United Nations Malaysia Mission Report*, Kuala Lumpur: Government Printer.
- Hunter, Ed (pseudonym). 1976. *Misdeeds of Tun Mustapha*. Hong Kong: Ed Hunter.
- Kahn, Audrey. 1992. Crisis on the Periphery: The Rift between Kuala Lumpur and Sabah, *Pacific Affairs*, Jil. 65, No. 1 (Spring), hal. 41.

- Kalimuthu, K.T. 1986. The Sabah State Election of April 1985. *Asian Survey*, Jil. 26, No. 7 (Julai), hal. 815-37.
- Kessler, Clive. 1978. *Islam and Politics in a Malay State: Kelantan 1838-1969*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kitingan, Joseph Pairin. 1986. Territorial Integration: a Personal View, dalam *Bonding of a Nation: Federalism and Territorial Integration in Malaysia*, Kuala Lumpur: ISIS. Hal. 10-18.
- Leigh, Michael B. 1974. *The Rising Moon: Political Change in Sarawak*, Sydney: Sydney University Press.
- Loh, Kok Wah, Francis. 1992. Modernisation, Cultural Revival and Counter-hegemony: the Kadazans of Sabah in the 1980s, dalam Joel Kahn dan Francis Loh Kok Wah (eds.), *Fragmented Vision: Culture and Politics in Contemporary Malaysia*, Sydney: Asian Studies Association of Australia in association with Allen & Unwin.
- Luping, Herman. 1989. The Formation of Malaysia Revisited, dalam J.G. Kitingan dan M.J. Ongkili, *Sabah: 25 Years Later*. Kota Kinabalu: IDS Sabah, hal. 1-60.
- Means, G.P. 1991. *Malaysian Politics: The Second Generation*, Singapore: Oxford University Press.
- Milne, R.S. dan K.J. Ratnam. 1974. *Malaysia - New States in a New Nation: Political Development of Sarawak and Sabah in Malaysia*, London: Frank Cass.
- Milne, R.S. dan D.K. Matzy. 1978. *Politics and Government in Malaysia*, Vancouver: UBC Press.
- Nash, Manning. 1974. *Peasant Citizens: Politics, Religion and Modernization in Kelantan*, Malaysia. Athens, Ohio University: Centre for International Studies.
- Nordin Sophiee. 1974. *From Malayan Union to Singapore Separation*, Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Ongkili, James P. 1985. *Borneo Response to Malaysia*, Singapore: Oxford University Press.
- Puthucheary, Marvis. 1985. *Federalism at the Crossroads: The 1985 Election in Sabah and their Implications for Federal-state Relations*, Kuala Lumpur: ISIS Malaysia.
- Roff, William. (ed.). 1974. *Kelantan: Religion, Society, and Politics in a Malay State*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Roff, Margaret Clark. 1974. *The Politics of Belonging: Political Change in Sabah and Sarawak*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Ross-Larson, Bruce. 1976. *The Politics of Federalism: Syed Kechik in East Malaysia*, Singapore: Bruce Ross-Larson.
- Shahnon Ahmad. 1999. *Shit*, Kubang Kerian, Kelantan: Pustaka Reka.
- Shafruddin, B.H. 1987. *The Federal Factor in the Government and Politics of Peninsular Malaysia*, Singapore: Oxford University Press.
- Tilman, R. 1976. Mustapha's Sabah 1968-1975, *Asian Survey*, Jil. 16, No. 6 (Jun), hal. 495-509.
- Wee, Chong Hui. 1995. *Sabah and Sarawak in the Malaysian Economy*, Kuala Lumpur: EHSAN.

Nota Kaki

1. Brunei keluar daripada persekutuan apabila Sultan Brunei meminta menjadi Yang di-Pertuan Agong pertama bagi persekutuan Malaysia yang dicadangkan. Sultan-Sultan di Malaya enggan menerima permintaan ini.
2. Kerajaan Malaya: *Report of the Commission of Enquiry, North Borneo and Sarawak*; Kuala Lumpur: Government Printer 1962, selepas ini dirujuk sebagai Laporan Cobbold.

3. Kerajaan Malaya, *United Nations Malaysia Mission Report*, Kuala Lumpur: Government Printer 1963. Misi ini diketuai oleh Lawrence Michelmore, rakyat Amerika Syarikat.
4. Dalam wawancara ralisa dengan tokoh politik kawan Sarawak, pengarang diberitahu bahawa Mahathir menyokong Taib kerana Taib telah "menderma" berjuta-juta kepada peti perang Mahathir dalam pergelutannya dengan Tengku Razaleigh. Tiada cara untuk mengesahkan ini sungguhpun bukti cerita-cerita menyaranakan bahawa ini mungkin besar.
5. Pemimpin "UMNO Sarawak" mendakwa bahawa terdapat 38,000 orang ahli UMNO di Sarawak pada tahun 1985. Perhubungan peribadi daripada salah seorang pemimpin "UMNO Sarawak".
6. Perhubungan peribadi daripada seorang Menteri Sarawak. Menteri tersebut menambah bahawa Absang Jo diteruskan dalam kabinet supaya beliau dapat diperhati dengan rapi kerana belian "lebih berbahaya" di luar kabinet.
7. Dalam pilihan raya parlimen 1982, BN Sarawak memenangi 22 daripada 24 kerusi; 23 daripada 24 kerusi pada tahun 1986; 25 daripada 27 kerusi pada tahun 1990; 16 daripada 27 kerusi pada tahun 1995 dan 28 daripada 28 kerusi pada pilihan raya 1999.
8. Perhubungan peribadi daripada editor kanan *Sarawak Tribune Tribune* dikuasai oleh Rahman Yakub ketika beliau berkuasa. Apabila beliau kalah krepida Taib dalam pergelutan tahun 1987, kuasa ke atas akhbar itu diserah kepada Wahab Haji Dollah, timbalan Menteri PBB dan Melanau. "Atas" di sini biasanya merujuk kepada pejabat akhbar Ketua Menteri.
9. Apabila bandaraya Kuala Lumpur dan persekitarannya dipindah milik daripada Selangor kepada kerajaan persekutuan, kerajaan negeri Selangor menerima pampasan berjuta-juta ringgit. Secara bandingan, apabila Labuan dipindah milik kepada kerajaan persekutuan, kerajaan Sabah menerima hanya sejumlah token.
10. Huriahan jelas tentang dendam Kadazan terhadap Harris dan kerajaan persekutuan boleh didapati di dalam Loh, Kok Wah Francis, 1992 dan Kain, Audrey, 1992.
11. Sungguhpun Mustapha dan Harris datang daripada parti berlainan dan menentang satu sama lain dalam pilihan raya, ia tentu mereka terhadap pelantikan Pairin sebagai Ketua Menteri memaksa mereka bergabung untuk keselesaan bagi kedua-dua pihak.
12. PBS sebenarnya memenangi hanya 25 kerusi. Tetapi, wakil pilihan PASOK membekot memasuki PBS sebaik-baik sahaja seleksi pilihan raya. Beliau telah mengisyaitkan kepada umum semasa kempen bahawa belian akan menyebelahi PBS, iaitu bolehlah dikatakan bahawa beliau menang kerana sokongan PBS.
13. Perhubungan peribadi daripada ahli politik Sabah, Mac 1994.
14. Dari tahun 1990 hingga 1994, pertumbuhan ekonomi Sabah tetap di bawah purata negara dan orang tempatan menuah kerajaan persekutuan yang menakutkan pelaburan asing dan juga menyekat atau melambatkan dana pembangunan yang diminta oleh kerajaan negeri PBS.
15. Di Malaysia, biasanya sukar sekali dan memakan masa untuk mendaftar parti politik tanpa gabungan dengan perikatan BN yang memerintah.
16. Shahruhan bertanding dan menang sebagai calon PAS.
17. UMNO menghujahkan bahawa adalah tidak realistik untuk menubuhkan negara Islam di Malaysia kerana kira-kira 40 peratus daripada penduduknya bukan Islam. UMNO juga percaya bahawa di bawah sistem kerajaan British Westminster yang diwarisi Malaysia, pemisahan negeri daripada agama penting sekali. PAS, sebaliknya, menghujahkan bahawa orang bukan Islam boleh hidup dengan gembiranya dalam negeri Islam dan tambahan pula adalah "kewajipan" setiap orang Islam untuk bantu mewujudkan negara Islam.
18. Alasan bagi pemecatan Singapura adalah rumit. Untuk butir lanjut mengenai pemisahan lihat Nordin Sophiee, 1974.
19. Perkhidmatan awam negeri di ketiga-tiga buah negeri masih di bawah kuasa negeri. Rancangan persekutuan untuk mengintegrasikannya ke dalam perkhidmatan awam persekutuan ditentang hebat. Kerajaan persekutuan tidak memaksa itu ini kerana perkhidmatan awam negeri yang bebas tidak dihukum sebagai ancaman terus kepada keutuhan persekutuan. Hingga kini, kerajaan persekutuan telah menggunakan pendekatan "pintu belakang" dengan membawa masuk perundangan persekutuan yang mengambil tanggungjawab negeri sehingga ini lalu memindahkan bidang-bidang ini daripada birokrasi negeri kepada tanggungjawab birokrasi persekutuan. Misalnya, dalam kes Sabah dan Sarawak, kerajaan persekutuan mengambil alih tanggungjawab untuk pendidikan. Sebelum ini, pendidikan di kedua-dua buah negeri terletak di bawah kuasa negeri seperti yang diperuntukkan di bawah Dua Puluh Perkara.
20. Misalnya, iklan "perpaduan negara" di televisyen cuba menggambarkan negara sebagai mempunyai hanya tiga kumpulan etnik: Melayu, Cina dan India. Sikap berat sebelah kepada sememangnya ini membuat kerajaan PBS memuntuh stesen televisyenya sendiri bagi Sabah sejak ia mula berkici pada tahun 1985. Seperti dijangkakan kerajaan persekutuan menolak tujuan ini kerana ia bimbang perasaan kedaeaman akan bertambah kuat. Kerajaan negeri Kelantan pimpinan PAS juga cuba memublikan stesen radio sendiri, tetapi, sekali lagi, seperti Sabah juga, ia dibahang oleh kerajaan persekutuan.
21. Walaupun mustahil untuk mempastikan bilangan setepatnya pengundi sedemikian (anggarannya talah

antara 300,000 dengan 500,000), kehadiran mereka secara terbuka sebahagian besarnya di kawasan pilihan raya majoriti Kadazandusun, menjadikan pengislaman isu pilihan raya yang penting. Pada pilihan raya 1994 dan 1995, undi orang Islam Filipina untuk UMNO merupakan faktor pententu (memilih kepada UMNO) di kawasan pilihan raya pinggiran. Lihat "The Shadow Life of Filipinos in Sabah", *Asiawork*, 30 April 1994 & Chin, James, 1996a.

Mengatasi Politik Berasaskan-Ras di Malaysia: Menentukan Norma untuk Kerjasama Berbilang Etnik yang Lebih Mendalam

Meredith L. Weiss

Sejak kemerdekaan, Malaysia telah diperintah oleh sebuah perikatan parti-parti yang berasaskan-ras yang berubah-ubah, yang mula-mulanya dinamai Perikatan, kemudian Barisan Nasional (BN), dan dikuasai oleh UMNO. Rakan perikatan yang mewakili ras-ras lain memberi topeng kesahan dan menerima konsesi yang sedikit, dan takat perkongsian kuasa adalah dangkal. Dari semasa ke semasa, parti pembangkang cuba membentuk perikatan yang serupa, berpremiskan dasar bukan perkauman. Tetapi perikatan berbilang ras alternatif telah disentap oleh percanggahan dalam program parti-parti ini dan kawasan pilihan raya masing-masing. Akhirnya, kurangnya norma politik, matlamat dan amanah antara etnik yang dikongsi, dan juga pertaruhan tersemadi dalam aturan perkauman dan klientelistik BN, telah menghalang para pengundi daripada benar-benar menerima apa jua alternatif kepada formula BN.

Perikatan baru terbentuk sebelum pilihan raya 1999. Dikatakan bersifat berbilang ras, perikatan Barisan Alternatif (BA) ini menyatukan Parti Islam SeMalaysia (PAS), Demokratik Action Party (DAP), Parti Rakyat Malaysia (PRM) yang kecil dan berbilang ras (tetapi kebanyakannya Melayu) dan parti berbilang ras yang baru (juga kebanyakannya Melayu) Parti Keadilan Nasional (Keadilan), Parti Sosialis Malaysia yang tidak berdaftar dan beberapa buah parti

pembangkang di Sabah dan Sarawak juga menyokong BA walaupun tidak secara rasmi bersekutu dengannya. Penganjur-penganjur BA menekankan bahawa, jika mereka bersatu dalam perjuangan untuk keadilan dan demokrasi, mereka boleh bekerjasama mengatasi rasialisme untuk menjatuhkan BN.

Bagaimanapun, di sini juga, kuasa berada di tangan orang Melayu kebanyakannya. Manakala parti-parti ini menawarkan retorik perpaduan, institusi di dalam masyarakat madani – terutamanya sebilangan organisasi bukan kerajaan (NGO) yang dipolitikkan, dan media alternatif – telah memupuk anjakan sikap di kalangan orang ramai dengan menyaksikan kerjasama berbilang etnik yang berkesan berkaitan tujuan sokongan, dengan mendidik rakyat tentang perlunya kerjasama yang lebih mendalam di kalangan sektor-sektor masyarakat, dan menyumbang atau menyokong pemimpin yang bereputasi baik untuk memberi kesahan kepada parti politik. Kertas ini akan meninjau proses-proses ini untuk menentukan sama ada, dan bagaimana perikatan alternatif berbilang ras yang sebenarnya boleh dibentuk untuk mengubah *status quo* politik beberapa rumpun bangsa yang berlainan dan tidak begitu setara menjadi bangsa Malaysia sebenar.

Perikatan dan Barisan Nasional

Setelah menyapu bersih dalam pilihan raya persekutuan pada bulan Julai 1955,¹ gabungan Perikatan yang terdiri daripada UMNO, MCA dan MIC mengambil alih daripada British apabila mencapai kemerdekaan pada tahun 1957.² Dengan UMNO sentiasa di hadapan, Perikatan memerintah hingga tahun 1969, apabila rusuhan kaum selepas pilihan raya bulan Mei menyebabkan penggantungan Parlimen dan pengenaan perintah darurat. Mulai bulan Januari 1973, Perikatan ditubuhkan semula sebagai Barisan Nasional (BN). Gabungan baru ini menyatukan beberapa buah parti baru – kini ia meliputi 14 buah parti, kecuali ciri ini, ia serupa dengan pendulunya dari segi kerangka dan pendekatan. Struktur Perikatan dan BN dahulu dan sekarang pada dasarnya bersifat perkauman: parti yang berasaskan-ras mewakili orang-orang Melayu, Cina, India, dan kepentingan Sabah dan Sarawak, sungguhpun bumiputera (orang Melayu, peribumi lain) lebih dipentingkan.

Perdana Menteri Malaysia pertama, Tunku Abdul Rahman, adalah tokoh yang dianggap umum sebagai penggerak Perikatan. Perikatan yang

diketuainya kurang berpusatkan Melayu berbanding dengan BN hari ini. Peribadi Tunku sendiri membantu: dengan sifat yang agak tidak memihak, beliau bergaul mesra dengan pelbagai masyarakat, memberi sedikit ruang untuk inisiatif politik bukan perkauman dan melewatkannya bersifat kontroversi dan memberi lebih masa untuk meninjau alternatif. Juga, sehingga tahun 1969, UMNO tidak cuba mengawal atau menyekat kepentingan pendidikan, politik atau budaya bukan Melayu daripada kelas menengah dan atas, maka MCA dan MIC lebih berminat untuk bekerjasama dengan UMNO. Walau bagaimanapun, apabila pergerakan etnik menjadi bertambah hebat, tolak ansur ini menggugat sokongan Melayu terhadap Tunku. Akhirnya, beliau dipaksa bersara oleh "kepungan istana" "Darah Muda", lantas membawa kepada rejim baru di bawah Tun Abdul Razak selepas rusuhan 1969 dan tempoh perintah darurat yang berikut (Chandra, 1984).

Walaupun pada umumnya Perikatan dan BN telah mengekalkan kestabilan bangsa pada tahun 1969, keseimbangan yang rapuh itu runtuh, berakibatkan dengan rusuhan kaum 13 Mei. Mahathir menyarankan bahawa andaian yang mendasari kerangka Perikatan pada asasnya disalah anggap.

What went wrong? Obviously a lot went wrong. In the first place the Government started off on the wrong premise. It believed that there had been racial harmony in the past and that Sino-Malay co-operation to achieve independence was an example of racial harmony. It believed that the Chinese were only interested in business and acquisition of wealth, and that the Malays wished only to become Government servants. These ridiculous assumptions led to policies that undermined whatever superficial understanding there was between Malays and non-Malays (Mahathir, 1970, hal. 15).

Menjelang pilihan raya 1969, kekecewaan ramai terhadap rejim meningkat di kalangan semua kumpulan. Orang Melayu merasakan pemimpin UMNO telah mengaut terlalu banyak kuasa untuk diri mereka sendiri, memihak hingga tidak seimbang beberapa orang penyokong yang rapat, tidak cukup bertindak untuk membetulkan ketakseimbangan kekayaan antara mereka dengan orang Cina, dan telah menjadi lali

dengan kritikan. Pada masa yang sama, orang Cina dari dalam dan luar MCA kian bertambah lantang dalam tuntutan mereka, termasuk mengkritik MCA kerana tidak menyekat peranan kerajaan yang makin meningkat dalam bidang ekonomi dan dalam pengawalannya, terutama sekali melalui perusahaan awam baru yang dipercayai orang Cina akan mengurangkan peluang ekonomi mereka. Kerajaan tidak mampu membendung "aliran faham perkauman yang kian bertambah buruk" sementara rasa tidak puas hati yang terpendam muncul sebagai tindak balas kepada "rayuan perkauman yang ganas oleh parti pembangkang" (Mahathir, 1970, hal. 14; Gomez dan Jomo, 1997; Yong, 1974).

Semasa kempen, parti-parti pembangkang tertentu, khususnya Parti Rakyat yang berasaskan Melayu, menuduh kerajaan Perikatan telah memperdaya orang Melayu dengan skema pembangunan tanah luar bandar, manakala yang lain pula meyakinkan orang Cina berpendapatan rendah bahawa MCA menipu kerana hanya melindungi kepentingan perniagaan orang Cina. Rayuan ini terutamanya mempengaruhi belia pinggiran kedua-dua masyarakat dari segi ekonomi, walaupun ramai daripada belia Melayu, khususnya yang menyertai rusuhan pasca pilihan raya naimpaknya tidak didorong oleh kebimbangan parti atau politik. Sebenarnya, sungguhpun ketegangan perkauman adalah punca rusuhan, begitu juga tunjuk perasaan Parti Buruh sejurus sebelum pilihan raya, kedua-dua peristiwa sebenarnya menyaksikan perpecahan dalam kaum yang meningkat berdasarkan kemudahan bahasa Inggeris, perbandaran, dan peluang ekonomi dan kerjaya. Namun demikian, orang Melayu dan Cina yang "tidak berada" saling membenci, bukan bersatu (Enloe, 1970).

Rasa tidak puas hati orang ramai mengakibatkan kerugian khususnya bagi MCA; Perikatan secara keseluruhan menang dengan kelebihan yang banyak kurangnya. Selepas rintangan ini, Perikatan diwujudkan semula sebagai Barisan Nasional (BN), terbentuk dengan rasminya pada tahun 1974. BN merangkumi beberapa buah parti pembangkang dahulu yang dimasukkan dengan hujah bahawa semua parti perlu berhenti berpolitik dan bekerja sama-sama demi kebaikan negara yang telah dimusnahkan oleh pertentangan kaum. Apabila Tun Abdul Razak ingin menghidupkan semula perintah parlimen selepas tempoh perintah Darurat di bawah Majlis Gerakan Negara (1969–1971), beliau memilih kerajaan yang merangkumi semua, dengan paling sedikit pembangkang berbanding dengan perikatan yang memerintah. Gerakan Rakyat Malaysia (Gerakan)

yang berbilang ras pada nama, dan People Progressive Party (PPP) menyertai BN pada tahun 1972 hingga menimbulkan perpecahan dalaman, Parti Islam SeMalaysia (PAS) menyertainya pada tahun 1973, walaupun ia kembali ke pangkuhan pembangkang pada tahun 1977. Juga, pada tahun 1970, atas desakan Tun Razak, Sarawak United People's Party (SUPP) menolak gabungan alternatif dan sebaliknya memilih bergabung dengan Perikatan Sarawak untuk memimpin kerajaan negeri Sarawak (Chin U.-H, 1996). Democratic Action Party (DAP) merupakan parti bertahan yang utama. BN yang dibentuk semula itu membimbangkan orang Cina Malaysia. Bukan sahaja beberapa orang ahli MCA merasakan UMNO telah menghakis kedudukan parti mereka dengan bekerjasama dengan parti bukan Melayu, tetapi lebih penting lagi, dengan PAS dan UMNO bersekutu, orang Cina berhadapan buat pertama kalinya dengan prospek perpaduan Melayu sebenar. Bagi pembangkang yang bakinya, tindak balas serta-merta mereka ialah, pembentukan blok pembangkang parlimen tak rasmi yang terdiri daripada DAP, Sarawak National Party (SNAP) dan United Sabah Action Party (USAP).³

Di samping memasukkan bakal pencabar, kerajaan juga mempastikan isu-isu peka tertentu tidak akan disentuh melalui undang-undang baru yang melarang perdebatan mengenai isu "peka dari segi perkauman" walaupun di dalam Parlimen. Perkara-perkara ini termasuklah sebarang rujukan kepada hak-hak istimewa orang Melayu, kerakyatan orang bukan Melayu, status bahasa kebangsaan, Islam dan peruntukan perlombagaan mengenai Sultan. Juga, UMNO dan rakan kongsi bukan Melayunya menubuhkan Majlis Perundingan Negara berbilang etnik pada tahun 1969 untuk menyediakan ideologi nasional, iaitu Rukunegara, dan membentangkan kerangka "yang dipersetujui" bagi Dasar Ekonomi Negara (DEN, 1971–1990) yang merobah peranan ekonomi negeri daripada *laissez-faire* kepada pro-Melayu dan bersifat campur tangan. DEN direka untuk mengurangkan kemiskinan secara menyeluruh, meningkatkan bahagian ekuiti orang Melayu dan mengurangkan bahagian ekuiti orang asing, dan mengurangkan identifikasi ras dengan pekerjaan. Orang Melayu adalah penerima utama DEN, walaupun programnya bergantung pada ekonomi yang kian meluas untuk menggalakkan pertumbuhan dengan saksama, dan bukan pengagihan semula yang sebenar. Apabila tamat tempohnya, DEN akan diganti dengan Dasar Pembangunan Negara (DPN). Sungguhpun masih

disasarkan kepada orang Melayu kebanyakannya, DPN dilihat sebagai kurang bersifat memecah-belah kaum dan mengasingkan kepentingan orang Cina dari segi ekonomi kerana ia menonjolkan pertumbuhan menyeluruh dan mengelakkan sasaran bilangan dalam pemilikan ekuiti antara orang Melayu dengan bukan Melayu, sebaliknya ia menumpu pada pengukuhan kemampuan bumiputera mengurus, memiliki dan menjalankan perniagaan.

Akhirnya, sungguhpun DEN dan DPN berkesan dalam mengurangkan kemiskinan dan membina kelas menengah Melayu, kebanyakan daripada peluang khas dan kemudahan yang disediakan hanya dapat membantu beberapa orang bumiputera sahaja – mereka yang terlibat dalam sektor berkenaan. Faedah-faedah lain telah diagihkan dengan lebih meluas, khususnya peluang untuk orang Melayu dalam pendidikan tinggi dan tenaga kerja bandar. Tetapi semakin orang Melayu tambah bergantung pada kerajaan, akibat negatif yang diserahkan oleh kerajaan dan pembangkang, orang Melayu dan bukan Melayu juga ialah, berkembangnya "mentaliti subsidi", termasuk kepercayaan bahawa orang Melayu *memerlukan* peluang dan kemudahan khas ini untuk hidup (Chandra, 1979).

Hakikat bahawa UMNO mampu merumuskan dan melaksanakan set dasar yang sebegini mendiskriminasi seperti DEN dan DPN mengukuhkan lagi skop dan sifat tidak terkalahkan kuasa politik Melayu. Namun demikian, asas politik UMNO sebenarnya terlalu luas untuk tindakan politik yang berkesan dan sepadu. Pembahagian berpuak-puak di dalam perikatan pemerintah oleh itu tidak dapat dielakkan dan rasional. Manakala kepuakan boleh menjadikan sistem lebih responsif kepada tuntutan ramai kerana pemimpin berjuang untuk mendapatkan sokongan, ia juga meninggalkan tatanegara kurang stabil (Means, 1991, hal. 315–9). Sesungguhnya krisis kepimpinan di dalam UMNO adalah ciri biasa bagi landskap politik dan juga berkaitan dengan tempoh-tempoh keresahan yang penting, seperti pada tahun-tahun 1969, 1987 dan 1998.

Parti Cina dan India dalam Perikatan/BN

Rakan golongan Cina utama bagi UMNO ialah MCA sungguhpun BN juga merangkumi Gerakan yang keahliannya kebanyakannya orang Cina. Gerakan, bekas parti pembangkang yang pada namanya bersifat

berbilang ras bertapak di Pulau Pinang, menganggap dirinya sebagai hati kecil BN. Sebaliknya, MCA yang berasaskan etnik dan dikaitkan dengan UMNO, mesti sentiasa berhati-hati dalam kritikannya terhadap dasar UMNO. Apabila ia dibentuk, MCA menyatakan peniaga-usahawan berpendidikan Cina, wakil persatuan Cina, wakil Dong Jiao Zong (Persatuan Guru Sekolah Cina dan Jawatankuasa Sekolah Bersatu), dan Cina Selat yang berpendidikan Inggeris. Kini, parti ini diminati oleh pengundi Cina kelas menengah dan berpendapatan tinggi terutamanya. Meskipun melaungkan perpaduan orang Cina supaya masyarakat ini tidak kehilangan kuasa tawar-menawar berbanding dengan UMNO, terutama sekali dari segi kecenderungan kerajaan ke arah Islamisasi dan kadar menguncupnya bilangan orang Cina di Malaysia, parti ini telah mencuba untuk mengurangkan tumpuan perkaumannya pada tahun kebelakangan ini. Pada tahun 1993, parti tersebut melancarkan kempen "Satu hati, satu wawasan" untuk menggalakkan orientasi berbilang budaya kerana semua bangsa telah menjadi lebih "Kemalaysiaan" dengan terbaurnya budaya mereka. Tahun berikutnya, MCA meminda peraturannya untuk menerima masuk ahli daripada keturunan campuran asalkan salah satu pihak ibu bapa orang Cina.⁵

Walaupun wujud rungutan bahawa kerajaan terlalu pro-Melayu hingga menjelaskan kumpulan etnik lain, masyarakat Cina terlalu besar, penting dari segi ekonomi, dan mempunyai hubungan antarabangsa yang baik, untuk diancam dengan serius. Orang Cina, khasnya, perlu untuk penyenggaraan *status quo* politik yang dietnikkan kerana "elit Melayu telah memperkayakan diri sendiri hingga menjadikan semua orang dalam dua dekad yang lalu. Tanpa ancaman orang Cina, konflik ini tentunya menjadi retakan utama dalam politik Malaysia; oleh itu, secara samar-samar, orang Cina penting untuk penerusan struktur kuasa sekarang" (Anderson, 1998, hal. 326). Sesetengah rungutan orang Cina sebenarnya telah ditangani, sungguhpun umumnya secara tidak nyata – MCA malah mengeluarkan tambahan kepada manifesto pilihan rayanya pada tahun 1986 untuk mengingatkan pengundi tentang konsesi yang telah diterimanya. Pada waktu yang sama, dasar seperti Dasar Budaya Negara 1971 tetap tidak diusik meskipun wujud bantahan kuat yang berpanjangan daripada orang Cina dan bukan Melayu lain (Kua, 1985). Dalam tahun 1990-an kerajaan nyata lebih bersedia menerima tuntutan orang Cina berbanding tahun-tahun terdahulu, mungkin mula-mulanya

kerana BN hendak mendapatkan balik undi orang Cina yang dihilanginya pada pilihan raya 1990, dan kemudian sebagai tindak balas kepada pertambahan sokongan orang Cina pada pilihan raya 1995. Tambahan pula, selaras dengan Wawasan 2020 Mahathir, kelihatan seolah-olah ada percubaan sejak pertengahan tahun 1990-an untuk menggalakkan dialog dan bergerak ke arah berbilang budaya, satu perubahan yang disambut baik oleh masyarakat Cina (Milne dan Mauzy, 1999).

Mengenai MIC pula, walaupun ia parti penting yang terkecil dalam Perikatan/BN, ia parti India yang terbesar. Sebagai kumpulan termiskin antara ketiga-tiga kumpulan etnik utama Malaysia, orang India menerima kemajuan yang paling sedikit menuju ke arah cabaran yang dikhuluskan untuk masyarakat itu di bawah DEN, meskipun wujud banyak sekali skema yang dipimpin oleh MIC untuk membantu orang India berjaya dalam perniagaan. Orang India Malaysia tidak merupakan majoriti dalam mana-mana kawasan pilihan raya parlimen, tetapi BN memperuntukkan tujuh kerusi yang berjaya ditandingi MIC pada tahun 1995 dan 1999. Sejak penubuhannya lagi, ia berpuak-puak, dan didominasi oleh S. Samy Vellu sejak tahun 1979 (Milne dan Mauzy, 1999).

Sabah dan Sarawak

Politik di negeri-negeri bukan Semenanjung, iaitu Sabah dan Sarawak, lama mengikut polanya sendiri, sungguhpun aliran sekarang menunjukkan penguasaan orang Melayu Islam dan formula BN yang standard sedang menjadi bertambah berakar di sana. Sabah dan Sarawak menyertai Malaysia bersama-sama Singapura pada tahun 1963. Ia lewat dibawa masuk ke Malaya British dan dengan penembusan daripada pentadbiran penjajah dan infrastruktur politik yang minimal, kedua-dua buah negeri itu mengekalkan lebih banyak autonomi daripada negeri-negeri di Semenanjung. Apabila parti-parti politik mula ditubuhkan pada lewat tahun 1950-an, banyak yang bersifat berbilang etnik, seperti halnya dengan Sarawak United People's Party (SUPP) yang asal dan Sarawak National Party (SNAP) serta Parti Berjaya dan Parti Bersatu Sabah (PBS). Mulai tahun 1970-an, bagaimanapun, organisasi parti politik mengikut etnik menjadi lebih biasa. Kini, kebanyakan parti politik di Sabah dan Sarawak pada asasnya bersifat perkauman dari segi amalan, dengan kuasa membuat keputusan sebenar terletak pada satu kumpulan etnik, meskipun parti itu pada prinsipnya berbilang ras. Namun

demikian, batas etnik lebih mudah berubah-ubah berbanding di Semenanjung Malaysia dan tiada satupun kumpulan etnik yang terdiri daripada majoriti di masing-masing negeri, maka komunalisme tidak boleh membawa parti ke mana-mana. Etnik Iban (biasanya dimasukkan di bawah kategori "Dayak") adalah kumpulan etnik terbesar di Sarawak (30 peratus daripada jumlah penduduk), manakala etnik Kadazandusun yang terbesar di Sabah (28 peratus). Dari segi politik, kumpulan utama ialah bumiputera Islam, bumiputera bukan Islam dan orang Cina dengan jurang keagamaan kadangkala menjadi sepenting ras (Loh, 1997; Chin J., 1996).

Kesedaran politik baru berkembang di kalangan Kadazandusun di Sabah dan Dayak di Sarawak dengan munculnya peluang-peluang baru dalam pendidikan dan ekonomi bagi bumiputera di bawah DEN. Apabila belia Dayak dan Kadazandusun yang cukup berpendidikan dan lantang membentuk kelas menengah baru, mereka mendapat diri mereka kian dikecewakan dalam cita-cita mereka untuk memperoleh kedudukan politik yang lebih tinggi dan menuduh diskriminasi dan penguasaan oleh bumiputera Islam. Pemimpin kelas menengah ini menggerakkan penduduk luar bandar, walaupun seketika sahaja, dengan menekankan tentang kurangnya pembangunan di kawasan luar bandar di mana penduduk Kadazandusun dan Dayak lebih ramai, dan dengan menggalakkan pembangkitan semula budaya bagi mengekalkan budaya tempatan, yang diabaikan oleh bumiputera Islam yang menguasai kerajaan BN. Pergerakan ini diwakili secara politik oleh Parti Bansya Dayak Sarawak (PBDS), yang ditubuhkan pada tahun 1983 sebagai parti daripada Dayak dan untuk Dayak oleh satu puak daripada Sarawak National Party (SNAP), dan oleh Parti Bersatu Sabah (PBS) yang majoritinya Kadazandusun. Kemunculan nasionalisme Dayak dan Kadazandusun mengakibatkan bertambah buruknya hubungan etnik di kedua-dua buah negeri, tetapi kedua-dua pergerakan itu semakin menghilang, atau sekurang-kurangnya didapati tidak mencukupi sebagai asas bagi kejayaan pilihan raya menjelang pertengahan tahun 1990-an. Pada ketika itu, bukan sahaja pengundi Dayak dan Kadazandusun tidak bersatu sepenuhnya dalam PBDS atau PBS, faham pembangunan yang dipimpin oleh bumiputera Islam dan BN pula telah kukuh bertapak dalam kehidupan berpolitik.⁶

Pada hakikatnya, kemasukan Sabah ke dalam Malaysia bertepatan

dengan kenaikan mendadak desakan etnik Kadazandusun yang dahulu; negeri itu telah menyertai persekutuan hanya setelah diterima "Dua Puluh Perkara", yang menjamin hak dan prerogatif tertentu. Hakikat bahawa beberapa daripada perkara ini jelas tidak dipatuhi menjelang tahun 1970-an, begitu juga Kadazandusun tidak mendapat bahagian yang adil daripada pertumbuhan ekonomi atau jawatan perkhidmatan awam, ditambah pula pengisytiharan Islam sebagai agama negeri, menambahkan kekecewaan mereka terhadap kerajaan persekutuan. *Huguan Siou* (Pemimpin Agung) Kadazandusun, Joseph Pairin, membentuk PBS, yang mula berkuasa pada pertengahan tahun 1980-an atas platform hak negeri berdasarkan Dua Puluh Perkara. Parti ini menyertai BN pada tahun 1986, walaupun ia meninggalkan gabungan secara mengejut pada tahun 1990, lalu menyokong pembangkang yang dipimpin oleh Semangat 46. Apabila berlaku pembelotan ini, UMNO memasuki Sabah untuk bertanding dalam pilihan raya negeri 1994. PBS menang dengan majoriti kecil, tetapi UMNO berjaya mendapat pembelotan yang mencukupi untuk menjatuhkan kerajaan Pairin – "lompat-melompat" parti masih merupakan masalah di Sabah – dan membentuk kerajaannya sendiri. UMNO dan rakan-rakannya telah menguasai Sabah sejak itu (Milna dan Mauzy, 1999; Loh, 1997).

Politik majoriti Melayu membuat orang Melayu menegaskan bahawa orang peribumi bukan Melayu di Malaysia Timur (Dayak, Kadazandusun dan lain-lain) adalah orang Melayu dari segi etnik. Mereka juga menggalakkan Pemelajaran Orang Asli Semenanjung, "bukan hendak menindas orang-orang ini tetapi untuk merekrut mereka ke dalam majoriti etnik Melayu yang digemari" (Anderson, 1998, hal. 325–6). Dengan nada yang sama, BN telah menggalakkan kejayaan perikatan penguasaan Islam di kedua-dua buah negeri. Perikatan sedemikian telah menguasai Sarawak sejak tahun 1970, setelah kerajaan persekutuan mengisytiharkan keadaan darurat dan menyingkirkan Ketua Menteri Iban yang dipilih pada tahun 1965. Dan apabila Dayakisme benar-benar mendapat sokongan ramai, kawasan pilihan raya di negeri itu telah diperbesarkan sedemikian rupa sehingga orang Dayak tidak lagi boleh menang jika undi dibuat atas dasar etnik. Mengubah semula sempadan pilihan raya yang serupa berlaku di Sabah hingga UMNO boleh mengumumkan semasa pilihan raya negeri 1999 bahawa partinya boleh mendapat majoritinya sendiri sebenarnya, tetapi memilih

untuk membentuk perikatan berbilang ras demi kepentingan harmoni etnik.

Kerajaan persekutuan mengekalkan pegangan kukuh ke atas politik dan pembangunan Sabah dan Sarawak. Bukan sahaja ia mempunyai suara yang kuat dalam menentukan siapa yang mengepalai kerajaan di kedua-dua buah negeri – walaupun jika pemimpin itu tidak digemari di tempat itu kerana salah guna dana atau dasar seperti memupuk penukar agama besar-besaran kepada agama Islam – bahkan pempersekutuan birokrasi negeri (terutamanya Sabah) bererti makin bertambahnya kegiatan akan diarah dari Kuala Lumpur. Kerajaan persekutuan mengawal dana untuk pembangunan dan menggunakan kuasa ini, yang disokong oleh organisasi dan kawalan yang kuat ke atas kebanyakan media, untuk memperoleh undi bagi BN dalam pilihan raya tempatan. Misalnya, dalam usahanya untuk menyingkirkan PBS di Sabah pada tahun 1994, UMNO Sabah mengumumkan pelbagai projek pembangunan, dibungkuskan sebagai "Sabah Baru", dengan mengagihkan wang bibit untuk pelbagai tujuan semasa kempen itu sendiri dan mengancam bahawa jika calon mereka tidak dipilih, kawasan pilihan raya itu tidak akan menerima bantuan kerajaan persekutuan. Taktik ini diulang dalam pilihan raya negeri Sarawak 1996 dan Sabah 1999, setiap kali dengan kesan yang mendalam, terutama sekali di kawasan luar bandar. Anehnya, buat pertama kali pada tahun 1996, DAP memenangi tiga kerusi di kawasan pilihan raya bandar di Sarawak, nampaknya kerana kekecewaan pengundi terhadap begitu meluasnya kronisme dan "politik wang". Manakala pempersekutuan bermakna pengukuhan institusi politik dan pempiawaian prosedur pentadbiran, kuasa oleh kerajaan persekutuan yang dikuasai oleh orang Melayu dan pemerintahan bumiputera Islam yang berakar di kerajaan negeri bermakna bumiputera bukan Islam akan menghadapi lebih kesukaran untuk bersuara dalam politik (Loh, 1997; Goldman, 1997).

Parti Pembangkang dan Perikatan

Bagi menarik pengundi untuk meninggalkan BN, parti pembangkang tercabar untuk mencari asas alternatif yang berbeza dengan BN. Sungguhpun pada mula-mula dahulu, rayuan beberapa buah parti pembangkang bersifat perkauman, oleh sebab mereka memilih untuk bersatu dalam perikatan (perlu untuk mengadakan ancaman nyata kepada BN), maka mereka terpaksa mengurangkan sentimen

perkauman. Sebaliknya, perikatan ini umumnya berorientasikan kelas, atau sayap kiri, keIslam, atau hanya berpremiskan isu bukan perkauman, meskipun beberapa buah parti komponen itu berasaskan-ras. Tetapi UMNO dan BN menyukarkan parti pembangkang dan perikatannya untuk mencari sudut yang selamat. Seperti yang dijelaskan oleh James Jesudason, negeri "sinkretik" Malaysia hanya meninggalkan identiti yang terpolirisasi, seperti agama, yang di sekitarnya ada ruang untuk bergerak, dengan dasar pro-pertumbuhan, klientelisme dan pemasukan pilihan di tengah-tengahnya (Jesudason, 1996). Negeri itu mempertingkatkan kelebihannya melalui kawalan ketat ke atas media massa, sekatan pada perhimpunan ramai dan perundangan keras untuk menghalang pertentangan secara terbuka, seperti Akta Keselamatan Dalam Negeri, Akta Rahsia Rasmi, Akta Universiti dan Kolej Universiti, dan Akta Percetakan dan Penerbitan.

Dalam usaha mereka mencari premis bukan perkauman yang boleh mencabar BN, parti pembangkang telah lama beralih kepada keadilan kelas dan ekonomi, meskipun perkauman dan penindasan masih menjadi permasalahan. Misalnya, Barisan Sosialis sayap kiri yang tertubuh pada tahun 1957, kebanyakannya adalah daripada Chinese Labour Party dan PRM Melayu. Sungguhpun serupa dengan Perikatan dari segi struktur, asas gabungan ini ialah ekonomi, bukan ideologi, dengan tujuan menyatupadukan orang miskin daripada semua bangsa. Tetapi, gabungan ketegangan perkauman, pertentangan peribadi dan penindasan memisahkan kedua-dua buah parti tersebut menjelang tahun 1966. Sebenarnya tidak seperti parti-parti BN, kebanyakannya parti pembangkang sekurang-kurangnya secara rasmi bukan perkauman, kebanyakannya menarik ahli terutamanya daripada satu kumpulan etnik dan sesetengahnya terhad hanya kepada orang Islam. Dari itu, seperti halnya dengan Barisan Sosialis, komunalisme dengan mudah boleh menonjol untuk memecahkan perpaduan pembangkang. Sesungguhnya, sekalipun parti pembangkang mendefinisikan diri mereka sebagai berorientasikan kelas, seperti yang diuraikan oleh Cynthia Enloe.

... all too often occupation, status, urbanism, are all dictated by ethnicity; therefore, what in a more ethnically homogeneous society would appear as a socio-economic class demand takes the form in Malaysia of a communal demand and often becomes

inextricably wound up in ethnic sentiments (Enloe, 1970, hal. 132).

Tambahan pula, bukan sahaja PRM dan Labour Party, bahkan juga parti sosialis atau sayap kiri lain pun dikenakan penindasan terhadap negeri, dengan pemimpin utamanya ditangkap atas pelbagai tuduhan dan orang ramai ditakutkan oleh kebimbangan yang amat sangat yang dipupuk dengan teliti terhadap segala yang berbau komunisme.

Khasnya sepanjang tahun-tahun 1990-an, parti pembangkang utama bergerak ke arah platform pro-demokrasi, keadilan sosial, kadangkala di sekitar Islam juga, sambil menolak komunalisme sekurang-kurangnya pada prinsipnya kalaupun tidak seluruhnya dari segi amalan. Parti pembangkang Semenanjung yang utama yang terlibat dalam perikatan ini ialah PAS, DAP, Semangat 46 yang kini tidak wujud lagi dan Parti Keadilan Nasional (Keadilan) yang baru dibentuk. Sama ada bergerak secara sendirian atau dalam perikatan, parti-parti ini sehingga kini mencapai kejayaan yang terhad.

Parti Islam SeMalaysia (PAS)

PAS bermula sebagai Parti Islam pro-Melayu. Buat masa yang lama ia merupakan satu-satunya alternatif perkauman bagi orang Melayu dan satu-satunya parti di Semenanjung yang tidak dipimpin oleh ahli politik yang berbahasa Inggeris. Sehingga pembentukan Semangat 46 pada tahun 1987, PAS kekal sebagai pesaing utama kepada UMNO, menentang UMNO mengenai hal-hak orang Melayu dan Islam. Bagaimanapun, kebangkitan semula Islam yang melanda Malaysia sejak tahun 1970-an mengubah watak PAS. Hukum biasa bagi aliran yang berbeza-beza mengenai kebangkitan Islam ialah bahawa Islam tidak seharusnya merupakan agama sahaja, tetapi juga panduan kepada organisasi politik, ekonomi dan masyarakat secara menyeluruh. Kebangkitan semula, dan organisasi-organisasi yang muncul daripadanya, seperti Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM, ditubuhkan pada tahun 1971) membawa kepada banyaknya ahli baru yang memasuki PAS kerana komitmennya terhadap matlamat negara Islam. Walaupun PAS sememangnya menyokong penubuhan negara Islam di Malaysia, pada mulanya parti tersebut tidak banyak bezanya daripada UMNO dari segi

dasarnya, lantas bersedia untuk menyertai BN pada tahun 1970-an demi kepentingan perpaduan Melayu.

Hanya apabila berlaku pertukaran kepemimpinan pada tahun 1982 barulah komponen Islam dalam ideologi PAS sebenar-benarnya menggantikan pendirian nasionalis Melayu. Kebangkitan semula Islam menampilkan kohort yang lebih muda dan lebih radikal PAS, termasuk pemimpin-pemimpin yang berpendidikan di Arab Saudi atau di universiti-universiti seperti Universiti Al-Azhar di Kaherah. Pemimpin-pemimpin ini mendapat ilham daripada revolusi Iran dan menginginkan pemerintahan Islam. Ramai yang berupa aktivis dakwah "yang berdedikasi kepada Islam dan oleh itu amat tidak puas hati dengan cara Islam dipinggirkan kerana budaya dan nasionalisme Melayu" (Alias, 1994, hal. 182).

Pada ketika itu, populariti PAS yang sedang meningkat, bersama-sama kebangkitan semula Islam itu sendiri, telah memaksa tindak balas daripada UMNO. Pada masa lampau, UMNO tidak menganggap Islam sebagai sumber masalah atau ancaman kepada dasar pembangunan ekonominya. Kecuali kerana PAS merupakan cabaran, Islam sebenarnya mewakili sumber kestabilan, khususnya pada tahun 1950-an hingga 1960-an apabila ia merupakan benteng terhadap merebaknya komunisme. Kini, kerajaan membalaas cabaran PAS dan Islam "fundamentalis" dengan mengambil masuk aktivis dakwah (paling terkenal ialah bekas Timbalan Perdana Menteri Anwar Ibrahim), membina institusi Islam untuk membuktikan kelayakan Islamnya, dan menggunakan kekerasan. Menjelang tahun 1980-an, UMNO dan PAS bercanggah, PAS menekankan keadilan sosio-ekonomi, mengutuk DEN sebagai berasaskan etnik, malah mewujudkan Jawatankuasa Perundingan Cina. Aktivis PAS yang muda-muda hendakkan parti itu bergerak bukan sahaja melampaui kepentingan Melayu yang sempit, tetapi melampaui nasionalisme juga, sebaliknya menuju ke arah persaudaraan Islam universal merentasi sempadan negeri. Sepanjang tahun 1990-an, dan sekali lagi dalam persediaan pilihan raya 1999, PAS mengubah rentak lagi, masih mengelakkan perspektif rasialis tetapi kini juga tidak mengheboh-hebohkan sangat pendirian Islamnya demi kepentingan pembangkang bersatu yang mungkin boleh menjatuhkan BN.⁸

Demokratik Action Party (DAP)

Sungguhpun bersifat berbilang ras dan selalu menarik sokongan orang India, DAP (pada mulanya cawangan People's Action Party (PAP) Singapura di Malaya) sememangnya parti Cina terutamanya. Parti ini mengekalkan seruan PAP untuk "Malaysian Malaysia" – platform yang berbau etnik yang tertentu kerana ia akan menyamaratakan status kumpulan-kumpulan etnik – sepanjang tahun 1970-an, kemudian menghidupkannya semula pada lewat tahun 1998. DAP sentiasa membangkang Perikatan/BN kerana kelemahannya mempertahankan kepentingan pendidikan dan budaya Cina, dan juga kerana pengabaianya terhadap kelas bawahan. Tetapi, DAP sendiri tidak lebih sokongannya terhadap pergerakan pendidikan Cina (Kua, 1996) dan telah mengalami perpecahan antara ahli berpendidikan Cina dengan Inggeris. Sejak pertengahan tahun 1980-an, walau bagaimanapun, DAP telah cuba menampilkkan dirinya sebagai alternatif sosial-demokratik yang tersusun di sekitar kelas dan bukan ras, berusaha untuk merekrut orang Melayu ke dalam kepimpinannya dan menumpukan perhatiamnya pada pendedahan skandal dan rasuah, menyokong lebih kebertanggung-jawapan dan liberalisasi politik, dan mendesak bagi keadilan ekonomi dan juga kesamarataan ras. Sesungguhpun, DAP menikmati galakan kuat apabila 27 orang aktivis hak asasi manusia, kebanyakannya bekas tahanan politik termasuk bekas pemimpin Barisan Sosialis, menyertai parti itu pada tahun 1990 untuk mengukuhkan barisan pembangkang yang sedang muncul pada ketika itu (Kua, 1996). Identiti keadilan sosial bukan perkauman ini membuat parti itu boleh diterima oleh sesetengah orang Melayu bandar, sungguhpun kebanyakannya mereka "lebih suka melihat DAP sebagai pemerhati daripada sebagai broker kuasa" (Jasudason, 1996, hal. 139–40).⁹

Dalam lima daripada enam pilihan raya umum, DAP mendapat sebahagian besar daripada undi orang Cina berbanding dengan MCA (mencapai 20.3 peratus daripada undi popular tahun 1986) (Heng, 1996). Seperti dapatan Lai Seck Ling, meskipun wujud daya usaha yang begitu lama oleh DAP untuk menggambarkan dirinya sebagai bukan etnik, pengundi Cina boleh memilih MCA/BN untuk matlamat pembangunan yang meluas dan memilih pembangkang untuk kepentingan etnik yang sempit, seperti yang disarankan oleh pola undi *split-ticket*. Pengundi bukan sahaja merasakan bahawa MCA lebih berkedudukan untuk

mendapatkan dana persekutuan bagi projek pembangunan, tetapi seperti MCA juga, DAP boleh memanipulasikan isu etnik, daripada berjanji untuk "membela nasib orang Cina" kepada berbicara tentang hak-hak istimewa Melayu, kedudukan dan masa depan orang Cina, kuota ras, dan seterusnya. Juga manakala pengundi berpendapatan-rendah mungkin menyokong parti kerana alasan ekonomi, pengundi berpendapatan tinggi lebih berkemungkinan tertarik kepada mesej keadilan sosial parti itu (Lai, 1997).

Parti Melayu Semangat 46 (Semangat)

Parti Semangat 46, dinamai semula Parti Melayu Semangat 46 pada tahun 1994, merupakan parti serpihan UMNO yang pendek hayatnya tetapi berpengaruh. Semangat dibentuk ketika berlakunya kemelesetan ekonomi teruk pada tahun 1985–1986. Potongan perbelanjaan kerajaan membatasi sumber penaungan, khususnya melibatkan peniaga-peniaga Melayu skala kecil dan sederhana, yang meringgit bahawa kerajaan hanya menjaga hartaawan Melayu yang berkaitan rapat. Dengan tekanan sedemikian, UMNO berpecah kepada dua pihak dan Tengku Razaleigh Hamzah mencabar Mahathir Mohamad bagi jawatan presiden parti pada tahun 1987. Razaleigh akhirnya meninggalkan parti dengan pengikutnya untuk membentuk Semangat, manakala Mahathir kekal dengan UMNO yang dinamai semula UMNO Baru kerana parti tersebut diisyiharkan tidak sah dalam kes mahkamah yang terkenal. Pada hakikatnya, pertandingan UMNO-Semangat sebenarnya berpusat pada pergelutan peribadi antara kedua-dua orang pemimpin ini. Semangat mencari sokongan daripada kesatuan sekerja dan kumpulan hak asasi, dan memateraikan perikatan dengan parti pembangkang Melayu dan juga bukan Melayu. Walaupun Mahathir dan juga Razaleigh menyokong penerusan DEN dalam sesuatu bentuk selepas tahun 1990, Semangat menjauahkan dirinya daripada apa yang telah dilakukan di bawah DEN, dengan sedemikian, ia tidak mengasingkan orang bukan Melayu. Secara keseluruhan juga, manakala sesetengah daripada mereka yang menyertai Semangat berbuat demikian kerana kegagalan mereka di dalam UMNO Mahathir, dan menyedari bahawa parti baru ini tidak akan berjaya tanpa menyuarakan apa-apa perubahan dasar yang besar, mereka bersetuju dengan cadangan dasar alternatif (Jomo, 1996).

Bagaimanapun, apabila ekonomi bertambah baik pada lewat tahun

1980-an, nasib baik Semangat mula merosot, ramai ahlinya kembali semula kepada UMNO. James Jesudason menjelaskan:

The deeper problem for Semangat was that it was courting the same constituency as the UMNO but did not have the resources to offer a better economic deal. The party's platform was a laudable one which promised the independence of the judiciary, the repeal of unjust and repressive laws, the elimination of business investments by political parties, and the restoration of workers' right. ... While these issues attracted some Malay middle-class support, much of the Malay population, from the middle classes to the villagers, did not regard Semangat as better placed to channel benefits to them than the UMNO (Jesudason, 1996, hal. 138).

Akhirnya, manakala Semangat bermula dengan platform demokratik sosial berbilang etnik, para pemimpinnya memilih untuk mengubah haluan dan meneruskan dengan kasawan pilihan raya Melayu secara khusus. Untuk menarik sokongan kaum, parti itu menghujahkan bahawa pengurangan kuasa Sultan oleh UMNO membahayakan kedudukan orang Melayu dengan melemahkan jaminan perlembagaan yang penting bagi hak istimewa orang Melayu. Walaupun strategi ini mungkin telah memenangi sokongan tambahan di kalangan orang Melayu di luar bandar bagi Semangat, ia telah mengorbankan sokongan orang bukan Melayu. Akhirnya, Razaleigh membubarkan parti itu pada tahun 1996. Beliau dan ramai lagi bekas ahli Semangat yang lain kini telah diserap semula ke dalam UMNO, sungguhpun ada yang dinafikan kemasukan semula ke dalam UMNO atau kembali memasuki PAS pula.¹⁰

Parti Raykat Malaysia (PRM)

PRM ditubuhkan sebagai parti sosialis bukan perkauman, walaupun dari mula lagi ia menarik kebanyakannya orang Melayu kelas rendah dan menengah kebanyakannya. Dari pertengahan tahun 1960-an hingga 1990, parti ini dinamai Parti Sosialis Rakyat Malaysia (PSRM), kemudian ia menggugurkan nama sosialis dan programnya untuk mendapatkan lebih sokongan dengan seruan perubahan sosial yang progresif. Parti ini bertujuan menuju bangsa Malaysia bersatu yang nyata bukan

berpusatkan bangsa Melayu. PRM yang kecil dan sentiasa lemah ini mempersalahkan kelemahannya hari ini bukan sahaja kerana tentang rasmi terhadap parti dan ideologi sosialisnya yang tidak popular, tetapi juga kerana kehadiran politik perkauman umumnya, yang menyukarkan parti yang tidak berorientasikan ras mendapat tempat. Bagaimanapun, PRM bertambah besar dari segi saiznya dan kesannya dalam tempoh pergerakan reformasi dengan pertambahan bilangan yang memohon menjadi ahli, kebanyakannya dari kelas menengah dan atau kepemimpinan pelbagai NGO.

Parti ini telah lama menyokong kerjasama di kalangan parti pembangkang, dari masa Barisan Sosialis hingga ke daya usaha beberapa orang pemimpinnya untuk membina perpaduan pembangkang sejak lewat tahun 1980-an khususnya. Pada hakikatnya, pada tahun 1997, lama sebelum pemecatan Anwar, PRM-lah yang mula-mula sekali membentangkan idea pembentukan Gagasan Demokrasi Rakyat, iaitu perikatan yang akhirnya dilancarkan pada bulan September 1998. PRM mencari penyelesaian politik bagi krisis ekonomi yang bermula pada pertengahan tahun itu, lalu ia memanggil mesyuarat parti-parti dan NGO pada bulan November 1997. Lebih ramai aktivis NGO daripada ahli utama DAP dan PAS yang hadir, dan yang banyak hadir mesyuarat-mesyuarat berikutnya adalah wakil-wakil PRM dan NGO. Apabila tiba forum yang dihadiri ramai termasuk PRM, DAP, PAS dan NGO pada bulan April 1998, persetujuannya ialah bahawa PRM hendaklah menjadi jambatan antara DAP dan PAS, sungguhpun akhirnya, jawatan pengurus perikatan itu diserahkan kepada wakil NGO, bukan salah sebuah parti itu. Seperti yang dicadangkan oleh proses pembentukan Gagasan pada tahun 1998, PRM telah lama mempunyai hubungan erat dengan NGO, dan juga kumpulan berorientasikan kelas yang lain, seperti kumpulan yang ada urusan dengan buruh atau hak-hak tanah, khususnya di Lembah Klang, Johor dan Pulau Pinang.

Parti Keadilan Nasional (Keadilan)

Pendatang baru dalam barisan pembangkang ialah Keadilan yang dilancarkan pada bulan April 1999 oleh Wan Azizah Wan Ismail, isteri pemimpin UMNO yang dijatuhan, Anwar Ibrahim. Wan Azizah mula-mulanya menubuhkan organisasi bukan kerajaan (NGO) yang diberi nama Pergerakan Keadilan Sosial (Adil) beberapa bulan terdahulu.

Bagaimanapun, seperti yang dijangkakan ramai, dengan pilihan raya yang hampir muncul, badan ini bertukar menjadi parti reformasi dan menyertai parti-parti pembangkang lain dalam Barisan Alternatif. Walaupun secara rasmi ia bersifat berbilang ras, dan menumpukan perhatian pada isu-isu kerajaan bersih, keadilan dan kebebasan awam, kebanyakannya ahli keadilan adalah orang Melayu. Anwar mewakili simbol dan tumpuan teras bagi Keadilan, sungguhpun beliau sebenarnya tidak menjadi ahli parti sehingga pertengahan bulan September 1999. Sama ada Keadilan boleh menginstitusikan dirinya atau tidak dalam jangka panjang belum diketahui, khususnya kerana Anwar akan berada di dalam penjara buat masa yang agak lama. Bagaimanapun, Keadilan memang menang beberapa kerusi pada pilihan raya umum 1999, masih kekal sebagai rakan yang lantang bersuara dalam barisan pembangkang dan jelas sedang memandang ke depan, termasuk membincangkan tentang kemungkinan bercantum dengan PRM (Weiss, 1999c dan 2000).

Perikatan Tahun 1990-an

Tahun-tahun 1990-an menyaksikan aliran ke arah usaha-usaha yang lebih ikhlas daripada dahulu dari segi penggabungan pembangkang. Desakan untuk perpaduan ini bermula dengan pilihan raya umum 1990, apabila pelbagai parti pembangkang bersatu dalam perikatan yang lebih formal dan meluas daripada daya usaha kerjasama dahulu. Pada tahun 1990, Semangat mengikat dua perikatan, Angkatan Perpaduan Ummah (APU) dan Gagasan Rakyat (Gagasan), walaupun Semangat kurang berkuasa di dalam perikatan ini berbanding UMNO di dalam BN. APU merupakan perikatan Islam termasuk PAS dan dua buah parti Islam yang lebih kecil, iaitu Hanim dan Berjasa, yang paling kuat di pantai timur yang ramai orang Melayunya.¹² Gagasan, yang merangkumi DAP, PRM, All Malaysia Indian Progressive Front (IPF), Malaysian Solidarity Party (MSP) dan PBS sebagai tambahan pada saat terakhir, bertanding terutamannya di pantai barat dan di selatan. Ia menjanjikan sistem dua perikatan yang lebih demokratik dan kurang rasuah, dan juga perlindungan hak-hak asasi manusia, perhatian yang lebih kepada kumpulan berpendapatan rendah, hak-hak negeri untuk Sabah dan Sarawak, dan tamatnya politik etnik dan agama (Khong, 1991). Kehadiran APU dan Gagasan merupakan "jalan yang berbelit-belit bagi Semangat 46 merentangi jurang ideologi yang mendalam antara DAP (dan

kemudiannya, PBS) dengan PAS (Khoo, 1995, hal. 323–4). Penentuan ini membenarkan DAP dan PAS bekerjasama meskipun wujud bantahan DAP terhadap program Pengislaman PAS, tidak membesar-besarkan imej ekstremis PAS, menegaskan akar Melayu Semangat, dan membawa masuk undi Cina bandar melalui DAP (Jomo, 1996; Jesudason, 1996).

Semangat dan perikatannya yang muncul menguji keupayaannya dengan beberapa siri pilihan raya kecil negeri dan parlimen. Pertama sekali, di Johor pada tahun 1988, calon bebas dengan sokongan berbilang ras mengalahkan calon UMNO, sungguhpun UMNO memenangi dua kerusi lain dengan margin yang kecil. Tahun berikutnya, Semangat kalah dalam dua pertandingan dan DAP kalah satu kepada calon BN, tetapi PAS menggeundangkan UMNO untuk satu kerusi di Terengganu. Meskipun pilihan raya ini tidak menyaksikan prestasi yang amat menggalakkan bagi barisan pembangkang yang masih muda ini, ia menunjukkan bahawa perpecahan Melayu masih tetap kuat di sesetengah kawasan pada tahun 1987, dan ini menggalakkan parti-parti itu bergabung dengan lebih hebat (Khoo, 1995). Menjelang pilihan raya umum, pembangkang berasa yakin yang mereka boleh sekurang-kurangnya menafikan BN majoriti dua pertiganya di parlimen, kalaupun tidak menjatuhkan BN terus. Akhirnya, pembangkang tidak begitu baik prestasinya, kecuali PAS yang mengambil kuasa kerajaan negeri di Kelantan. Semangat berprestasi lebih teruk daripada yang dijangkakan dan DAP tidak berganjak daripada dahulu.

Keputusan yang mengecewakan itu disebabkan oleh gabungan beberapa keadaan latar belakang, taktik BN dan kelemahan di dalam pembangkang. Pertama, pemulihan ekonomi yang rancak pada tahun 1988–1990 melemahkan sungutan terhadap Mahathir, terutamannya, kerana pembangkang kekurangan dana untuk menaung. Kedua, kuasa UMNO dalam penentuan masa pilihan raya diadakan dan sumber media menghamparkan pembangkang dari segi penjelasan ideologi dan programnya. Tambahan pula, taktik menakut-nakutkan etnik yang diamalkan oleh UMNO semasa kempen berterusan juga membuat pengundi Melayu dan Cina lari daripada menyokong pembangkang. Ternyata sekali Mahathir dan pemimpin UMNO yang lain mempersoalkan bentuk gabungan DAP dengan PAS dan mengingatkan bahawa orang Cina dan elemen Kristian daripada DAP dan PBS sedang berusaha melalui Semangat untuk membantah hak-hak Melayu dan

menjadikan Sabah, dan kemudiannya seluruh Malaysia, Kristian. Misalnya, BN mengedarkan imej Razaleigh memakai topi Kadazandusun dengan bentuk seperti salib untuk menyarankan bahawa beliau dimanipulasikan oleh orang Kristian.¹⁴ Akhirnya, meskipun mendakwa bersifat berbilang kaum, pembangkang sendiri tidak dapat lari daripada kerangka perkauman. Ahli-ahli politik pembangkang gagal mengekalkan perpaduan ideologi dan programatiknya dan akhirnya memilih tarikan partikularistik bagi melawan BN. Di samping itu, aktivis parti dan pengundi sukar mengatasi syak wasangka yang tersemadi untuk bekerjasama sesama sendiri, khususnya mengenai isu yang lebih mendalam daripada semata-mata menyerang kesalahan tertentu rejim. Sebenarnya, pembersihan imej Semangat untuk menarik orang Melayu khasnya, parti itu untuk menyokong pendemokrasian bukan perkauman yang dinyatakan dahulu adalah sekadar tipu helah pilihan raya sahaja (Jesudason, 1996).

Menjelang pilihan raya umum 1995, Gagasan sudah kucar-kacir. Program pengislaman agresif PAS di Kelantan membuat DAP enggan bekerjasama walaupun secara tidak langsung (selepas pendebatan panjang lebar, parti itu menarik diri pada bulan Januari 1995). IPF telah menyertai BN. Semangat tidak lagi berpegang pada multirasialisme, dan beberapa orang pemimpin penting dalam PBS belot dan masuk BN setelah selesai pilihan raya negeri Sabah 1994. APU, bagaimanapun, masih bersatu dan bertanding lagi sebagai perikatan. Bersama-sama parti pembangkang lain, ia juga membentuk pakatan pilihan raya yang longgar, sekadar untuk mengelakkan terlalu banyak pertandingan tiga penjuru. Dengan kempen yang cukup tersusun dan banyak wang untuk berbelanja, BN mengecundangkan pembangkang sekali lagi. Ekonomi masih baik, dan ini memberi kelebihan kepada rejim kini, begitu juga penentuan semula kawasan pilihan raya pada tahun 1993. Sungguhpun BN memarahi pembangkang kerana menggalakkan perpecahan di kalangan orang Melayu, sebenarnya prestasi pembangkang lebih buruk daripada dahulu. APU mengekalkan Kelantan walaupun tidak sekukuh dahulu, tetapi pembangkang kehilangan banyak sokongan orang bukan Melayu khususnya, meskipun kempennya dihadiri ramai. DAP khasnya kecewa dengan keputusan yang diperolehnya di Pulau Pinang. Parti itu mengharapkan Semangat menang di kawasan pilihan raya Melayu di Pulau Pinang, sementara DAP menggondol kerusi bukan Melayu.

Kedua-dua buah parti itu akan bersekutu selepas pilihan raya untuk membentuk kerajaan negeri. Tetapi, kerana takutkan bahawa undi untuk Semangat akan bermakna undi untuk DAP, pengundi Melayu sebaliknya memilih UMNO, manakala pengundi Cina ditakutkan oleh sindiran BN bahawa kerjasama DAP dengan Semangat akan akhirnya membantu PAS dan agenda Islamnya. Dengan kata lain, pembangkang mungkin telah menghadapi masalah menegakkkan kempen berbilang kaum dan pro-demokrasi pada tahun 1990, tetapi lima tahun kemudian ia masih tidak maju juga dengan kempen serpihan yang disasarkan di kawasan pilihan raya yang lebih kecil.¹⁵

Kemudian, bagi pilihan raya umum 1999, PAS, DAP, pemain baru Keadilan, dan PRM bersatu dalam Barisan Alternatif (BA) bagi menentang BN, disokong juga secara tidak rasmi oleh pelbagai parti kecil atau bukan Semenanjung. Seperti pada tahun 1990 dan 1995, keperibadian menjadi isu utama, dengan seluruh perdebatan dengan selalunya diperkecilkkan sebagai hanya perselisihan antara Mahathir dengan Anwar yang pernah disukainya. Tidak dapat dinafikan, kebanyakan daripada bangkangan terhadap UMNO sebenarnya adalah semata-mata terhadap Mahathir dan pemusatan eksekutif yang bertambah-tambah semasa tempoh penjawatannya, manakala ramai aktivis reformasi mungkin bersama hanya kerana Anwar. Walau apa pun, keseluruhananya, kempen BA adalah untuk reformasi: menghapuskan krionisme dan rasuah, mengurangkan ketaksamarataan pendapatan, mengukuhkan kebebasan individu dan media, memastikan ketelusan dan kebertanggungjawapan, dan umumnya meningkatkan keadilan.

BA berusaha bersungguh-sungguh untuk tidak mengheboh-hebohkan keetnikan dalam kempennya tetapi tidak selalunya berjaya, khususnya pada peringkat tempatan. Penceramah di kempen-kempen, misalnya, mengajukan alasan-alasan yang agak kreatif bagi orang Melayu menyokong DAP dan sebaliknya, seperti sebab Timbalan Penggerusi DAP sekarang, Ahmad Nor, orang Melayu, maka parti itu berpotensi dipimpin oleh orang Melayu satu hari nanti.¹⁶ Begitu juga, BA telah mengisyitiharkan bahawa jika ia berkuasa, ia tidak akan memansuhkan (hanya membentuk semula) DPN, dan bahawa memandangkan budaya dan sejarah Malaysia, hanya orang Melayu sahaja yang boleh menjadi Perdana Menteri. Tambahan pula, sungguhpun PAS telah bersetuju tidak akan menuntutkan negara Islam dan manifesto BA tidak menyebut tentang

isu tersebut, para skeptik dari dalam dan luar BN telah mempersoalkan sama ada kerjasama jangka panjang antara PAS dengan parti pembangkang sekular lain benar-benar mungkin atau tidak. Nyata, bagaimanapun, BN tidak henti-henti bercakap tentang ras dan khasnya agama lebih daripada BA. Paling penting, BN membuat iklan kempen yang berpanjangan untuk mengingatkan pengundi Cina supaya tidak melepaskan kebebasan beragama dan berbudaya mereka dengan mengundi BA (iaitu menyiratkan bahawa jika BA menang, PAS akan menjadikan Malaysia negara Islam yang tidak akan bertolak ansur dalam hal budaya dan agama lain). Sekali lagi, jangkaan pembangkang terlalu optimistik. Manakala PAS memenangi negeri kedua, Terengganu, DAP hanya melebihi sedikit kemenangannya yang terdahulu dan parti pembangkang lain mendapat bilangan undi yang baik juga, tetapi kerana perubahan kawasan pilihan raya, tidak banyak kerusi yang diperolehi (Weiss, 1999c dan 2000; Mustapha, 1999).

Masyarakat Madani dan Pembinaan Perikatan Pembangkang

BA berlainan dalam erti kata bahawa buat pertama kalinya badan-badan bukan kerajaan (NGO) menjadi hampir sama tertonjol seperti parti politik dari segi merumus dan menyuarakan mesej perikatan. Manakala NGO tidak memainkan peranan rasmi dalam struktur BA, perikatan pilihan raya ini sebenarnya adalah ekoran daripada lebih banyaknya inisiatif yang berasaskan masyarakat madani. Sesungguhnya, khasnya sejak tahun 1970-an, pembangkang rasmi iaitu parti-parti politik sentiasa dilengkapi oleh masyarakat madani dalam hal mencabar negeri.¹⁷ Organisasi-organisasi masyarakat madani merupakan dava pembangkang bukan parti yang penting, yang menyediakan para aktivis (ramai antara mereka yang lebih suka tidak menyertai mana-mana parti), penyelidikan tentang dan perhatian kepada isu-isu tertentu, serta ruang-ruang media alternatif. Juga, manakala masyarakat madani tidaklah besar dan teguh, kerangka ideologi organisasi ini umumnya merangkumi semua, bukan bersifat perkauman, tidak kira keahlilan sebenarnya benar-benar berbilang ras atau tidak. Sungguhpun tidak seperti parti pembangkang yang kumpulan-kumpulan ini cerminkan, NGO tidak cuba mengambil kuasa negeri, hanya untuk memperbaeharunya, sesetengah NGO juga agak rapat dengan parti tertentu. Banyak pula yang memelihara pertalian

dengan kesatuan sekerja, badan profesional dan komersil, institusi keagamaan, sekolah, dan sepertinya. Melalui rangkaian seperti ini institusi masyarakat madani menerobosi seluruh masyarakat, tidak terhad kepada aktivis di pusat.

Kebanyakan NGO yang begini dikendalikan oleh aktivis bandar kelas menengah, sungguhpun organisasi Islam berdasarkan massa khususnya, seperti ABIM yang besar dan berpengaruh politik, adalah lebih berbagai-bagi dari segi keahlian dan kepemimpinan peringkat tempatan. Persekutaran perundangan yang membendung dan serbuan dari semasa ke semasa tidak menggalakkan lebih ramai lagi melibatkan diri secara aktif. Namun demikian, orang ramai sudah pun terdedah kepada kempen NGO mengenai isu-isu dasar seperti keganasan domestik dan degradasi persekitaran dan tujuan-tujuan yang lebih abstrak seperti demokrasi hak-hak asasi manusia, dan penyalahgunaan yang tampak oleh kerajaan. Isu-isu yang terkemudian ini diperjuangkan bukan sahaja oleh NGO hak asasi manusia sekular dan pro-demokrasi, tetapi juga oleh organisasi Islam yang mencari keadilan sosial yang lebih sejajar dengan ajaran Islam. Tentunya, sekalipun NGO memperjuangkan aturan yang lebih progresif, mereka sendiri mungkin digugat oleh perpecahan etnik, keagamaan dan keperibadian, dan mereka juga mungkin gagal menyuarakan kerangka institusi alternatif yang lebih wajar, terutama sekali memandangkan sikap berbelah bagi mereka umumnya ke arah pelibatan politik. Namun demikian, seperti ditunjukkan sejak lewat tahun 1998, NGO mungkin penting untuk mengeratkan gabungan politik pembangkang yang utuh dan bukan bersifat perkauman.

Pengasas langsung bagi BA ialah gabungan NGO-parti pembangkang, kedua-duanya ditubuhkan pada bulan September 1998. Satu, Gagasan Demokrasi Rakyat (Gagasan), yang pengurusnya ialah seorang aktivis NGO,¹⁹ menyatukan pelbagai jenis parti pembangkang dan parti politik untuk pembaharuan ekonomi, sosial dan politik. Satu lagi, Majlis Gerakan Keadilan Rakyat Malaysia (Gerak), merangkumi banyak kumpulan yang sama tetapi mempunyai lebih banyak lagi organisasi Islam dan dipimpin oleh PAS. Manakala kebanyakan NGO ini sudah lama berada dalam gabungan ini, pelbagai organisasi baru muncul di kalangan pelajar, Kristian dan Islam, dan yang lain-lainnya, dengan Pergerakan Keadilan Sosial (Adil) Wan Azizah, badan yang penting utama di kalangan badan-badan baru ini.

Namun, tidak lama kemudian Gagasan dan Gerak lenyap, dan diganti oleh perikatan pilihan raya BA yang masih muda. Pada masa yang sama, dengan spekulasi yang hebat bahawa pilihan raya hampir menjelang, lebih daripada 40 buah NGO, termasuk Gerak dan Gagasan, membentuk Pemantau Pilihanraya Rakyat Malaysia sebagai sebuah perikatan bagi mendidik para pengundi dan memantau pilihan raya. Juga ketara untuk skop penggabungan di kalangan NGO dan penterjemahan idea kepada tindakan politik ialah, Women's Agenda for Change (WAC) dan Women's Candidacy Initiative (WCI). Dokumen terdahulu yang disahkan oleh pelbagai NGO keagamaan dan sekular dan parti-parti, mengemukakan program sosial, ekonomi dan politik yang memerlukan pembaharuan dan menyarankan langkah-langkah tindakan yang khusus. Dengan menterjemahkan idea-idea ini kepada tindakan, terkemudian inisiatif mengemukakan calon wanita dalam pilihan raya umum 1999, dengan WAC dan Manifesto BA sebagai platformnya, dan mendorong pendidikan pengundi untuk menggalakkan wanita bersikap serius mengenai pengundian mereka dan menggalakkan kedua-dua jantina memilih wanita bagi memegang jawatan.

Pada keseluruhannya, di samping begitu banyak organisasi Islam berdasarkan massa, bilangan NGO yang dipolitikkan dan aktivis di dalamnya masih agak kecil. Tanpa menghiraukannya, apabila kumpulan-kumpulan ini membentuk rangkaian aktivis, mungkin bersekutu juga dengan parti-parti politik, mereka boleh jadi agak berkesan dalam pendidikan dan penggerakan orang awam, dan mereka mungkin berjaya menekan kerajaan dan parti pembangkang supaya mengiktiraf dan bertindak atas tuntutan mereka. Walaupun kerajaan terus-menerus menyerang NGO sebagai anti-sosial dan mengancam untuk menyiasat kumpulan dan individu kerana pernyataan atau tindakan yang mungkin bersifat subversif, pergerakan reformasi khususnya telah meningkatkan imej keterlibatan NGO. Rakyat yang tidak puas hati dengan penanganan kerajaan terhadap krisis ekonomi 1997–1999, marahkan Mahathir kerana layanannya terhadap Anwar, atau kurang senang dengan kerajaan atas alasan-alasan lain telah tampil untuk menyokong NGO dan rasa tidak puas hati mereka. Seperti di tempat lain juga, pertumbuhan kelas menengah bandar juga telah membantu aliran ini apabila lebih ramai orang terdedah kepada persekitaran kerja dan sekolah berbilang ras, pandangan kritikal melalui Internet dan media di luar kawalan kerajaan,

kempen oleh organisasi masyarakat madani yang berkenaan dan berita tentang perkembangan yang boleh dibanding di negara-negara lain.

Reformasi: Isu dan Proses

Oleh yang demikian, pembinaan perikatan di kalangan parti pembangkang dan hasutan oleh NGO, kedua-duanya mempunyai sejarah yang lama. Tetapi, keadaan khusus penggerakan reformasilah yang mengentalkan semuanya kali ini. Tujuan pergerakan itu disorot daripada pengalaman dan kepakaran NGO, tetapi ia memerlukan parti politik untuk mengamalkannya dengan mengambil alih negeri. Pada waktu yang sama, daya usaha bersepada daripada kedua-dua sektor telah menghebatkan tekanan ke atas rejim BN untuk memperbaiki keadaan, sekalipun telah memperolehi kemenangan pada pilihan raya 1999. Reformasi tidak boleh diketepikan sebagai gandaran seorang bekas pemimpin yang berasa jengkel, ataupun sebagai suara desakan NGO yang tidak dipertanggungjawabkan dan tidak diwakili, ataupun sebagai leteran biasa parti pembangkang yang kecewa. Sementara itu, dengan bantuan perhubungan berasaskan Internet dan kempen sistematik untuk pendidikan dan penggerakan, sokongan orang ramai bagi tujuan pergerakan itu tinggi, lantas menyarankan bahawa bukan sahaja pemilihan dasar, bahkan juga budaya politik sebenar sedang berubah. Rakyat Malaysia daripada pelbagai bangsa sedang tampil ke muka dan melihat diri mereka sebagai pelaku politik bebas yang boleh mengharapkan lebih lagi daripada ahli politik mereka – mereka adalah “bos”, seperti kata satu kempen berkaitan reformasi dan sedang menuntut penguasaan yang lebih baik dan tatanegara yang lebih terbuka. Jelas, Anwar mungkin merupakan pemangkin penting, tetapi ada proses yang lebih besar yang berperanan.

Bekas Timbalan Perdana Menteri Anwar Ibrahim melancarkan pergerakan reformasi apabila beliau dipecat pada bulan September 1998. Judul ini dipinjam daripada protes mutakhir di Indonesia, seperti juga banyak lagi konsep utama dan kata-kata yang sering digunakan ramai seperti “KKN” (korupsi, kolusi dan repotisme, atau lebih kerap digunakan di Malaysia sebagai korupsi, kronisme dan nepotisme). Sehingga waktu beliau ditangkap beberapa minggu kemudian, Anwar menggesa beribu-ribu orang pengikutnya supaya berjuang untuk keadilan, pemerintahan baik, ketelusan, kebertanggungjawapan, dasar-

dasar untuk memberi manfaat kepada yang lemah dari segi ekonomi tetapi bukan kroni, dan kebebasan demokratik. Seruan ini disambut oleh beribu-ribu orang penunjuk perasaan di jalan-jalan di Kuala Lumpur dan bandar-bandar lain, yang sering berhimpun pada lewat tahun 1998, kemudian secara sekali-kala, disertai juga oleh parti pembangkang dan NGO.

Sekurang-kurangnya sarna pentingnya dengan tuntutan sekular untuk bahagian besar aktivis reformasi ialah, seruan pengIslamam sebagai penyelesaian kepada kemerosotan moral yang ketara pada kerajaan. Laungan "Allahu Akbar" dan "takbir" hampir sama lantangnya dengan "reformasi" dalam banyak peristiwa, dan tunjuk perasaan sering berpusat di masjid, bermula selepas sembahyang. Pada hakikatnya, sebelum menyertai UMNO dan kerajaan, Anwar bermula sebagai aktivis pelajar bagi dasar-dasar pro-Melayu dan dakwah. Platformnya pada awal tahun 1970-an ialah ABIM, yang beliau bantu membentuknya, dan beliau juga dikatakan bersama-sama merancang dasar UMNO mengenai pengIslamam kerjaan dan masyarakat secara beransur-ansur. Pada lewat tahun 1998, ABIM dan organisasi Islam yang seangkatan tampil menyokong perjuangan bekas pemimpinnya. Tidak hairanlah, Anwar sendiri kekal sebagai lambang yang kuat dan inspirasi pergerakan itu, dengan laungan "keadilan bagi Anwar" kedengaran bersama-sama keadilan untuk semua orang lain. Meskipun tujuannya berbeza, NGO untuk Islam dan untuk demokrasi sekular, bersama-sama dengan Anwarista yang tidak bergabung serta penyokong-penyokong reformasi, telah dicapai kata sepakat mengenai matlamat jangka pendek seperti menuntut pembasmian Akta Keselamatan Dalam Negeri (yang membenarkan penahanan tanpa pembicaraan) dan Mahathir meletakkan jawatan.

Disambut oleh parti-parti pembangkang, tuntutan-tuntutan ini berterusan sepanjang pilihan raya 1999 dan selepasnya. Ahli majlis undangan pembangkang diikut serta oleh calon-calon yang kalah dan ramai daripada aktivis NGO serta parti dalam usaha mengekalkan kerjasama BA dalam bentuk blok pembangkang di parlimen. Dengan kata lain, kerjasama yang luas asasnya dan dalam akar umbinya, yang protes massanya lama juga tempohnya, telah menjadikan BA lebih bertahan daripada gabungan lain dalam tahun 1990-an. Peryartaan NGO, baik secara rasmi mahupun tidak, terutamanya melalui perpindahan

beberapa orang pemimpin NGO utama ke parti politik seperti Keadilan, juga telah membuatkan BA sekurang-kurangnya kelihatan lebih bertanggungjawab dan lebih mantap di peringkat akar umbi. Aturan ini baik bagi NGO kerana ia lebih mendedahkan lagi program dan matlamat mereka, termasuk potensi untuk orang dalam masuk andainya pembangkang berjaya menjatuhkan BN, dan memberi kepercayaan kepada model NGO bagi organisasi bukan bersifat perkauman dan juga membentuk jaringan perhubungan. Demikianlah, sekalipun tuntutan khusus pergerakan reformasi tidak tercapai, strategi penggabungan berbilang sektor dan interaksi mendalam pasti akan kekal melalui edaran pergerakan yang berturut-turut.

Penilaian Barisan Alternatif

Apabila jangkaan bahawa pilihan raya hendak diadakan meningkat, Gerak dan Gagasan lenyap daripada pandangan, Adil bertukar bentuk menjadi Keadilan, dan parti-parti memainkan peranan yang lebih ketara. Barisan Alternatif adalah entiti nyata – benar dan tidak dapat dielakkan, memandangkan kemajuan peristiwa-peristiwa – sebelum ia mendapat nama tertentu, dan ia tidak pun berpeluang menyetujui simbol bersatu. Sejurus sebelum BN membentangkan draf belanjawannya di Parlimen pada lewat tahun 1999, BA membentangkan versinya, yang dihasilkan dengan bantuan pakar akademiknya seperti ahli ekonomi K.S. Jomo. Begitu juga sebelum BN mendedahkan manifesto pilihan rayanya yang agak hambar yang membanggakan rekodnya seadanya, BA membentangkan "Ke arah Malaysia Adil", platform tindakan yang agak terperinci (*terlalu* terperinci, kata ramai orang). Manifesto tersebut menghuraikan sebab-sebab kekecewaan ramai terhadap rejim, daripada kronisme dan rasuah, kepada pencabulan hak-hak asasi manusia, hingga ketaksamarataan pendapatan yang meningkat, kemudian dikemukakan cadangan untuk memperbaiki ekonomi, ketelusan dan kebertanggungjawapan, perkhidmatan sosial, perpaduan negara, demokrasi tulen dan imej antarabangsa Malaysia (Barisan Alternatif, 1999). Dalam pilihan raya itu prestsai BA memadai untuk menggerakkan parti BN menilik diri sendiri secara serius, tetapi tidak sebaik yang dijangkakannya, terutama sekali bagi parti-parti selain PAS. Bagaimanapun, kemajuan BA menunjukkan empat perkembangan penting dalam politik pembangkang.

Pertama, BA ikhlas dalam usahanya untuk menggugurkan ras sebagai prinsip pertandingan politik teras, sambil menguji sejauh mana orang awam telah menerima idea politik bukan bersifat perkauman berasaskan isu. Sungguhpun banyak daripada prinsip dan perspektif BA tidak terlalu berbeza daripada BN, atau hanya menghalusi sedikit sekali kelemahan marginal dalam rejim BN, asas kerjasama di bawah kedua-dua perikatan adalah berbeza. BN secara rasmi berpremiskan persetujuan berkongsi kuasa di kalangan parti bersifat perkauman. Maksudnya, manakala orang Melayu menguasai perikatan melalui UMNO, orang Cina boleh melindungi kepentingan mereka melalui MCA, orang India melalui MIC, dan seterusnya. Tiada banyak ruang untuk parti bukan perkauman dalam BN, sungguhpun sesetengah daripada parti komponen yang lebih kecil sekurang-kurangnya pada nama adalah berbilang ras.

Sebaliknya, BA tidak mencakupi parti berasaskan ras, sungguhpun PAS yang disebabkan ia terbuka kepada orang Islam sahaja, bagi segala maksud dan tujuan adalah parti Melayu. DAP diketahui sebagai keCinaan, tetapi mempunyai orang Melayu dan India di kalangan pemimpin kanan dan atas sokongannya. Begitu juga, PRM mencuba sedaya upaya untuk menggayaikan dirinya sebagai bukan sahaja parti Melayu tetapi parti proletariat umumnya. Keadilan juga telah mencuba untuk tidak menjadi terlalu keMelayuan dari segi keahlian dan kepemimpinan. Pada waktu yang sama, tidaklah bijak untuk menyatakan bahawa BA telah menanggalkan terus baju komunalismenya. Dengan kehidupan ekonomi, sosial dan politik begitu tersusun mengikut bangsa secara sedar, sekalipun hubungan merentas kelas menjadi lebih nyata, perbezaaan bahasa, kebangkitan semula keagamaan khusus kepada masyarakat etnik tertentu, pemahaman cetek mengenai budaya lain, tabiat sebat, dan hakikat bahawa BN masih berkuasa, akan memastikan kepentingan ras yang berterusan dalam politik. Kerana itulah, BN dengan mudah boleh memanipulasikan keimbangan perkauman untuk mengalahkan BA, sambil memain-mainaikan bayangan PAS di hadapan pengundi Cina yang berbelah bagi pada pilihan raya 1999.

Namun demikian, kemungkinan besar tentang terhadap BN akan tetap bersifat bukan perkauman dari segi ideologi untuk pilihan raya masa depan. Para Islamis tidak bermasalah untuk menerima perintah di mana ras tidak menjadi hal kerana dalam Islam, semua orang Islam sama rata, tidak kira ras, dan orang bukan Islam mesti diterima dengan

tolak ansur. Sementara itu, parti-parti pembangkang utama yang tidak dikuasai orang Melayu telah selalu menegaskan pembahagian kelas, bukan ras. Dengan orang Melayu dan bukan Melayu kian berkongsi ruang ekonomi yang sama dan dengan demikian banyak daripada perniagaan yang sama, parti-parti ini hanya boleh mandapat manfaat daripada rayuan yang berasaskan kelas dan bukan kaum.

Kedua, BA terpaksa bertanding tanpa naungan atau janji-janji naungan pada masa depan. Sesungguhnya, prinsip panduan perikatan dan pergerakan yang melahirkanya ialah, tentang terhadap rasuah, kronisme dan nepotisme daripada projek mega yang membazir kepada jaminan korporat yang mencurigakan dan salah guna dana awam. Tambahan pula, BA tidak mempunyai dana yang mencukupi untuk digunakan bagi membiayai pembangunan jenis serta-merta yang BN berikan di sepanjang kempennya. Terbelenggu oleh dana, meskipun wujud desas-desus tentang hadiah daripada orang-orang berniaga yang menyokong Anwar, pelbagai parti pembangkang membuat rayuan sumbangan daripada orang ramai sebelum dan sesudah pilihan raya. Hakikat bahawa parti-parti ini masih menerima 40 peratus daripada undi popular, tanpa memberi wang dan menjanjikan dasar agihan yang sama rata kiranya mereka berkuasa, menyarankan bahawa politik naungan mungkin sedang mengurang, atau sekurang-kurangnya bukan sebahagian penting daripada suasana politik masa depan.

Ketiga, kempen BA menunjukkan tahap kebencian pada "politik seperti biasa" yang memerlukannya. Dengan politik dianggap rasuah dan merasuhkan, ahli politik tidak begitu dihormati sepetimana mereka dicerca. Orang Malaysia stereotaip – terutama sekali Melayu – tidak mencemuh pemimpinnya dan mencabar mereka supaya meletakkan jawatan dalam keadaan aib, tetapi cemuhan sedemikian menjadi perkara biasa kian reformasi maju. Setelah berbulan-bulan sindir-menyindir, apabila tiba pilihan raya, ahli politik pembangkang sekalipun nampaknya memerlukan sokongan ahli bukan parti untuk pengesahan kempen "Rakyat adalah Bos" besar-besaran itu menggunakan analogi korporat untuk menggalakkan individu memikirkan yang diri sendiri sebagai majikan wakil mereka. Dengan perkataan lain, politik tidak boleh dilepaskan kepada ahli politik sahaja, dengan orang ramai menerima apa sahaja yang diberikan kepada mereka. Dengan nada yang sama, ceramah-ceramah kempen ditandai dengan penceramah yang

mengumumkan bahawa mereka tidak pun menjadi ahli mana-mana parti politik, tetapi terasa digerak untuk kepentingan isu, calon dan kempen untuk bersuara. Perkembangan ini menyarankan satu aliran ke arah model politik yang bersifat penyertaan lebih daripada dahulu dan menandakan penyimpangan nyata, dari *status quo*. Daripada rakyat diminta hanya menyalurkan tuntutan mereka melalui hierarki parti bersifat perkaurnan masing-masing, kemudian dianggap tidak bersyukur – seperti kacang lupukan kulit – kini pelbagai individu boleh mengambil peluang untuk menyatukan tuntutan mereka secara langsung dan berasa patut berbuat demikian.

Akhir sekali, seperti yang dibincangkan di atas, organisasi masyarakat madani jelas telah mendapat tempat dalam politik pembangkang. Sesetengah NGO bekerja terus dengan parti politik. Yang lain-lain pula lebih suka bersikap menyendiri yang mungkin mengesahkan kedudukan dasar, tetapi tidak mengesahkan calon tertentu. NGO sememangnya memainkan peranan dalam kempen-kempen terdahulu, tetapi tidak sebegini rasmi dan meluas seperti kali ini, terutamanya memandangkan bilangan aktivis NGO yang bertanding atas nama DAP, Keadilan dan PAS atau yang mengurus dana menjadi anggota kempen. Perlu diperhatikan bahawa aktivis sosial juga menyertai parti pada masa lampau. Misalnya, sekumpulan dua puluh tujuh orang aktivis hak-hak asasi menjadi terkenal apabila mereka menyertai DAP dalam bulan Ogos 1990 "dengan tujuan memperkuatkan Barisan Pembangkang yang mula muncul" (Kua, 1996, hal. 3). Selanjutnya, sempadan antara ABIM dengan PAS telah menjadi mudah ditembusi sejak tahun 1970-an, dan ramai pemimpin kanan PAS hari ini bermula dalam ABIM (Alias, 1994). NGO dan aktivis ini dianggap penentu yang tidak bersikap berat sebelah mengenai kepentingan awam, boleh mendapat kepercayaan di kalangan pelbagai parti politik dan menyampaikan mesej reformasi dan BA kepada peringkat akar umbi, dan tentu sekali media asing. Aliran ke arah pelibatan yang lebih lagi oleh pelaku bukan parti yang terancang dalam hal-ehwal parti pembangkang ini kemungkinan besar akan berterusan.

Kelemahan

Walau bagaimanapun, nyata sekali BA ada kelemahan-kelemahannya. Paling penting sekali, hakikat bahawa komponen bukan Islam khususnya memenangi begitu sedikit kerusi (meskipun lebih daripada tahun 1995)

menunjukkan bahawa kempen bukan perkauman, bukan klientelistiknya tidak mencukupi untuk menawan hati pengundi. Walaupun dengan retorik reformasi, kebanyakan pengundi mungkin masih belum bersedia untuk mengundi bagi demokrasi atau keadilan berbanding dengan janji-janji projek pembangunan BN, ataupun mereka semata-mata tidak begitu komited pada sokongan persekutuan yang lebih untuk perumahan murah dan sepertinya.

Sama pentingnya ialah, hakikat bahawa BN masih *boleh* menggunakan taktik menakut-nakutkan etnik untuk menyakinkan pengundi supaya tidak menolak pelindung bersifat perkauman mereka dalam BN. Pengundi yang tertarik kepada reformasi dan segala yang dijanjikannya sekalipun tidak semestinya percaya yang PAS dan DAP telah mencapai keseimbangan yang kukuh atau ia "selamat" untuk orang Cina mengundi BA. Sebenarnya, hujah-hujah yang agak dangkal mengenai DPN, orang bukan Melayu dalam DAP, dan sepertinya yang digunakan dalam ceramah kempen mungkin telah dapat menenangkan pengundi, tetapi tidak banyak yang diperkatakan untuk kedalaman kerjasama. Begitu juga, sebuah buku kecil dianggap perlu (Social Owl, 1999) untuk menyakinkan orang bukan Melayu bahawa negeri Islam bukanlah buruk sangat, dan bagaimanapun, PAS tidak mungkin mengumpulkan dua pertiga undi parlimen yang diperlukan untuk mengubah Perlembagaan bagi menujuhkan negeri sedemikian di seluruh negara – bukanlah kerana PAS tidak akan berbuat sedemikian tetapi kerana PAS *tidak* mampu berbuat demikian.

Pada waktu yang sama, sungguhpun Islam merupakan sesuatu yang paling penting bagi refomasi bagi sebilangan besar aktivis, ia dipinggirkan dalam manifesto bersama BA dan DAP dengan pantas berasa tersinggung dengan PAS apabila PAS menunjukkan tanda-tanda akan melaksanakan negeri Islam di Terengganu. Manifesto itu menyeru Islam sebagai cara hidup (*ad-deen*) dan bagi Islam sebagai agama rasmi Malaysia, dengan kebebasan memilih agama bagi pengikut-pengikut agama lain. Bagaimanapun, platform ini adalah untuk negeri sekular. Memandangkan PAS kini parti pembangkang yang paling kuat, ia boleh memilih untuk bersendiri atau menekan rakannya bagi konsesi ke arah memperkenalkan undang-undang Islam dan program-program pengIslamian lain pada masa depan.

Dengan ketegangan-ketegangan yang masih menular, tidak hairanlah

peringkat kerjasama di kalangan parti masih belum dapat dilicinkan. Dalam kempen, ada calon bertanding sebagai "BA", ada yang daripada salah sebuah parti, ada lagi sebagai daripada satu parti tetapi memperagakan logo parti kedua (umumnya untuk menekankan kaitan antara Keadilan dengan PAS). Begitu juga, manakala bicaranya mengenai pertandingan BA untuk mengambil alih kerajaan persekutuan, percakapan popular condong kepada melepaskan negeri kepada parti-parti tertentu, seperti PAS – bukan BA – dijangka berkuasa di lebih banyak negeri timur dan utara. Ketidakpastian ini berterusan selepas pilihan raya, misalnya, dengan PAS menujuhkan kabinet bayangannya sendiri lain daripada DAP. Sementara itu, Inisiatif Manifesto Rakyat, iaitu sekumpulan lima puluh NGO, juga telah menujuhkan jawatankuasa pemerhati parlimen untuk memantau prestasi para AP. Sesungguhnya, peranan NGO masih belum diselesaikan. Calon-calon menganggap keterbukaan BA kepada penyertaan oleh NGO dan lain-lain daripada orang ramai sebagai tanda keterbukaannya dan anti-elitismenya. Mereka menegaskan bahawa jika BA mengambil alih kuasa, NGO akan mengkekalkan tempat dengan pengaruh sebenar ke atas politik dan dasar. Bagaimanapun, dalam keadaan sekarang, NGO tidak mempunyai kedudukan rasmi dalam perikatan, walau betapa berpengaruh sekali pun mereka.

Impak pada Pilihan Raya dan dalam Susunan Politik

Memandangkan perkembangan-perkembangan ini dan aliran-aliran lain yang mendasari, UMNO mungkin terpaksa menukar taktiknya. Meskipun ada daya usahanya, UMNO bukan lagi satu-satunya mentor ekonomi bagi orang Melayu. Pembangunan ekonomi masyarakat kini makin banyak didasarkan pada pertumbuhan ekonominya umumnya dan kurang pada pemberian negeri dan korporat Melayu dan kelas menengah, dengan demikian sedang menunjukkan kurang sangkutan pada parti, seperti yang dapat dilihat daripada bilangan orang Melayu yang bersedia mengundi untuk parti tanpa sumber naungan. Sebelum gelombang bantahan masa kini, yang mungkin telah menggalakkan lebih ramai orang untuk mendaftar, sebanyak seperlima ahli UMNO, kebanyakannya kaya atau kelas menengah, gagal mendaftarkan diri untuk mengundi (Jesudason, 1996). Satu kemungkinan lagi, dari itu, ialah bahawa orang Melayu kelas menengah baru ini, daripada menjadi lebih sedar secara politik, setelah menerima apa yang mereka perlukan

daripada negeri, sebaliknya mungkin memutuskan terus hubungan mereka dengan politik, sekurang-kurangnya apabila kehidupan mereka tidak bergantung lagi pada parti dan negeri.

Pada waktu yang sama, manakala pada masa lampau sekumpulan kecil aktivis kelas menengah berpendidikan baratlah yang menegaskan demokrasi, hak-hak asasi manusia, dan pemerintahan baik, kini wacana ini telah menjadi pentas yang sama yang menyatakan perikatan pembangkang yang luas. Yang menyulitkan lagi usaha masa kini ialah, hakikat bahawa BN juga sedang menjauhkan diri daripada politik perkauman secara khusus, sebaliknya menyuarakan alternatif yang memujuk tetapi masih bukan liberal dan berarahkan negeri. Francis Loh mencadangkan bahawa sepanjang tahun 1990-an, BN telah tidak lagi menghebohkan keetnikan bagi menggantikan "liberalisasi" budaya, tetapi menggalakkan budaya politik pembangunan. Oleh sebab pengundi daripada pelbagai bangsa juga merupakan pengguna, untuk mendapatkan kemajuan kebendaan dan semua petunjuk "pembangunan" biasa, pendekatan ini meningkatkan klientelisme ke tahap baru yang menggalakkan, khususnya kerana hanya BN sebenarnya mempunyai rekod membina negara kerana hanya ia sahajalah yang pernah memerintah. Dengan pelancaran DEB pada tahun 1971, faham pembangunan, bersama-sama kestabilan politik dan negara yang kuat untuk kesinambungan dasar, benar-benar mula berakar umbi di kalangan orang Melayu, lantas, merebak ke kalangan orang bukan Melayu kemudiannya dengan pertumbuhan ekonomi yang cergas pada lewat tahun 1980-an dan awal tahun 1990-an. Pada hari ini, fungsi utama wakil rakyat ialah untuk menangani keperluan pembangunan rakyat sungguhpun sebenarnya perancangan pembangunan kian menumpu pada tangan beberapa orang pemimpin demi memperkemas dasar dan memastikan konsistensi (Loh, 1999). Oleh itu, Loh menyimpulkan bahawa parti-parti BN sedang mengurangkan etnisisme dalam politik, sepetimana parti-parti pembangkang cuba berbuat demikian. Bagaimanapun, alternatif BN mengekang cubaan pembangkang semasa untuk menggalakkan lawan wacana arus demokrasi.

Keberterusan Politik Perkauman

Walaupun wujud aliran-aliran ini, komunalisme tetap merupakan faktor penting dalam institusi politik dan sosial. Rayuan perkauman tidak

pernah dilupakan dalam pilihan raya akhir-akhir ini, seperti dalam semua pilihan raya dahulu. Komunalisme menjelma dalam kata-kata penenang BA mengenai pengekalan hak-hak orang Melayu dan kebebasan orang bukan Islam di bawah kerajaan yang akan mereka bentuk – kedua-duanya mengesahkan kepentingan kebimbangan kaum dan agama di kalangan orang Melayu dan bukan Melayu – seperti dalam iklan kempen BN yang jelas mengancam. Parti-parti pembangkang utama masih berorientasikan di sekitar satu kumpulan ras, kebanyakannya, dengan PAS yang hampir kesemuanya orang Melayu kini menjadi lebih berpengaruh daripada dahulu. Sebenarnya, selama ini kemasukan beramai-ramai sokongan baru bagi pembangkang dihuraikan sebagai orang Melayu yang mencari alternatif kepada UMNO dengan kebanyakannya analisis (tidak tepat sepenuhnya) menganggap yang kemenangan pilihan raya BN adalah kerana taat setia orang bukan Melayu kepada BN. Sesungguhnya, reformasi telah dilihat oleh orang ramai sebagai satu fenomena di kalangan orang Melayu kebanyakannya dan terutamanya mewakili perpecahan puak dalam UMNO. Akhirnya, jika sekiranya peningkatan kumpulan ras *per se* bukan mesej utama mana-mana parti dalam pilihan raya, memperbaiki kebajikan ummah adalah yang pastinya. Sebenarnya, mesej pro-Islamnya mungkin dapat dilihat sebagai hanya satulagi pendekatan kepada hak-hak orang Melayu kerana sekalipun rayuan itu bertepatan dengan semua orang Islam, majoriti mereka di Malaysia adalah orang Melayu. Dari itu, kebangkitan PAS dengan platform berdasarkan isu bukan perkauman itu tidak semestinya merupakan tanda yang komunalisme sedang berkurang, cuma wacana perkauman secara terbuka dan atas terpenting bagi nasionalisme Melayu mungkin telah beralih daripada tumpuan pada keturunan Melayu kepada tumpuan pada agama yang sama bagi orang Melayu, selalunya sendi identiti Melayu.

Tambahan lagi, pembatasan-pembatasan ini juga boleh dipakai pada institusi sosial. Misalnya, manakala mereka mendukung isu-isu berbilang ras secara keseluruhan, NGO Malaysia bukanlah teladan praksis bukan perkauman. Kebanyakan rakyat Malaysia nampaknya masih berasaskan paling senang dalam kumpulan yang majoriti ahlinya terdiri daripada kumpulan etnik mereka sendiri (meskipun orang bukan Melayu boleh bersama-sama). Tentunya, perbezaannya dan apa yang memberi NGO ini kuasa moral untuk menuntut faham berbilang ras daripada parti

pembangkang ialah, bahawa kumpulan masyarakat madani ini adalah dari segi ideologi bukan perkauman. Maksudnya, tiada apa yang ada di dalamnya untuk membataskan siapa yang menyertai kumpulan itu (di samping, boleh jadi, agama, yang dihuraikan di atas, yang lebih kurang sama dengan ras) dan tumpuan mereka ialah isu yang melibatkan orang ramai tidak kira apa rasnya.

Lebih asas lagi, sistem ekonomi Malaysia dan ganjaran-ganjaran lain sebahagian besarnya distrukturkan mengikut ras. Bukan sahaja dasar DEB dan DPN memerlukan perekatan dan penguatkuasa identifikasi ras kerana begitu banyak dasar khususnya adalah untuk faedah bumiputera, tetapi perniagaan, segala macam organisasi, pola pendudukan dan sepertinya, kesemuanya berkecenderungan disusun mengikut garis ini, sama ada dengan sengaja atau tidak. Pembahagian ini bukan sahaja mengaburkan alternatif bukan ras, tetapi bermakna juga ganjaran distruktur supaya orang Melayu khususnya akan kerugian kiranya menafikan komunalisme. Dengan mengakui akan dilema ini, bertahun-tahun lamanya, UMNO telah mengekalkan sokongan dengan menyakinkan majoriti Melayu bahawa hanya taat setia kepada parti akan melindungi kedudukan orang Melayu berbanding dengan orang Cina. Sebenarnya, peruntukan perlembangan seperti pemberatan yang lebih diberi kepada kawasan pilihan raya luar bandar (kebanyakannya orang Melayu) berbanding dengan kawasan bandar (lebih kepada orang bukan Melayu) sudah pun mempastikan bahawa orang Melayu akan lebih banyak di parlimen, walau apa sekali pun, khasnya memandangkan impak tambahan penyusunan semula kawasan undi pro-Melayu yang berdekad-dekad lamanya. Walau apa pun, "Menyamakan kedudukan UMNO dengan kedudukan orang Melayu dan kemudian dengan menggunakan persamaan itu sebagai asas bagi mengesahkan peranan kepemimpinan sebagai pelindung yang mana orang yang dilindungi haruslah menunjukkan yang kesetiaan mereka tanpa ragu-ragu lagi berkembang menjadi tabiat politik dengan parti politik terbesar negara" (Chandra, 1979, hal. 115-7). Daripada mengurangkan keperluan bergantung pada "pelindung", aliran sekarang ke arah faham pembangunan, bukan komunalisme semata-mata, sebenarnya meningkatkan tekanan untuk berbaik-baik dengan BN, kerana kerajaanlah yang menguasai dana pembangunan. Penjelasan ini cuba menghuraikan mengapa biasanya dalam mana-mana kemelesetan ekonomi – apabila naungan menjadi

sukar lantas kesetiaan kepada rejim pun kurang berfaedah – barulah alternatif berbilang ras mendapat sokongan, kerana mereka mewakili usaha untuk menubuhkan rejim baru, rejim yang akan mengembalikan Malaysia ke pertumbuhan ekonomi dan kemakmuran.

Sikap perkauman ini telah berubah sebahagian besarnya, walaupun banyak lagi yang perlu dicapai. Setelah beberapa cabaran bukan perkauman dari segi teknikal terhadap BN, rakyat Malaysia umumnya telah menjadi lebih sedar tentang kemungkinan pendekatan ini dan akan batasan-batasan komunalisme dalam masyarakat globalisasi, dan maju dari segi teknologi – individu daripada semua ras kini bertambah saling bergantung dan terpaksa bersaling tindak seperti yang terserlah dalam tuntutan politik. Kebangkitan pergerakan dakwah sungguhpun berpusat pada orang Melayu, pada hakikatnya telah mengarah kepada tidak mengheboh-hebohkan ras, dan penyokongnya mengesahkan rayuannya dengan menyatakan mereka tidak mementingkan diri sendiri tetapi untuk semua orang Islam, dengan demikian, menimbulkan rasa bahawa adalah lebih sah untuk bersikap bukan perkauman daripada menghadkan kepada satu masyarakat.

Masa Depan Masyarakat Madani-Kerjasama Parti Politik

Seperti yang sedang berlaku, masyarakat madani berkemungkinan kekal sebagai pentas utama bagi pendebatan sebenar mengenai ideologi dan dasar. Parti politik dan NGO beroperasi dalam matriks rumit tentang sikap saling melengkapi dan pertentangan. NGO lebih beruntung dalam hal mengesahkan pergerakan atau perspektif kerana mereka tidak bersikap menguntungkan diri semata-mata kerana NGO berkemungkinan menggunakan lebih daripada apa yang mereka boleh perolehi daripada usaha mereka untuk sesuatu perjuangan. Mereka juga merupakan ruang berkesan untuk pergerakan orang ramai, termasuk merentas sempadan parti kerana ramai yang mempunyai kaitan di peringkat akar umbi dan menguasai media alternatif, termasuk Internet. Parti-parti politik, sebaliknya, akhirnya bertanggungjawab mengisyiharkan dan melaksanakan pilihan dasar, maka itu, terpulanglah kepada mereka sebenarnya untuk menentukan ciri dan komposisi negeri. Sekalipun NGO mengaitkan dirinya dengan parti politik tertentu yang kecondongan ideologinya sama (seperti yang berlaku di Malaysia), partilah yang masih menguasai suasana politik.

Manakala kerjasama di kalangan NGO dan parti politik parti meningkatkan skop individu dan kumpulan yang terlibat dalam proses pembikinan dasar politik dan memudahkan pembauran dan perkongsian idea di kalangan pelbagai kumpulan di peringkat rasmi dan juga tak rasmi, implikasi yang lebih luas bagi strategi sedemikian belum sebenarnya diteliti. Misalnya, campur tangan NGO boleh menyengetkan keseimbangan kuasa di kalangan parti politik dan menggalakkan parti mengambil pendirian tertentu. Bagaimanapun, kesan ini mungkin tidak ke arah bukan perkauman. Pelibatan NGO berpendidikan Cina dengan DAP, misalnya, telah menyumbang kepada imej canvinis Cina parti itu dan mungkin telah menekan DAP supaya menerima pakai lebih banyak dasar pro-Cina dalam platformnya pada masa-masa lampau lebih daripada yang sepatutnya. Pada masa yang sama, pelibatan yang lebih dalam politik formal boleh mengkompromikan imej NGO sebagai bukan pentingkan diri atau sebagai tidak bersikap "bukan kerajaan" langsung. Oleh yang demikian, pendekatan itu akan akhirnya memakan diri dengan mengurangkan bidang kuasa moral NGO, yang akan mencerminkan bukan sahaja kumpulan tertentu yang terlibat bahkan juga menimbulkan kesangsian merentas spektrum organisasi masyarakat madani.

Sebagai isu yang berkaitan, jenis dan impak media alternatif yang digunakan oleh parti pembangkang dan NGO mesti dipertimbangkan. Media Internet dan lain-lainnya mengizinkan maklumat sah dan juga silap dikongsi dengan meluas. Seringnya sukar hendak memilih maklumat mana yang boleh dipercayai atau dari mana datangnya data, tambahan pula begitu banyaknya maklumat tidak bersaring membuat penyerapan hati-hati dan analisis sukar dilaksanakan. Namun demikian, media ini penting kerana ia membolehkan pelaku tidak bergantung pada rejim untuk mendapat maklumat dan pergerakan – bidang terpenting bagi kebebasan.

Kesimpulan

Kesimpulan proses ini menunjuk kepada anjakan perlahan-lahan dalam politik pilihan raya. Baik BN maupun pembangkang, mereka sama-sama telah mengurangkan retorik perkauman dan memilih mesej yang lebih sejagat. Bagaimanapun, menyatakan bahawa aliran baru ini menandakan perkembangan identiti Malaysia yang lebih luas adalah sekadar memudahkan bicara. Satu sebabnya, pada tahap tertentu mesej-

mesej ini cuma berupa lagakan sahaja. Betapa sekalipun mengaburi komunalisme, misalnya, kerangka seluruhnya bagi perikatan masih tetap pada asas ras. Tambahan pula, tatanegara yang bukan berpecahan ras boleh berupa tatanegara yang ditentukan oleh sempadan politik negeri-negeri atau tatanegara yang ditentukan oleh sempadan keagamaan Islam iaitu, masyarakat politik ummah. Apa yang memaksa perspektif perpaduan sekular seluruh Malaysia tampil kemuka bagi pembangkang ialah, bahawa PAS terpaksa bekerjasama dengan parti pembangkang lain menentang BN, yang memerlukan identifikasi padang yang sama. Kumpulan masyarakat madani dan pelakunya telah memainkan peranan utama dalam mengenalpasti platform yang sama mencukupi untuk menyatukan PAS dengan DAP, PRM dengan Keadilan, dalam menghebahkan apa ertinya perikatan dan pentingnya isu-isu yang diwakilinya, dan dalam pergerakan sokongan massa untuk perubahan politik. Secara keseluruhan, perdebatan di dalam parti-parti individu mungkin tidak banyak berubah, cuma perspektif yang dipegang bersama di kalangan semua parti dalam gabungan (BA atau BN) sedang meningkat sekarang, sekurang-kurangnya, dan masyarakat madani sedang didampingi dan dipertimbangkan dengan serius.

Harus ditanya juga sama ada rakyat Malaysia pada keseluruhannya mahukan perikatan baru, atau sama ada formula BN pada dasarnya memuaskan ataupun tidak. Keluasan dan keghairahan sokongan terhadap reformasi, dan hakikat bahawa sokongan ini sebahagian besarnya di kalangan generasi pengundi terbaru, membayangkan bahawa sebahagian besar rakyat dan bilangannya kian bertambah mahukan pembaharuan. Hakikat bahawa BN dan juga BA sudah dapat melihat betapa perlunya isu perkauman dikurangkan dalam seruan mereka, malah menggambarkan pembangkang sebagai ancaman kepada ras tertentu, menunjukkan bahawa komunalisme tidak lagi sah sebagai prinsip menyusun politik, mungkin kerana pembauran ekonomi telah mengakibatkan orang Melayu dan bukan Melayu mempunyai begitu banyak kepentingan dan saling bergantungan secara bersama. Pada waktu yang sama, hakikat bahawa BN boleh membangkitkan kebimbangan perkauman di kalangan orang bukan Melayu, dan boleh memenangi pilihan raya 1999 melalui taktik ini dan taktik-taktik lain, menyarankan bahawa BA tidak boleh menyamainya sepenuhnya. Perikatan perlu bersifat lebih meyakinkan dan mudah difahami, mungkin

termasuk menentukan dengan lebih jelas kedudukannya mengenai perdebatan Islamisasi, untuk menjadi lebih boleh dipercayai dan memadai sebagai pilihan pembangkang. Sementara itu, proses menentukan dan menandangkan bentuk dan keutamaan masyarakat Malaysia seperti yang diwakili oleh parti politik dan oleh masyarakat madani akan berterusan.

Bibliografi

- Abdul Rahman E. 1996. Social Transformation, the State and the Middle Class in Post-Independence Malaysia, *Southeast Asian Studies* (Kyoto), Jil. 34, No. 3, hal. 524–47.
- Alias M. 1994. *PAS' Platform: Development and Change 1951–1986*, Petaling Jaya: Gateway Publishing House.
- Anderson, B. 1998. *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World*, London and New York: Verso.
- Barisan Alternatif. 1999. *Ke Arah Malaysia Yang Adil*. Risalah, boleh didapati juga di <http://members.tripod.com/%7Emahazalim/251099vk.html>.
- Case, W. 1993. Semi-Democracy in Malaysia: Withstanding the Pressures for Regime Change, *Pacific Affairs*, Jil. 66, hal. 183–205.
- Chandra M. 1984. Has the Communal Situation Worsened over the Last Decade? Some Preliminary Thoughts, dalam *Kaum Kelas dan Pembangunan Malaysia/Etnicity Class and Development Malaysia*, S. Husin Ali (ed.), hal. 356–82, Kuala Lumpur: Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- . 1979. *Protector? An Analysis of the Concept and Practice of Loyalty in Leaderled Relationships within Malay Society*, Penang: Aliran.
- Chin, J. 1996. PBDS and Ethnicity in Sarawak Politics, *Journal of Contemporary Asia*, Jil. 26, No. 4, hal. 512–26.
- Chin, U.-H. 1996. *Chinese Politics in Sarawak: A Study of the Sarawak United People's Party*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Enloe, C.H. 1970. *Multiethnic Politics: The Case of Malaysia*. Berkeley: Centre for South and Southeast Asian Studies.
- Goldman, M. 1997. Contemporary Chinese Politics in Sarawak: A View from Kuching and Sibu, *Kajian Malaysia*, Jil. XV, No. 1 & 2, hal. 84–147.
- Gomez, E.T. 1996. *The 1995 Malaysian General Elections: A Report and Commentary*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Gomez, E.T. dan Jomo K.S. 1997. *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heng, P.K. 1996. Chinese Responses to Malay Hegemony in Peninsular Malaysia 1957–96, *Southeast Asian Studies* (Kyoto), Jil. 34, No. 3, hal. 500–23.
- Jesudason, J.V. 1996. The Syncretic State and the Structuring of Oppositional Politics in Malaysia, dalam G. Rodan (ed.), *Political Oppositions in Industrialising Asia*, hal. 128–60. London: Routledge.
- Jomo, K.S. 1996. Deepening Malaysian Democracy with More Checks and Balances, dalam

- Muhammad Ikmal S. dan Zahid E. (eds.), *Malaysia: Critical Perspectives: Essays in Honour of Syed Husin Ali*, hal. 74–95, Petaling Jaya: Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- Khong, K.H. 1991. *Malaysia's General Election 1990. Continuity, Change and Ethnic Politics*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Khoo, B.T. 1995. *Paradoxes of Mahathirism: An Intellectual Biography of Mahathir Mohamad*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Kua, K.S. 1996. *Inside the DAP 1990–95*. Kuala Lumpur: Oriengroup.
- Kua, K.S (ed.). 1985. *National Culture and Democracy*. Petaling Jaya: Kersani Penerbit-penerbit Sdn Bhd.
- _____. (ed.). 1995. *National Culture and Democracy*. Petaling Jaya: Kersani Penerbit-penerbit untuk Selangor Chinese Assembly Hall.
- Lai, S.L. 1997. *Corak Pengundian di Kalangan Pengundi Cina di Kawasan Dewan Undangan Negeri (DUN) Seri Kembangan: Di Antara "Straight-ticket" Voting dan "Split-ticket" Voting*. Latihan Akademik, Jabatan Sains Politik, Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemaritiman, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Lee, K.H. 1987. Three Approaches in Peninsular Malaysian Chinese Politics: The MCA, the DAP and the Gerakan, dalam Zakaria Hj. A. (ed.), *Government and Politics of Malaysia*, hal. 71–93. Singapore: Oxford University Press.
- Loh, K.W. 1999. Where Has (Ethnic) Politics Gone? The Case of the Barisan Nasional Non-Malay Politicians and Political Parties, Paper, Research Workshop on Southeast Asian Pluralisms: Sosial Resources for Civility and Participation in Malaysia, Singapore and Indonesia. 5–6 Ogos, Petaling Jaya.
- _____. 1997. Understanding Politics in Sabah and Sarawak: An Overview, *Kajian Malaysia*, Jil. XV, No. 1 & 2, hal. 1–14.
- Mahathir, M. 1970. *The Malay Dilemma*. Singapore: The Asia Pacific Press.
- Mahathir, M. [1991]. *Vision 2020*, Kuala Lumpur: Institute of Strategic and International Studies for Malaysian Business Council.
- _____. 1970. *The Malay Dilemma*. Singapore: Times Books International.
- Means, G. 1991. *Malaysian Politics: The Second Generation*. Singapore: Oxford University Press.
- Milne, R.S. dan Mauzy, D.K. 1999. *Malaysian Politics under Mahathir*, London and New York: Routledge.
- Muhammad Ikmal S. 1996. Malay Nationalism and National Identity, dalam Muhammad Ikmal S. dan Zahid E. (eds.), *Malaysia: Critical Perspectives: Essays in Honour of Syed Husin Ali*, hal. 34–7, Petaling Jaya: Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- Mustapha K.A. 1999. Doing the Limbo, *Aliran Monthly*, Jil. 19, No. 10, hal. 23–5.
- Reid, A. 1997. Endangered Identity: Kadazan or Dusun in Sabah (East Malaysia), *Journal of Southeast Asian Studies*, Jil. 28, No. 1, hal. 120–36.
- Samusi, O. dan Ang H.G. 1998. *Masyarakat Adil: Asas-asas Perjuangan PRM*, Kuala Lumpur: Parti Rakyat Malaysia.
- Saravanamuttu, J. 1992. The State, Ethnicity and the Middle Class Factor: Addressing Nonviolent Democratic Change in Malaysia, dalam Kumar Rupesinghe (ed.), *Internal Conflict and Governance*, hal. 44–62, New York: St. Martin's Press.
- Scott, J.C. 1968. *Political Ideology in Malaysia: Reality and the Beliefs of an Elite*, New Haven: Yale University Press.
- Social Owl. 1999. "Islamic State": What are We Afraid of? Petaling Jaya: Gerakbudaya Enterprise.

- Stafford, D.G.S.D. 1997. Malaysia's New Economic Policy and the Global Economy: the Evaluation of Ethnic Accommodation, *The Pacific Review*. Jil. 10, No. 4, hal. 556–80.
- Syed Arabi I. dan Mazni Hj. B. 1995. *Malaysia's GE 1995: People Issues and Media Use*. Bangi: Jabatan Komunikasi, Universiti Kebangsaan Malaysia, Kuala Lumpur: Asia Foundation.
- Tan, S. 1990. The Rise of State Authoritarianism in Malaysia, *Bulletin of Concerned Asian Scholars*. Jil. 22, No. 3, hal. 32–42.
- Weiss, M.L. 2000. The 1999 Malaysian General Elections: Issues, Insults and Irregularities, *Asian Survey*. Jil. 40, No. 3 (Mei/Jun), hal. 413–35.
- 1999a. Malaysian NGOs: History Legal Framework, and Characteristics, Kertas kerja persidangan mengenai "Asia's Third Sector: Exploring the Diversity", Bangkok, 20–22 November.
- 1999b. New Opportunities and Strategies for Islamic Politics in Malaysia. Kertas kerja, 16th Annual Meeting, American Council for the Study of Islamic Societies. Villanova, Pennsylvania, April.
- 1999c. "What Will Become of Reformasi? Ethnicity and Changing Political Norms in Malaysia". *Contemporary Southeast Asia*, Jil. 21, No. 3 (Disember), hal. 424–50.
- Y. Mansoor M. 1976. Malay Nationalism and the Islamic Party of Malaysia, *Islamic Studies*, Jil. XVI, No. 1, hal. 291–301.
- Yeoh, M.O.K. 1988. The Chinese Political Dilemma, dalam L.S. Ling *et al.* (eds.), *The Future of Malaysian Chinese*, Kuala Lumpur: Malaysian Chinese Association.
- Yong, M.C. 1974. Malaysia in 1973: The Search for a New Political and Economic Order, dalam *Trends in Malaysia II*, hal. 3–34, Singapore: Singapore University Press for ISEAS.

Nota Kaki

- Perikatan mendapat 81 peratus daripada undi popular dan 51 daripada 52 kerusi yang dipertandingkan dalam Majlis Persekutuan.
- Tempoh pra-kemerdekaan, walaupun penting kepada evolusi konfigurasi parti tertentu dalam Malaysia yang Merdeka adalah di luar jangkauan kertas ini.
- Sebuah parti pembangkang, Parti Keadilan Masyarakat (Pekemas) tetap bersendirian.
- Lihat misalnya, Gomez dan Jomo, 1997; Yong, 1974; Tan, 1990; Khoo, 1995; Abdul Rahman, 1996; Heng, 1991; atau Stafford, 1997.
- Milne dan Mauzy, 1999; Heng, 1996; Yeoh, 1988.
- J. Chan, 1996; Loh, 1977; Reid, 1977; Milne dan Mauzy, 1999.
- Enloe, 1970; Heng, 1996; Jomo, 1996.
- Lihat Y. Mansoor, 1976; Alias 1994; Enloe, 1970; Jesudason, 1996; Milne dan Mauzy 1999; Jomo, 1996; Muhammad Ikmal, 1996; Weiss, 1999b.
- Lihat juga Enloe, 1970; Lee, 1987; Jomo, 1996.
- Lihat Jesudason, 1996; Case, 1993; Weiss, 1999c.
- Wawancara dengan Syed Husin Ali, 2 Mac 1999, Petaling Jaya; wawancara dengan Sivarasa Rasiah, 13 Februari 1999, Petaling Java; Samusi and Ang 1998; Jomo, 1996.
- Hamim dan Berjasa adalah parti serpihan daripada PAS. Berjasa berpisah pada tahun 1977–78 untuk menyertai BN menentang PAS di bawah Mohd. Asri, dan Hamim ditubuhkan oleh Mohd. Asri apabila beliau dikeluarkan daripada PAS pada tahun 1982.
- Puak yang agak besar daripada MIC di bawah bekas Timbalan Presiden MIC, M.G. Pandithan, membentuk IPF pada pertengahan tahun 1990. Parti tersebut berjaya menggerakkan sebilangan besar orang India kelas pekerja khasnya dalam tempoh yang singkat. IPF kemudian menyertai BN, walaupun MIC membantah (Jomo, 1996; Syed Arabi dan Mazni, 1995).
- Lihat Khoo, 1995; Khong 1991; Case, 1993.
- Gomez, 1996; Syed Arabi dan Mazni 1995; Jesudason, 1996.

16. Dijelaskan, misalnya, di ceramah di kawasan pilihan raya parlimen Selayang (Selangor) 23 November 1999.
17. Bab ini memberi tumpuan hanya pada masyarakat mudani kerana ia berkaitan dengan pertandingan politik, dan oleh yang demikian, mengetepikan pelbagai jenis organisasi kebajikan sukarela bukan politik dan badan-badan lain. Untuk analisis lebih lanjut, lihat Weiss, 1999a.
18. Lihat Weiss, 1999a; Jomo, 1990; Tan, 1990; Chandra, 1984.
19. Pengurus Tian Chua, berjaya menjadi Timbalan Presiden Keadilan.

Krisis Baru dan Masalah Lama di Malaysia

Ooi Kee Beng

Pengenalan: Dua Hala Boleh Dituju

Semasa tempoh pembinaan semula selepas Perang Dunia Kedua, dapat dilihat dua perbincangan yang bertentangan untuk pembinaan Malaya pasca penjajah. Yang pertama dengan jelas memisahkan hak-hak orang Melayu dengan hak-hak ras pendatang, manakala yang keduanya, yang disukai oleh kumpulan kedua, mencadangkan egalitarianisme politik bebas daripada latar belakang etnik.

Dasar Malaya Union yang dilaksanakan pada tahun 1946 oleh British untuk mengesahkan dan memperkesan kembalinya mereka berkuasa gagal dengan teruknya dalam percubaan untuk memulakan perbincangan politik yang berkecuali dari segi ras. Kecurigaan etnik yang menjadi terlalu kuat semasa pendudukan Jepun tidak boleh diabaikan. Dalam usaha untuk menentang idea kesamarataaan politik yang tidak munasabah antara ras pendatang dengan peribumi, orang Melayu menubuuhkan UMNO yang amat berjaya sekali, dan bersama-sama politik berasaskan etnik menjadi institusi yang tidak dapat diselek. Tidak lama kemudian, kedua-dua ras pendatang utama menerima rasional yang dicetuskan oleh UMNO lalu membentuk parti etnik masing-masing, MCA dan MIC. Ketiga-tiga buah parti ini kemudian mewujudkan gabungan Perikatan yang menikmati kejayaan pilihan raya yang besar semenjak itu. Ketiga-tiganya merupakan penyataan terbaik, dan dari itu, merupakan pewakilan terbaik bagi kerumitan politik negara.

Sudah tentulah perkembangan ini tidak sunyi daripada bangkangan.

Parti Komunis Malaya (PKM) memulakan konflik bersenjata hampir serta-merta dan tidak menyerah sehingga kejatuhan Soviet Union. Di samping PKM, bentuk egalitarianisme yang lebih liberal sememangnya wujud dan telah terus-menerus menyuarakan pendiriannya sepanjang masa.

Selama ini wacana berasaskan ras telah menentukan identiti Malaysia sebahagian besarnya. Diharapkan apabila Dasar Ekonomi Baru (DEB) diperkenalkan pada tahun 1971 selepas rusuhan kaum 13 Mei 1967 dan juga dalam promosi nasionalisme ekonomi oleh Mahathir, kekayaan yang bertambah akan menjadikan percanggahan ini tidak relevan.

Apabila krisis kewangan yang melanda dalam pertengahan tahun 1997 bertambah buruk, pertarungan politik yang mencapai puncaknya dengan pemusnahan Anwar Ibrahim jelas sekali bukan berbentuk perkauman. Harapan baru dengan itu tercetus di kalangan pemimpin pembangkang yang merasakan akhirnya sudah tiba masanya untuk politik terlepas daripada perangkap ketegangan etnik.

Dalam sebuah ceramah di Australia pada bulan Mei 2000, bekas pemimpin Democratic Action Party (DAP), Dr. Lim Kit Siang, menyatakan sikap optimisnya terhadap tanda-tanda daripada Mahathir mengenai Liberalisasi dalam sikap terhadap persoalan ras:

[Mahathir's] reversal of the nation-building policy based on assimilation and its replacement by a policy of integration has also given the DAP the opportunity to focus on trying to break another National Front political mould which has become a threat to democratic and just governance – political hegemony as a result of uninterrupted two-thirds majority in Parliament in every general election (Lim, 2000).

Meskipun berlaku kegagalan oleh pembangkang untuk manafikan majoriti dua pertiga gabungan yang memerintah, pilihan raya 1999 tidak merupakan kemenangan wacana keetnikan ke atas egalitarianisme. Kekalahan pembangkang bersokongan orang Cina memang kelihatan seperti reaksi oleh Islamisme, tetapi perpecahan dramatik di kalangan orang Melayu menandakan fasa baru dalam politik Melayu dan juga taktik pembangkang Malaysia.

"Gagasan" Melayu lawan "Gagasan" Malaysia

Masyarakat majmuk yang terbentuk selepas kedatangan British, melalui peningkatan imigresen dan melalui dasar penjajah membawa kepada gagasan ideologi – bahasa Melayu, kedudukan Islam, dan kedudukan khas sultan-sultan (bahasa, agama dan raja) – yang menentukan keMelayuan, lantas menetapkan politik perkauman Malaysia moden (Shamsul, 1966a, hal. 17).

Gagasan ini membentuk identiti negeri Melayu lama dan, walaupun wujud perubahan yang mendalam semasa era British, ia tidak boleh diketepikan sekalipun ada pengenalan meleret-leret politik yang lebih baru. Perwajaran mesti dicari melalui idea yang lebih lama.

Peristiwa yang merupakan titik perubahan dalam dekolonisas negara, seperti yang telah disebutkan lebih awal, ialah pengumuman Malayan Union yang naif, walaupun harus dipuji, pada awal tahun 1946. Peperangan telah membuat British waspada terhadap orang Melayu dan menambahkan kepercayaan mereka pada ketakutan orang Cina dan India. Egalitarianisme Malayan Union, bagaimanapun, merangsangkan kemarahan orang Melayu dan mengakibatkan pembentukan UMNO yang bersejarah. Parti ini, melalui perjuangannya ke atas hak-hak orang Melayu dan cara Cupertino-nya serta mengalahkan parti lain melalui perikatan, telah memerintah selama lebih daripada 40 tahun. Pada hari inilah daya konservatif utama bagi penyelesaian yang telah berjaya sehingga kini, iaitu penyaluran kepentingan ras ke dalam parti-parti berasaskan masyarakat yang kemudiannya membentuk perikatan yang seterusnya, dilihat sebagai penyataan sah mengenai keadaan sosial rakyat jelata. Pertentangan dikotomi yang dipadankan dengannya ialah, pertentangan tatanegara berdasarkan isu, di mana keetnikan adalah hanya satu daripada isu yang banyak, dan di mana semua rakyat mempunyai hak yang sama.

Arah-arah yang bertentangan untuk pembaharuan negara ini kekal ke hari ini sebagai pilihan bersejarah yang rakyat Malaysia sukar menyelesaikan. Pengeluaran Singapura daripada Persekutuan Malaysia pada tahun 1965 menunjukkan kebuntuan hal ini, sekurang-kurangnya pada ketika itu. "Malaysian Malaysia" Lee Kuan Yew tidak dapat diterima oleh pemimpin Melayu di Kuala Lumpur, yang lebih suka meneruskan perpolitikan berdasarkan kaum yang ganjil yang sehingga ketika itu masih berkesan.

Kita boleh menegaskan bahawa rusuhan kaum yang dahsyat pada 13 Mei 1969 itu adalah akibat daripada keengganan merobohkan politik perkauman. Tetapi, pembunuhan-pembunuhan itu mengejutkan pemimpin Melayu dan membuat mereka lebih mahu mempertahankan pemahaman tentang keseimbangan etnik mereka dahulu. DEB tahun 1971 mendedahkan kefahaman bahawa masalah utama ialah etno-ekonomi. Dalam tempoh 20-tahun keMelayuan perlu dipisahkan, dari segi fakta dan kefahaman, daripada kemiskinan dan kemunduran (Shamsul, 1997a, hal. 251). Tentunya, buku yang mengikuti cara pemahaman begini dengan radikalnya ialah buku Perdana Menteri Mahathir Mohamad itu sendiri yang pernah diharamkan, iaitu *Malay Dilemma* yang diterbitkan dalam tahun 1970.

What went wrong? Obviously a lot went wrong. In the first place, the government started off on the wrong premise. It believed that there had been racial harmony in the past and that the Sino-Malay co-operations to achieve independence was an example of racial harmony. It believed that the Chinese were only interested in business and acquisition of wealth, and that the Malays wished only to become Government servants. These ridiculous assumptions led to policies that undermined whatever superficial understanding there was between Malays and non-Malays (Mahathir, 1970, hal. 15).

Nasionalisme ekonomi DEB nampaknya merupakan analisis yang cukup tepat bagi keadaan itu. Tetapi, apa yang tidak ditanganinya ialah, hakikat bahawa politik perkauman akan mengekalkan kesedaran etnik sebagai tema politik teras dan fikiran yang singkatnya akan menghambat pembangunan yang lebih menyeluruh dan spontan.

Tambahan pula, pembatasan kebebasan bersuara yang begitu lama diamalkan, telah memberi implikasi yang merosakkan yang melampaui isu ancaman kepada keselamatan negara. Tabiat tapis-diri yang sudah mendarah daging di kalangan rakyat dan akhbar hanya menjadi penghalang dalam konteks pembangunan negara bersaing yang lebih luas. Pembatasan ke atas kebebasan bersuara akan bererti pembatasan kekreatifan.

Pada hari ini, tiga puluh tahun setelah DEB dilaksanakan, parti-

parti politik utama Malaysia masih berdasarkan ras, kalau tidak pada nama, sekurang-kurangnya pada sokongan ramai. Malah parti-parti pembangkang utama sekalipun, seperti Parti Keadilan Malaysia (Keadilan), Parti Islam Se-Malaysia (PAS) dan Democratic Action Party (DAP), bergantung pada kumpulan sesuatu etnik untuk mendapatkan sokongan. Permulaan keadaan bersejarah ini boleh dikesan sekurang-kurangnya pada pembentukan UMNO pada tahun 1947 berikutan kemarahan orang Melayu terhadap Malayan Union yang egalitaria.

Pada waktu yang sama, bagaimanapun, sepanjang abad yang lalu, percubaan untuk mewujudkan Malaysia yang tidak berdasarkan etnosentrisme memang banyak.

Seawal tahun 1900 lagi, Straits Chinese British Association (SCBA) yang ditubuhkan di Singapura dan Melaka menjadi parti pertama yang menyokong pembentukan identiti Malaya yang sama di kalangan masyarakat yang berbeza-beza (Heng, 1988, hal. 26–27). Percubaan pada tahun 1951 oleh pengasas UMNO, Datuk Onn bin Jaafar, dengan sokongan Tan Cheng Lock, untuk menyahkaumkan politik Malaysia dengan membentuk parti baru, Independence of Malaya Party (IMP) adalah satu lagi contoh penting (Heng 1988, hal. 190). Pada pilihan raya 1969, Parti Gerakan Rakyat Malaysia (Gerakan) yang pada ketika itu bersifat berbilang ras, memenangi pilihan raya negeri di Pulau Pinang, tetapi kemenangan itu sendiri sebenarnya adalah kerana sokongan orang Cina. Maka, meskipun ada niat-niat terbaik pengasas parti itu, misalnya pemberontak MCA Lim Chong Eu, para intelek seperti Syed Hussein Alatas dan unionis V. David, Gerakan terpaksa menonjolkan dirinya menurut orang yang memilih untuk menyokongnya, iaitu orang Cina. Perkembangan ini mengakibatkan peletakan jawatan pemimpin-pemimpin bukan Cina, iaitu Syed Hussein dan David pada tahun 1971 (Crouch, 1996, hal. 48).

Kumpulan intelek berpendidikan Inggeris yang lahir di Malaya yang membentuk Malayan Democratic Union Party pada penghujung Perang Dunia Kedua adalah satu lagi pejuang barisan alternatif ini (Andaya dan Andaya, 1982, hal. 253).

Kita boleh dengan berani menyatakan bahawa proses dekolonialisasi, seiring dengan proses pembaharuan negara, kini sampai ke fasa di mana warna etnik yang diwarisi nampaknya tidak relevan dan ketinggalan zaman dalam bidang-bidang pembangunan penting tertentu. "Negara

yang dihajatkan" oleh UMNO dahulu yang berdasarkan masyarakat majmuk di mana kumpulan-kumpulan etnik dan hubungan antara mereka ditentukan dan dibendung dengan jelas, sedang menunjukkan kelemahannya (Shamsul, 1997b). "Sindrom SATU-Masalah" yang dikemukakan oleh Oo Yu Hock untuk menggambarkan proses menangani secara serentak dengan masalah Lama, Baru dan yang Bakal muncul mungkin boleh memberikan gambaran yang jelas di sini. Masalah lama yang berupa konflik antara ras yang dikusutkan dengan masalah baru yang hanya berupa konflik dalam ras, mencari pernyataan dalam "hibrid kelas, kumpulan berkepentingan dan konflik generasi" (Oo, 1991, hal. 65).

Masalah Genting Pemerintahan

Pada ketika itu, kelihatan jelas bahawa kedua-dua masalah penting pemerintahan di Malaysia adalah penyenggaraan harmoni etnik di satu pihak dan pewujudan wacana politik yang tidak terhad oleh kesedaran etnik dari segi patologi di pihak yang lain.

Ketegangan etnik bagi orang Melayu masih berupa keimbangan ditenggelami oleh kuasa luar dan juga dalam. Sekembalinya daripada cuti melawat pada bulan Februari 2000, Mahathir, ketika menyokong garis panduan yang diajukan untuk pilihan raya parti UMNO yang bakal muncul, menyatakan "... orang Melayu masih belum selamat. Jika kita meletakkan kepentingan kita melampaui kepentingan negara dan UMNO, semua pencapaian kita sejauh ini bukan sahaja akan berhenti, malah akan dimusnahkan" (*New Straits Times*, 2 Februari 2000a). Meskipun wujud percantuman paksaan ke atas banyak bank akhir-akhir ini, dengan meleburkan semuanya menjadi tidak lebih daripada sepuluh buah bank yang diharapkan lebih cekap, Mahathir, sekurang-kurangnya mempertimbangkan sifat oligopoli perbankan global sebagai ancaman yang nyata dan berterusan (*New Straits Times*, 2 Februari, 2000b).

Ironinya, keperluan bagi konsep baru "Malaysian" yang definisikan tanpa istilah etnik dinyatakan dalam ucapan Mahathir pada tahun 1991 yang dilaporkan secara meluas, berjudul "Malaysia: The Way Forward". Dia menggaris-kasarkan Wawasan 2020nya, dengan menegaskan "perpaduan negara" sebagai pra-syarat untuk kemajuan, dan yang menariknya, memulakan penggunaan "Bangsa Malaysia".

"There can be no fully developed Malaysia until we have finally overcome the nine central strategic challenges that have confronted us from the moment of our birth as an independent nation. The first of these is the challenges of establishing a united Malaysia nation with a sense of common and shared destiny. This must be a nation at peace with itself territorially and ethnically integrated, living in harmony and full and fair partnership, made up of one Bangsa Malaysia with political loyalty and dedication to the nation (Alagasaki, 1994, hal. 187).

Oleh kerana perubahan institusi seiringan dengan anjakan pada konsep, lebih berhasil jika ditumpukan perhatian pada anjakan ini daripada menumpu perhatian pada institusi. Pemahaman tentang apa sebenarnya Malaysia, dan seterusnya, dalam apa yang setiap rakyat Malaysia habbitkan dirinya, banyak memberitahu kita tentang anjakan pada pengkonsepsian mengenai negara ini. Faktor ras masih merupakan faktor yang amat kuat, yang begitu kukuh diinstitusikan dalam sistem berbilang parti. Tetapi, pada lewat tahun 1990-an, kelihatan bahawa, paling menarik sekali di kalangan orang Melayu, ketegangan dalam masyarakat itu telah menjadikan aspek-aspek lain relevan kepada politik Malaysia. Layanan yang diterima oleh Anwar Ibrahim setelah dituduh menyebabkan ramai orang Melayu sedar bahawa politik bukan sahaja mengenai menjaga ketenteraman bangsa dan keunggulan orang Melayu, ia juga berkaitan dengan keperimanusiaan, kesamarataaan dan keadilan.

Sudah tentu ini adalah satu perubahan institusi yang Mahathir tidak rancangkan. Bagaimanapun, rejimnya mesti diberi penghargaan atas anjakan ini dari berbagai-bagai segi. Tentangan yang ditunjukkan selepas penahanan Anwar hanya boleh datang daripada badan pelajar dan profesional Melayu yang berpengetahuan, berpelajaran dan terbabit. Masih tidak dapat dibayangkan yang kumpulan seajar daripada masyarakat Cina atau India yang lebih tua dan mungkin lebih mantap, berani mencabar kerajaan seperti yang telah dilakukan oleh belia Melayu. Memandangkan sikap berat sebelah etnik sistem pemerintahan ini, sebarang tentangan yang serius hanya akan datang daripada majoriti yang istimewa dari segi perlombagaan.

Meskipun wujud percubaan Mahathir untuk mengalih tumpuan politik daripada keetnikan kepada imperialism ekonomi antarabangsa,

tentangan baru melengah dan menghidupkan semula masalah seperti kebertanggungjawapan kerajaan, rasuah, kurangnya ketelusan dan kesewenang-wenangan badan kehakiman. Imej baru negara moden dinamik yang dicari-cari Mahathir tetap dicemarkan oleh keimbangan-keimbangan lama ini.

Oleh itu, perjuangan pada peringkat pembaharuan negara yang akan datang ini memerlukan penyesuaian baru supaya superstruktur politiko-diskursif menjadi lebih sehaluan dengan peringkat sosio-budaya masyarakat.

Keputusan pilihan raya 1999 yang dramatik dan drama-drama yang mendahuluiinya perlu difahami sebagai sambungan ketakmampuan rakyat Malaysia dan pemimpin mereka untuk mendefinisi semula hakikat politik dari pandangan yang bebas daripada pertimbangan etnik.

Pentingnya Pilihan Raya 1999

Era Mahathir yang lama dan kini dalam tempoh mandat akhirnya merupakan tempoh yang merangsang bagi semua pihak, terutamanya bagi ahli-ahli sains politik. Sebarang perasaan amat gembira mengenai pertumbuhan hebat dalam kekuatan ekonomi dan peningkatan kebanggaan terhadap negara bagaimanapun mestilah diseimbangkan dengan pengakuan kerosakan yang telah dilakukan terhadap tradisi demokrasi negara. Untuk berlaku adil, penilaian yang sesuai terhadap tempoh ini hendaklah memisahkan kesan yang umum kepada pembaharuan negara daripada kesan yang khusus kepada Mahathirisme, satu tugas yang amat menggentarkan. Tegasnya, suasana politik global dan serantau mestilah diambil kira bersama dengan kalkulus domestik politik.

Pada hari ini, Mahathir adalah pemimpin Asia yang paling lama berkhidmat, tetapi harus segera ditambah bahawa sistem Malaysia lebih demokratik daripada kebanyakan negara Asia yang lain, dan pemegangan kuasanya tidaklah sediktatorial seperti yang digambarkan oleh media asing. Cabaran-cabaran hebat di dalam UMNO terhadap kepemimpinannya banyak sekali, dan tidak boleh dibuat pra-anggapan bahawa sokongan ramai yang dinikmatinya tidak sahih.

Apabila semuanya jelas selepas undi-undi dikira pada bulan November 1999, landskap politik yang telah berubah memperlihatkan kepada ramai bahawa sebarang analisis lanjutan mengenai negara tidak boleh mengabaikan perubahan-perubahan mendalam yang didedahkan

oleh keputusan pengundian. Kali ini, parti pembangkang berjaya membentuk Barisan Alternatif di mana mereka tidak bertanding sesama sendiri tetapi mengikut kaedah yang diciptakan oleh Barisan Nasional yang memerintah dan membahagikan kawasan pilihan raya sesama mereka sendiri.

Keputusan tersebut telah menyediakan banyak perkara untuk diperkatakan oleh para analis. Bukan sahaja PAS Islamis memperoleh kemenangan besar melalui pembentukan Barisan Alternatif manakala rakan mereka DAP kalah teruk, perjalanan dalaman politik Melayu sekali lagi menjadi isu penentuan. Telah diharapkan bahawa tempoh Mahathir ini, melalui kejayaan ekonomi dan pewujudan kesedaran antarabangsa, akan membawa Malaysia jauh daripada politik perkauman yang membara, tetapi sebaliknya, dinamika dalaman politik Melayu nampaknya masih merupakan yang terpenting akhirnya.

Orang Cina, khususnya di Pulau Pinang, satu-satunya negeri di mana mereka adalah majoriti, memilih sikap berhati-hati tetapi bukan perubahan, dan terbukti lebih mudah diancam oleh konflik etnik daripada seruan untuk kematangan politik. Peranan tradisi sebagai adik yang bersetuju, dan bagi sesetengah orang, subahat UMNO lebih disukai daripada membantu tatanegara berdasarkan isu yang baru.

Beberapa perkara lain elok juga diambil perhatian. Pertama, pengundi yang keluar mengundi lebih ramai daripada masa-masa lalu, kerana rakyat telah digerakkan oleh kes Anwar. Kedua, Mahathir dan perikatan Barisan Nasionalnya berjaya mengekalkan majoriti dua pertiganya. Sungguhpun Mahathir mendakwa, pada malam pilihan raya itu, bahawa ada peningkatan menyeluruh simpati pengundi terhadap kerajaan, kebanyakkan analisis tidak bersetuju dengannya. Ketiga, masyarakat Cina menentang pembangkang dengan gaya yang dramatik dengan meninggalkan tokoh-tokoh kronik seperti Lim Kit Siang dan Karpal Singh tanpa suara, baik untuk dewan undangan negeri Pulau Pinang mahupun untuk parlimen. Perlu ditambah bahawa perbezaan undi tidak besar dan boleh memihak mana-mana pihak. Namun fakta itu sahajalah yang merupakan keputusan menentang bagi kedua-dua suara pembangkang itu. Pada waktu yang sama, masyarakat Melayu nampaknya menyatakan ketidakpuasan hati mereka, bukan melalui Keadilan yang lebih progresif yang ditubuhkan oleh isteri Anwar Ibrahim, tetapi melalui sokongan kepada PAS Islamis.

Keputusan pilihan raya 1999 pada bulan November itu memerlukan banyak analis yang prihatin. Meskipun hakikatnya Barisan Nasional mengekalkan majoriti dua pertiganya, perasaan gagal dalam kem kerajaan terasa menyeluruh. Bukan sahaja parti Islamis PAS mengekalkan pegangannya ke atas Kelantan, ia juga memperoleh kemenangan cemerlang dalam pilihan raya negeri dan juga parlimen di negeri jiran Terengganu yang kaya-minyak. Malah di negeri di utara, iaitu Kedah, PAS mendapat lebih banyak kerusi di parlimen daripada perikatan pemerintah, sungguhpun ia kalah dalam pilihan raya negeri (Keputusan *NST*, 1999, hal. 32).

Wawasan DAP untuk mewujudkan rejim politik di mana ras tidak akan menentukan bagaimana individu dilayan di bawah undang-undang, tidak cukup menggegarkan imaginasi orang Cina untuk mengatasi ketakutan mereka terhadap ekstremisme Islam. Seperti yang dijelaskan oleh Dr. Lim Kit Siang beberapa bulan selepas kekalahannya:

DAP would have won unprecedented victory if the non-Malay and Chinese voters addressed the real issues at stake in the tenth general election – the restoration of justice, freedom, democracy and good governance by breaking the National Front political hegemony and ending its uninterrupted two-thirds parliamentary majority – but would suffer unprecedented defeat if the National Front succeeded in playing on their campaign “trump cards” of fear. These included playing on the spectre of racial violence, May 13 riots and the plight of Indonesian Chinese during anti-Chinese outbreaks and mass rapes of Chinese women and the issue of the Islamic state. The National Front also claimed that a vote for DAP was a vote for PAS and an Islamic state (Lim, 2000).

Malah, Barisan Nasional menetapkan masa pilihan raya yang sesuai untuk kepentingannya dan mempunyai kawalan media massa secara besar-besaran. Sungguhpun tidak dilakukan apa-apa yang tidak sah, pembangkang jelas sekali tidak mudah menyampaikan mesejnya.

Sungguh aneh yang PAS tradisionalis dan DAP idealis boleh bersama-sama untuk menggalakkkan Malaysia berdasarkan isu manakala Barisan Nasional menonjolkan kebimbangan etnik untuk mempertahankan

kedudukannya. Taktik PAS dan DAP menentukan taktik Barisan Nasional, agaknya.

Malahan, pengundi memilih yang selamat bukan yang berisiko. Memandangkan kemelesetan ekonomi yang berbahaya, mentaliti terkepung yang memberitahu langkah-langkah yang diambil untuk menggerak-cepatkan ekonomi, dan perkembangan yang menyediahkan di negara-negara jiran, nampaknya suasana untuk perubahan juga memberi alasan untuk mengekalkan keadaan yang lama. Krisis mungkin memberi peluang, tetapi peluang boleh mengakibatkan krisis selanjutnya. Maka pilihan sudah dibuat, yang lama dianggap lebih boleh dipercayai, yang alternatif perlu tunggu.

Tetapi, pilihan raya umum bukanlah satu-satunya proses demokratik penentu bagi mana-mana negara. Di Malaysia, kita boleh melihat sekurang-kurangnya tiga arena demokrasi: pertama pilihan raya untuk dewan undangan negeri dan kebangsaan, kedua, tawar-menawar dalam Barisan Nasional yang memerintah dan ketiga, nampaknya yang paling penting, konfrontasi yang lebih garang di dalam perhimpunan agung UMNO yang amat berkuasa.

Kebanyakan parti pembangkang, termasuk yang mempunyai agenda berbilang ras atau agenda bukan ras, sebenarnya ditarikhkan setentang parti-parti Barisan yang secara praktiknya bersaing untuk mendapat sokongan daripada masyarakat etnik tertentu yang sama. Ini sememangnya mencirikan politik Malaysia, dan dalam memberi negara ini sejarah kebolehramalan yang diskursif, agak mustahil untuk membuat penjajaran semula daya politik menurut garis yang lain daripada garis etnik.

Sungguhpun isu ras merupakan rintangan yang diterima kepada pertukaran pandangan, memang ada banyak contoh konflik dalam yang bukan ras pada dasarnya, tetapi sebaliknya adalah akibat daripada ketegangan antara matlamat dua mata iaitu Keadilan Sosial dan Pertumbuhan Ekonomi.

Apa yang tinggal hanyalah kepercayaan bahawa pertumbuhan ekonomi dan kepentingan negara yang dibawanya akan merungkai struktur politik Malaysia yang berasaskan ras. Pemulihan semula yang lemah yang dibuat oleh kebanyakan negara ASEAN lain, sudah pasti melambatkan lagi pembangunan ini.

Krisis sebagai Peluang? Krisis Kewangan pada Tahun 1997

Kelemahan Dalam Layanan Utama

Kestabilan relatif yang dicapai oleh Barisan Nasional tidak pernah terancam dengan seriusnya sehingga meletupnya apa yang digelar Krisis Kewangan Asia 1997. Struktur lama terguncang, sesetengahnya runtuh. Tentulah dianggap sesuatu yang dibesar-besarkan jika dikatakan yang krisis adalah permulaan baru, tetapi krisis sememangnya menamatkan sikap puas hati. Namun, pembaharuan yang terlalu lama dilewatkan sering kelihatan sebagai terlalu revolusioner.

Dua kelemahan dalam politik Malaysia menjadi ketara akibat krisis ini. Pertamanya, kedudukan istimewa majoriti Melayu, boleh difahami dari sudut-sudut tertentu, dalam jangka masa panjang tidak mengizinkan ekonomi yang sangat berkesan. Ia mengikat tangan penduduk Cina yang lebih berfikiran ekonomi dan menyebabkan mereka membazir tenaga dan sumber dalam mencari kelemahan-kelemahan di dalam sistem, yang mereka anggap tidak adil. Pada waktunya yang sama, bukti perangkaan bagi kemajuan orang Melayu sebagai kumpulan sering menyembunyikan hak-hak istimewa ekstrim segelintir orang sahaja. Tambahan pula, suasana empuk tidak akan memberi kecemerlangan dalam jangka panjang.

Kedua, kadar pembangunan yang pantas dan bilangan projek mega yang tidak henti-henti, telah mengakibatkan amalan yang kian mencurigakan di peringkat eselon atasan pemerintah. Sistem badan kehakiman dan birokrasi, walaupun paling teguh di rantau ini, terlampau diperalatkan hingga didapat kurang telus dan kurang utuh.

Kemuncaknya tiba pada bulan September 1998. Menteri Kewangan dan Timbalan Perdana Menteri pada ketika itu, Anwar Ibrahim, melaksanakan kadar faedah yang tinggi yang menyebabkan syarikat-syarikat kecil gulung tikar dan bank-bank menutup gadai janji atas pinjamannya. Langkah-langkahnya yang tidak bertolak ansur ini membuatnya berkonfrontasi secara langsung dengan Mahathir.

Pemecatan dan seterusnya pembicaraan dan penghukuman ke atas Anwar Ibrahim, bersama-sama kawalan mata wang, mengubah rupa bentuk politik Malaysia buat selama-lamanya. Belum pernah lagi pertelingkahan di dalam UMNO sebegitu sengit dan mengancam. Parti yang telah berperanan sebagai tungggak kestabilan politik sejak lenyapnya Malayan Union pada tahun 1948 tidak pernah memperlihatkan keretakan

sebegini besar. Kepercayaan umum kepada badan kehakiman tidak pernah serendah ini dan – dalam jangka panjang ini mungkin merupakan perkara penting – tentang spontan terhadap kerajaan tidak pernah sepadat ini tetapi masih tetap bukan perkauman dan bukan keagamaan. Kepercayaan tradisi pada kepemimpinan yang baik hati nampaknya telah terkubur dengan perpecahan Mahathir-Anwar. Perkara ini amat penting. Tindakan keras yang mengejutkan ke atas tokoh-tokoh pembangkang utama pada 12 Januari 2000 menunjukkan kurangnya wawasan mengenai perkara terakhir ini, atau lebih buruk lagi, ia menunjukkan sikap tidak endah terhadap keadaan itu. Hakikat bahawa orang-orang ditangkap adalah daripada parti besar yang terbabit dalam pembentukan barisan alternatif, dan bahawa kerajaan telah memenangi lebih banyak undi yang diperlukannya dan dengan itu tidak langsung terancam, ditambah pula hakikat bahawa penangkapan itu bertepatan dengan hari Mahathir hendak ke luar negeri untuk bercuti dan oleh itu tidak akan dapat diminta ulasan, tidak syak lagi kepada minda kebanyakan analis bahawa tindakan itu pada sebahagian besarnya adalah dendam Perdana Menteri (BBC, 2000a).

Pemecatan Anwar Ibrahim dan pelaksanaan kawalan mata wang tiada syak lagi kaitannya, pemecatan berlaku sehari selepas pelaksanaan kawalan itu. Tetapi, manakala penindasan Anwar mengakibatkan ketidakpuasan hati domestik dan kebimbangan umum, kawalan mata wang, walaupun boleh dikatakan ditertawakan oleh badan-badan ekonomi dunia, terbukti berjaya dalam jangka panjang, sekalipun pada kaca mata para pengkritik yang sengit, iaitu IMF dan Bank Dunia.

Joseph Stiglitz, ahli ekonomi kanan Bank Dunia berkata pada 15 September 1999, dua minggu selepas pembekuan separa ke atas keluaran modal asing tamat tanpa pengeluaran banyak pelaburan (*Asia Times Online*, 1999).

There has been a fundamental change in mindset on the issue of short-term capital flows and these kind of interventions – change in the mindset that began two years ago ... In the context of Malaysia and the quick recovery in Malaysia, the fact that the adverse effects that was predicted – some might say that some people wished upon Malaysia – did not occur is also an important lesson.

Pengumuman ini datang beberapa hari selepas International Monetary Fund (IMF), yang dahulunya musuh penyokong kawalan mata wang, mengaku dalam suatu laporan bahawa "para pengaruh umumnya bersetuju bahawa rejim kawalan modal – yang diniatkan untuk sementara waktu sahaja oleh pihak berkuasa – telah membuatkan hasil yang lebih positif daripada yang dijangkakan pada awalnya oleh ramai pemerhati" (Toh, 1999).

Tindak Balas Pengurusan Domestik dan Antarabangsa Mahathir

Rejim Mahathir nampaknya terbukti lebih baik dalam bidang ekonomi antarabangsa daripada menelah *mood* domestik. Rejim politik separuh autoritarian selama tiga puluh tahun ini telah membuatnya sombang dan buta tentang hal-hal dalaman. Ini akhirnya mesti dilihat sebagai salah satu aspek paling penting warisan tempoh ini. Kedudukan Malaysia dalam skema politik antarabangsa yang lebih luas kelihatannya selalunya lebih penting daripada perkembangan domestik pada fikiran Mahathir. Domestik adalah jalan ke matlamat antarabangsa, dan pengiktirafan antarabangsa adalah kriteria penentu bagi kejayaan domestik.

Kemenangan Mahathir yang disebutkan di atas di peringkat antarabangsa memberi status yang boleh membawa kepada akibat besar. Diakui sebagai analis ekonomi global moden yang pintar tentu akan meningkatkan statusnya sebagai bervawasan, seperti mana beliau melihat dirinya sendiri. Pan-Asianisme yang dikaitkan dengan namanya di banyak negara di Asia Timur mungkin dapat difikirkan lebih lagi daripada dahulu, dan dakwaannya mengenai hegemoni Amerika akan lebih diberi perhatian lagi berbanding dengan dahulu.

Bagaianapun, saling mempengaruhi antara politik domestik dengan antarabangsa, meskipun rumit, tidak boleh diabaikan terlalu lama. Pergolakan yang sedang bergelora di kalangan rakyat, ternyata dalam bentuk yang lebih dramatik di kalangan orang Melayu melalui kemenangan pilihan raya PAS yang mengiri-hatikan itu, terus tidak diambil peduli. Perubahan muktamad seperti ini dalam kumpulan utama pasti membawa kepada kebimbangan dan kekeliruan di kalangan masyarakat, terutamanya masyarakat Cina.

Hak-hak penduduk Cina telah dihakis dengan begitu cepat, daripada tawaran hak-hak kerakyatan sepenuhnya selepas perang dengan Jepun hingga kini, umumnya, hanya tinggal soal pendidikan bahasa Cina yang

boleh dibincangkan secara terbuka, sekalipun dengan amat berhati-hati. Penyokong pendidikan Cina sebagai unsur unggul dalam pertahanan sifat keCinaan di Malaysia telah menonjolkan idea mereka sehingga sekarang ini mereka mendapat jolokan Pakar Pendidikan.

DAP yang penyokongnya adalah orang Cina terutamanya, meskipun parti itu bertahun-tahun lamanya mengisyiharkan dirinya bukan parti politik berasaskan ras, kalah teruk melalui kerjasamanya dengan PAS yang Islamis. Parti Gerakan Rakyat Malaysia (Gerakan) yang mendapat sokongan orang Cina dan MCA, kedua-duanya ahli Barisan Nasional yang memerintah, berjaya berperanan dalam pertubuhan ini dan menggambarkan DAP sebagai pembelot keCinaan di Malaysia.

Walaupun politik ras masih hidup dan sihat, perubahan di dalam masyarakat Melayu pasti menelurkan strategi baru di dalam masyarakat Cina.

MCA, sebahagian penting dalam badan pemerintah, dan setelah berjaya memberi pengundi Cina kepada Barisan, mempunyai alasan untuk bergembira dan berpuas hati. Mereka tidak langsung kalah dalam pilihan raya itu, malah telah berjaya mengenakan pukulan hebat, walaupun tidak kritikal, kepada pembangkang utama mereka, DAP.

Gerakan terus melihat dirinya sebagai pembangkang yang bertanggungjawab yang memilih untuk bekerja dari dalam sistem, dan telah berjaya, tidak seperti DAP, mempengaruhi dasar negeri tertentu. Mereka mendakwa bertanggungjawab atas keputusan kerajaan pada 14 Februari 2000 untuk meningkatkan bilangan bank yang bercantum dari enam kepada sepuluh dalam perjuangannya untuk meroboh seluruh sistem kewangan (Abu Bakar, *NST* 2000, hal. 1).¹

Pembentukan Barisan Alternatif pada bulan September 1999 untuk mencabar Basisan Nasional yang kuat, sesungguhnya adalah, kalaupun hendak dikatakan, langkah penting dalam perkembangan politik negara. PAS nampaknya banyak sekali mendapat bantuan daripadanya, manakala DAP ditinggalkan oleh pengundi. Parti utama yang lain yang nyata mengelak label berasaskan ras, Parti Keadilan Nasional yang baru dibentuk, tidak sebegitu baik prestasinya seperti yang dijangkakan oleh pengatasnya, dan kerana ia sebuah parti baru, sukar hendak mengatakan apa-apa yang pasti mengenai prestasi pilihan rayanya.

Apakah Harga Kestabilan?

UMNO sebagai Benteng Liberalisme Islam

Hakikat bahawa Malaysia memang sentiasanya diperintah oleh perikatan yang dikuasai UMNO – mula-mula Perikatan dan sejak tahun 1971, Barisan Nasional – wujud kepentingan yang besar bagi keadaan politik yang agak aman yang dinikmati negara sepanjang tiga puluh tahun. Kepaduan di dalam Barisan, di mana perbezaan-perbezaan di kalangan parti yang menjadi ahli diselesaikan secara dalaman, telah berfungsi sebagai faktor pengukuh. Seringkali, hanya apabila ada parti pembangkang yang telah menjadi kuat memilih untuk tidak mahu menyerahkan dirinya kepada mekanisme persetujuan perikatan barulah ketegangan politik muncul. Sebagai contoh, kita dapat kes DAP dan PAS, dan juga beberapa buah parti di Sabah. Konflik dan perbincangan politik, oleh yang demikian, amat diformalkan di dalam budaya tawar-menawar yang samar-samar di dalam Barisan.

Formula untuk kejayaan yang direncanakan DEB ialah, bahawa perkaitan antara ras dengan kejayaan ekonomi mesti diputuskan melalui bantuan kerajaan kepada orang Melayu. Pada masa yang sama, kumpulan minoriti tidak akan kergian dalam erti kata mutlak kerana pertumbuhan ekonomi yang stabil akan membolehkan pengagihan semulakekayaan antara ras tanpa apa-apa pun dirampas daripada mereka.

Setakat mana dasar ini sebenarnya berfungsi, kerajaan terpaksa mencipta kaedah-kaedah tertentu untuk menyelindungkan struktur itu apabila ia telah menjadi ketinggalan zaman. Ini yang kekurangan. DEB digantikan dengan Dasar Pembangunan Negara (DPN) pada tahun 1990, tetapi hanya pada nama sahaja bukan pada semangatnya.

Bagaimanakah keuntungan daripada DEB hendak dikekalkan dan bagaimanakah cara mencapai kejayaan itu dihapuskan sebelum struktur itu membantutkan kemajuan selanjutnya? Ini masih merupakan cabaran besar kepada rejim Mahathir dan penggantinya. Sebenarnya, proses penggantian itu sendiri perlu mengambil kira pertanyaan ini. Kuncinya terletak pada rakyat Melayu, nampaknya. Langkah-langkah yang diambil selama ini untuk menyekat minoriti begitu bersifat menghalang hingga memerlukan keberanian dan kemahiran yang tinggi andainya ada dorongan yang kuat daripada pihak tersebut. Jelas boleh dipercayai bahawa perubahan di dalam parti politik Melayu akan lebih tegas.

Kes Anwar, misalnya, telah melemahkan orang Melayu dan

menyokong minat dalam persoalan politik yang lebih dalam daripada persoalan ras dan agama semata-mata. Pemimpin pembangkang Cina dan para intelek seperti Lim Kit Siang dan Kua Kia Soong telah dipenjara atas alasan yang lebih longgar dan menyangsikan sebelum ini tanpa heboh-heboh, sekurang-kurangnya tidak daripada penduduk Melayu.

Tanpa menegaskan sangat perkara ini, kita juga boleh mengatakan bahawa pola pengundian di kalangan orang Melayu pada tahun 1999 telah mewujudkan ruang yang belum pernah ada untuk konflik sebenar antara bentuk Islam yang liberal dengan yang kurang liberal di Malaysia. UMNO diberi peluang lagi untuk membuktikan dirinya sebagai benteng liberalisme Islam dalam negara berbilang budaya yang cukup sensitif hingga membahayakan. Tambahan lagi, pilihan raya telah membuat orang berfikir yang UMNO mungkin sebenarnya sedang melalui pembaharuan radikal untuk memudahkan gerakan menjauhkan diri daripada politik berasaskan masyarakat.

Rakyat Jelata Cukup Rasional

Mungkin berfaedah di sini untuk memperkenalkan konsep Rakyat Jelata Cukup Rasional (RJCR) (Ooi, 2000), untuk merujuk kepada wacana politik yang terhasil yang membentuk identiti, rasional dan moraliti negara baru. RJCR yang tidak pernah ditentukan dengan pastinya, bersifat pengekal nilai setelah ia mendapat tempatnya, memaksa semua percubaan baru untuk perubahan radikal dikaitkan kepadanya, sekurang-kurangnya dari segi istilahnya. Di kalangan orang Melayu Semenanjung, kemampuan membentuk idea yang berasal daripada Kesultanan Melaka dan tidak disentuh oleh British – iaitu tiga tonggak kemelayuan: bahasa Melayu, Islam dan kedaulatan Raja-raja – masih kuat lagi. Malah parti baru, nyata liberal dan bersokongan Melayu pada asasnya iaitu Keadilan itu pun terpaksa mengambil kira sepenuhnya unsur-unsur ini apabila membentuk "Agenda untuk Perubahan" (Parti Keadilan Nasional, 1999). Mahathir sendiri, apabila bertujuan mewujudkan RJCR baru, tercabar oleh aspek utama yang penting bagi bentuk yang lebih tua ini. Di samping berulang kali mencadangkan pentafsiran Islam yang liberal, beliau berjaya membendung kuasa Sultan pada tahun 1993 (Lee, 1995). Peranan bahasa Melayu, tonggak ketiga daripada "Tiga Tonggak Kemelayuan", tetap tidak tercabar. Tetapi globalisasi dan Wawasan 2020 mengkehendaki kecekapan dalam bahasa-bahasa dunia seperti Inggeris,

malah bahasa Mandarin pun bukan tidak digalakkan. Ini menghindar peranan bahasa Melayu daripada menghapuskan bahasa-bahasa lain.

Apabila mengkaji pandangan-pandangannya tentang aturan dunia seperti yang ada beberapa bulan selepas kejayaan pilihan rayanya, isu-isu yang nampaknya mengisi masa Mahathir adalah kawalan global ke atas perniagaan mata wang, rasa puas hati di kalangan orang Melayu, dan ancaman terhadap negara membangun daripada percantuman gergasi korporasi antarabangsa Barat, dan lain-lain. Kesemua ini nyata dalam ansuran ke-12 kolumn Analisis Dunia dalam *Mainichi Daily News* di Tokyo berjudul "Malaysia on Track for 2020 Vision" (Mahathir, 2000a), dan juga ansuran ke-13 mengenai "Thrashing against Economic Evil" (Mahathir, 2000b), dan dalam ucapannya yang disampaikan di pembukaan Persidangan Bangsa-Bangsa Bersatu mengenai Perniagaan dan Pembangunan ke-10 (Unctad X) di Bangkok pada bulan Februari 2000 (Kaur, 2000, hal. 1, 3). Keseriusan masalah domestik diperburukkan lagi oleh kehadiran ancaman luar yang serius. Isu dalaman dan luaran kelihatan tidak boleh dipisahkan baginya.

Apabila mengembangkan keyakinannya bahawa aturan dunia bekerja untuk institusi kewangan dan kapitalis Barat, Mahathir mengingati dunia dalam ucapan pembukaannya di Unctad X tentang oligopoli yang dibentuk melalui percantuman gergasi yang tidak putus-putus antara konglomerat antarabangsa besar di dunia Barat. Ini menandakan tumpuan baru untuk akhbar Malaysia, dan menyatakan dengan lebih tegas, wawasan Marxian yang agak lewat oleh Mahathir. Ini mungkin merupakan sudut baru tentang RJCR yang dibina sambil Malaysia rebah dan kemudian bangun semula dalam gegesannya ke arah Tahun 2020.

Kesimpulan: Mandat Syurga Menghadapi Risiko

Krisis yang lebih besar bagi institusi Malaysia dalam jangka panjang, mungkin bukan sistem perbankan, ataupun kebebasan awam yang terhad dan menyedihkan, tetapi penggunaan badan perundangan ketinggalan zaman yang meragukan oleh kerajaan di satu pihak, dan penggunaan cara kuasa yang ada padanya dengan tidak adil, di pihak yang lain. Di samping penggunaan sekali-sekala Akta Keselamatan Dalam Negeri (seperti pada peringkat awal penangkapan Anwar Ibrahim pada bulan September 1998), yang daripada semangatnya adalah tinggalan dari waktu pemberontakan komunis, kita saksikan selewat permulaan bulan

Januari 2000 pembangkitan tiba-tiba Akta Hasutan 1948, apabila lima orang tokoh, yang ada kaitan dengan Barisan Alternatif dengan cara yang berbeza-beza, dituduh. Apa yang menjadikan peristiwa ini lebih memilukan ialah, bahawa Akta ini dipinda sebagai akibat terus daripada rusuhan 13 Mei 1969, untuk menghalang sebarang perbincangan tentang "hak-hak kerakyatan, hak-hak istimewa Melayu, status dan kuasa Raja-raja Melayu, status Islam, dan status bahasa Melayu sebagai satu-satunya Bahasa Kebangsaan" terjamin dalam Perlembagaan (Means, 1991). Mahathir mengejutkan semua yang berkenaan apabila beliau mengisyiharkan pilihan raya umum pada bulan November, tepat pada ketika beliau seharusnya berlepas untuk mesyuarat Komanwel. Beliau kemudian menggerakkan pencetak-pencetak dalam kempen poster di jalan-jalan dan akhbar dengan begitu jayanya yang di luar keupayaan mana-mana parti pembangkang, ataupun barisan pembangkang. Tambahan pula, nampaknya pilihan raya itu diumumkan pada ketika Presiden China Zhu Rongji akan melawat selama lima hari. Penentuan masa Mahathir sungguh baik sekali dan beliau berjaya mempergunakan poignansi peristiwa itu. Pengundi Cina, yang selalunya peka kepada sikap negera ini terhadap negara China, dikejutkan untuk memikir tentang satu dua perkara.

Tragedi tahun-tahun akhir Mahathir ialah bahawa orang yang telah memberi inspirasi kepada sebegitu ramai teman senegerinya dalam sebegitu banyak bidang usaha akhirnya gagal menunjukkan contoh moraliti individu dan politik. Apa jua langkah Machiavellian orang yang dalam kedudukannya anggap perlu untuk merealisasikan impian negaranya, sikap dendamnya dalam menangani musuh domestik dan asing menyebabkan orang hilang hormat kepadanya terutama sekali di kalangan orang Melayu yang lebih warak. Untuk meminjam huraihan Cina kuno, Mandat Syurga, yang kriteria untuk pemilikannya selalunya bersifat moral, sedang melorot dari tangan Mahathir.

Drama politik yang dimainkan di Malaysia sejak permulaan krisis kewangan pada bulan Julai 1997 telah mengejutkan pakar dan juga orang biasa. Di satu pihak, pencarian untuk penyelesaian pantas kepada kemelesetan ekonomi meningkatkan kecurigaan atas yang pentadbiran Mahathir miliki terhadap struktur kuasa global seperti IMF atau citacita ekonomi AS umumnya. Di sebalik itu, kita menjadi saksi yang memalukan kepada pemusnahan buruk Anwar Ibrahim, seorang yang

telah berjaya membina reputasi sendiri di kalangan orang Melayu muda dan pemimpin asing sebagai liberal radikal yang percaya akan suasana politik yang lebih terbuka. Malangnya baginya, beliau tidak memperlihatkan kesangsian yang mencukupi terhadap daya global.

Sifat perkauman perikatan politik di Malaysia tidak lagi diterima. Ini jelas merupakan perkembangan yang menyimpang daripada penyelesaian era Merdeka. Setelah memperoleh kemerdekaan, tolak ansur tertentu dibuat dan kebebasan tertentu ditarik balik, semuanya atas nama untuk membolehkan munculnya sebuah negara yang kuat. Itu 40 tahun dahulu, dan kongkongan sekutu mana sekalipun akhirnya akan luntur juga.

Dengan keyakinan diri yang diperolehi melalui pembangunan ekonomi, tolak ansur yang lama sudah kehilangan relevannya. Undang-undang keras seperti ISA 1960 kelihatan tidak masuk akal. Keselamatan dalam negeri, meskipun berlaku rusuhan di Kuala Lumpur pada tahun 1999, tidak lagi merupakan isu yang serius dahulu. Sebenarnya, rusuhan itu menunjukkan bahawa keselamatan tidak lagi menjadi isu. Tunjuk perasaan sungguhpun diadakan tanpa kebenaran, seringnya aman. Masyarakat telah menjadi cukup teguh untuk belia keluar tanpa rasa bimbang yang tunjuk perasaan akan menjadi rusuhan kaum. Diharapkan, kebimbangan sedemikian sedang memasuki sejarah zaman lampau dalam pembangunan negara Malaysia.

Bibliografi

- Abu Bakar, Dalila. 2000. 10 Anchor Banks Named. *New Straits Times*, hal. 1-3, Kuala Lumpur, 15 Februari.
- Alagasaki, Govin. 1994. *Mahathir: The Awakening*. Kuala Lumpur: Uni-strength Sdn Bhd.
- Ali, Rozi. 2000. Behemoths Can Rule the World. *New Straits Times*, hal. 10, Kuala Lumpur, 15 Februari.
- Andaya, Barbara Watson, dan Andaya, Leonard. 1994 (1982). *A History of Malaysia*. London: Macmillan Asian Histories Series.
- Asia Times Online. 1999. Mahathir's Vision Brings Asian Bloc Closer to Reality: Stratfor.Com Global Intelligence Update, Weekly Analysis, 20 September. <http://atimes.com/asia-crisis/AI21Db01.html>. Diambil pada 22 September 1999.
- BBC News. 2000a. Opposition Figures Arrested in Malaysia. 12 Januari. http://news.bbc.co.uk/hi/english/world/asia-pacific/newsid_600000/6000142.stm. Diambil pada 15 Januari 2000.
- Crouch, Harold. 1996. *Government & Society in Malaysia*. USA: Cornell University Press.

- Heng, Pek Koon. 1998. Chinese Politics in Malaysia. A History of the Malaysian Chinese Association, dalam Wang Gungwu (ed.), *East Asian Historical Monographs*, Singapore: Oxford University Press.
- Ian Stewart, 1999. UMNO Launches Poll Witch-hunt, *South China Morning Post*, 17 Disember, 17024424877.asp http://www.scmp.com/News/Asia/Article_ID19991217024424877.asp. Diambil pada 18 Disember 1999.
- Kaur, Hardev. 2000. Ominous Corporate Moves, Dr. M: Worldwide Oligopolies Appearing with Mega Business Mergers, *New Sunday Times*, hal. 1, 3. Kuala Lumpur: 13 Februari.
- Kaur, Hardev dan Mustafa, Kasmiah. 2000. Thai Don: Malaysia's Move Appropriate: *New Straits Times*, hal. 23. Kuala Lumpur, 18 Februari.
- Lee, H.P. 1995. *Constitutional Conflicts in Contemporary Malaysia*, USA: Oxford University Press.
- Lim, Kit Siang. 2000. Chinese or Malaysian Identity? Issues and Challenges, Ceramah di Centre for the Study of the Chinese Southern Diaspora (CSCSD), Australian National University, Canberra: 1 Mei, u.edu.au/cscsd/lim.htm <http://rspas.anu.edu.au/cscsd/lim.htm>. Diambil pada 11 Mei 2000.
- Mahathir, Mohamad. 1981. *The Malay Dilemma*. Selangor: Federal Publications Sdn Bhd.
- _____. 2000a. Malaysia on Track for 2020 Vision, *Mainichi Daily News*, 10 Januari, <http://www.mainichi.co.jp/english/mahathir/12.html>. Diambil pada 10 Mac 2000.
- _____. 2000b. Thrashing against Economic Evil, *Mainichi Daily News*, 6 Mac, <http://www.mainichi.co.jp/english/mahathir/12.html>. Diambil pada 10 Mac 2000.
- Means, Gordon P. 1991. *Malaysian Politics: The Second Generation*, England: Oxford University Press.
- New Straits Times*, 1999. *Results*, Specials Supplement on Election Results, Kuala Lumpur, 1 Disember.
- _____. 2000a. Guidelines to Ensure Unity, hal. 1-2, Kuala Lumpur, 2 Februari.
- _____. 2000b. Close Ties with France Has its Advantage, hal. 2, Kuala Lumpur, 2 Februari.
- _____. 2000c. "Petronas Twin Towers Receives Coveted Award", hal.12, Kuala Lumpur, Jumaat, 18 Februari.
- Oo, Yu Hock. 1991. *Ethnic Chameleon: Multiracial Politics in Malaysia*, Petaling Jaya: Pelanduk Publications.
- Ooi, Kee Beng. 2000. The Renewal of Nations: World-wide Waves and Domestic Dynamics. Susunan persidangan, "Between Centuries: Conceptual Development and Cultural Transformation", eds. The Chinese Department, Tamkang University, Tamsui, Taiwan (Dalam percetakan).
- Parti Keadilan Nasional, 1999. Agenda Perubahan (Agenda of Change). <http://keadilan.org/mpt/agenda.html>. Diambil pada 18 Ogos 1999.
- Shamsul, A.B. 1996. *The Construction and Transformation of a Social Identity: Malayness and Bumiputera Re-examined*. Tokyo University of Foreign Studies, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa (ILCAA): *Journal of Asian and African Studies* No. 51.
- _____. 1997a. The Economic Dimension of Malay Nationalism – The Socio-Historical Roots of the New Economic Policy and Its Contemporary Implications, *The Developing Economics*, Jil. XXXV, No. 3, September.
- _____. 1997b. Nations-of-Intent in Malaysia, dalam Stein Tonnesson & Hans Antlov

- (eds.), *Asian Forms of the Nation*, London: Curzon Press.
- Toh, Eddie. 1999. IMF says Malaysia's Ringgit Peg Works, but Warns of Inflation. *Business Times Online* Front Page, 10 September nfront03.html <http://business-times.asia1.com.sg/5ufront03.html>. Diambil pada 12 September 1999.

Nota Kaki

1. Kesan umum mengenai pemikiran ketiga-tiga buah parti Cina yang utama salah daripada wawancara panjang lebar yang dijalankan dengan orang-orang penting di dalam parti pada bulan Februari 2000.

Keperibadian, Tuntutan dan Luar-Jangkaan: Penentu Dasar Luar Malaysia dalam Pentadbiran Mahathir

Joseph Liow

Pengenalan

Sebarang kajian tentang dasar luar sesebuah negara hendaklah mengambil kira dua perkara. Pertama, pembuatan dasar luar tidak pernah berlaku dalam vakum tanpa masa. Ia sebenarnya satu pelaksanaan evolusi, di mana pembuat keputusan terpaksa mengambil kira keadaan luar dan dalam pada masa tertentu, dan peristiwa sejarah sebelum itu, apabila mereka memikirkan pilihan dasar. Lanjutan kepada ini ialah, pertimbangan kedua, iaitu evolusi dasar luar ditandai dengan beberapa faktor penentu yang kait-mengait antara satu dengan lain untuk mempengaruhi bentuk dasar. Oleh yang demikian, jarang sekali, jika ada pun, dasar luar merupakan akibat satu-satunya pembolehubah yang utama. Sebaliknya, ia biasanya adalah pertemuan pembolehubah, dari keadaan persekitaran luar negara, impak pertimbangan domestik dan peranan peribadi serta pengaruh pembuat keputusan yang bersaling tindak dan membentuk dasar luar. Atas dasar kedua-dua anggapan inilah kertas ini menganalisis dasar luar pentadbiran Mahathir di Malaysia.

Ringkasnya, kertas ini cuba menyiasat faktor-faktor yang telah menentukan bentuk dan ciri dasar luar Malaysia dari tahun 1981 hingga 2000. Pertimbangan pusat di sini ialah, sejauh mana pengaruh peribadi Mahathir Mohamad mengawal proses dasar luar Malaysia, dan adakah boleh ditanggap peranan peribadinya dibatasi oleh faktor-faktor lain pada

mana-mana waktu tertentu di sepanjang tempoh penjawatannya. Bagi pelajar dasar luar Malaysia, ini merupakan pertanyaan penting untuk difikir-fikirkan memandangkan pendapat yang diterima umum bahawa disebabkan kawalan rasminya terhadap politik Malaysia, peranan peribadi Mahathir dan pengaruhnya telah merupakan daya kedua terakhir di belakang dasar luar Malaysia selama sembilan belas tahun yang lalu.¹

Untuk menyempurnakan tugas yang ditetapkan di atas, kajian ini dibahagi kepada empat bahagian. Tiga bahagian pertama mengenalpasti tiga fasa pada dasar luar era Mahathir yang hendak ditinjau – dari tahun 1981 hingga 1984, tahun 1985 hingga 1989–90, dan 1990 hingga sekarang. Di sini, pembuatan dasar luar dalam setiap tempoh akan dibincangkan dalam konteks saling mempengaruhi tiga faktor penentu dasar, iaitu peranan dan pengaruh peribadi Mahathir, tuntutan yang berbangkit daripada keperluan politik dan ekonomi domestik, dan luar-jangkaan yang dijanakan oleh bidang antarabangsa. Dalam merangka perbincangan menurut garis ini, kajian ini berharap dapat melakarkan laluan evolusi dasar luar di bawah pentadbiran Mahathir, dan dalam proses ini mendedahkan daya yang menentukan bentuk dasar setiap tempoh. Bahagian kesimpulan menilai "impak Mahathir" sebenar ke atas evolusi dasar luar Malaysia setentang pengaruh faktor-faktor lain semasa tiap-tiap fasa di dalam kajian.

Pengaruh Utama dalam Pembinaan Dasar Luar di Malaysia

Pengaruh Peribadi Mahathir Mohamad

Dimensi idiosinkratik kepada pembuatan dasar luar telah merupakan dimensi yang amat ditegaskan dalam kajian dasar luar Malaysia (lihat Ott, 1972; Pathmanathan dan Lazarus, 1984; Abdullah, 1985; Wariya, 1989; Pathmanathan, 1990). Oleh yang demikian, tidak hairanlah jika ramai sarjana dasar luar Malaysia kontemporari telah mementingkan apa yang digelar "impak Mahathir" dalam dasar luar Malaysia. Salah seorang analis ini telah menyatakan bahawa "sejak pelantikan Mahathir, peranan Perdana Menteri dalam hubungan luar telah menjadi kukuh" (Camroux, 1994, hal. 11). Seorang lagi telah memerikan kawalan Mahathir terhadap proses dasar luar Malaysia dalam tempoh dari tahun 1981 hingga 1995 sebagai "seorang penentang tradisi muncul untuk memerintah" (Saravanamuttu, 1996). Malah seorang pengulas yang lain

pula telah menulis bahawa "profil antarabangsa Malaysia yang tinggi dalam dekad lalu adalah hasil daripada perancangan yang dilakukan dengan sedar oleh seorang yang begitu yakin bahawa impiannya boleh dan sedang menjadi kenyataan" (Nathan, 1995, hal. 226).

Penulis-penulis biografi Mahathir juga cukup murah hati dengan pujian mereka mengenai peranan yang dimainkan olehnya dalam usaha merancang dasar luar. Sesetengahnya telah menyarankan bahawa dasar luar Mahathir merupakan "suatu penyimpangan daripada tradisi", dan telah ditandai dengan "suatu kepositifan yang baru ... suatu rasa sedar yang hebat akan iltizam, matlamat dan dorongan" (Pathmanathan and Lazarus, 1984, hal. 7, 41). Seorang lagi telah menegaskan bahawa "Mahathir sendiri menetapkan aturan dan suasana baru bagi pengendalian dasar luar Malaysia" (Khoo, 1995, hal. 74). Seorang lagi pula telah menghujahkan bahawa dengan Mahathir berada di kemudi, Malaysia mengembangkan "daya keazaman, daya pemilikan dan menjadi negara yang dihormati oleh dunia" (Adshead, 1983, hal. 125-6).

Demikianlah tersebarnya peranan peribadi Mahathir Mohamad yang ketara dalam pelaksanaan dasar luar Malaysia hingga kajian terhadap dasar luar tidak boleh tidak menumpukan sebahagian besar perhatian kepada impak Mahathir. Oleh itu, kelihatan seolah-olah sebarang kajian terhadap dasar luar Malaysia dari tahun 1981 tidak akan lengkap tanpa memberi sekurang-kurangnya sedikit perhatian kepada peranan orang yang dilihat ramai sebagai pengubah masyarakat Malaysia dan dalam proses ini membawa negara ke mata dunia politik antarabangsa. Namun, kuasa menjelas yang kelihatan kuat yang dijanakan daripada menumpukan perhatian pada kawalan Mahathir ke atas proses dasar luar masih belum menjawab sejauh mana pengaruh Mahathir telah sebenarnya merupakan tenaga pendorong *yang utama* dalam pembuatan dasar luar di Malaysia. Tersirat dalam persoalan ini ialah, keimbangan bahawa adanya kecenderungan di kalangan pengulas dan pemerhati untuk meletakkan terlalu banyak perhatian pada pengaruh peribadi Mahathir ke atas proses, sehingga mengabaikan pertimbangan peranan yang dimainkan oleh faktor-faktor lain. Pengabaian sebegini sering membawa seseorang kepada kesimpulan yang menyimpang bahawa disebabkan keperibadian kuat Mahathir, retorik yang petah dan kawalan kuku besi terhadap hal-hal Malaysia sejak tahun 1981, dasar luar Malaysia tegasnya adalah miliknya, dan dari itu, hubungan luar Malaysia

sejak itu menjadi haknya untuk menentukan dan melaksanakannya.

Sudah tentu, ini tidak bererti bahawa Mahathir tidak menggunakan sebarang kuasa ke atas proses pembuatan dasar. Sebenarnya, seperti yang akan dilihat di sepanjang perbincangan ini, Mahathir Mohamad sesungguhnya mengenakan banyak pengaruh ke atas proses dasar, malah mungkin lebih pengaruh daripada kebanyakan ketua-ketua kerajaan yang lain. Namun, terlalu awal jika dibuat taabiran bahawa kepercayaan dan idiosinkrasi Mahathir telah menguasai bidang pembuatan dasar luar yang sangat rumit di Malaysia. Oleh itu, para analis seharusnya prihatin akan keperluan mengkaji sejauh mana kawalan terhadap proses dasar Mahathir mungkin atau tidak mungkin sebenarnya dirintangi oleh faktor-faktor lain, supaya orang yang tidak berpengetahuan tidak bergantung semata-mata pada retorik diplomatik Mahathir hingga memikirkan bahawa dasar luar Malaysia sejak tahun 1981 merupakan hak bagi keranah dan ragam seseorang.

Keutamaan Keperluan Domestik

Sungguhpun penyokong bagi penjelasan idiosinkratik pengaruh peribadi Mahathir dalam politik Malaysia mungkin mempunyai kes yang kuat, ia bukanlah kes yang tidak boleh dipertikaikan, khususnya kerana ia berkenaan pembuatan dasar luar. Tentu sekali, kes alternatif boleh dibuat bahawa dasar luar telah sebenarnya didorong oleh keperluan politik dan ekonomi domestik juga.

Umumnya, tuntutan-tuntutan domestik yang boleh ditangani oleh dasar luar ada tiga. Pertama, dasar luar boleh dikenalpasti sebagai tindak balas terhadap ancaman keselamatan di dalam arena politik domestik seperti yang dapat dilihat oleh negeri Malaysia. Misalnya, kira-kira dalam dekad pertama tempoh penjawatan Mahathir, dasar luar Malaysia didorong oleh paksaan ideologi yang kuat yang dijanakan oleh perjuangan yang sedang berterusan menentang PKM (Parti Komunis Malaya) oleh kerajaan Malaysia, yang tamat hanya dalam bulan Disember 1989 apabila PKM bersetuju meletakkan senjata (Nathan, 1998, hal. 515–6).

Kedua, dasar luar Malaysia di bawah pentadbiran Mahathir Mohamad boleh dikatakan berkait rapat dengan keperluan ekonomi domestik Malaysia juga. Apabila membayangkan hal ini, Johan Saravanamuttu menulis tentang bagaimana dasar luar Mahathir telah didorong oleh kepentingan NIB (Negara Industri Baru) di bawah

pentadbirannya (Saravanamuttu, 1996). Satu lagi perspektif kepada dimensi ekonomi dasar luar telah diserahkan oleh para sarjana yang menulis tentang peranan penting keselamatan ekonomi dalam doktrin keselamatan menyeluruh Malaysia (Noordin, 1990; Ho, 1998). Hakikat bahawa dasar luar Mahathir mempunyai sokongan kuat daripada ekonomi digambarkan lagi oleh hakikat bahawa tiga daripada inisiatif dasar luar utamanya, Beli British Akhir Sekali, Pandang ke Timur dan Kaukus Ekonomi Asia, semuanya didorong oleh kepentingan ekonomi. Hakikat bahawa perspektif Mahathir tentang hubungan luar Malaysia sering diungkapkan dalam istilah ekonomi juga nyata dalam falsafah pelaksanaan "Perkayaan Jiran Kamu", yang sering digunakan untuk hubungan dua hala Malaysia.

Dimensi ketiga kepada dorongan domestik bagi dasar luar terletak pada hubungan antara nasionalisme Malaysia dengan dasar luar. Kedudukan ini mengenalpasti hal-hal tersembunyi yang nasionalistik dalam dasar luar Malaysia, dan telah dihujahkan dengan agak meyakinkan oleh David Camroux yang menyarankan bahawa Mahathir:

(w)hile not denying an obligation to defend a Malay identity, he has both sought to make it adapt to new circumstances and to foster a pan-ethnic Malaysian identity. Part of this process in the "invention of polities" and the extension of its boundaries and practices in such a way as to have a moderating or mediating effect in Malay and Malaysian society. Within this enterprise Mahathir's foreign relations initiatives have taken an important role (Camroux, 1994, hal. 7).

Tesis ini kemudiannya dimajukan, meskipun dalam bentuk berlainan, oleh Khoo Boo Teik, yang apabila membincang tentang dasar luar Mahathir menyarankan bahawa "nasionalis Melayu yang paling masyhur bagi generasinya, beliau telah merobah dirinya menjadi seorang nasionalis Malaysia yang baru" (Khoo, 1995, hal. 9), dan K.S. Nathan, yang menyatakan pendapatnya bahawa "negara Malaysia, melalui pembuat dasar utama, mencipta dasar keselamatan nasional yang berakar umbi daripada pengalaman sejarahnya yang unik, menjadikan negara ini maju selepas mencapai kemerdekaan" (Nathan, 1998, hal. 514).

Dengan menambah sedikit pesongan kepada paradigma dasar

nasionalisme-luar ini, ada sarjana lain yang melihat dasar luar aktivis Malaysia, terutamanya semasa pertengahan tahun 1990-an, sebagai bukti pencapaian status apa yang mereka istilahkan sebagai "kuasa tengah" Malaysia, di mana "kekuasaan tengah" dilihat dari sudut pandangan positif sebagai dorongan dan juga hasil pengukuhan identiti nasional Malaysia (Camroux, 1994; *Business Times*, 1994; Stubbs dan Nossal, 1997). Dikaitkan juga, tetapi tidak dihubungkan terus, dengan penulisan tentang hubungan antara dasar luar dengan nasionalisme adalah penulisan tentang peranan dasar luar dalam penyerahan kebaikan rejim yang berkuasa dari segi Islam (Abu Bakar M., 1997; Nair, 1997). Di sini, seorang sarjana menulis tentang bagaimana "mengaitkan watak beragama dalam dasar luar disebabkan sebenarnya oleh keadaan politik dalam yang berubah-ubah serta perbalahan dan kepentingan pengurusan mereka" (Nair, 1997, hal. 269-70).

Tuntutan Politik Antarabangsa

Satu faktor lagi yang tidak harus dilepaskan daripada perhatian ialah, impak keselamatan antarabangsa dan isu ekonomi dan pembangunan dalam pembinaan dasar luar Malaysia di bawah pentadbiran Mahathir. Oleh kerana dasar luar pada pokoknya adalah mengenai bagaimana negeri-negeri berkaitan antara satu sama lain dalam arena antarabangsa bagi mengejar kepentingan negara masing-masing, pengaruh politik antarabangsa yang diwakili oleh geopolitik dan juga ekonomi politik, sudah pasti mempunyai peranan dalam penentuan dasar negeri berbanding dengan persekitarannya.

Pertimbangan nyata di sini ialah, impak Perang Dingin, dan sejauh mana peristiwa ini menggalakkan atau membatasi inisiatif tertentu dasar Mahathir, sekurang-kurangnya sehingga tahun 1990. Begitu juga, kita perlu mempertimbangkan peluang-peluang dan cabaran-cabaran yang muncul dengan tamatnya Perang Dingin itu, dan bagaimana pentadbiran Mahathir bertindak balas terhadapnya dalam pembinaan dasar luar. M. Haron telah menulis bagaimana dasar luar Malaysia telah dirangka dalam konteks perspektif nasional strategik Malaysia, hukum-hukum yang merangkumi apa yang dinamainya "kedudukan geo-strategik yang terdedah kepada bahaya" Malaysia (Haron, 1998, hal. 19). Yang lain pula telah mengkaji inisiatif ASEAN bagi ZOPFAN yang diketuai oleh Malaysia dan implikasinya terhadap keselamatan Malaysia (Hamzah dan

Wariya, 1992). Begitu juga, tamatnya Perang Dingin telah menyaksikan paradigma alternatif yang digunakan untuk menjelaskan dasar luar Malaysia, di mana konsep "kekuasaan tengah" yang dibincangkan di atas adalah salah satu contoh. Demikian juga, tamatnya Perang Dingin telah memperlihatkan kemunculan dimensi ekonomi yang penting dalam politik antarabangsa. Di sini pelajar dasar luar Malaysia terpaksa memikirkan tentang pengindustrian dan pembangunan Malaysia dari segi kedudukannya dalam ekonomi antarabangsa dan globalisasi, dan meninjau bagaimana daya-daya ini meninggalkan kesan ke atas dorongan ekonomi domestik Mahathir sama ada untuk mempercepat atau melambatkannya.

Inilah beberapa daripada faktor yang dibabitkan dalam pembinaan dasar luar Malaysia sepanjang era Mahathir. Manakala peranan peribadi Mahathir pastinya penting, penguasaan prosesnya tidak harus diterima sebagai fakta yang diberi. Sebenarnya, boleh dikatakan bahawa "impak Mahathir" mungkin telah menghadapi tekanan yang dikenakan oleh daya-daya domestik dan antarabangsa di luar kawalannya, dan yang boleh menyebabkannya melepaskan pilihan dasar pilihannya dan membatasi pengaruhnya ke atas proses dasar. Untuk menentukan sama ada sesungguhnya beginilah keadaannya adalah tujuan kertas ini selanjutnya.

Mahathir Mohamad dan Warisan Pembuatan Dasar Luar di Malaysia

Mahathir Mohamad mengangkat sumpah memegang jawatan Perdana Menteri Malaysia keempat pada 16 Julai 1981. Dari banyak segi, Mahathir mewarisi banyak daripada warisan dasar luar tahun 1970-an apabila beliau mula memegang jawatan. Salah satu ciri utama warisan ini ialah, kekecualian Malaysia. Malaysia adalah pengasas konsep ZOPFAN (Zon Keamanan, Kebebasan dan Kekecualian), yang menjadi prinsip menyusun keselamatan Asia Tenggara yang diisyiharkan pada tahun 1971. Mahathir juga mewarisi proses membuat keputusan dasar luar yang amat bertumpu pada kuasa pusat. Sungguhpun ini ciri yang dibawa dari hari-hari permulaan pentadbiran Abdul Rahman, ia dijadikan lebih ketara semasa tempoh Abdul Razak (Pathmanathan, 1984, hal. 19). Mengenai Tun Hussein Onn, didapati bahawa kenaikannya ke jawatan Perdana Menteri pada tahun 1976 "tidak memberi kesan kepada dasar luar dari segi asas-asasnya" (Saravanamuttu, 1983, hal. 141). Ini

mungkin kerana dasar luar semasa era Hussein Onn dijalankan oleh dua orang perancang dasar luar yang terbaik semasa Razak yang masih terus berkhidmat selepas tamat pentadbirannya, iaitu Tun Ismail dan Tan Sri Ghazalie Shafie.

Mahathir sendiri tidak memberikan banyak bukti yang menyarankan kemungkinan sebarang orientasi semula dasar luar yang penting sebaik-baik sahaja selepas memulakan jawatannya. Apabila Mahathir mula memegang jawatan, beliau mengelakkan penjawat ketika itu, iaitu Tengku Ahmad Rithaudeen selaku Menteri Luar Negeri. Setahun kemudian Tengku Rithaudeen akan digantikan oleh Ghazalie Shafie yang lebih berpengalaman.

Sungguhpun Mahathir merupakan penulis yang prolifik mengenai isu-isu berkaitan politik Malaysia sepanjang kerjaya politiknya, beliau bagaimanapun menulis sedikit sekali tentang hal-ehwal antarabangsa. Sebelum tahun 1978, Mahathir hanya mempunyai dua pengalaman ketara dalam hal-ehwal antarabangsa. Selaku ahli parlimen UMNO awal tahun 1960-an, Mahathir Mohamad menjadi jurucakap utama parti itu dalam konflik UMNO dengan Lee Kuan Yew mengenai pembabitan PAP dalam politik Semenanjung semasa percantuman, di mana beliau muncul sebagai salah seorang pengkritik yang lantang mengenai pembabitan Singapura dalam hal-hal politik Malaysia (Lee, 1998, hal. 608–12). Pada peristiwa kedua, Mahathir dilantik menjadi pengurus Afro-Asian People's Solidarity Organisation pada tahun 1964. Selaku pengurus, Mahathir memulakan misi diplomatik antarabangsa sebagai jurucakap untuk mendapatkan sokongan antarabangsa menentang Indonesia yang sedang melancarkan "konfrontasi" terhadap Malaysia. Selepas ini, hanya pada tahun 1978, apabila Mahathir menjadi Menteri Perdagangan dan Industri, barulah pendedahan dan pengetahuannya tentang hal-ehwal antarabangsa bertambah dengan banyaknya. Itu pun, peluasan pengalaman Mahathir hasil daripada pemegangan portfolio ini hanya terhad kepada bidang perdagangan antarabangsa.

Dalam konteks kekurangan pengalaman Mahathir dalam hal-ehwal antarabangsa ketika itu, masalah dasar luar yang tinggal untuk ditanganinya kelihatan agak menggerunkan. Di peringkat global, Perang Dingin sedang mencapai kemuncak baru dengan pencetusan semula perlumbaan senjata dengan Soviet Union oleh pentadbiran Reagan. Dari sudut ekonomi, terlampau bergantungnya Malaysia pada sektor eksport

pertanian mendedahkan ekonomi negara kepada turun-naik harga antarabangsa dan ancaman daripada pesaing yang lebih murah. Satu lagi masalah yang tinggal untuk Mahathir tangani ialah, kebangkitan semula fundamentalisme Islam di Malaysia, iaitu sebuah pergerakan yang mengambil contoh daripada Revolusi Iran yang berjaya pada tahun 1979. Lebih dekat dengan pantai Malaysia, krisis di Indo-China sedang menguji perpaduan ASEAN sehebat-hebatnya, dan menimbulkan juga masalah orang pelarian yang menjadi bertambah sukar untuk ditangani oleh Kuala Lumpur. Dengan masalah-masalah ini dan juga cabaran-cabaran domestik, tidak hairanlah kiranya Mahathir mencari jalan dasar luar yang berharmoni dengan apa yang sudah berlaku sebelum ini. Di samping itu, ada pula saranan yang dasar luar Malaysia memang mengalami sedikit sebanyak perubahan dalam tempoh ini, iaitu setakat pengenalan jenis retorik diplomatik oleh Mahathir yang lebih tegas daripada pendulunya (Yusoff, 1990). Sungguhpun ini benar, perubahan retorik hanya berupa perubahan dari segi gaya, bukan isi kandungan. Untuk perubahan isi, kita mesti melihat lebih jauh daripada retorik dan mengkaji dasar-dasar sebenar yang dihasilkan.

Tahun 1981–1984: Menyediakan Pentas untuk Perubahan Faktor Idiosinkratik dan Peranan serta Pengaruh Mahathir

Hujah bahawa faktor-faktor idiosinkratik memainkan peranan penting dalam fasa dasar luar ini berpunca daripada dua faktor. Pertama, keperibadian Mahathir yang kuat nampaknya memainkan peranan penting dalam perumusan dasar sepanjang fasa ini. Malah sebelum mengangkat sumpah jawatan lagi pun Mahathir sudah memberi bukti gaya terus-terang dan tajam yang akan digunakannya dalam pengendalian dasar luar negara. Tidak ramai yang akan melupakan penyataanya yang berkонтroversi yang dibuat selaku Timbalan Perdana Menteri, untuk "tembak sebaik-baik sahaja dilihat" pelarian Vietnam, dan "jika mereka menenggelamkan bot-bot mereka, mereka tidak akan diselamatkan, mereka akan lemas. Kelemasan mereka disebabkan mereka menenggelamkan bot mereka sendiri, bukan atas sebab-sebab lain" (*The Globe and Mail*, 1979).

Kedua, seperti disebutkan di atas, Mahathir mengambil alih teraju kerajaan di mana jawatan Perdana Menterinya menggunakan begitu banyak pengaruh ke atas proses dasar luar. Untuk menjelaskan hal ini,

kita hanya perlu memerhati peristiwa-peristiwa dalam sejarah apabila Perdana Menteri Malaysia memegang jawatan Menteri Luar atau Menteri Pertahanan sekaligus.² Mahathir sendiri memegang dua portfolio, Perdana Menteri dan Menteri Pertahanan dalam waktu awal tempoh penjawatannya. Menarik juga, sungguhpun benar jika dikatakan bahawa kawalan Mahathir ke atas dasar luar bukanlah perkara baru dalam konteks peranan Perdana Menteri dalam dasar luar, namun diperhatikan bahawa sejak pelantikan Mahathir, peranan Perdana Menteri dalam hubungan luar telah diperkuuhkan (Camroux, 1994, hal. 11).

Sekali imbas, rekod kegiatan dasar luar Malaysia dari tahun 1981 hingga 1984–85 kelihatan mendedahkan kesan kuat kecondongan peribadi Mahathir Mohamad. Satu contoh penguasaan Mahathir ialah, gaya beliau mengendalikan dasar Malaysia terhadap China pada awal tahun 1980-an. Malaysia negara Asia Tenggara pertama yang memulihkan hubungan dengan Republik Rakyat China pada bulan Mei 1974. Tetapi sejak itu, Malaysia terus menyimpan perasaan syak wasangka terhadap hubungan China dengan Parti Komunis Malaya (PKM), meskipun kedua-dua kerajaan telah cuba memperbaiki hubungan dua hala melalui perdagangan. Selepas campur tangan China dalam kancan politik Indo-China pada bulan Disember 1978, persepsi ancaman China menjadi bertambah besar. Walau apa pun, sebenarnya pada waktu kerajaan Mahathirlah Malaysia menjadi pengkritik antarabangsa yang lantang terhadap China, dengan Mahathir sendiri mengetuai serangan diplomatik bertubi-tubi.

Mahathir tidak pernah teragak-agak mengumumkan keprihatinan Malaysia terhadap ancaman China (*New York Times*, 1981). Persepsi ancaman itu berpunca daripada keengganan China untuk menafikan hubungan parti-ke-parti antara Parti Komunis China (PKC) dengan PKM, dan juga pencerobohan China di Vietnam pada bulan Disember 1978, yang membawa kepada pembabitan China sebagai "ancaman yang lebih besar" kepada keselamatan dan kepentingan Malaysia berbanding Vietnam pada bulan Ogos 1981 (FEER, 1981). Apabila mengisyiharkan persepsi ancaman Malaysia secara terbuka dan secara sepahak, Mahathir telah menyimpang daripada amalan tadisi yang berupa perundingan dan persetujuan diplomasi ASEAN. Dilaporkan bahawa pengisyiharan terbuka tentang ancaman China oleh Mahathir ini "menyatakan pandangan baru yang hebat dalam dasar luar ASEAN (*The Straits Times*,

1981a). Ini seterusnya menimbulkan kekacauan bukan sahaja di dalam masyarakat diplomatik, yang ramai di kalangan mereka sebenarnya menganggap Vietnam sebagai sumber utama ketakstabilan di rantau ini, bahkan juga di kalangan rakyatnya sendiri. Dari itu, percubaan tergopoh-gopoh dibuat oleh Menteri Luar Ghazalie Shafie untuk menjelaskan ulasan Mahathir kepada kontemporari ASEANnya yang terkejut besar. (*The Straits Times*, 1981a). Kemudian pada bulan Februari 1982, Mahathir sekali lagi memerlukan rakan-rakan ASEANnya serta rakan-rakan Malaysianya dalam perkhidmatan diplomatik apabila beliau mengancam bahawa Malaysia akan secara sepihak menarik balik sokongan kepada kumpulan penentang anti-Vietnam bagi Kemboja sekiranya mereka tidak mempercepatkan proses memformalkan gabungan anti-Vietnam (FEER, 1982).

Impak pandangan peribadi Mahathir mengenai proses dasar luar Malaysia melampaui bidang politik dan keselamatan, meliputi dimensi ekonomi yang amat kuat juga. Ini adalah kerana hakikat bahawa Mahathir pernah menjadi Menteri Perdagangan dan Industri dan juga kerana secara peribadi beliau lebih suka berbicara tentang ekonomi daripada politik (*New Straits Times*, 1983). Hakikat bahawa dua daripada dasar ekonomi Mahathir yang dilaksanakan dalam tempoh ini, iaitu Beli British Akhir Sekali dan Pandang ke Timur, telah dilihat sebagai lambang warisan Mahathir dalam dasar luar Malaysia jelas sekali menggambarkan pandangan ini.

Dasar Beli British Akhir Sekali ini dinyatakan dengan terang tidak lama selepas pelantikan rasminya sebagai Perdana Menteri, dan ramai yang menerima sebagai tanda penyimpangannya yang pertama daripada amalan tradisi dalam diplomasi antarabangsa Malaysia. Butir-butir dasar ini telah dibincangkan dengan panjang lebar dalam karyakarya lain (Stubbs, 1990, hal. 119–20; Saravananuttu, 1996, hal. 2–3). Memadailah dengan mengatakan bahawa dasar itu dibina sebagai tindak balas kepada apa yang Mahathir lihat sebagai penggembilingan oleh tuan penjajah dahulu. Demikianlah, telah diperhatikan bahawa dasar itu “kelihatannya berupa sisi yang paling nyata bagi usaha ini untuk menghapuskan kesan-kesan akhir hubungan dengan penjajah lama” (Stubbs, 1990, hal. 119). Hubungan Britain-Malaysia yang tegang disebabkan oleh dasar ini diburukkan lagi oleh ketidakhadiran Mahathir di dua mesyuarat pertama CHOGM (Mesyuarat Ketua-Ketua Kerajaan

Komanwel) pada tahun 1981 dan 1983. Sesungguhnya, tindakan sengaja tidak menghadirkan diri di sidang kemuncak antarabangsa dan mesyuarat-mesyuarat ini menjadi salah satu ciri utama idiosinkrasi diplomatik Mahathir.

Begitu juga, dasar Pandang ke Timur yang dimulakan pada tahun 1983 adalah gambaran kecondongan peribadi Mahathir ke arah model pembangunan, khususnya Jepun dan Korea, dan sesetengah orang melihatnya sebagai "garis pemisah antara dasar luar di bawah Mahathir dengan dasar luar di bawah pendulunya" (Aziz, 1990, hal. 61). Disarankan juga bahawa Dasar Pandang ke Timur "menjelaskan kecenderungan Mahathir. Ia mewakili pendekatan serampang dua mata untuk meningkatkan ekonomi Malaysia ke arah pertumbuhan industri yang pesat, dan pada masa yang sama, menujhahkan penduduk Bumiputeranya supaya menjadi orang berjaya" (Saravanamuttu, 1989, hal. 24). Pada dasarnya, dasar Pandang ke Timur dimaksudkan sebagai rangka tindakan konsepsi bagi pengindustrian Malaysia, di mana Malaysia "boleh menerima dan memakai kaedah dan pendekatan yang telah digunakan oleh negara Jepun dan Korea Selatan dengan begitu jayanya dalam pembangunan ekonomi dan industri mereka" (Mahathir, 1983). Bagi Mahathir, orientasi ke arah negara Jepun dan Korea Selatan ini adalah hasil lojik keinginannya untuk membentuk Malaysia hingga menjadi kisah kejayaan ekonomi yang berdasarkan prinsip nilai-nilai Asia. Ketika memerikan impak gesaan Perdana Menteri, Johan Saravanamuttu menyatakan "pihak media menerima tanpa banyak soal dan pihak birokrat berlumba-lumba untuk mengetahui dan mendedahkan berbagai-bagai cara untuk melaksanakan perintah Perdana Menteri" (Saravanamuttu, 1996, hal. 3).

Tidak disangsikan, dalam peringkat pertama dasar luar era Mahathir ini kelihatan bukti yang menyarankan bahawa faktor idiosinkrasi yang dikaitkan dengan Mahathir Mohamad menjadi yang utama dalam pembinaan dasar luar. Namun demikian, dalam membuat pentaabiran ini, kita mesti juga berhati-hati dan mengambil kira dikotomi yang wujud antara retorik dan amalan dasar. Ini khususnya benar bagi dasar politik dan keselamatan Mahathir, yang sebahagian besarnya sebenarnya dibatasi oleh tuntutan geopolitik dan Perang Dingin pada masa itu. Misalnya, sudah menjadi pengetahuan umum bahawa Mahathir Mohamad tidak pernah merupakan penyokong kuat pembabitan

Amerika dalam keselamatan Asia Tenggara. Seperti misalnya, dalam perdebatan di parlimen pada tahun 1970, Mahathir dilaporkan membuat ulasan bahawa "tidak ada harapan akan bantuan AS sekiranya berlaku usaha negara China untuk menakluki satu demi satu negara di Asia Tenggara" (Morais, 1982, hal. 259). Namun, dasar Malaysia ke arah pengaruh politik dan ketenteraan Amerika di rantau ini dibentuk lebih oleh tuntutan persekitaran geopolitik Malaysia daripada keyakinan peribadi Mahathir. Akhirnya, Mahathir sendiri melemparkan pandangan kritikal biasanya, mengenai kehadiran AS di rantau ini. Apabila dihadapkan dengan ancaman jangka panjang yang dilakukan oleh China terhadap keselamatan Malaysia, Mahathir meminta AS "jangan tidak menghiraukan kepentingan keselamatan kawan ASEANnya" (*The Straits Times*, 1981a).

Satu lagi isu yang harus kita berikan pertimbangan sebelum membuat kesimpulan bahawa dasar luar Malaysia pada peringkat ini, sebahagian besarnya di luar bidang Mahathir ialah, peranan Menteri Luar Negerinya, khususnya Ghazalie Shafie. Ghazalie telah merupakan pemain utama di kalangan elit pemerintah Malaysia sejak awal tahun 1960-an. Beliau ahli Majlis Gerakan Negara yang ditubuhkan selepas rusuhan kaum 13 Mei 1969, dan dijadikan Menteri Tugas-Tugas Khas pada tahun 1970 untuk menyelia perumusan DEB (Dasar Ekonomi Baru) di bawah Tun Abdul Razak. Ghazalie juga berkhidmat sebagai Senator di Dewan Negara. Pada tahun 1973, beliau diberi Kementerian Hal-Ehwal Dalam Negeri yang penting itu. Ghazalie Shafie boleh juga dikatakan terbabit secara langsung dalam pembentukan Malaya pada tahun 1957, dan Malaysia pada tahun 1963. Walau apa pun pencapaian besarnya sebagai birokrat dan ahli politik, beliau paling terkenal kerana telah menjadi salah seorang pereka dasar luar terkemuka di Malaysia sejak tahun 1957 hingga pertengahan tahun 1980-an. Sebenarnya, pengaruh ke atas pembuatan dasar luar Malaysia begitu tertonjol hingga beliau biasa dikenali sebagai "King Ghaz" di kalangan pembuat dasar di Wisma Putra.

Sungguhpun telah diperhatikan bahawa Mahathir memainkan peranan penting dalam perumusan dasar China, Ghazalie Shafie juga tidak kurang peranannya dalam proses tersebut. Sebenarnya, disebabkan pengalamannya Ghazalie merupakan pereka dan pengasas dasar Malaysia terhadap komunisme antarabangsa, yang tegasnya menjadi

cabaran dasar luar terbesar bagi Malaysia pada ketika itu. Tidak hairanlah jika peranan penting kedua-dua orang tokoh dalam proses dasar ini berakibatkan beberapa perbezaan. Sebagai satu contoh, kedua-duanya berbeza pendapat mengenai pelaksanaan dasar Malaysia terhadap Indo-China. Manakala Ghazalie menyokong pemberian "beef and teeth" kepada tentangan anti-Vietnam di Kemboja (*The Straits Times*, 1981b), Mahathir menafikan yang Malaysia pernah pertimbangkan untuk memberi sokongan kebendaan untuk gabungan tentangan (*Straits Times*, 1981c). Ghazalie juga, mahir dalam diplomasi bangkangan yang biasa dikaitkan dengan Mahathir. Ini ketara apabila beliau sengaja "keluar" semasa ucapan Menteri Luar Australia Bill Hayden di Bangsa-Bangsa Bersatu pada tahun 1983 untuk menyatakan pandangan tidak bersetujuannya dengan dasar Australia terhadap Indo-China.

Keutamaan Keperluan Domestik

Tentu sekali, idiosinkrasi bukanlah satu-satunya faktor yang menentukan dasar luar dalam tempoh ini. Beberapa faktor lain juga memainkan peranan, salah satu daripadanya merupakan pertimbangan ekonomi.

Salah satu daripada perhatian yang penting dalam senarai keutamaan ekonomi Mahathir ialah, perjuangan menentang PKM.³ Untuk menyulitkan lagi keadaan, masalah ini juga berkait rapat dengan isu status dan ketaatan masyarakat etnik Cina yang besar di Malaysia semata-mata kerana satu alasan yang mudah tetapi penuh makna – kader dan pesimpati PKM rata-ratanya etnik Cina, yang sedikit sebanyak telah dipengaruhi oleh perjuangan komunis di tanah besar China.

Sungguhpun PKM sudah luntur kekuatannya apabila Mahathir memulakan jawatan perdana menterinya, tidak ramai dalam kerajaan Malaysia berani mengatakan PKM sudah lemah. Walaupun tentera PKM pada ketika itu berundur ke dalam hutan di selatan negara Thai, mereka masih melancarkan serangan sekali sekala di utara Malaysia melalui sayap tenteranya, MNLA (Malayan National Liberation Army [Tentera Pembebasan Kebangsaan Malaya]). Juga didapati bahawa suara Revolusi Malaya, stesen radio propaganda PKM yang sepatutnya sudah bubar seperti yang dijanjikan oleh Timbalan Pengurus PKC Den Xiaoping, telah muncul semula sebagai Suara Demokrasi Malaya dan sedang disiarkan dari Selatan China (*The Globe and Mail*, 1981).

Di samping itu, perancang keselamatan Malaysia sungguh sangsi

akan peranan yang dimainkan oleh Republik Rakyat China dalam usaha menggalakkan kegiatan berterusan KPM. Kesangsian ini bukan tidak berasas, kerana pemimpim-pemimpin China sentiasa enggan menghentikan sokongan moral kepada perjuangan komunis yang berterusan di Asia Tenggara. Oleh itu, dasar luar, khususnya dasar berkenaan pertahanan dan keselamatan, sebahagian besarnya ditumpukan pada menyenggara hubungan dengan kuasa Barat untuk menampung keselamatan Malaysia dan meningkatkan kemampuan tindakan mencegah pemberontakan oleh Angkatan Tentera Malaysia. Hubungan dengan negara jiran Thailand nyata dipengaruhi oleh masalah PKM, disebabkan perlunya Malaysia mendapatkan kebenaran Thai, meskipun bukan bantuannya, untuk menghapuskan unsur-unsur PKM dari hutan-hutan Thai.

Berkait rapat dengan masalah komunis ialah kehadiran masyarakat etnik Cina yang agak besar, yang Malaysia takut akan merupakan bakal "turus kelima" dengan taat setia kepada PKM dan PKC. Sesungguhnya, pertimbangan ini adalah pengaruh teras tentang dasar Malaysia terhadap China dalam tempoh ini (Leong, 1987). Mahathir khasnya berhati-hati tentang dasar China terhadap orang Cina di luar negaranya, yang memperlihatkan tawaran galakan dan bantuan secara rahsia daripada kerajaan Beijing kepada orang Cina Malaysia yang ingin melawat tanah besar China memintasi undang-undang lawatan sosial orang-orang Cina Malaysia yang tegas (Leong, 1987, hal. 112-3). Apabila meringkaskan kebimbangan Malaysia terhadap China, K.S Nathan memberi pendapatnya: "jelasnya ... yang keetnikan telah bergabung dengan ideologi untuk menghasilkan orientasi keselamatan tertentu sejak hari-hari awal kemerdekaan" (Nathan, 1998, hal. 516).

Politik bukanlah satu-satunya kebimbangan yang mengenakan pengaruh yang penting ke atas bentuk dasar luar pentadbiran Mahathir yang awal. Peranan faktor dasar juga amat penting pada takat ini. Pada tahun 1981, Mahathir mewarisi ekonomi yang dimomoki masalah, tipikal bagi ekonomi bebas pada ketika itu. Pertama, ekonomi Malaysia terlalu bergantung pada kumpulan barang ekspor yang terhad, iaitu getah, timah dan minyak kelapa sawit. Kedua, barang utama ini terdedah kepada turun-naik harga, yang seterusnya menjadi kebimbangan khas bagi pentadbiran Mahathir kerana kesan keselamatan yang merumitkan. Pada lewat tahun 1940-an, komunis Malaya telah

mengambil peluang kejatuhan harga getah dan timah untuk memperolehi sokongan bagi pergerakan mereka.⁴ Begitu juga, kejatuhan harga getah telah bertanggungjawab sebahagiannya terhadap kebangkitan semula kegiatan komunis pada pertengahan tahun 1970-an.⁵ Ketiga, perdagangan Malaysia pada awal tahun 1980-an terlalu bergantung pada dunia maju, dengan negara Jepun, AS dan EEC yang menyerap 70 peratus daripada eksport Malaysia pada tahun 1982 (Kementerian Kewangan, 1982/83).

Memandangkan Mahathir pernah memegang portfolio Menteri Perdagangan dan Industri, nampaknya beliau sepatutnya lebih mahir merumuskan ekonomi Malaysia, berbanding dengan hubungan politik luar. Sesungguhnya, awal tahun 1980-an menyaksikan ekonomi Malaya melalui transformasi, dan menandakan permulaan percubaan Mahathir untuk mencartakan strategi pertumbuhan bebas dan agresif yang baru untuk Malaysia yang boleh membawanya ke tahap Negara Industri Baru. Mahathir Mohamad memasuki jawatan dengan wawasan besar untuk mengindustrikan dan memodenkan ekonomi Malaysia yang dahulunya berorientasikan pertanian. Oleh itu, pentadbiran Mahathir perlu memberi tumpuan pada tiga bidang utama: pencarian pasaran baru bagi eksport Malaysia, sokongan untuk pelaksanaan perjanjian perdagangan antarabangsa seperti GATT dan UNCTAD, dan sokongan bagi kerjasama Selatan-Selatan yang lebih lagi serta pengurangan pergantungan Selatan pada Utara (Ahmad Rithaudeen, 1985). Bagi Mahathir, melalui penyertaan aktif dalam forum berbilang hala inilah Malaysia boleh menegaskan kebimbangannya terhadap isu-isu seperti kemasukan pasaran, perlindungan dan pemansuhan sekatan dagangan bagi barang Dunia Ketiga. Sebagai contoh ialah, pelaksanaan INRA (Perjanjian Getah Asli Antarabangsa) yang berjaya pada bulan November 1981. Sungguhpun perlu diperhatikan bahawa INRA tidak menghapuskan sepenuhnya isu-isu yang berkaitan dengan naik-turun harga, ia memang berfungsi menghalang naik-turun teruk seperti yang berlaku pada tahun 1974, dan yang menyebabkan banyak masalah ekonomi dan politik bagi Malaysia (Stubbs, 1990, hal. 165–7).

Satu lagi dimensi kepada rancangan pemodenan Mahathir ialah, pencarian pelaburan asing. Pencarian ini menjelaskan sebahagian besar dasar Pandang ke Timur Mahathir, di mana negara Jepun bukan sahaja dilihat sebagai model pembangunan, bahkan juga sebagai sumber utama

pelaburan. Bagaimanapun, ia juga menjelaskan perhatian Malaysia untuk memastikan hubungan mesra dengan AS dan Britain, meskipun wujud Beli British Akhir Sekali. Mahathir membuat lawatan ke AS pada bulan November 1982 dengan misi penggalakan pelaburan 15-anggota untuk mendapatkan sumber pelaburan AS dan pemindahan teknologi.⁶ Dengan cara yang sama, Mahathir terus mengurangkan kedinginan hubungan dengan Britain dan akhirnya menamatkan dasar Beli British Akhir Sekali pada tahun 1983, tindakan yang menghasilkan peningkatan nyata dalam pelaburan British dalam ekonomi Malaysia (Bandyopadhyaya, 1990, hal. 252–3). Maka atas alasan-alasan ini, pelaksanaan dasar Pandang ke Timur sebenarnya lebih sederhana daripada apa yang retorik Mahathir mungkin telah sarankan. Dasar pendidikan Malaysia semasa era Pandang ke Timur merupakan satu lagi contohnya. Patutlah Mahathir mendakwa secara terbuka bahawa:

Looking east means we are looking towards what we consider – and the whole world now considers – as the best technology. If we are going to learn, we should learn from the people who are the best in the field (Bandyopadhyaya, 1990, hal. 250).

Walaupun Mahathir mengaku akan ketaksaan yang menyelimuti pelaksanaan dasar itu sendiri, beliau kemudian berucap kepada khalayak British tentang bagaimana "kami belum berhenti memandang ke Barat. Hakikat yang kami terus mempunyai sebanyak 100,000 orang pelajar di negara-negara barat berbanding dengan 500 orang di Jepun adalah bukti jelas tentang hal ini" (Mahathir, 1987).

Satu lagi dimensi utama kepada kepentingan domestik bagi dasar luar dalam tempoh ini mengambil bentuk kebangkitan semula Islam di Malaysia. Salah satu garis pertelingkahan yang paling jelas dalam politik Malaysia kontemporari ialah perpecahan UMNO-lawan-PAS mengenai peranan Islam dalam masyarakat Malaysia. UMNO di bawah Mahathir telah menghabiskan banyak sumbernya untuk mengajar kesederhanaan dan pemodenan Islam. Mesej ini memenuhi dua tujuan. Pertama, tumpuan pada kesederhanaan memastikan bahawa hak-hak orang Melayu tetap tidak boleh dipersoalkan dan teristikewa dalam wacana politik Malaysia, sedangkan kepentingan masyarakat bukan Melayu yang besar di Malaysia dilindungi hingga kebebasan beragama masih

diamalkan oleh negeri yang dikuasai oleh orang Melayu.⁷ Kedua, tumpuan pada pemodenan bertujuan untuk memajukan kepentingan sosial dan ekonomi orang Melayu dalam persekitaran global yang rancak berubah. Dalam kedua-dua hal, bagaimanapun, UMNO dan Mahathir telah menempuh rintangan daripada PAS, yang projek pengIslamannya meliputi matlamat muktamad, iaitu penubuhan negara Islam.

Memandangkan cabaran yang datang daripada PAS ini, dasar luar Mahathir ke arah negara Islam amat penting dan merupakan alat berkesan untuk memajukan kepentingan domestiknya dalam erti kata bahawa ia mengesahkan kerajaannya sebagai kerajaan yang memperjuangkan kepentingan ummah. Semenjak tahun 1981 hingga 1985, Mahathir membuat beberapa lawatan ke dunia Arab, termasuk lawatan ke Mesir, Sudan dan Pakistan, dan menyelia pemanjangan bantuan kemanusiaan kepada masyarakat Islam di Afghanistan, Kemboja, Thailand dan Selatan Filipina. Pentadbiran Mahathir juga bersimpati dengan perjuangan Mujahideen menentang Soviet Union di Afghanistan, sering menyeru bantuan ekonomi dan ketenteraan supaya diperluaskan kepada pejuang-pejuang kebebasan orang Islam. Pada tahun 1984, Malaysia menubuhkan Perikatan Islam bagi Mujahideen Afghan di Kuala Lumpur untuk menginstitusikan sokongan mereka.

Diplomasi Islam aktivis Mahathir nyata sekali dalam sokongannya bagi perjuangan Palestin. Memang sudah terkenal bahawa Mahathir menyokong Palestin menentang Israel dalam ucapanya hampir di setiap upacara antarabangsa yang dihadirinya. Dalam bulan-bulan awal pentadbirannya Mahathir memberi status diplomatik sepenuhnya, dan menyokong Rancangan Fez 8-Perkara dan Resolusi 242 PBB yang menyeru pengunduran tentera asing dari wilayah yang diduduki. Pada bulan Mei 1983, Malaysia menjadi tuan rumah kepada Persidangan Mengenai Palestin di bawah anjuran PBB di Kuala Lumpur, dan kemudian pada bulan Julai, Mahathir memanjangkan jemputan kepada Yassir Arafat untuk melawat Malaysia. Pada bulan Ogos tahun berikutnya, Mahathir membatalkan pertunjukan oleh New York Philharmonic Orchestra yang melawat Malaysia apabila mereka enggan mengeluarkan komposisi "The Hebrew Rhapsody for Cello and Orchestra" daripada programnya (SCMP, 1984). Apabila mengulas tentang sokongan Mahathir kepada PLO, Hussin Mutalib menyatakan bahawa ia "telah dibuat lebih lantang dan dengan syarat-syarat yang menguntungkan lebih

daripada yang diterima oleh pentadbiran Tun Abdul Razak dalam tahun 1970-an" (Hussin, 1993, hal. 12–13). Sesungguhnya, sokongan kuat Mahathir terhadap perjuangan Palestin bukan tidak mendapat perhatian, kerana pemimpin PLO Yassir Arafat telah dilaporkan berkata bahawa "Malaysia lebih dekat lagi dengan kami berbanding sesetengah negara Arab" (Hussin, 1993, hal. 13).

Tuntutan Politik Antarabangsa

Sebagai negara kecil di dunia yang luas, Malaysia tidak dapat memencarkan dirinya daripada perkembangan di arena antarabangsa. Oleh itu, sungguhpun faktor idiosinkratik dan domestik tetap penting pada dasar luar Malaysia, proses merumus dan melaksanakan dasar tidak boleh dipisahkan daripada politik sistem antarabangsa. Sebenarnya, tuntutan politik antarabangsa sering menetapkan batasan bagi apa yang faktor-faktor idiosinkratik dan domestik boleh dan tidak boleh buat untuk mempengaruhi dasar luar.

Tidak ramai yang tidak bersetuju bahawa cabaran dasar luar utama bagi pentadbiran Mahathir pada mula-mulanya ialah Perang Dingin dan implikasi keselamatannya kepada Malaysia. Impak Perang Dingin ke atas dasar luar Malaysia sebenarnya dijadikan lebih penting oleh hakikat bahawa Malaysia dari banyak segi berada di persimpangan jalan. Kerajaan Malaysia sendiri sedang menentang komunisme di barisan domestik. Tambahan pula, Malaysia terletak secara geografi dekat dengan pentas konflik Perang Dingin utama, iaitu Indo-China.

Masalah Indo-China meruncing bukan sahaja kerana ia tidak langsung mempedulikan kedaulatan dan keutuhan wilayah sebuah negara bebas, ia juga merupakan isu yang membawa negara China lebih dekat dengan pintu Malaysia (FT Survey, 1984). Kesangsian Malaysia terhadap kegiatan China di Indo-China sudah pun jelas dalam cadangan Kuala Lumpur pada Penyataan Kuantan, yang dibuat sejarah dengan Indonesia, pada tahun 1980. Penyataan ini membayangkan kebimbangan Malaysia agar ASEAN tidak terlalu memberi sokongan kepada tindakan ketenteraan China menentang Vietnam, dan memberikan tindak balas yang disampaikan dengan lebih berhati-hati mengenai serangan Vietnam terhadap Kemboja.⁸ Dari sudut ini, Penyataan Kuantan membayangkan kebimbangan tersirat kerajaan Malaysia tentang desakan China yang kian meningkat di kawasan berdekatan dengan Malaysia.

Sikap berwaspada Malaysia terhadap pencerobohan perlahan-lahan oleh China dalam hal-hal ehwal serantau tergambar lagi dalam tindak balas kerajaan Malaysia terhadap masalah pelarian yang timbul daripada krisis Indo-China. Ketika mengulas tentang implikasi keselamatan kemasukan pelarian dari Vietnam, Ghazalie Shafie menyatakan "seseorang boleh sahaja mencurigai bahawa injunksi terhadap orang China seberang laut dan malah rakyat Vietnam daripada keturunan China dari Bandar Ho Chi Minh mungkin didorong oleh hasrat Hanoi untuk menyingkirkan 'Naga Kayu', bukan sahaja pedagang Cina ... tetapi komunis yang diorientasikan Peking" (Richardson, 1982, hal. 92).

Masalah Indo-China adalah manifestasi cabaran yang lebih besar daripada kegiatan mendesak dan agresif yang kian bertambah daripada komunisme antarabangsa, yang pada ketika itu dinyatakan dengan paling jelas dalam tiga bentuk kemaraan – ke selatan oleh Beijing, pencerobohan Vietnam di Kemboja dan serangan Soviet Union ke atas Afghanistan. Tidak hairanlah, kebimbangan-kebimbangan ini memainkan peranan penting dalam pengurangan pendirian berkecuali yang diisyiharkan oleh Malaysia. Meskipun Mahathir sendiri ingin mengurangkan kebergantungan Malaysia kepada Barat (seperti yang ternyata daripada sokongan kuatnya kepada ZOPFAN dan pandangan berorientasikan Asia), beliau kemudian menyedari bahawa tuntutan politik antarabangsa menuntutkan penyekutuan Malaysia dengan dunia Barat bagi keselamatan dan kepentingannya sendiri. Oleh itu, Mahathir terus menyokong, sungguhpun dengan tidak sepenuh hati, penerusan FPDA (Persetujuan Pertahanan Lima Kuasa), dan juga kehadiran keselamatan AS yang berterusan di rantau ini. Bagi menunjukkan kesan mengurang tuntutan eksogenus terhadap pilihan dasar Mahathir sendiri, Malaysia membelanjakan AS\$100 juta untuk membeli 51 buah kereta kebal British dan kenderaan berperisai pada tahun 1982, pada waktu kemuncak dasar Beli British Akhir Sekali (*The Straits Times*, 1982).

Bukti selanjutnya mengenai rintangan yang dikenakan oleh kuasa luar ke atas Mahathir pada awal tahun 1980-an, ancaman dan domestik bererti bahawa Mahathir terpaksa mengambil begitu banyak sumber terbatasnya daripada rancangan pembangunannya, dan memperuntukkannya kepada tujuan pertahanan. Ini terbayang pada pembesaran ketenteraan yang menyaksikan perbelanjaan ketenteraan yang meningkat

daripada RM2.2 bilion pada tahun 1979 kepada RM4.8 pada tahun 1983 (Kementerian Kewangan, 1984).

Kira-kira Tahun 1985–1989: Pengunduran Dasar Luar?

Dalam penulisan semasa yang membincangkan tentang dasar luar era Mahathir, ternyata kurangnya perhatian yang diberi kepada tempoh ini, kira-kira tahun 1985–1989.⁹ Sudah tentu ini disebabkan oleh hakikat bahawa dalam tempoh ini, tumpuan perhatian bagi pentadbiran Mahathir adalah hal-hal krisis domestik dan kecemasan.

Isu Domestik Dipentingkan

Tempoh yang bermula kira-kira pertengahan tahun 1985 sehingga 1990 adalah tempoh yang paling menguji pentadbiran Mahathir di mana isu-isu domestik menguasai agenda kerajaan, dengan meninggalkan sedikit sahaja sumber untuk diplomasi. Cabaran domestik pertama ialah krisis ekonomi yang sudah menjadi biasa itu.

Antara tahun 1985 dengan 1986, ekonomi global berada dalam kaneah kemelesetan di seluruh dunia kerana perdagangan antarabangsa tidak berkembang. Sebagai negeri pedagang, kesan ke atas ekonomi Malaysia tentunya teruk. Harga minyak, getah dan timah, tiga komoditi yang merupakan tonggak ekonomi eksport Malaysia, menjunam teruk. Akibatnya, Keluaran Negara Kasar (KNK) jatuh daripada 8 peratus pada awal tahun 1980-an kepada julat negatif, dan hutang luar dan awam bertambah ke tingkat yang membimbangkan. Apa yang memburukkan lagi kesusahan Malaysia ialah, kejatuhan harga komoditi pertanian yang membawa kepada kemerosotan nyata pendapatan eksport Malaysia, dan menjunamkan imbangan bayaran kepada defisit selanjutnya.

Satu lagi cabaran domestik ialah, kemunculan unsur-unsur ketenteraan dalam pergerakan kebangkitan Islam. Ketegangan antara Islam sederhana dengan radikal, yang sentiasa membuat dalam masyarakat Melayu meletup dalam dua peristiwa pada tahun 1985. Pada bulan Januari, penyokong-penyokong UMNO dan PAS, terbabit dalam pergaduhan jalanan semasa kempen pilihan raya kecil di Kedah, lalu mengakibatkan satu kematian dan beberapa kecederaan serius. Kemudian pada bulan November, empat orang polis dan empat belas orang kampung terbunuh apabila polis dan unit tentera menyerbu pemimpin PAS yang dikehendaki di bawah Akta Keselamatan dalam Negeri itu.

Mungkin lebih membimbangkan bagi pentadbiran Mahathir pada tempoh ini ialah, ancaman terus terhadap kebertahanannya. Ini mengambil dua bentuk – perpecahan UMNO pada tahun 1987, dan cabaran pembangkang dalam pilihan raya umum 1990. Sungguhpun Mahathir bertahan dalam kedua-dua cabaran ini, begitu hebatnya langkah ini membuatkan Mahathir sentiasa memikirkan isu-isu ini sentiasa dalam tempoh ini (Khoo, 1995, hal. 261–327). Kepemimpinan UMNO oleh Mahathir dicabar dengan kuatnya pada bulan April 1987 dalam pemilihan parti, apabila bekas timbalannya Musa Hitam berganding tenaga dengan penyokong setia parti iaitu Tengku Razaleigh Hamzah untuk mencabar kepemimpinan UMNO. Walaupun Mahathir menang pemilihan sengit ini (dengan kelebihan kecil sebanyak 43 undi), pasukan Musa-Razaleigh berjaya mendapatkan injunksi mahkamah untuk mengeluarkan UMNO daripada daftar kerana pelanggaran Akta Persatuan. Disebabkan butir-butir peristiwa ini terlalu rumit untuk dibincangkan di sini, memadailah jika dikatakan bahawa buat pertama kali sejak tahun 1969, mandat Perdana Menteri yang sedang memegang jawatan sebagai pemimpin masyarakat Melayu dicabar dengan hebatnya.¹⁰

Sejurus selepas penyahdaftaran UMNO itu, pentadbiran Mahathir dihadapi dengan satu lagi ujian stamina dan azam politiknya. Bagaimanapun, kali ini, cabaran yang diajukan di peringkat kebangsaan dalam pilihan raya umum 1990, iaitu apabila buat pertama kali dalam sejarah Malaysia, pembangkang berjaya bersekutu menjadi satu bentuk perikatan untuk mencabar rejim yang sedang memerintah. Perikatan pembangkang ini menyaksikan parti serpihan UMNO, Semangat 46, memainkan peranan utama dalam menyatukan parti PAS yang Islamis dan DAP yang dikuasai orang Cina melalui dua persetujuan perikatan – Angkatan Perpaduan Ummah (APU) dengan PAS, dan Gagasan Rakyat dengan DAP. Bersama-sama, perikatan ini cuba memecahkan pegangan kuasa Mahathir bukan sahaja dengan mencabar mandatnya selaku nasionalis Melayu (berkali-kali Razaleigh menuduh Mahathir membunuh UMNO dalam ucapan kempennya), bahkan juga dengan menampilkan dirinya sebagai alternatif yang berdaya maju, kepada Barisan Nasional pimpinan Mahathir.¹¹

Di bawah tekanan domestik yang sebegitu berat, boleh difahami mengapa minat pentadbiran Mahathir dalam diplomasi dipinggirkan

dan lebih menekankan isu-isu domestik. Namun demikian, akan menjadi kesilapan kiranya disimpulkan bahawa dasar luar diabaikan terus. Sebenarnya, berlaku perkembangan dasar luar yang terkemuka yang berfaedah ditinjau dalam konteks kajian ini.

Peranan dan Pengaruh Mahathir

Agak menarik juga, manakala dasar luar aktivis Malaysia mungkin tidak tertonjol dalam bahagian kedua tempoh pentadbiran Mahathir ini disebabkan tumpuan perhatian domestik, namun dalam tempoh inilah kita boleh melihat faktor idiosinkratik kepada perumusan dan pelaksanaan dasar tampil ke muka dalam proses dasar.¹² Dalam tempoh ini jugalah dasar luar Malaysia benar-benar meraih pencapaian konkret, banyak daripadanya menunjukkan kesan kuat Mahathir sendiri. Ini termasuklah pelantikan Mahathir selaku Presiden International Conference on Drug Abuse pada tahun 1985, keputusan menjadikan Kuala Lumpur tuan rumah CHOGM 1989, dan peranan utama yang dimainkan Mahathir dalam pembentukan G-15 pada tahun 1989. Dalam tempoh ini jugalah Malaysia dilantik sebagai wakil Asia untuk kerusi tidak tetap dalam Majlis Keselamatan PBB, dan sebagai Pengurus G-77 pada tahun 1989. Mengimbas kembali kepada dimensi idiosinkratik kepada pencapaian-pencapaian ini, Khoo Boo Teik menulis "kejayaan diplomatik boleh juga dilihat dari segi reputasi Mahathir sendiri yang meningkat sebagai negarawan terkemuka dari dunia membangun" (Khoo, 1995, hal. 78). Walaupun pencapaian ini tidak benar-benar mengubah bentuk hubungan Malaysia dengan negara maju di Barat dan Asia, namun ia menunjukkan alihan tumpuan dasar luar Malaysia ke arah Dunia Ketiga, dan menarik juga, blok komunis. Alihan ini dapat dilihat daripada bilangan lawatan Mahathir ke bahagian-bahagian dunia ini dalam tempoh tersebut.

Bukan sahaja Mahathir mula meninggalkan kesan pada proses dasar dengan menampilkan Malaysia ke muka organisasi antarabangsa dan mengambil inisiatif untuk memperbaiki hubungan dengan musuh lama dan negeri-negeri kurang maju, dalam tempoh ini jugalah beliau menginstitusikan anjakan dalam tumpuan konsepsual dasar luar Malaysia keluar daripada tumpuan politik dan keselamatan yang tradisi kepada isu-isu keselamatan bukan tradisi, dan khususnya ekonomi. Sungguhpun pemikiran keselamatan "menyeluruh" muncul dalam dasar luar Malaysia

menjelang awal tahun 1970-an, dasar luar sehingga pertengahan tahun 1980-an masih terutamanya berkenaan dengan perlindungan kedaulatan negara dan keutuhan wilayah. Oleh itu, misalnya, kita melihat dasar luar pro-Barat yang kuat oleh Tunku Abdul Rahman didesak oleh keperluan menahan penghampiran komunisme dan Indonesia yang berkonfrontasi, kedua-duanya mengancam kewujudan negara Malaysia yang baru hendak muncul. Begitu juga dengan dasar berkecuali Tun Abdul Razak, yang disusuli oleh Tun Hussein Onn, dipengaruhi kuat oleh peristiwa geostrategik Malaysia pada tahun 1970-an, yang menyaksikan pengunduran tentera British dan Amerika, dengan cara yang sama, seperti dibincangkan di atas, dasar luar pentadbiran Mahathir pada fasa pertama disibuki dengan ancaman luar juga.

Namun, dari pertengahan tahun 1980-an dan seterusnya, anggota pentadbiran Mahathir, dan tentu sekali Mahathir sendiri, mula menyuarakan dasar luar dalam bentuk "menyeluruh". Pastinya, ini terserlah daripada bahasa diplomasi Mahathir:

We in Malaysia believe that the first line of defense of any country is not its military capability. The first line of defence is its national resilience and in shaping a strategic environment where threats are minimised (Mahathir, 1984).

Bagaimanapun, yang merupakan sokongan bagi pendekatan holistik kepada keselamatan ini ialah, tumpuan pada perdagangan antarabangsa dan ekonomi. Selanjutnya, Menteri Luar Negeri Ahmad Rithaudeen menyatakan pada tahun 1985 bahawa:

In line with the Malaysian Government's policy of encouraging exports, foreign investment, transfer of technology and South-South co-operation, in the spirit of Malaysia Incorporated, the thrust of our foreign policy today is clearly in the economic field. Wisma Putra is now an economic-oriented ministry (Rithaudeen, 1985).

Akibat daripada keutamaan dasar luar yang berubah-ubah, perbelanjaan pertahanan, yang mengambil sebahagian besar daripada belanjawan awal tahun 1980-an, diturunkan daripada RM6 bilion di

bawah Rancangan Malaysia Keempat kepada RM2.8 juta di bawah Rancangan Malaysia Kelima (Jabatan Perdana Menteri, 1991). Setara dengan pernyataan Mahathir tentang pendekatan menyeluruh dalam menentukan keselamatan Malaysia ialah, tegasan yang lebih yang diberikan kepada perdagangan dan hubungan ekonomi Malaysia dengan Dunia Ketiga. Ini dimanifestasikan dalam minat Malaysia yang bertambah pada penggalakan kerjasama Selatan-Selatan. Sungguhpun tentunya ini salah satu bidang yang Mahathir ingin tumpukan malah sejak awal tahun 1980-an lagi, perhatiannya pada ketika itu disalurkan lebih kepada NIB Asia Timur di bawah dasar Pandang ke Timur. Namun, menjelang pertengahan tahun 1980-an, keghairahan Mahathir terhadap dasar Pandang ke Timurnya telah mengurangkan akibat kesulitan yang dihadapi dalam aspek praktikal yang membabitkan Tokyo melalui dasar ini (Jomo, 1985; Saravanamuttu, 1989, hal. 7-11). Di samping itu, kenaikan mendadak faham pelindungan di negara perindustrian di Barat bererti Mahathir perlu mencari pasaran baru.

The terms of trade are not getting any better for the Third World. But now protectionism and unfair trading methods are creating havoc with the economies of the poor. While subsidies by the Third World may result in countervailing duties by the rich, they themselves subsidise their industries to the point where overproduction is encouraged and the markets become saturated. Consequently the products of the poor nations have become unsaleable (Mahathir, 1989).

Akibat daripada ini, perhatian Mahathir mula berpindah kepada dunia membangun. Ini terbayang dalam desakan Malaysia untuk menukar istilah dagangan antara dunia maju dengan dunia membangun melalui organisasi seperti Non-Aligned Movement, G-15 yang Malaysia bantu menginstitusikannya, G-77, dan semasa Malaysia menjadi presiden perhimpunan Agung PBB ke-41 pada tahun 1986.

Sementara isu-isu ekonomi mula mengambil tempat utama dalam tempoh ini, penilaian semula keutamaan dasar luar Malaysia oleh Mahathir tentunya tidak terbatas semata-mata pada ekonomi. Dengan menggunakan ekonomi sebagai alat diplomasi politik, Mahathir juga cuba mengubah dasar Malaysia ke arah kuasa komunis utama. Selaras

dengan keinginannya untuk "membentuk persekitaran strategik di mana ancaman diminimumkan" Mahathir menyimpang daripada dasar awal yang berhati-hati terhadap Soviet Union dan juga China pada awal tahun 1980-an dengan melawat Peking pada tahun 1985 dan Moskow pada tahun 1987. Sungguhpun Mahathir tetap tegas menentang ideologi komunis dalam lawatannya itu, namun beliau menyatakan minat mendalamnya untuk memperbaiki hubungan ekonomi dan perdagangan dengan kedua-dua buah kuasa komunis itu.

Dasar Luar dan Krisis Kesahan – Memenuhi Keperluan Domestik, Bahagian 1

Manakala isu-isu domestik diberi kedudukan utama dalam tempoh ini, ia tidak mengganggu hubungan dengan dasar luar yang berkembang. Walau apa pun, krisis Mahathir mengubah hubungan antara politik domestik dengan dasar luar, lantas menjadikan rujukan kepada dasar luar satu alat bagi Mahathir mempertahankan kedudukannya dan kedudukan rejimnya dalam waktu-waktu krisis kesahan. Ini nampaknya benar dari dua segi – dasar terhadap negara Islam, dan dasar terhadap dunia membangun.

Dasar luar Malaysia terhadap negara Islam adalah ciri utama kesahan rejim sepanjang sejarah Malaysia. Peranan utama ini yang dimainkan oleh dasar luar berorientasikan Islam untuk memenuhi kepentingan politik domestik rejim Malaysia ini telah diringkaskan seperti berikut:

A "political" way of putting it would be to say that foreign policy must be shaped in order to maintain the government comfortably in power. In Malaysia this tactic is apparent in strengthening links with Muslim countries and letting electors know that government policies are approved of by Muslims outside the country (Milne dan Mauzy, 1999, hal. 143).

Hubungan antara watak Islam dengan dasar luar telah dijelaskan secara terperinci seperti berikut:

As intra-Malay rivalry has become more complex and the content of Malaysian multiethnic society remains a reality, the leader of the ruling party and the Prime Minister must employ all possible

instruments within his means to weld some sort of unity within his own party and community while being ever cognisant of the larger interests of his multiethnic population. In contemporary terms, in the face of the centrality of Islamic politics at home and of its global reassertion, the Mahathir administration has sought to harness foreign policy to these needs (Nair, 1997, hal. 83).

Dalam kerangka politik domestik Malaysia, oleh yang demikian, menyenggara dasar luar berorientasikan Islam adalah penampang penting bagi kesahan rejim. Dari itu, tidak hairanlah jika dalam konteks tumpuan perhatian domestik Mahathir pada ketika itu, banyak daya usaha dicurahkan kepada hubungan Malaysia dengan dunia Islam. Untuk tujuan itu, Mahathir memainkan peranan mengurangkan yang aktif bagi mencari penyelesaian perang Iran-Iraq. Selanjutnya, Mahathir terus menyokong perjuangan Palestin, sehingga menegangkan hubungan dengan Singapura mengenai lawatan Presiden Israel Chaim Herzog ke Singapura pada tahun 1986. Pada bulan Mac 1987, kerajaan Mahathir mempersetujui perayaan "Minggu Palestin" (anehnya di Johor), dan setahun kemudian menubuhkan Tabung Rakyat Palestin.

Tempoh ini juga menyaksikan peranan diplomatik proaktif yang kian meningkat diambil oleh pentadbiran Mahathir bagi menyokong dunia membangun. Peranan ini didasarkan pada kepercayaan Mahathir, yang tidak pernah lupa diulanginya di forum antarabangsa, bahawa order politik dan ekonomi antarabangsa semasa secara tidak adil tidak condong kepada kepentingan Dunia Ketiga:

For decades the countries of the South have been struggling to look for ways and means that would help them to eliminate the inequities and impediments which exist in the world economy. We have rallied together in our effort to redress the imbalance in the world's economic pattern through our call for the New, International Economic Order. While it did initially stir some interest in the international community and secured a faint response from some countries of the North, nothing concrete has been achieved. And today, 15 years after the call for the New International Economic Order was made, we continue to find ourselves enmeshed inextricably in external debts, frustrated by

extensive and growing protectionism, bedevilled by fluctuations of commodity prices in favour of the developed countries of the North, and tossed about by volatile interest and exchange rates (Mahathir, 1988).

Pastinya Mahathir mendukung kedudukan berprinsip dalam jenis diplomasi bangkangannya, namun kita boleh juga melihat minat peribadi yang rasional dipercaturkan. Khususnya kelihatan kesecocokan antara diplomasi bangkangannya dengan keinginannya untuk menampilkan dirinya sebagai nasionalis Malaysia. Khoo menyarankan bahawa diplomasi bangkangan Mahathir sebenarnya membabitkan "anjakan sasaran bagi nasionalisme Melayu daripada 'orang Cina' kepada 'Barat'" kerana "dilema nasionalisme Melayu telah menjadi dilema nationalism Malaysia" (Khoo, 1995, hal. 48). Dengan "meletakkan Malaysia di peta" secara demikian, Mahathir sebenarnya telah mengukuhkan imejnya sebagai nasionalis Malaysia. Kesan ini khususnya relevan dalam masa-masa krisis kesahan, seperti yang ditembungi Mahathir pada lewat tahun 1980-an.

Tuntutan Politik Antarabangsa

Dalam konteks evolusi dasar luar, baik juga diambil perhatian bahawa pengaruh faktor idiosinkratik dan domestik yang meningkat dalam tempoh ini berlaku serentak dengan pengurangan nyata pengaruh faktor eksogenus. Oleh itu, kita berkecenderungan untuk menyatakan bahawa kemampuan Mahathir menampilkan wawasan peribadinya ke arena politik dan ekonomi antarabangsa adalah sebahagian besarnya hasil daripada ketegasannya yang dipertingkatkan sebagai nasionalis dan pemimpin. Sungguhpun ini mungkin benar sedikit sebanyaknya, kita juga perlu pertimbangkan bahawa perubahan dalam persekitaran luar Malaysialah (yang berlaku tanpa kaitan dengan pengaruh Mahathir) yang mengurangkan beberapa kekangan luar, dan membolehkan Mahathir meneruskan aspek-aspek diplomasi tertentu. Mahathir tidak mungkin melakukannya di bawah order antarabangsa yang mengekang pada awal tahun 1980-an.

Sesungguhnya, kelihatan bahawa pengurangan beberapa tekanan Perang Dingin, yang terbukti dengan kurangnya konflik Indo-China, bertambah baiknya hubungan dua hala AS-Soviet, dan perkembangan

domestik di negara China dalam tempoh ini, menyediakan pentas untuk pembabitan yang lebih mendalam oleh Mahathir dalam perumusan dan pelaksanaan dasar luar Malaysia. Begitu juga, perkembangan dalam ekonomi global selepas kemelesetan di seluruh dunia memaksa Mahathir mencari jalan pertumbuhan yang berbeza, yang didapatinya dalam hubungan yang lebih baik dengan negara rakan Dunia Ketiga melalui dialog Selatan-Selatan.

Apa yang menarik khasnya di sini ialah, perkembangan hubungan Sino-Malaysia yang berlaku dalam fasa dasar luar ini. Telah diperhatikan bagaimana China merupakan ancaman keselamatan utama yang diisyiharkan bagi Malaysia pada awal tahun 1980-an. Namun, anjakan tumpuan dasar pentadbiran Mahathir kepada ekonomi pada pertengahan tahun 1980-an disusuli dengan percubaan untuk mendekati Peking yang dibuat terutamanya berasaskan faedah ekonomi bersama. Ini berhasil dengan lawatan ke Peking oleh Ghazalie Shafie pada bulan Mei 1984 dan oleh Mahathir sendiri pada bulan November 1985. Sungguhpun kejayaan cemerlang yang diharapkan oleh pemimpin Malaysia daripada lawatan-lawatan ini, iaitu pemutusan hubungan PKC-PKM dan penjelasan dasar negara China terhadap orang Cina di luar negeri, tidak menjadi kenyataan, kemajuan sememangnya dibuat dari segi perjanjian perdagangan dua hala. Pencapaian-pencapaian inilah yang menyediakan pentas bagi tindakan sehala China untuk memotong tali pusat antara China dengan orang Cina di luar negeri melalui pelulusan Undang-Undang Kerakyatan pada tahun 1989 yang menyaksikan kerajaan China melepaskan kuasa ke atas orang Cina di Asia Tenggara dan membatalkan kerakyatan mereka. Tambahan lagi, sungguhpun masih sukar untuk melihatnya, tidaklah mustahil untuk menanggap peranan China yang tidak nyata dalam penggalakan pemimpin PKM Chin Peng menyerah diri akhirnya pada bulan Disember 1989.

Tahun 1990–1999: Dunia sebagai Pentas Mahathir?

Menjelang akhir tahun 1990, banyak perkembangan telah berlaku baik di dalam maupun di luar Malaysia yang menyediakan pentas untuk dasar bebas dan aktivis Malaysia mengambil bentuk tegas di bawah naungan Mahathir. Di dalam Malaysia, Mahathir telah mengukuhkan kuasanya di kemudi politik Malaysia, dengan mengalahkan pencabar-pencabarnya dari dalam dan luar parti.¹⁶ Di barisan domestik, PKM

menyerah pada bulan Disember 1989, menandakan tamatnya pemberontakan selama 40 tahun. Dari sudut ekonomi, menjelang tahun 1990 Malaysia telah pulih sepenuhnya daripada kemelesetan lima tahun sebelumnya, dan sedang mula menunjukkan pertumbuhan tahunan dalam julat 8–9 peratus, lantas menjadikannya salah satu ekonomi paling pesat pertumbuhannya di dunia. Persekutaran luar Malaysia juga mengalami perubahan yang signifikan. Perang Dingin, yang memainkan peranan utama merintangi pilihan dasar Mahathir dalam separuh pertama tempoh penjawatannya, akhirnya sampai ke penghujungnya. Peristiwa bersejarah ini, yang dilambangkan pertamanya oleh kejatuhan Tembok Berlin dan kemudiannya, keruntuhan Soviet Union, membuka jalan kepada order dunia baru yang memberi pemimpin-pemimpin Dunia Ketiga yang berkarisma seperti Mahathir Mohamad peluang untuk membuat impak yang penting dalam politik antarabangsa. Secara umum, susunan pengaruh ketiga-tiga kuasa penggerak utama bagi peranan kepemimpinan, tuntutan domestik dan sistem antarabangsa ke atas dasar luar Malaysia telah disediakan untuk perubahan dalam era pasca Perang Dingin.

Faktor Idiosinkratik Peranan Peribadi Mahathir

Sekiranya, seperti disarankan dalam bahagian awal kertas ini, faktor idiosinkratik hanya baru mula muncul sebagai daya penentu dalam perumusan dan pembinaan dasar luar Malaysia dalam fasa kedua tempoh penjawatan Mahathir (tahun 1985 ke tahun 1989–90), fasa ketiga ini menyaksikannya muncul berharmoni dengan pengaruh domestik sebagai faktor yang menonjol dalam proses dasar.

Menjelang tahun 1990-an, Mahathir Mohamad telah memantapkan kedudukannya sebagai pemimpin yang berkarisma dengan reputasi seorang yang berterus-terang dan berani mencabar norma yang lazim dalam hubungan antarabangsa. Tentunya, seperti yang dibincangkan dalam bahagian-bahagian terdahulu, kebanyakan prestasi Mahathir di pentas antarabangsa terhad kepada retorik diplomatik, ini mendapat perhatian dunia, khususnya Dunia Ketiga. Tentu sekali ia mendapat perhatian orang Malaysia, yang kebanyakannya sudah mula berasa bangga dengan falsafah nasionalis popular Mahathir iaitu "Malaysia Boleh". Menjelang tahun 1990-an, Mahathir sering diminta pandangannya oleh organisasi antarabangsa dan selalu juga memegang

jawatan kepemimpinannya. Mahathir kini dihormati sebagai pemimpin paling lama berkhidmat di ASEAN yang selalu dimegah-megahkan itu. Beliau juga menjadi rebutan ramai sebagai pengucap utama di pelbagai forum antarabangsa, terutamanya yang berkaitan dengan ekonomi dan perdagangan antarabangsa. Mahathir juga sering menyumbang kepada harian, *Mainichi Shimbun*, di mana beliau diberi ruang bulanan untuk berbicara tentang hal-hal ehwal antarabangsa. Pada tahun 1989, Mahathir dijadikan pengurus Commonwealth High Level Appraisal Group yang ditugaskan merancang perjalanan Komanwel dalam tahun 1990-an dan tahun-tahun berikutnya. Kemudian semasa CHOGM 1991 di Harare, Mahathir diminta mengetuai Kumpulan 11 untuk membantu mencari penyelesaian aman bagi kancan politik di Afrika Selatan (*The Star*, 1991). Dalam tempoh ini, Malaysia juga dipilih menduduki Majlis Keselamatan PBB pada tahun 1998–99, tahun kedua di bawah Perdana Menteri yang sama, dan jawatan Presiden Perhimpunan Agung PBB yang ke-41. Di samping itu, Mahathir juga dipandang sebagai pemimpin negeri Islam contoh, yang dicari untuk mendapatkan nasihat tentang isu Islam dan pemodenan. Sebagai gambaran tentang statusnya selaku pemimpin Islam, Mahathir adalah salah seorang penggerak utama Persidangan D-8 pada tahun 1997 yang bakal menjadi pengganti OIC (Organisasi Negara-Negara Islam) yang makin kurang berkuasa sebagai institusi berbilang hala Islam kedua terakhir (*New Straits Times*, 1997).

Wawasan 2020 dan EAEC

Cara bagaimana pandangan peribadi Mahathir menguasai perjalanan dasar luar Malaysia dalam tempoh ini mungkin paling baik dijelaskan dengan konsep Wawasan 2020 dan Kaukus Ekonomi Asia Timur (EAEC).

Objektif dasar luar Malaysia bagi tahun 1990-an dirangkakan mengikut konteks Wawasan 2020, satu slogan nasionalis yang menjadi rangka tindakan bagi memajukan Malaysia ke abad 21 (Mahathir, 1991). Wawasan 2020, yang dihebohkan di pelancaran Majlis Perniagaan Malaysia pada tahun 1991, beberapa bulan selepas kemenangan pilihan rayanya yang penting itu, adalah mengikut istilah dasar luar, "penluaran kebolehan dalaman Malaysia" (Nathan, 1995, hal. 226), yang bermaksud merupakan rangka tindakan ideologi "bertujuan untuk menguasai imaginasi dan untuk memberi ilham" (Milne dan Mauzy, 1999, hal. 165).

Bagi EAEC, ia boleh dilihat sebagai metamorfosis dasar Pandang ke Timur Mahathir yang dahulu. Tentunya, ia adalah manifestasi semangat yang sama – iaitu orang Asia boleh dan patut mencabar penguasaan Barat. Betapa pentingnya EAEC kepada pemahaman kita tentang warisan politik Mahathir ini tidak boleh diperkecilkkan, kerana konsep itu “boleh dianggap sebagai penluaran bagi penkonseptan keselamatan Malaysia melalui Wawasan 2020” (Nathan, 1998, hal. 542). Sesungguhnya, jika dasar Pandang ke Timurnya merupakan tanda pembeza bagi dasar luar Malaysia pada tahun 1980-an, maka EAEC bolehlah dikatakan merupakan inisiatif dasar penentu Mahathir bagi tahun 1990-an.

EAEC bukan sahaja merupakan hasil ketidakpuasan hati Mahathir terhadap rundingan perdagangan berbilang hala Uruguay Round, bahkan ia juga membayangkan persepsi tentang perlunya tindak balas sahih Asia kepada cabaran yang timbul daripada pembentukan Komuniti Eropah dan NAFTA (Persetujuan Perdagangan Bebas Amerika Utara). Apabila mengutarakan konsep ini, Mahathir menghujahkan bahawa disebabkan keserupaan geografi, etnik, budaya dan sejarah, bolehlah dipercayai yang Asia mempunyai potensi yang kuat untuk muncul sebagai kuasa bersatu dalam ekonomi global, dan bahawa EAEC dilihat sebagai manifesto yang berdaya maju bagi penyatuan tersirat ini. Dalam banyak hal, EAEC sebenarnya merupakan “perisyiharan” yang lebih berani daripada dasar Pandang ke Timur. Tidak seperti dasar Pandang ke Timur, yang impaknya pada pokoknya adalah domestik, EAEC merupakan inisiatif serantau dengan implikasi seluruh rantau ini malahan global juga. Desakan supaya konsep EAEC diinstitusikan juga menandakan percubaan Mahathir untuk membuat sumbangan tertentu kepada order serantau pasca Perang Dingin di Asia Timur. Tambahan pula, dan sekali lagi tidak seperti Pandang ke Timur, EAEC adalah contoh cabaran langsung Mahathir terhadap dunia yang dikuasai Barat dan kepada kehadiran keterlaluan Amerika di rantau ini. Maka tidak hairanlah jika desakan merealisasikan EAEC masih berupa perjuangan berterusan bagi Mahathir terhadap bantahan Amerika kebanyakannya dan juga Australia.

Tuntutan Politik Antarabangsa

Tamatnya Perang Dingin memperlihatkan pengangkatankekangan politik dan keselamatan luar ke atas kemampuan Mahathir untuk

membina dasar luar menurut cita-cita peribadinya. Dengan lenyapnya ancaman komunis dalaman dan keselamatan luaran manakala ekonomi Malaysia pula menampakkan pertambahan yang memberangsangkan Mahathir mampu meneruskan cita-cita antarabangsa peribadinya dengan lebih bersemangat dan rancak melalui dasar luar bebas dan kegiatan yang tidak lagi perlu berselindung kerana bimbang kehilangan payung keselamatan Barat.

Usaha mencari order keselamatan dan ekonomi baru di peringkat antarabangsa serantau yang berlaku serta-merta selepas runtuhnya struktur Perang Dingin memberi pelbagai peluang kepada Mahathir untuk memainkan peranan aktif dalam pembinaan order antarabangsa pasca Perang Dingin ini. Hakikat bahawa pentadbiran Mahathir pada masa ini telah menjadi "kuasa tengah" dan sumber idea baru bererti bahawa Malaysia berada dalam kedudukan memainkan peranan utama dalam proses ini. Tentunya, bukti mendedahkan kebenaran ini kerana Malaysia, dan khususnya Perdana Menterinya yang lantang, telah berada di barisan hadapan di peringkat serantau dan juga antarabangsa dengan lebih ketara dan berani daripada masa-masa lampau.

Di peringkat serantau, Malaysia telah memainkan peranan yang lebih tegas dalam ASEAN. Mahathir sendiri merupakan pendukung peluasan ASEAN yang lantang dan tidak tahu penat lelah dan tentu sekali merupakan suara terlantang antara pemimpin ASEAN dalam mencecah keimbangan Barat yang dinyatakan berhubungan dengan kemasukan Myanmar ke dalam organisasi itu. Malaysia juga mendesakkan pengukuhan perhubungan dagang dalam ASEAN, dan dengan cergas menyokong pembentukan Forum Serantau ASEAN pada tahun 1994, yang merupakan satu-satunya forum berbilang hala yang menangani isu-isu keselamatan di Asia Pasifik. Sudah tentu, sokongan Malaysia bagi dialog keselamatan serantau boleh dikesan kepada sebelum pembentukan ARF, apabila Menteri Pertahanan Najib Tun Razak mengundang pegawai kanan pertahanan dari sekitar rantau ini untuk mengadakan mesyuarat bagi membincangkan isu-isu keselamatan pada tahun 1993. (Stubbs dan Nossal, 1997, hal. 157).

Begitu juga, sungguhpun Malaysia agak dingin dalam sokongannya kepada APEC, organisasi ini masih memainkan peranan penting dalam diplomasi Malaysia. Sesungguhnya, pada Mesyuarat Menteri-Menteri ASEAN 1993, telah dipersetujui oleh anggota-anggota ASEAN bahawa

cadangan EAEC Mahathir akan ditubuhkan secara rasmi sebagai kaukus dalam kerangka APEC (Stubbs dan Nossal, 1997, hal. 154). Walaupun perkembangan ini tidak berjaya seperti yang dijangkakan Mahathir (Mahathir mengharapkan bahawa EAEC akan mengambil bentuk forum ekonomi bebas), namun ia menggambarkan sesuatu bentuk penerimaan cadangannya sekurang-kurangnya di kalangan ASEAN. Di pentas APEC ini jugalah Mahathir membuat kehadirannya (atau ketidakhadirannya, dalam hal ini) dirasai melalui kritikan lantangnya terhadap organisasi itu, dan juga terhadap Sidang Kemuncaknya.

Pada peringkat antarabangsa, dalam tempoh ini, Malaysia mula menempah tempat diplomatik baginya untuk memainkan peranan utama. Ini paling baik dicontohkan dengan sumbangan Malaysia kepada operasi keamanan PBB. Sesunguhnya Malaysia mempunyai tradisi yang membanggakan dalam hal pengekalan keamanan. Sejak pembabitannya di Belgian Congo pada tahun 1962, Malaysia selalu menyertai dalam banyak operasi keamanan PBB di seluruh dunia. Tetapi pada tahun 1990-an Malaysia benar-benar tampil ke muka sebagai sebuah angkatan dalam diplomasi pengawal keamanan PBB. Dalam tempoh sembilan tahun, pasukan tentera Malaysia telah terbabit di Namibia, Kemboja, Somalia, Kuwait, sempadan Iran-Iraq, dan akhir-akhir ini di Bosnia dan Timor Timur. Pada bulan Januari 1996, untuk menegaskan lagi peranan penjaga keamanannya yang aktif, pentadbiran Mahathir membina pusat latihan penjaga keamanan di Malaysia.

Satu lagi dimensi hal-hewal antarabangsa di mana Malaysia tampil ke hadapan berkaitan dengan hal persekitaran. Sebelum UNCED Earth Summit di Rio de Janeiro pada bulan Jun 1992, Malaysia menjadi tuan rumah kepada mesyuarat di peringkat menteri yang diwakili oleh lebih daripada 50 buah negara membangun. Mesyuarat ini diadakan supaya negara-negara membangun ini dapat mengukuhkan kedudukan mereka di Sidang Kemuncak Rio. Mengenali betapa pentingnya mesyuarat ini, Mahathir menyatakan bahawa "kekuatiran oleh Utara tentang penurunan mutu alam sekitar memberi pihak Selatan pengaruh yang tidak wujud sebelumnya. Memang wajar bagi kita membuat pendekatan begini" (*Financial Times*, 1992). Kemudiannya, di sidang kemuncak Rio itu sendiri, Malaysia terus mencabar persepsi Barat mengenai hubungan antara pembangunan dengan alam persekitaran, khususnya dengan rujukan kepada Dunia Ketiga.

Perkembangan ekonomi yang berjaya juga telah membolehkan Malaysia memainkan peranan penting sebagai pelabur di negara membangun. Di bawah pentadbiran Mahathir, Malaysia juga telah menjadi penyumbang utama kepada bantuan pembangunan beberapa buah negara Dunia Ketiga, seperti Mali, Samoa Barat, Fiji, Papua New Guinea, Tonga, Maldives dan juga beberapa buah negara Afrika.

Dasar Luar dan Krisis Kesahan – Memenuhi Keperluan Domestik, Bahagian II

Walaupun idiosinkratik dipentingkan, kepentingan domestik masih merupakan pendorong utama dasar luar di Malaysia. Sebenarnya, kedua-duanya telah menjadi lebih berkaitan secara langsung dalam tempoh ini, setakat mana kawalan berkuasa Mahathir ke atas negeri dan rejim, bererti bahawa krisis dalam kesahannya adalah krisis kesahan seluruh rejimnya.

Oleh itu, perkaitan antara politik domestik dengan dasar luar diperbesarkan lagi dalam dua tahun yang lampau, apabila pentadbiran Mahathir dihadapi dengan krisis domestiknya yang kedua. Sungguhpun sifat krisis 1997–99 berbeza sedikit daripada krisis lewat tahun 1980-an, lojik kepada peranan dasar luar sebagai sokongan bagi kesahan rejim tetap sama, dengan pengertian bahawa Mahathir perlu menekankan peranannya sebagai pemimpin Islam dan nasionalis Malaysia. Pelaksanaan retorik diplomasi bangkangan, yang Mahathir kini sudah mahir, menawarkannya jalan untuk berbuat demikian.

Punca kesusahan mutakhir Malaysia nampaknya mempunyai dimensi luar yang kuat, sekurang-kurangnya dari sudut pandangan Mahathir sendiri. Apa yang menjadi pokoknya ialah, keyakinan teguh Mahathir bahawa kemelesetan ekonomi yang mencetuskan kebingungan politiknya berpunca daripada kuasa eksogenus. Pada bulan Julai 1997, apabila ringgit Malaysia disusut-nilaikan dan menyebabkan serbuan ke atas Bursa Saham Kuala Lumpur, Mahathir menganggapnya kerja kuasa asing. Apabila daya usaha kerajaan untuk memalamkan lubang-lubang gagal dan ekonomi menjunam lagi, Mahathir mencemuh cadangan bahawa krisis mungkin telah disebabkan atau ditambah-burukkan lagi oleh masalah struktur di dalam korporat Malaysia dan sektor kewangan. Sebaliknya, beliau mempertahankan pendiriannya bahawa keadaan menyediakan di Malaysia ini pokoknya akibat daripada kegiatan tak

terkawal oleh pedagang dana lindung nilai asing, dan ditambah-terukkan lagi oleh ketidakmampuan atau keengganan kerajaan Barat untuk mengawal mereka. Kemudian, apabila kerajaan dan media Barat mula menunjukkan minat dalam perkembangan di Malaysia, tidak kurang juga kepada layanan Mahathir terhadap bekas timbalannya Anwar Ibrahim, ini dilihat sebagai campur tangan yang tidak diundang, lantas memberi peluang kepada Mahathir untuk membangkitkan bayang-bayang "neo-kolonialisme" yang selalu diperangkatnya dan mengingati rakyat Malaysia tentang perlunya mempertahankan kedaulatan mereka terhadap gangguan luar. Tidak hairanlah hubungan Malaysia dengan kerajaan Barat, terutama sekali AS, Kanada dan Australia menempuh tempoh ketegangan.

Sepanjang krisis tersebut, Mahathir enggan membatalkan pendiriannya yang kesusahan ekonomi dan politik Malaysia adalah disebabkan oleh kegiatan kerajaan asing, media dan peniaga mata wang. Dengan gaya diplomatik yang kasar yang menjadi cirinya, beliau mengecam keras IMF dan Bank Dunia sebagai institusi yang lemah yang ada di bawah kuasa Barat, dan diperalatkan untuk mengenakan tekanan ke atas banyak kerajaan Asia. Selepas itu, ulasan-ulasan yang dibuat oleh Timbalan Presiden AS Al Gore (di Kuala Lumpur sendiri) bagi menyokong pergerakan pembangkang, dan kemudianya tidak mengendahkan Mahathir di majlis makan malam rasmi semasa berlangsungnya sidang Kemuncak APEC di Kuala Lumpur, memberi Mahathir lebih banyak peluru untuk menyerang Barat kerana memperlihatkan kecenderungan "neo-kolonial" dengan campur tangannya dalam hal ehwal dalam negeri. Pada satu ketika, beliau malah menuduh diplomat Amerika, British, Australia dan Kanada di Kuala Lumpur secara aktif memberi sokongan dan biayaan kepada pergerakan pembangkang, dengan demikian menegangkan lagi hubungan Malaysia dengan negara-negara ini. Hal ehwal asing dijadikan isu teras di Pilihan Raya Umum dan ini terbukti daripada bahasa dalam slogan kempen seperti "Campur tangan asing adalah ancaman kepada kestabilan negara" dan "Campur tangan asing boleh menghakis kedaulatan negara". Di hadapan khalayak domestiknya, Mahathir mutlak dalam kepercayaannya bahawa krisis Malaysia dimulakan oleh kuasa asing yang tidak senang dengan kejayaan Malaysia dan cara Mahathir melaksanakan hubungan Malaysia dengan Barat sepanjang tempohnya (Mahathir, 1999).

Memandangkan cercaan keras Mahathir terhadap campur tangan Barat dalam hal-ehwal Malaysia, sikap tidak endah Naib Presiden Amerika, dan tuduhan-tuduhan keras yang dibuat oleh Menteri Dalam Negeri bahawa kerajaan asing sedang membiayai pergerakan pembangkang melalui kedutaan mereka, kita boleh menjangkakan sedikit sebanyak anjakan dasar, mungkin seperti bentuk dasar Beli British Akhir Sekali, atau sekurang-kurangnya tindak balas diplomatik yang bersungguh-sungguh selepas episod dahsyatnya dengan Perdana Menteri Australia Paul Keating pada tahun 1993 (FEER, 1993). Bagaimanapun, anjakan begini tidak menjadi kenyataan, sekadar retorik sahaja. Dasar Malaysia terhadap Barat tetap tidak berubah. Hubungan tidak diputuskan ataupun dijumudkan, dan duta-duta tidak dipanggil balik, meskipun wujud tuduhan-tuduhan yang serius itu. Hubungan perdagangan antara Kuala Lumpur dengan negara-negara Barat tidak disentuh. Semasa krisis juga, Mahathir terus melawat negara Barat seperti AS dan Britain (sungguhpun lawatan-lawatan ini bukan atas undangan rasmi kerajaan-kerajaan ini), di mana, agak menarik juga, diplomasi bangkangannya ketara menjadi lunak di upacara-upacara di mana beliau memperkatakan tentang krisis Malaysia berbanding dengan retorik kempennya di dalam negeri.¹⁷ Mengenai pertanyaan mengapa begitu, jawapannya jelas sekali. Mahathir cukup sedar, bahawa setelah gembar-gemburnya itu, kepentingan nasional Malaysia paling baik ditangani dengan mengekalkan hubungan baik dengan Barat, dan khususnya perusahaan perniagaan Barat kerana mereka lah yang memegang wang dan teknologi yang diingininya untuk menjadikan wawasan nasionalismnya satu kenyataan. Sesungguhnya, wawasan Multi Super Corridor (MSC) Mahathir, dan perlunya pelaburan dan teknologi AS untuk menjadikannya kenyataan, adalah contoh baginya. Tambahan pula, bagi segala cercaannya, Eropah dan AS kekal sebagai rakan perdagangan bagi Malaysia, dan merupakan pasaran terbesar di luar ASEAN bagi eksport Malaysia (Jabatan Perangkaan Malaysia, 1998, hal. 166–71). Maka, wujudlah dakwaan penuh keyakinan Mahathir bahawa “apa yang kita lakukan ialah memancing para peniaga, sambil mengejek para pemerintah” (*The Times*, 1993). Juga tergambar ialah, pendekatan dikotomi Mahathir terhadap Barat ketara dalam hubungannya dengan media Barat. Sungguhpun sering bertikam lidah, Mahathir kekal “sahabat” kepada media Barat kerana beilau “menghargai sokongan

media antarabangsa yang membantunya memperoleh kedudukan negarawan yang tidak setimpal dengan kedudukan Malaysia di dunia" (*The Nation*, 1999).

Sesungguhnya, ketidak-sealiran antara retorik Mahathir dengan dasarnya mengesahkan hakikat bahawa retoriknya terhadap Barat, dibina untuk tujuan politik, terutamanya untuk memperkuuhkan kesahannya sebagai nasionalis dan bukan sebagai pembimbing dasar.

Kesimpulan – Penentu Dasar Luar di Malaysia Mahathir

Umumnya, telah wujud tiga fasa dalam evolusi dasar luar Malaysia di bawah pentadbiran Mahathir. Apabila menganalisis dasar luar Malaysia dalam ketiga-tiga fasa ini, kajian ini telah meneliti tiga faktor penentu bagi dasar – peranan peribadi dan pengaruh Mahathir, kepentingan domestik dan tuntutan antarabangsa. Begitu juga, dasar luar Malaysia dalam 19 tahun yang lampau telah berubah sebagai sambutan kepada saling tindakan ketiga-tiga faktor ini.

Fasa pertama dasar luar Mahathir boleh diletakkan dari tahun 1981 hingga 1984–85. Pengaruh utama ke atas dasar di sini datang daripada faktor luar yang dijana oleh Perang Dingin dan ancaman komunisme. Pergantungan pada keselamatan Barat ini dan bahawa ekonomi yang berhasil ini menjelaskan hayat-ringkas dasar Beli British Akhir Sekali dan penyerderhanaan dasar Pandang ke Timur Mahathir. Pertimbangan ekonomi domestik juga mengalihkan perhatian dasar luar ke Barat, sungguhpun Jepun juga adalah sasaran bagi dasar luar Malaysia. Mengenai pengaruh peribadi Mahathir pula, ia bukan hanya dibatasi oleh tuntutan luar dan domestik, bahkan juga oleh kehadiran Ghazalie Shafie, yang menjadi pemain utama dalam proses dasar luar dalam tempoh ini.

Fasa kedua berlangsung dari tahun 1985 hingga 1989–90, dan ditandai oleh dinamik terasing yang berlaku merentas ketiga-tiga faktor penentu. Tentu sekali, Perang Dingin terus menjadi kerangka bagi dasar. Namun demikian, perubahan berlaku dalam kerangka ini, dan menawarkan peluang kepada Mahathir untuk memainkan peranan yang lebih definitif dalam proses dasar. Ini ketara dalam peranan isu keselamatan tradisional dalam wacana dasar luar yang kian berkurang, dan pertambahan serentak dalam kepentingan perdagangan dan ekonomi, yang membuktikan kekuatan Mahathir. Satu lagi

perkembangan yang menampilkan lagi peranan peribadi Mahathir dan peranan kepentingan domestik ialah, krisis politik domestik lewat tahun 1980-an. Dalam menghadapi krisis ini, perhatian kerajaan beralih ke dalam untuk menangani tuntutan-tuntutan domestik ini. Pentadbiran Mahathir bagaimanapun tetap aktif dalam bidang-bidang diplomasi terpilih, khasnya yang retorik diplomatiknya boleh meningkatkan kedudukan dan kaliber Mahathir sebagai pemimpin Islam dan nasionalis Malaysia. Oleh itu, diplomasi Mahathir menjadi lebih meruncing dalam tempoh ini kerana memperjuangkan nasib Dunia Islam dan Dunia Ketiga. Sungguhpun sumber diplomatik yang dihabiskan di sini kebanyakannya adalah retorik, namun memainkan peranan terpenting dalam peningkatan imej Mahathir, dan menyediakan pentas bagi pertumpuan dasar luar dengan nasionalisme Malaysia yang akan muncul dengan lebih gigih lagi kemudiannya.

Menjelang fasa ketiga tempoh penjawatan Mahathir, mulai tahun 1990 dan seterusnya, faktor-faktor idiosinkratik dan domestik telah mengatasi tuntutan luar sebagai penentu utama dasar luar. Dengan tamatnya Perang Dingin dan bertambahnya pergantungan ekonomi, pentas disediakan untuk Mahathir Mohamad, pendukung lama keutamaan hubungan perdagangan dan ekonomi, untuk berpisah daripada kekangan yang dijana oleh politik Perang Dingin dan menentukan bentuk serta arah dasar luar Malaysia. Lebih penting lagi, dari sudut pandangan cita-cita dan kesahan Mahathir sendiri, pembinaan dasar luar yang tegas, bebas dan aktivis terhadap dunia Barat yang hegemonik, dilaksanakan melalui diplomasi bangkangan, dan terikat pada penentuan identiti nasional Malaysia yang baru di bawah naungan Wawasan 2020, bererti bahawa dasar luar sebenarnya digunakan sebagai jalan keluar bagi nasionalisme Malaysia. Begitu juga, retorik nasionalis dan anti-Barat berfungsi meningkatkan karisma Mahathir sebagai nasionalis, dan menjadi alat yang kuat dan berpotensi untuk digunakan dalam arena politik domestik, terutama sekali apabila rejim dan kesahan kepemimpinan diancam, seperti halnya pada lewat tahun 1980-an, dan lebih mendalam lagi sedekad kemudian.

Sehaluan dengan evolusi dasar luar di bawah pentadbiran Mahathir, satu tema penting juga muncul yang menyokong banyak daripada dasar luar Malaysia di bawah pentadbiran Mahathir hari ini, dan yang khasnya relevan kepada pendekatannya kepada dunia maju. Telah diperhatikan

bahawa sungguhpun Mahathir pengamal aktif diplomasi bangkangan yang mendukung kedudukan berprinsip, pengaruh Mahathir yang telah dipertingkatkan dalam proses dasar luar Kuala Lumpur sepanjang dekad yang lampau telah diasaskan dengan teguhnya pada keperluan untuk memenuhi objektif nasionalis. Di sinilah letaknya garis pemisah. Manakala Mahathir berharap untuk mengukuhkan jiwa Malaysia dan identiti negara dengan merangka dasar aktivis yang bebas daripada dan sering bertentangan dengan Barat, beliau juga berharap untuk memajukan kebendaan Malaysia melalui rancangan pmodernenasionalistik yang serupa yang, ironinya bergantung pada wang dan teknologi Barat. Wawasan MSC Mahathir mewakili gambaran paling jelas bagi hal ini. Dikotomi inilah pada hari ini, yang tersemadi di dalam projek nasionalisnya, yang menjanakan daya-daya menjerut dasar luarnya, yang menghasilkan dasar anti-klimaktik yang seringnya tidak seharmoni dengan diplomasi bangkangan batu apinya.

Bibliografi

- Abdul Razak B. 1990. National Security Issues in Malaysia Foreign Policy, dalam M.A. Karim, L. Howell dan G. Okuda (eds.), *Malaysian Foreign Policy: Issues and Perspectives*, hal. 37–52, Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara.
- Abdullah Ahmad. 1985. *Tengku Abdul Rahman and Malaysia's Foreign Policy, 1963–1970*. Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn Bhd
- Abu Bakar, M. 1997. Islam in Malaysia's Foreign Policy, dalam M.A. Karim, L. Howell dan G. Okuda (eds.), *Malaysian Foreign Policy: Issues and Perspectives*, hal. 77–88, Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara.
- Adshead, R. 1983. *Mahathir of Malaysia: Statesman and Leader*, London: Hibiscus Publishing Company.
- Ahmad Rithaudeen. 1985. Ucapan disampaikan di Rotaract Club, Kuala Lumpur, Malaysia, 6 Februari.
- Aziz Zarizah, A. 1990. *Mahathir: Triumph after Trials*, Kuala Lumpur: S. Abdul Majid & Co.
- Bandyopadhyaya, K. 1990. *Political Economy of Non-Alignment*, New Delhi: South Asian Publishers.
- Business Times*. 1994. Manoeuvrings for Middle Power, 26–27 Mac.
- Camroux, D. 1994. 'Looking East' ... and Inwards – Internal Factors in Malaysia's Foreign Relations During the Mahathir Era, 1981–1994, Brisbane: Centre for the Study of Australia-Asia Relations.
- Far Eastern Economic Review*. 1981. Threat? What Threat?, 21 Ogos 1981.
- . 1982. The Shock Treatment, 12 Februari.
- . 1993. Megaphone Diplomacy, 16 Disember.

- Financial Times*. 1992. Malaysia Calls for Cash to Protect Environment, 28 April.
- Financial Times Survey*. 1984. Malaysia-Foreign Policy, 1 Ogos.
- Hamzah, B.A. dan C. Wariya. 1992. ZOPFAN: Mitos atau Realiti, Kuala Lumpur: Fajar Bakti.
- Haron, M. 1998. Understanding Malaysia's Strategic National Perspective, *Asian Affairs*, Jil. 1, No. 3, hal. 19-34.
- Ho, K.L. 1998. Malaysia's Conception of Security: Self-resilience, Sovereignty and Regional Dynamics, *Asian Perspective*, Jil. 22, No. 3, hal. 63-102.
- Hussin, M. 1993. *Islam in Malaysia: Forum Revivalism to Islamic State*, Singapore: Singapore University Press.
- Jabatan Perangkaan Malaysia. 1998. *Buku Tahunan Perangkaan*, Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- Jomo, K.S. 1985. *The Sun also Sets: Lessons in 'Looking East'*: Kuala Lumpur: INSAN.
- Khoo, B.T. 1995. *Paradoxes of Mahathirism: An Intellectual Bibliography of Mahathir Mohamad*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Lee, K.Y. 1998. *The Singapore Story*, Singapore: Times Editions.
- Leong, S. 1987. Malaysia and the People's Republic of China in the 1980s: Political Vigilance and Economic Pragmatism, *Asian Survey*, Jil. 27, No. 10, hal. 1109-26.
- Mahathir, M. 1983. Ucapan di bankuet yang dihoskan oleh Presiden Chun Doo Hwan, Seoul, Korea, 8 September.
- _____. 1984. Ucapan di Global Community Forum, Kuala Lumpur, Malaysia, 3 Disember.
- _____. 1987. Ucapan di majlis makan tengah hari yang dihoskan oleh Confederation of British Industries, London, Britain, 23 Julai.
- _____. 1988. Ucapan di 2nd Meeting of the South-South Commission, Kuala Lumpur, Malaysia, 1 Mac.
- _____. 1989. Ucapan di Conference of the Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement ke-9, Belgrade, Yugoslavia, 4 September.
- _____. 1991. Ucapan bertajuk "The Way Forward" di majlis makan tengah hari Malaysian Business Council, Kuala Lumpur, Malaysia, 28 Februari.
- _____. 1999. Ucapan di Majlis Perasmian Perhimpunan Agung Parti Progresif Penduduk Malaysia (PPP), Kuala Lumpur, Malaysia, 6 Julai.
- Milne, R.S dan D. Mauzy. 1999. *Malaysian Politics Under Mahathir*, London: Routledge.
- Ministry of Finance. 1982/83. *Malaysia: Economic Report*, Kuala Lumpur: Ministry of Finance, Malaysia.
- _____. 1984. *Mid-Term Review of 4th Malaysia Plan*, Kuala Lumpur: Government Printers.
- Morais, J. V. 1982. *Mahathir: A Profile of Courage*, Petaling Jaya: Eastern Universities Press.
- Nair, S. 1997. *Islam in Malaysian Foreign Policy*, London: Routledge.
- Nathan, K.S. 1995. Vision 2020 and Malaysian Foreign Policy, dalam D. Singh dan T.K. Liak (eds.), *Southeast Asian Affairs* 1995, hal. 220-37, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- _____. 1998. Malaysia: Reinventing the Nation, dalam M. Alagappa (ed.), *Asian Security Practice: Material and Ideational Influences*, hal. 513-48, Stanford: Stanford University Press.
- New Straits Times*. 1983. Knocking Foreign Policy into Shape, 25 Mei.
- _____. 1997. Malaysia Shares its Experience with D-8 Nations, Jun 13.

- New York Times. 1981. Malaysians Depict China as a Threat, 23 Ogos.
- Noordin, S. 1990. Malaysian Foreign Policy in the Coming Decade: Some Key Challenges and Necessary Responses, dalam M.A. Karim, L. Howell dan G. Okuda (ed.), *Malaysian Foreign Policy: Issues and Perspectives*, hal. 118–21, Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara.
- Ott, M. 1972. Foreign Policy Formulation in Malaysia, *Asian Survey*, Jil. 12, No. 3, hal. 225–41.
- Pathmanathan, M. 1990. *Malaysia and World Affairs: The Mahathir Impact*, Petaling Jaya: Selangor Darul Ehsan.
- _____. 1984. *Studies in Malaysian Defence and Foreign Policy*, Kuala Lumpur: University of Malaya.
- Pathmanathan, M. dan D. Lazarus. 1984. *Winds of Change: The Mahathir Impact on Malaysia's Foreign Policy*, Kuala Lumpur: Eastview Productions.
- Prime Minister's Office. 1991. *Fifth Malaysia Plan, 1986–1990*, Kuala Lumpur: Government Press.
- Richardson, M. 1982. ASEAN and Indo-Chinese Refugees, dalam A. Broinowski (ed.), *Understanding ASEAN*, hal. 92–114, London: MacMillan Press.
- Saravananthu, J. 1983. *The Dilemma of Independence: Two Decades of Malaysia's Foreign Policy*, Penang: Penerbit Universiti Sains Malaysia.
- _____. 1989. Look East Policy: The Real Lessons, dalam K.S. Jomo (ed.), *Mahathir's Economic Policies*, hal. 4–28, Kuala Lumpur: INSAN.
- _____. 1996. Malaysia's Foreign Policy in the Mahathir Period, 1981–1995: An Iconoclast Come to Rule, *Asian Journal of Political Science*, Jil. 4, No. 1, hal. 1–16.
- South China Morning Post. 1984. Tidak bertajuk, 23 Ogos.
- Stubbs, R. 1990. The Foreign Policy of Malaysia, dalam D. Wurfel dan B. Burton (eds.), *The Political Economy of Foreign Policy In Southeast Asia*, hal. 101–23, New York: St. Martin's Press.
- Stubbs, R dan K.R. Nossal. 1997. Mahathir's Malaysia: An Emerging Middle Power?, dalam A. Cooper (ed.), *Niche Diplomacy: Middle Powers after the Cold War*, hal. 147–62, London: MacMillan Press.
- The Globe and Mail*. 1979. Malaysia to Set 76,000 Refugees Afloat, Shoot New Arrivals, 16 Jun.
- _____. 1981. China Switches Radio Back on, 14 Julai.
- The Nation*. 1999. Mahathir, Foreign Media: No Bitter Foes, 5 Ogos.
- The Star*. 1991. Putting Malaysia on the World Map: 1991, What a Year, 31 Disember.
- The Straits Times*. 1981a. KL's Line on China Departs from Group's, 27 Ogos.
- _____. 1981b. Ghaz: Beef and Teeth Vital for Third Force, 28 November.
- _____. 1981c. Dr. M Says it Again: We Won't Send Arms, 12 Disember.
- _____. 1982. Kuala Lumpur Signed Contract to Buy Tanks from Britain, 22 Januari.
- The Times*. 1993. Disgusted of Malaysia Aggravates the Anglos, 28 November.
- Wariya, C. 1989. *Dasar Luar Malaysia*, Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Yusoff Ahmad, M. 1990. *Continuity and Change in Malaysian Foreign Policy, 1981–1986*. D. Phil. Thesis, Tufts University.

Nota Kaki

1. Penulisan berkaitan dakwaan ini akan ditinjau dalam bahagian ulasan.
2. Adalah biasa bagi Perdana Menteri Malaysia memegang sama ada portfolio Hal-Ehwal Luar atau

- Pertahanan secara serentak dengan jawatan Perdana Menteri, Tunku Abdul Rahman dan Tun Abdul Razak melakukannya pada sesuatu ketika dalam tempoh penjawatan mereka. Pada satu ketika, Tun Abdul Razak malah memegang tiga portfolio, iaitu Perdana Menteri, Menteri Pertahanan dan Menteri Hal-Ehwal Luar secara serentak (Pathmanathan, 1984, hal. 19).
3. Sungguhpun cabaran PKM (Parti Komunis Malaya) mempunyai dimensi dalam dan luar, dimensi dalamnya lah yang dibincangkan di sini. Pertimbangan bagi dimensi luar akan dibicarakan dalam seksyen berikut.
 4. Lihat Stubbs, Richard, 1959. *Hearts and Minds in Guerrilla Warfare: The Malayan Emergency, 1948-60*. Singapore: Oxford University Press.
 5. Lihat Stubbs, Richards, 1977. Peninsula Malaysia: The New Emergency, *Pacific Affairs*, Jilid 50, hal. 249-62.
 6. Lihat ASEAN Forecast, Kuala Lumpur, (November 1982), hal. 161-2.
 7. Orang Melayu kebanyakannya beragama Islam.
 8. Butir-butir mengenai Penyataan Kuantan boleh didapati dalam Leifer, M. 1990. *Dictionary of Southeast Asian Politics*. London: Routledge.
 9. Camroux mengkaji dasar luar Malaysia dari tahun 1981 hingga 1994 (Camroux, 1994), manakala Saravananuttu meliputi tempoh dari tahun 1981 hingga 1995 (Saravananuttu, 1996). Namun, tiada satu bahagian yang nyata meliputi tempoh 1986 hingga 1990. Perbincangan tentang isu dasar luar tempoh ini diketepikan, meskipun tidak dilenyapkan langsung.
 10. Untuk kajian terperinci mengenai perpecahan UMNO, lihat Crouch, H. 1990. *Government and Society in Malaysia*. Sydney: Allen & Unwin, hal 14-29.
 11. Untuk perbincangan tentang politik pilihan raya 1990, lihat Khong, K. Hoong, 1991. *Malaysia's General Election 1990: Continuity, Change, and Ethnic Politics*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
 12. Perlu diperhatikan bahawa di samping retorik, satu-satunya manifestasi konkret dasar luar Malaysia aktivis dalam tempoh pertama ialah, seruan untuk "kajian khas" mengenai status Antartika yang kaya dengan sumber, anjuran bersama Malaysia dengan Antigua dan Barbuda.
 13. Semara negara-negara yang dilawati boleh didapati daripada siri Foreign Affairs Malaysia yang meliputi dari tahun 1985 hingga 1989.
 14. Tun Abdul Razak telah mencipta frasa KESBAN yang merujuk kepada gabungan KESelamatan atau keselamatan negara dengan PemBANGunan sebagai prinsip organisasi dasar luar.
 15. Britain mengumumkan pengunduran tenteranya di timur Suez pada tahun 1967, dan pasukan tentera British sebenarnya mula keluar dari Malaysia dan Singapura pada tahun 1971. Apabila Presiden Nixon mengisytiharkan doktrin Guam pada tahun 1969, tentera Amerika mula berundur dari Indo-China, dan pengunduran sepenuhnya berlaku pada tahun 1973.
 16. Berfaedah juga jika diperhatikan bahawa pada ketika ini, Mahathir juga baru pulih daripada pembedahan jantungnya, satu pengalaman yang mungkin mempunyai impak nyata atas kepercayaan dan pandangan dunianya.
 17. Sungguhpun tujuan lawatan Mahathir ke AS pada bulan September 1999 ialah untuk berucap di perhimpunan Agung PBB, beliau juga berucap di US-Malaysia Business Council Forum mengenai krisis politik dan ekonomi Malaysia. Begitu juga, sungguhpun lawatannya ke Britain pada awal tahun 2000 adalah lawatan peribadi, beliau berucap di forum awam mengenai krisis Malaysia. Beliau merujuk kepada "teori" nya tentang pengkomplotan asing pada pelbagai peringkat di kedua-dua peristiwa.

Mudah Terdedahnya dan Kapitalisme Parti: Pertembungan Malaysia dengan Krisis Kewangan 1997

—
Ng Boey Kui

Pengenalan

Sebelum krisis kewangan Asia pada bulan Julai 1997, Malaysia telah menikmati pertumbuhan cergas lebih daripada 8 peratus setahun selama lapan tahun berturut-turut, iaitu di antara tahun 1989 dengan 1996. Kadar inflasinya juga rendah, tidak melebihi 5 peratus setahun, dan kadar pengangguran rendah sebanyak kurang daripada 3 peratus purata dalam tempoh yang sama. Kerajaan juga berada dalam lebihan belanjawan sejak tahun 1993, sebahagiannya disebabkan oleh keberkesanan penswastaan pada tahun 1980-an dan awal tahun 1990-an. Ketika defisit semasa melebihi 5 peratus KDK untuk sebahagian besar tempoh tersebut (Summers, 1995, hal. 53),¹ kerajaan berpuas hati dengan prestasi ekonomi (lihat Jadual 1). Pertama, defisit bukan disebabkan oleh defisit belanjawan kerajaan, tetapi khususnya kerana bertambahnya jurang antara tabungan dengan pelaburan di sektor swasta. Menurut "Doktrin Lawson", defisit sedemikian tidak sepatutnya menimbulkan kegemparan, kerana pelaburan swasta lebih cekap daripada pelaburan awam, dan jurang itu sepatutnya menjadi kurang mengikut masa. Kedua, defisit itu pada pokoknya disebabkan oleh pengimportan barang modal yang banyak bagi pelaburan swasta, dan bukan untuk penggunaan. Sewajarnyalah, defisit itu dianggap boleh dikekalkan sekurang-kurangnya dalam tempoh sederhana. Ketiga, jumlah hutang luar yang belum jelas

adalah hanya sebanyak 30 peratus daripada KNK pada tahun 1996 dan nisbah bayaran hutang adalah kira-kira 6 peratus, jauh di bawah tanda aras yang ditetapkan sebanyak 18 peratus oleh International Monetary Fund (IMF). Tambahan pula, rizab luar yang dipegang oleh Bank Negara Malaysia (BNM), iaitu Bank Pusat Malaysia, boleh mengekalkan lebih daripada tiga bulan import tertahan bagi tempoh lapan tahun (tanda aras rundingan tahunan IMF ialah tiga bulan).

Bagaimanapun, penunjuk makroekonomi yang nampaknya menguntungkan ini, tidak memberi gambaran yang penuh tentang mudah terdedahnya ekonomi Malaysia kepada sebarang kejutan luar, seperti kesan contagion. Penunjuk-penunjuk ini sebaliknya merupakan tabir yang membiakkan rasa puas hati di kalangan pegawai kerajaan. Sebenarnya, keadaan mudah terdedah telah terbentuk di Malaysia sebelum krisis kewangan Asia pada bulan Julai 1997. Keadaan mudah terdedah itu secara tersendiri tidak mungkin meletuskan krisis ekonomi. Tetapi, keadaan mudah terdedah boleh bertukar menjadi keadaan runtuhan atau krisis sebenar oleh pencetus. Pencetus boleh jadi contagion atau pengiraan pasaran yang salah, khabar angin atau perubahan tiba-tiba *mood* dan kelakuan, yang menyebabkan anjakan jangkaan. Anjakan jangkaan seperti ini kemudian mencetuskan krisis. Ringkasnya, syarat yang perlu bagi krisis ekonomi ialah keadaan mudah terdedah. Dari segi sejarah, mudah terdedahnya ekonomi Malaysia berpunca daripada keinginan yang kuat bagi tindakan akuan dalam memperbetulkan ketakseimbangan ekonomi ras. Pada krisis pertengahan tahun 1980, peluasan pantas sektor awam dan pelaksanaan industri berat bagi penstrukturran semula pemilikan yang bercita-cita tinggilah, bersama-sama persekitaran antarabangsa yang buruk, yang menyumbang kepada kemelesatan pada tahun 1985. Malangnya, sejarah berulang dalam tahun 1990-an. Pada separuh pertama dekad itu, kemunculan kapitalisme parti (Kahn, 1996, hal. 61-7) dan "politik wang" yang timbul daripada keinginan yang kuat untuk mencipta kapitalis Melayu membuatkan ekonomi Malaysia berada dalam keadaan mudah terdedah apabila mulanya globalisasi dan pergerakan modal antarabangsa yang tinggi.

Tujuan bab ini oleh yang demikian ialah, untuk menganalisis bagaimana kapitalisme parti di Malaysia telah berkembang kepada keadaan mudah terdedah yang mencetuskan krisis kewangan apabila menghadapi kesan contagion daripada krisis Thai. Tegasan khas diberi

kepada evolusi sejarah dan interaksi sebab-musabab. Sebab-musabab ini telah menyumbang kepada kelemahan struktur ekonomi Malaysia sehingga ia tidak boleh menahan kesan contagion yang ganas. Kertas ini juga cuba menunjukkan bahawa kes Malaysia agak berbeza daripada negara-negara Asia Tenggara lain. Khususnya, kelemahan asas dalam ekonomi Malaysia pada dasarnya disebabkan oleh perubahan strategi dalam melaksanakan tindakan akuan untuk membantu mengurangkan ketakseimbangan ekonomi ras. Kertas ini terbahagi kepada empat bahagian. Bahagian berikutnya memberi latar belakang sejarah tentang Dasar Ekonomi Baru (DEB) dan kemudian Dasar Pembangunan Negara (DPN). Bahagian ketiga menganalisis bagaimana perubahan strategi dalam tindakan akuan menyumbang kepada kelemahan struktur, dan berkembang menjadi keadaan mudah terdedah dalam ekonomi Malaysia. Keadaan mudah terdedah ini serta-merta didekahkan apabila menghadapi kesan contagion daripada krisis Thai. Bahagian terakhir menyerlahkan cabaran-cabaran yang dihadapi Malaysia dalam abad ke-21 dalam usaha mendapatkan keseimbangan antara tindakan akuan dalam pembetulan ketakseimbangan ekonomi ras dengan pertumbuhan ekonomi jangka panjang yang boleh dikekalkan yang tidak akan mengakibatkan keadaan mudah terdedah.

Dasar Ekonomi Baru dan Warisannya

DEB dilaksanakan di antara tahun 1971 dengan 1990 selepas berlakunya rusuhan kaum pada 13 Mei 1969. Dasar ini dilaksanakan dengan dua matlamat, iaitu untuk mengurangkan kemiskinan tidak kira ras, dan untuk membetulkan ketakseimbangan ekonomi ras. Bagaimanapun, matlamat kedua yang mengatasi yang pertama dalam pelaksanaan dasar ini. Rasionalnya ialah bahawa jika matlamat kedua tercapai, matlamat pertama akan secara automatik tercapai juga kerana masyarakat bumiputera² menderitai kemiskinan yang lebih banyak. Kedua, DEB akan dilaksanakan dengan ekonomi yang begitu berkembang hingga "tiada kumpulan tertentu akan mengalami kerugian atau merasa sebarang rasa kehilangan dalam proses itu" (Malaysia, 1971, hal. 1). Dari segi ini, kerajaan akan memainkan peranan "pelindung dan pemegang amanah" bagi pihak masyarakat bumiputera. Pelaksanaan DEB merangkumi pelbagai langkah dasar. Langkah-langkah ini meliputi, antara lain, yang berikut:

- Pemberian mudah pinjaman murah, bantuan dan juga subsidi kepada masyarakat bumiputera;
- Hak-hak istimewa untuk mendapatkan lesen dan tender kerajaan bagi bumiputera menjalankan perniagaan;
- Kuota pendaftaran bagi bumiputera dalam institusi pengajian tinggi;
- Keutamaan dalam perekutan dan kenaikan pangkat bumiputera dalam sektor awam;
- Peluasan perusahaan awam dalam amanah bumiputera;
- Pertambahan pemilikan saham bagi bumiputera melalui pengambil-alihan, percantuman, dan amalan diskriminasi; dan
- Penswastaan (Jesudason, 1989; Jomo, 1995; Ng, 1998).

Sementara langkah-langkah dasar ini dilaksanakan sepanjang tempoh 1971–90 dan seterusnya selepas tamatnya DEB pada tahun 1990, penekanan terhadap langkah-langkah dasar ini telah diubah dari semasa ke semasa. Bagaimanapun, tindakan akuan oleh kerajaan Malaysia semasa DEB dan tempoh pasca DEB telah dibahagikan kepada empat tempoh kecil dengan penekanan yang berbeza-beza. Tempoh pertama, meliputi sebahagian besar tahun 1970-an, dicirikan oleh perkembangan pesat perusahaan awam, dan paksaan rasmi dalam bentuk ini dan itu. Tempoh kecil berikutnya memberi tumpuan pada perkembangan industri berat. "Dasar Pandang ke Timur" dan "Malaysia Inc." juga disebarluaskan untuk mencapai status NIE. Dengan kegagalan menggunakan paksaan pentadbiran melalui Akta Koordinasi Industri, 1975 (AKI), Jawatankuasa Pengeluaran Modal (JPM) dan Jawatankuasa Pelaburan Asing (JPA), DEB memasuki satu lagi fasa liberalisasi ekonomi dan penswastaan. Dengan tamatnya DEB pada tahun 1990, kerajaan berpaling kepada pembangunan kapitalis parti, dengan UMNO, parti utama dalam Barisan Nasional yang nemerintah³ terlibat secara besar-besaran dalam perniagaan. Kapitalisme parti jenis ini menimbulkan "politik wang" dan kemudian, keadaan mudah terdedah, lantas mengakibatkan krisis kewangan 1997 akhirnya.

Perusahaan Awam, Penstrukturkan Semula Pemilikan, dan Pemerolehan dan Pengambil-alihan

Tempoh kecil pertama era DEB meliputi tempoh 11 tahun, dari tahun 1971 hingga 1981. Semasa tempoh ini, penekanan dasar adalah pada

perkembangan pesat perusahaan awam, penstrukturran semula pemilikan saham dan pengambil-alihan syarikat asing.

Perusahaan awam ditubuhkan, di samping menyediakan kemudahan awam dan infrastuktur, dengan tujuan utama untuk menambahkan penyertaan bumiputera dalam perdagangan dan industri dan juga untuk mengagihkan semula pemilikan aset dan pekerjaan bagi masyarakat bumiputera. Kaedah ini amat berkesan sementara "kaedah campur tangan negeri secara tidak langsung" yang lain gagal mencapai matlamat mengagih semula ini (Mallon, 1982).

Pada tahun-tahun awalnya, beberapa perusahaan awam ditubuhkan untuk bertindak sebagai prototaip bagi perusahaan ekonomi Melayu. Contoh terkenal termasuklah Majlis Amanah Rakyat (MARA), Perbadanan Nasional (Pernas), Lembaga Pembangunan Bandar (UDA) dan 13 buah Perbadanan Pembangunan Ekonomi Negeri (PPEN). Peruntukan dana kepada perbadanan ini bertambah sepuluh kali ganda dalam Rancangan Malaysia Kedua, 1971-75, berbanding dengan rancangan pertama, 1966-1970 (Bowie, 1988, hal. 56). Kemudian, perusahaan awam mengambil tiga bentuk utama (Rugayah, 1994). Bentuk pertama ialah, penubuhan syarikat-syarikat baru dengan kerajaan sebagai pemilik tunggal. Kaedah kedua ialah, penubuhan firma usahasama dengan syarikat swasta sebagai rakan kongsi, dan bentuk terakhir ialah, pengambil-alihan syarikat yang sedia ada yang tersenarai di bursa saham. Menjelang tahun 1979, kerajaan memiliki kira-kira 557 buah perusahaan awam, dengan majoritinya adalah syarikat berhad swasta.

Menjelang pertengahan tahun 1970-an, kerajaan menyedari bahawa memperluaskan perusahaan awam sahaja tidak akan mencapai matlamat DEB. Dalam keinginan kuatnya untuk mencapai matlamat-matlamat ini, kerajaan mengambil jalan mengadakan peraturan untuk memaksa firma-firma besar yang sedia ada untuk menstruktur semula pemilikan saham mereka. Garis panduan dasar umum ini ialah (1) pemilikan asing terhad kepada 30 peratus, melainkan firma asing itu adalah pengeksport utama barang perkilangan; dan (2) firma tempatan mestи mempunyai sekurang-kurangnya 30 peratus pemilikan bumiputera. Garis panduan dasar ini dilaksanakan melalui JPA, JPM dan AKI.

JPA yang keanggotaannya terdiri daripada Kementerian Kewangan, Kementerian Perdagangan dan Industri, Unit Perancangan Ekonomi

(UPE) dan Pendaftar Syarikat, ditubuhkan pada tahun 1974 untuk memantau pemerolehan syarikat Malaysia oleh pihak asing. Oleh kerana keanggotaannya, ia menjadi alat yang berkesan untuk menguatkuaskan DEB ke atas perbadanan awam dan bukan awam yang besar. JPA sentiasa mengenakan tekanan ke atas firma-firma ini untuk menstruktur semula struktur pemilikan mereka. Pengabaian seruan ini akan membawa akibat buruk, seperti hubungan tegang dengan birokrasi awam dan kesukaran mendapat kebenaran daripada kementerian untuk lesen atau permit (Jesudason, 1989, hal. 79). Jentera lain yang digunakan untuk menguatkuaskan DEB ialah JPM yang diwujudkan pada tahun 1968 untuk mengawas pasaran modal. Apabila menguatkuaskan DEB, JPM menetapkan harga saham di bawah tahap pasaran bagi saham yang dikeluarkan oleh syarikat Cina dan asing swasta bagi masyarakat bumiputera, yang termasuk agensi amanah dan perusahaan kerajaan.

Sama pentingnya ialah, pelaksanaan Akta Koordinasi Industri, 1975 sejak bulan Mei 1976 untuk memaksa pengilang supaya mematuhi matlamat DEB. Di bawah Akta ini, sistem pelesenan dikenakan ke atas semua firma perkilangan dengan dana pemegang saham sebanyak \$100,000 dan ke atas, dan kuasa besar diberi kepada Menteri Perdagangan dan Industri untuk menentukan syarat demi "kepentingan negara". Syarat-syaratnya termasuklah, antara lain, sekurang-kurangnya 30 peratus pemilikan bagi bumiputera, pekerjaan mencerminkan komposisi ras, dan penggunaan pengedar Melayu. Jika syarat-syarat ini tidak dipenuhi, Menteri boleh menarik balik atau tidak mengeluarkan lesen, dan juga mempunyai kuasa luas untuk "mengawal aspek terperinci kegiatan syarikat". Akta ini, bagaimanapun, disambut dengan bantahan keras daripada perniagaan Cina tempatan dan firma asing. Suasana pelaburan juga terjejas teruk. Pada bulan April 1977, Akta itu dipinda dengan nyata sekali, dan firma yang dana pemegang sahamnya kurang daripada \$250,000 dikecualikan. Pada tahun 1979, kerajaan membuat satu lagi konsesi pada AKI dengan menubuhkan Majlis Penasihat Industri yang terdiri daripada ahli-ahli sektor swasta untuk menasihati Menteri mengenai Akta tersebut.

Dalam satu lagi tindakan untuk mempercepatkan pemilikan orang Melayu dalam sektor korporat, kerajaan menubuhkan Perbadanan Nasional atau Pernas pada tahun 1970, dan Permodalan Nasional Berhad atau PNB pada tahun 1978 untuk membeli saham bagi pihak masyarakat

bumiputera dalam syarikat bukan Melayu dan asing. Mula-mulanya, Pernas dengan pelbagai subsidiarinya terlibat secara aktif dalam usahasama dengan firma asing, dan juga memberi sub-kontrak dan kepeniagaan kepada perniaga Melayu individu. Pada tahun 1974, dasarnya beralih ke arah memperoleh syarikat skala besar yang mantap, terutamanya yang mempunyai banyak aset di Malaysia. Sepanjang separuh kedua tahun 1970-an dan awal tahun 1980-an, Pernas dan PNB berjaya memperoleh beberapa buah syarikat perlombongan timah dan perladangan seperti London Tin, Sime Darby, Guthrie Corporation, Harrisons and Crossfield, Dunlop Holdings juga Barlow Holdings. Pernas juga membantu kerajaan memperoleh sebuah lagi bank perdagangan, iaitu United Malayan Banking Corporation (UMBC) pada tahun 1976 daripada sektor swasta. Tujuannya ialah untuk mempengaruhi pola peminjaman bagi mematuhi garis panduan peminjaman bagi masyarakat bumiputera yang ditetapkan oleh bank pusat. Kerajaan dan Pernas kemudian memindahkan saham-saham bank mereka ke dalam Bank Bumiputera, Malayan Banking dan UMBC kepada PNB. Selepas tahun 1984, PNB mengambil-alih kebanyakan daripada saham yang dimiliki oleh Pernas sebagai agensi amanah utama bagi masyarakat bumiputera.

Akibat serta-merta daripada inisiatif dasar ini ialah, pertambahan nyata dalam pemilikan saham Melayu, perkembangan pesat sektor awam, dan kawalan ke atas sektor strategik seperti sektor perbankan dan sektor utama, khususnya syarikat perlombongan dan perladangan. Tetapi, dengan begitu banyak perlindungan daripada kerajaan, muncul pula beberapa akibat yang tidak diingini. Yang lebih ketara ialah, kebergantungan dan mentaliti subsidi di kalangan orang Melayu, kekurangan keusahawanan Melayu sahih yang berterusan, perikatan antara orang Melayu dengan orang Cina dalam bentuk fenomena Alibaba⁴ yang patut dicela, kapitalisme birokrasi, kekurangan umum kebertanggungjawapan awam dan ketakcekapan dalam sektor awam, dan juga suasana pelaburan yang tidak baik. Tambahan lagi, dengan tamatnya ledakan komoditi pada lewat tahun 1980, syarat perdagangan merosot 15 peratus semasa tempoh 1980–1982. Ekspor merosot 0.7 peratus manakala import meningkat pada purata 18 peratus setahun. Akibatnya, akaun semasa sebagai peratusan KDK terbalik daripada lebihan 5 peratus pada tahun 1979 kepada defisit teruk 13 peratus pada

tahun 1982. Kerajaan juga mengalami defisit belanjawan yang serius, sampai kepada kemuncak yang belum pernah berlaku \$10.4 bilion pada tahun 1982, berbanding dengan \$1.5 bilion pada tahun 1979. Begitu juga, hutang luar belum jelas melonjak dari \$8.8 bilion pada tahun 1979 kepada \$24.3 bilion pada tahun 1982 dalam tempoh singkat selama tiga tahun. Keadaan berbahaya seperti ini memerlukan pelarasan struktur yang segera dalam ekonomi, terutamanya sektor awam.

Industri Berat, "Dasar Pandang ke Timur" dan "Malaysia Inc."

Kerajaan memang menjalankan program pelarasan strukturnya dengan menurunkan defisit belanjawannya, iaitu dengan mengurangkan pewujudan perusahaan awam baru, dan juga menutup perusahaan awam yang tidak cekap dan merugikan. Bagaimanapun, dengan pengambil-alihan jawatan Perdana Menteri oleh Dr. Mahathir Mohamad pada pertengahan tahun 1981, berlaku perubahan hebat dalam dasar ekonomi dengan penekanan pada industri berat sebagai sebahagian daripada strategi pendalamkan industri dan juga sebagai gerak baru ke arah penstrukturkan semula pemilikan.

Meskipun berlaku pemakaian pentadbiran melalui JPA, JPM dan AKI, tahun 1970-an menyaksikan kegagalan pemilikan Melayu untuk menerobos sektor perkilangan, yang dikuasai oleh korporasi berbilang negara (KBN) dan perusahaan kecil dan sederhana (PKS) Cina. Nyata, terdapat kekurangan teruk pada perangkaian industri dalam sektor perkilangan dengan enklaf industri nilai tambah rendah. Kerajaan Mahathir yang baru ini kemudian mengubah dasar industri kepada yang condong ke arah pelaburan dalam industri berat. Di bawah dasar barunya, kerajaan mengurangkan penekanan pada strategi perindustrian berorientasikan eksport yang sedang ada, dan beralih kepada peringkat kedua strategi penggantian import melalui penggalakan industri berat (peringkat pertama tercapai pada lewat tahun 1950-an dan 1960-an). Untuk mencapai matlamat ini, agensi kerajaan baru yang diberi nama Heavy Industries Corporation of Malaysia (HICOM) ditubuhkan pada tahun 1980. Matlamat muktamadnya ialah untuk meningkatkan perangkaian industri, meningkatkan nilai tambah dan juga, tidak kurang pentingnya, penyertaan bumiputera dalam kegiatan perkilangan. HICOM menyasarkan sebilangan industri "nukleus", seperti keluli, simen, besi span dan kejuruteraan berat, dengan kerjasama syarikat

Jepun. Ekoran itu, pulpa dan kertas, jentera kecil, perkilangan auto, dan projek kereta nasional Proton pula ditambah. Untuk membiayai industri berat ini, kerajaan banyak meminjam daripada pegawai Jepun dan sumber swasta (Jomo dan Gomez, 1997). Kerajaan juga mula mengambil dan mengamalkan apa yang dinamai "Dasar Pandang ke Timur" dengan matlamat mengikut jejak Jepun sebagai negara industri yang berjaya. *Sogoshoshas* (rumah perdagangan Jepun yang besar-besaran) gaya Jepun ditubuhkan untuk menggalakkan jualan eksport. Istilah "Malaysia Inc." (meniru Japan Inc.) dicipta bagi mendapatkan kerjasama awam-swasta bagi kepentingan negara. Segala dasar dan tindakan ini bertujuan menggalakkan orang Melayu meniru orang Jepun dalam gaya bekerja mereka, khususnya dari segi kerajinan, kerjasama dan juga semangat berpasukan negara.

Hasil daripada dorongan pengindustrian berat ini, pelaburan sektor awam dalam perdagangan dan industri melonjak naik daripada \$0.3 bilion pada tahun 1970-80 kepada \$0.9 bilion pada tahun 1982 dan kemudian kepada \$1.5 bilion pada tahun 1984. Tetapi, banyak daripada syarikat yang ditubuhkan oleh HICOM berakhir dengan kerugian kewangan yang besar (Malaysia, 1989, hal. 196). Dengan bermulanya kemelesetan ekonomi pada tahun 1985, kemampuan kerajaan untuk menanggung kerugian sedemikian mengurang dengan cepat, terutama sekali apabila yen melonjak naik, dan harga eksport komoditi utama juga turun dengan ketara pada masa yang sama. Sementara itu, pelaburan swasta menunjukkan penurunan nyata sebanyak 8.1 peratus dan 16.7 peratus pada tahun 1985 dan 1986 masing-masingnya. Nisbah penjelasan hutang juga meningkat ke peringkat tertinggi dalam sejarah iaitu 18.9 peratus pada tahun 1986, berbanding dengan 4.3 peratus pada tahun 1980. Kesemua ini mengakibatkan krisis fiskal dan hutang bagi Malaysia pada pertengahan tahun 1980-an.

Liberalisasi Ekonomi dan Penswastaan

Menjelang tahun 1985, ekonomi Malaysia berada dalam kemelesetan ekonomi yang teruk, dicirikan dengan defisit belanjawan yang teruk, defisit akaun semasa dan hutang luar yang banyak. Sebagai langkah merangsang pemulihan ekonomi, kerajaan Malaysia tidak mempunyai banyak pilihan melainkan menerima pakai langkah-langkah liberalisasi ekonomi. Langkah-langkah DEB melalui AKI, JPM dan JPA tidak

menggalakkan pelaburan tempatan dan juga asing sebelum liberalisasi pada tahun 1986. Kedua, meskipun wujud pemelbaagaian dalam eksport komoditi, semua eksport komoditi merosot pada waktu yang sama. Satu-satunya jalan keluar ialah dengan beralih kepada sektor perkilangan sebagai jentera pertumbuhan masa depan. Tetapi, strategi baru ini memerlukan pengenduruan pelaksanaan DEB. Bagaimanapun, hanya ada lima tahun sahaja lagi untuk mencapai matlamat DEB. Ini memerlukan strategi baru dalam pelaksanaan DEB. Strategi baru ini merangkumi liberalisasi DEB dalam sektor indsutri, pengurangan penekanan pada industri berat supaya dapat dikurangkan hutang luar yang banyak dan mempercepatkan penswastaan untuk mengurangkan defisit belanjawan dan juga untuk menstruktur semula pemilikan bagi mencapai matlamat DEB.

Sebagai langkah liberalisasi, AKI dilonggarkan lagi, dan tahap pengecualian ditingkatkan kepada \$1 juta dalam dana pemegang saham. Kedua, pemilikan asing juga diliberalisasikan pada bulan Julai 1985. Bergantung pada prestasi eksport mereka, tahap teknologi, kesan keluaran sampingan, dan lain-lain, pemilikan asing boleh dinaikkan kepada 80–100 peratus. Ketiga, pada bulan September 1986, langkah liberalisasi seterusnya diumumkan. Syarikat-syarikat asing, yang mengeksport 50 peratus atau lebih daripada keluaran mereka, kini dibenarkan mempunyai 100 peratus pemilikan. Firma-firma asing yang mengeluarkan barang untuk pasaran domestik juga boleh memegang 100 peratus pemilikan jika mereka menggajikan sekurang-kurangnya 350 orang pekerja penuh masa. Akhir sekali, Akta Penggalakan Pelaburan dikuatkuasakan pada tahun 1986 untuk memberi insentif cukai murah hati dan status perintis sehingga sepuluh tahun bagi menggalakkan lagi pelaburan asing. Hasil daripada langkah-langkah liberalisasi ini, dan bersama-sama dengan kenaikan yen pada lewat tahun 1980-an, pelaburan asing langsung terutamanya dari Jepun mengalir masuk ke Malaysia.

Selaras dengan langkah-langkah liberalisasi ini, kerajaan Malaysia juga melaksanakan penswastaan untuk meringankan beban belanjawan kerajaan dan juga untuk memenuhi matlamat DEB. Pada penghujung tahun 1986 terdapat 736 perusahaan awam, 380 daripadanya adalah agensi persekutuan dan 356 lagi perusahaan peringkat negeri. Perusahaan ini terbabit dalam pelbagai jenis kegiatan ekonomi,

terutamanya dalam perkilangan, perkhidmatan, pembinaan dan pertanian. Perusahaan awam terkenal kerana pembaziran sumber-sumber yang sukar didapati, ketakecekapan dan penimbunan kerugian, peningkatan hutang awam, dan juga kekurangan umum koordinasi dan kebertanggungjawapan (Rugayah, 1994, hal. 245–7). Sungguhpun penswastaan dilancarkan dengan rasminya seawal tahun 1983, pemberhentian pelaburan perusahaan awam kepada sektor swasta hanya cergas selepas tahun 1985. Ini kerana kerajaan menyedari pada tahun 1985 bahawa 30 peratus sasaran untuk pemilikan korpoart bumiputera mungkin tidak akan tercapai menjelang tahun 1990, tahun luputnya DEB. Disebabkan keinginan kuatnya untuk mencapai sasaran DEB, undang-undang dikuatkuasakan atau disemak semula sewajarnya untuk memudahkan pengumpukan saham melalui penyenaraian menurut matlamat penstrukturkan semula. Pertama, keutamaan pengumpukan saham diberi kepada agensi amanah bagi pihak masyarakat bumiputera, khasnya Amanah Saham Nasional atau ASN. Selepas itu, individu yang berkaitan dengan UMNO yang memegang aset bagi pihak parti diberi pangkat kedua dalam pengumpukan saham (Gomez dan Jomo, 1997). Kumpulan berikutnya bagi pengumpukan saham ini ialah kapitalis Melayu yang menyokong UMNO. Akhir sekali, yang sisanya akan dilaburkan dalam bursa saham untuk orang ramai, yang juga termasuk pelabur kecil bumiputera. Akibat amalan pilih kasih dalam pengumpukan saham ini, bumiputera sebagai kumpulan mendapat bahagian yang jauh lebih besar dalam usaha penswastaan ini. Di samping pengumpukan saham berkeutamaan dan kaedah jualan ini, ada pula langkah sengaja dalam penentuan harga saham di bawah harga pasaran untuk masyarakat bumiputera (Ismail, 1995, hal. 129).

Pada asalnya, keutamaan diberi pertamanya kepada agensi amanah bumiputera seperti yang ditunjukkan dalam Rancangan Malaysia Keempat, 1981–1985, iaitu agensi amanah ini akan memegang 83 peratus daripada modal saham bumiputera menjelang tahun 1990 dengan baki 17 peratus dipegang oleh individu bumiputera. Tetapi, angka sebenar bagi pemilikan saham dalam masyarakat bumiputera berlaku sebaliknya. Pada tahun 1990, saham agensi amanah bumiputera hanya 31 peratus manakala individu bumiputera memegang saham yang lebih banyak iaitu 69 peratus modal saham bumiputera. Anjakan memihak kepada individu bumiputera dan tidak kepada agensi amanah dalam pemilikan saham

ini adalah untuk memenuhi kewujudan Komuniti Perdagangan dan Industri Bumiputera (KPIB) di bawah apa yang dinamai penggalakan keusahawanan bumiputera, di samping mencapai pemilikan korporat bumiputera 30 peratus. Tetapi, anjakan agihan saham sedemikian secara kebetulan menghasilkan kemunculan kapitalisme parti dan "politik wang". Strategi ini menjadi lebih jelas dan ketara dalam pengagihan semula kekayaan etnik dalam tempoh pasca DEB (selepas tahun 1990).

Kapitalisme Parti dan Krisis Kewangan

Setelah loput DEB pada tahun 1990, kerajaan menggantikannya dengan Dasar Pembangunan Negara (DPN) tanpa menetapkan sebarang sasaran untuk pengagihan semula kekayaan etnik. Dasar ini juga bertujuan mengurangkan kemiskinan keterlaluan dan juga agihan pendapatan dalam etnik di dalam masyarakat bumiputera. Mengenai perkembangan KPIB, kerajaan terus percaya bahawa penswastaan adalah alat penting bagi pembangunan dan pengukuhan elit penerima sewa Melayu baru yang, secara kumpulan dijangka merobah dirinya kepada kapitalis industri yang bersaing di peringkat antarabangsa pada masa depan. Dengan pandangan ini dan bersama dengan kriteria "siapa dulu, dia dapat", peniaga Melayu yang mempunyai kaitan politik diberi banyak peluang untuk mendapat keutamaan mengatasi orang lain dalam pelaksanaan penswastaan itu. Banyak projek penswastaan diberi kepada peniaga atau syarikat Melayu yang mempunyai kaitan politik tanpa sistem tender terbuka. Khususnya, banyak pewaris projek yang diswastakan telah dipilih semata-mata atas dasar hubungan politik dan peribadi (Jomo dan Gomez, 1997). Contoh klasik ialah, pemberian tender projek Lebuhraya Utara-Selatan kepada United Engineers (M) Bhd (UEM) yang berada di bawah kawalan UMNO pada tahun 1986 (Gomez dan Jomo, 1997, hal. 96-7). Akibatnya, nepotisme dan naungan politik sungguh menjadi-jadi dengan hegemoni UMNO.

Pembabitan UMNO secara aktif dalam pelaburan korporat memainkan peranan penting dalam penstrukturkan semula pemilikan korporat dan pewujudan KPIB. Pembabitan menjadi bertambah rancak dengan terlantiknya Daim Zainuddin sebagai Menteri Kewangan pada bulan Julai 1984. Searle (1999, hal. 103) mengambil perhatian bahawa secara rasmi, UMNO tidak memiliki saham dalam mana-mana syarikat. Pada hakikatnya, parti itu melaksanakan keempunyaannya melalui

individu yang diamanahkan yang memiliki saham dan memegang jawatan pengarah dalam lebih daripada 100 buah syarikat yang nilainya berjumlah \$4 bilion menjelang tahun 1990. Kumpulan-kumpulan perniagaan ini, yang berkait rapat dengan parti, adalah Fleet Holdings Sdn Bhd, Hatibudi Sdn Bhd, Halimantan Sdn Bhd, dan Koperasi Usaha Bersatu Berhad (KUBB). Selepas bulan April 1990, kumpulan-kumpulan ini, kecuali KUBB, dibawa terus di bawah payung korporat Renong Bhd. Hasil pembabitan parti politik dalam perniagaan ini direncanakan oleh Daim sebagai satu "kebiasaan", bukan "konflik kepentingan" (Kaur, 1984).

Pembabitan parti dalam perniagaan atau "kapitalisme parti" begini telah mengakibatkan "politik wang", dan menyebabkan faham berpuak-puak di dalam UMNO. Masalah ini menjadi begitu serius sehingga semasa perhimpunan agung UMNO 1993, masalah "politik wang" diakui dan ironinya, dicela (Gomez, 1990; Gomez, 1994). Tetapi, masalah itu berkekalan dan dasar kuasa di dalam parti beralih kepada peniaga-peniaga Melayu daripada golongan bekas guru di kawasan luar bandar. Kepuakan terus memuncak sampai ke serangan tidak langsung terhadap Mahathir oleh bekas belia UMNO tentang kronisme semasa perhimpunan agung UMNO 1997 dan berakhir dengan pemecatan Anwar daripada jawatan Timbalan Perdana Menteri pada bulan September 1998.

Kapitalisme Parti dan Lampau-Labur

Kapitalisme parti sebagai cara untuk menggalakkan kapitalis Melayu beroleh kejayaan besar pada lewat tahun 1980-an dan awal tahun 1990-an. Kejayaan awal ini memberi insentif selanjutnya kepada pentadbiran Mahathir untuk terus maju dengan penswastaan, khususnya dalam projek-projek yang mempunyai sedikit sebanyak kuasa monopolistik kerana sifat bukan perdagangannya dalam pasaran antarabangsa. Sekalipun projek itu berada dalam sektor perdagangan, seperti projek kereta Proton, projek-projek ini cukup dilindungi melalui tarif untuk memastikan "sewa" dikeluarkan untuk kebaikan penggalakan kapitalis Melayu. Bagaimanapun, penswastaan projek besar begini yang membabitkan terutamanya projek infrastruktur, kemudahan serta pembinaan yang mempunyai kandungan import yang tinggi, memukul kadar pelaburan yang tinggi (lihat Jadual 3). Ini terbukti dari Jadual 2,

iaitu semasa Rancangan Malaysia Keenam, pelaburan swasta nyata meningkat daripada 17.5 peratus dalam rancangan terdahulu kepada 26.7 peratus manakala pelaburan awam mencatat tambahan hanya 3.1 peratus dalam tempoh yang sama. Pelaburan swasta yang tinggi bukan datangnya daripada pertambahan dalam pelaburan asing kerana Jepun, pelabur utama, berada dalam kemelesetan teruk pada awal tahun 1990-an manakala Amerika Syarikat, satu lagi pelabur utama, juga berada di dalam keadaan kemelesetan. Apabila AS mencatatkan pertumbuhan berlanjutan, pelaburan mereka bertumpu pada pasaran domestik. Pelabur utama dalam tempoh ini datangnya daripada NIB seperti Taiwan, Korea dan Singapura, yang melabur semula atau menempatkan semula industri intensif buruh ke kawasan Asia Tenggara, termasuk Malaysia. Sementara itu, pelaburan tempatan dipikat oleh pulangan yang tinggi daripada ledakan dalam sektor hartanah dan harta. Lampau labur begini membawa beberapa akibat.

Akibat paling ketara pelaburan tinggi ini ialah, bertambahnya jurang tabungan-pelaburan. Dalam tempoh 1991–95, jurang ini mencatatkan purata 6.8 peratus dengan kemuncaknya pada 10.5 peratus pada tahun 1995. Pada tahun 1996, jurang mengurang kepada 5.1 peratus tetapi ia masih tinggi daripada cadangan Lawrence Summer yang tidak melebihi 5 peratus (*Economist*, Disember 1995). Kerajaan memang sedar akan pentingnya mengurangkan jurang ini tetapi ia terlalu optimistik mengenai "doktrin Lawson". Doktrin ini menghujahkan bahawa defisit akaun semasa yang timbul daripada jurang tabungan-pelaburan swasta tidak seharusnya menjadi masalah kerana defisit jenis ini boleh dilanjutkan, dan pelaburan swasta lebih cekap daripada pelaburan awam (Montes, 1998, hal. 15–16). Suasana optimistik digalakkan pula oleh kemasukan pelaburan portfolio yang berlanjutan dalam tempoh 1994–96 dengan berlakunya ledakan pasaran saham. Apabila merumuskan Rancangan Malaysia Ketujuh, pentadbiran Mahathir lebih bercita-cita tinggi dan mengumumkan Wawasan 2020. Dalam Rancangan tersebut, sebilangan projek mega (lihat Rajah 4) dirancang untuk dilancarkan pada tahun 1996.

Sesungguhnya, "doktrin Lawson", tidak boleh dipakai dalam konteks Malaysia. Seperti kata Jomo (1994), dan Jomo dan Gomez (1997), penswastaan dalam kes Malaysia bukanlah sangat untuk meningkatkan kecekapan ekonomi, tetapi untuk membetulkan ketakseimbangan

ekonomi ras dan untuk pewujudan kapitalis Melayu. Kehilangan kecekapan menjadi lebih serius dalam tempoh 1995–97 apabila nisbah output modal pertambahan (NOMP) melonjak kepada 6.5 peratus (berbanding dengan hanya 3 peratus pada tahun 1988). Seperti diperhatikan oleh Majlis Tindakan Ekonomi Negara (1998, hal. 11), "kenaikan NOMP dalam tahun kebelakangan ini mungkin juga disebabkan oleh pertambahan pelaburan dalam projek-projek intensif-modal dengan tempoh pembinaan yang panjang, kebocoran dan keupayaan yang kurang digunakan pada mulanya."

Tambahan pula, kebanyakan projek pelaburan dimiliki oleh sektor bukan perdagangan yang dibiayai oleh peluasan kredit yang berlebihan (NEAC, 1998, hal. 12). Jadual 3 dan 4 menunjukkan bahawa terdapat kecenderungan pertumpuan pada pelaburan dalam sektor bukan perdagangan yang kian meningkat, berbanding dengan projek yang diswastakan pada lewat tahun 1980-an. Berat sebelah kepada sektor bukan perdagangan khasnya dalam bentuk projek mega sebenarnya telah menyebabkan lampau-rangsang ekonomi Malaysia. Manakala inflasi pengguna yang diukur oleh IPP tidak menunjukkan sebarang tanda mencemaskan dengan kadar inflasi tidak melebihi 4 peratus (disebabkan pemesongan kerana memasukkan banyak item terkawal ke dalam bakul pengguna), tanda-tanda lampau-rangsang yang lain sudah cukup untuk menimbulkan keimbangan. Pertama, defisit semasa yang teruk melebihi 5 peratus KDK jika awal dikesan adalah penunjuk baik bagi lampau-rangsang khususnya apabila ekonomi mencatatkan kadar pertumbuhan yang tinggi sebanyak 9.3 peratus dalam tempoh 1994–96 dan kadar pengangguran rendah kurang daripada 3 peratus (Jadual 1). Kedua, pertumbuhan kewangan diukur menurut M3 jauh melebihi jumlah sebenar pertumbuhan KDK dan kadar inflasi dengan margin yang luas sebanyak 8–9 peratus pada tahun 1995 dan 1996, berbanding dengan jurang biasa 2–3 peratus. Ketiga, terdapat kekurangan buruh yang teruk dan kemasukan besar-besaran pekerja asing, yang sah dan tidak sah. Akhir sekali, ledakan pasaran saham diiringi oleh ledakan hartanah dan harta, dengan indeks harga rumah meningkat daripada hanya 4.8 peratus pada tahun 1993 kepada 18.3 pertus pada tahun 1995 dan 12.9 peratus pada tahun 1996.

Lampau-rangsang ekonomi Malaysia mengakibatkan lampau-guna sumber yang sukar didapati terutama sekali sumber buruh oleh sektor

bukan perdagangan. Ini mengakibatkan kebersaingan antarabangsa. Ini ditandai oleh kenaikan gaji purata dalam sektor perkilangan, daripada 2.4 peratus pada tahun 1993 kepada 9.6 peratus pada tahun 1996. Sementara itu, jumlah produktiviti faktor merosot daripada 4.7 peratus kepada hanya 1 peratus pada tahun 1997 (NEAC, 1998). Akibatnya, kadar pertukaran sebenar bagi Malaysia, iaitu pengukur kebersaingan antarabangsa yang dikira sama ada daripada indeks harga pengeluar bukan makanan yang relatif, indeks harga pengeluar atau harga barang yang didagangkan dengan harga barang tidak didagangkan, menunjukkan peningkatan sebenar bagi tempoh 1991–96 (Athukorala, 1998). Kerugian kebersaingan antarabangsa ini menjadikan Malaysia negara yang mudah terdedah ditambah pula oleh aliran masuk modal jangka pendek yang sedia wujud, yang kebalikan aliran sebegini dengan mudah dan dengan sendirinya merupakan serangan spekulatif.

Kapitalisme Parti, Peluasan Kredit dan Kewangan Luar

Sejak pelantikan Daim Zainuddin sebagai Menteri Kewangan pada bulan Julai 1984, berlaku anjakan kuasa di kalangan elit Melayu daripada "ahli politik dan pentadbir kepada gabungan ahli politik dan para peniaga" (Searle, 1999, hal. 47). Bank Negara Malaysia (BNM) sekalipun tidak dapat mengelak pengaruh politik ini, terutama sekali apabila tempoh yang lama jawatan gabenor BNM Tun Dr. Ismail tamat pada tahun 1980. Dalam tempoh penjawatannya, BNM menikmati banyak kebebasan dari segi perumusan dasar ekonomi dan hal-hal perbankan lain seperti pelantikan pegawai bank kanan ke bank-bank perdagangan. Hakisan kebebasan pada tahun 1980-an ini menjadi bertambah cepat apabila pengganti Tun Ismail, Tan Sri Aziz Taha dipaksa meletakkan jawatan pada tahun 1985. Jawatan pengerusinya dalam JPM yang berkuasa itu ditarik balik daripadanya "dalam usaha untuk meletakkan agensi penyeliaan keselamatan yang berkuasa di bawah kuasa Daim" (Searle, 1999, hal. 48). Tindakan ini bertujuan untuk mempermudahkan pengambil-alihan dan percantuman korporat serta penstrukturuan semula korporat bagi memupuk kapitalisme parti kemudian nanti. Pada waktu yang sama, bank-bank perdagangan yang utama diperoleh oleh peniaga-peniaga Melayu yang ada kaitan politik dan bekerjasama erat dengan BNM untuk memenuhi matlamat DEB dan mewujudkan kapitalis Melayu.

Kerjasama ini telah mengakibatkan ketaktegasan umum dalam pengawalan bank dan korporat. Dengan ketaktegasan ini, berlakulah peluasan pinjaman bank yang pesat sebelum krisis kewangan itu. Pada tahun 1995, pinjaman bank meningkat secara mendadak daripada 14.4 peratus pada tahun 1994 kepada 29 peratus. Peluasan ini berterusan pada tahun 1996 meskipun dengan kadar yang lebih perlahan sebanyak 26.3 peratus. Tetapi, dengan bermulanya krisis kewangan pada pertengahan tahun 1997, peminjaman bank kepada sektor swasta bertambah dengan kadar tahunan yang pesat sebanyak 33.5 peratus. Selain peluasan peminjaman yang pesat, kebanyakan bank perdagangan juga mempunyai pendedahan yang tinggi kepada sektor hartanah dan harta (31 peratus), serta pembiayaan saham (7 peratus). Hanya pada bulan Mac 1997, BNM menyatakan kebimbangannya mengenai dua aspek ini, dan mengenakan had 20 peratus ke atas saham peminjaman bank bagi urusniaga harta dan pasaran saham. Athukorala (1998) membuat anggapan bahawa kesenyapan yang lama bagi pihak BNM mengenai dua aspek ini pasti berhubungan dengan "peminjam (arahan-negeri) yang berkaitan" yang telah lama berakar umbi di bawah kapitalisme parti. Usaha seperti ini menjadi lebih rancak di bawah Wawasan 2020 pentadbiran Mahathir. Holloway (1997) mengambil perhatian bahawa sokongan kewangan luar-belanjawan, kebanyakannya dalam bentuk pinjaman bank anjuran-kerajaan diunjurkan kepada peniaga yang ada kaitan politik untuk membiaya projek mega bagi mencapai wawasan tersebut.

Sementara itu, berlaku ledakan pasaran saham dengan pemodalans pasaran melebihi 300 peratus KDK. Kebanyakan syarikat yang lebih besar yang tersenarai mempunyai kaitan politik. Seperti yang diambil perhatian oleh Athukorala (1998, hal. 95), dalam banyak hal, kepentingan bos-bos syarikat dan ahli-ahli politik berjalinan rapat. Dalam keadaan sedemikian sememangnya biasa berlaku manipulasi urusniaga saham antara syarikat untuk faedah syarikat berhad swasta hingga menjejaskan syarikat tersenarai awam. Salah laku begini membuatkan perdagangan saham terdedah kepada panik kewangan jika berlakunya kontagion.

Peluasan kredit yang rancak untuk membiaya sektor hartanah dan harta, pembelian saham, serta sektor bukan dagang yang lain mempercepatkan inflasi aset dan memuncaknya ekonomi gelembung hanya menanti gelembung itu pecah.

Syarikat-syarikat berkaitan politik ini juga, terutamanya syarikat yang terbabit dengan projek mega dalam infrastruktur, projek binaan besar-besaran atau industri besar juga mengambil jalan pinjaman luar, kebanyakannya dengan jaminan kerajaan. Pada tahun 1996, hutang luar sektor swasta bukan bank membentuk 41.5 peratus jumlah hutang luar belum jelas, berbanding dengan 37.5 peratus pada tahun 1994. Mujurlah, kebanyakannya daripada pinjaman luar ini, tidak seperti Thailand, adalah pinjaman jangka panjang. Itu pun, apabila ringgit Malaysia susut nilainya dengan teruk semasa krisis mata wang, beban hutang luar korporasi-korporasi ini meningkat tinggi, tidak terkatalah kenaikan serentak kadar faedah dan kejatuhan pasaran saham.

Sementara itu, pelaburan portfolio dari luar negara juga meningkat tinggi sebelum krisis 1997. Kemasukan ini menggalakkan pasaran saham dan juga meningkatkan kemudahan terdedah mata wang kepada serangan spekulatif. Sebarang kebalikan aliran ini akan menyebakan larian modal yang hanya akan memberatkan lagi panik kewangan.

Krisis kewangan Asia telah menyusahkan semua sektor dalam ekonomi Malaysia. Syarikat-syarikat yang berkaitan politiklah yang paling teruk kerana mereka tertakluk kepada beban hutang luar yang tinggi berpunca daripada susut nilai mata wang yang banyak dalam tahun-tahun krisis. Disebabkan pengaruh mereka yang tinggi, mereka juga menimbunkan hutang yang banyak apabila pembayaran balik hutang meningkat bersama-sama kenaikan kadar faedah sebaik-baik sahaja selepas krisis. Nilai bersih syarikat mereka juga terjejas apabila harga saham tiba-tiba menjunam apabila krisis bertambah teruk. Misalnya, Renong, sebuah konglomerat yang ada kaitan dengan UMNO, yang merupakan 15 peratus daripada jumlah perniagaan binaan negara masih tenat dengan hutang \$20 bilion. Sebenarnya, Renong dipilih sebagai syarikat paling teruk diuruskan di Malaysia bagi tahun 1998 dan 1999 dalam undian yang dijalankan oleh *Asianmoney (The Straits Times, 2000)*.

Kehilangan Kebersaingan Antarabangsa

Seperti yang diperlihatkan di atas, lampau-labur dalam sektor bukan dagang mengakibatkan kehilangan kebersaingan antarabangsa. Bersama-sama kehilangan kecekapan pelaburan seperti terbukti oleh kenaikan pada NOMP sepanjang beberapa tahun, mudah terdedahnya Malaysia

bertambah buruk apabila sistem kadar pertukaran penetapan-kuasi yang tidak fleksibelnya kekal tidak berubah meskipun wujud peningkatan besar dolar AS. Penetapan-kuasi kadar pertukaran kepada dolar AS seperti ini memberi dua akibat buruk. Pertamanya ialah, ia menghapuskan risiko pertukaran secara automatik bagi mata wang utama, dengan mengadakan rintangan semula jadi kepada peminjaman luar. Peminjaman luar digalakkan lagi apabila kadar faedah domestik meningkat di atas tahap antarabangsa. Dalam kes Malaysia, kadar faedah domestik meningkat mengatasi tahap antarabangsa sebab peluasan kredit yang rancak dan juga pendirian dasar kewangan yang ketat untuk menentang tekanan inflasi yang tidak dapat dielakkan dengan adanya pertumbuhan ekonomi yang tinggi. Tidak seperti Thailand, kebanyakan peminjaman luar datang daripada sektor swasta bukan bank yang ada kaitan politik, bukan daripada bank perdagangan. Ini kerana bank perdagangan, yang mengambil jalan peminjaman luar pada tahun 1993–94, dan dari itu, dihukum oleh BNM melalui kawalan pertukaran yang dikenakkannya (dihapuskan pada akhir tahun 1994), lebih berhati-hati kali ini dalam hal peminjaman jangka pendek mereka.

Satu akibat lagi daripada penetapan-kuasi kadar pertukaran ialah, kehilangan kebersaingan antarabangsa. Ini terutamanya benar apabila dolar AS meningkat setentang mata wang utama seperti Yen dan mata wang Eropah. Pada waktu yang sama, kehilangan kebersaingan antarabangsa menjadi lebih serius apabila purata gaji sebenar di Malaysia meningkat jauh lebih tinggi daripada negara-negara jirannya kerana kekurangan buruh yang teruk yang timbul daripada lampau-labur dalam sektor bukan dagang. Tambahan pula produktiviti buruh ketinggalan di belakang pertumbuhan gaji sebenar, terutamannya dalam sektor dagang seperti sektor perkilangan pada tahun 1995 dan 1996 yang menghasilkan keadaan mudah terdedah, lantas melemahkan kemampuan Malaysia untuk menahan sebarang kesan contagion dan serangan spekulatif.

Pokok pangkal masalah produktiviti rendah berkait rapat dengan ketidakmampuan membina kumpulan tenaga kerja mahir. Menjelang krisis kewangan, Malaysia telah pun mencapai kadar kenal huruf yang tinggi, meningkat daripada 45 pertus pada tahun 1975 kepada 89 peratus pada tahun 1996. Kemasukan ke pengajian tinggi meningkat lebih 50 peratus dalam tempoh yang singkat selama enam tahun dari tahun 1990 hingga 1995. Tetapi, kira-kira separuh daripada pertambahan ini

datangnya daripada pendaftaran dalam kursus sastera. Lagi pula, berlaku salah padanan antara pekerjaan dengan jenis latihan. Lee (1996) menyatakan bahawa hanya 28.9 peratus siswazah sains bekerja dalam pekerjaan berkaitan sains. Sementara itu, pembinaan dan pemeringkatan kemahiran tidak meningkat sejajar dengan keperluan teknologi yang sedang meningkat dalam sektor teknologi tinggi yang sedang meluas (Jomo, 1997). Ada juga bukti kekurangan kemahiran pada semua peringkat, khasnya dalam bidang teknikal, dan kadar pusing ganti yang tinggi bagi pekerja mahir peringkat menengah. Ini menimbulkan kekangan yang serius untuk bersaing dengan negara-negara jiran dan peningkatan kepada status NIE melalui pendalamian dan peningkatan industri.

Dalam tahun 1990-an, tekanan bersaingenan daripada negara-negara jiran menjadi lebih genting. Pertama, China telah membuka ekonominya sejak tahun 1978, dan telah menarik banyak sekali pelaburan asing secara langsung. Disebabkan ia mempunyai sumber buruh yang murah, ia secara automatis menjadi tempat yang menarik bagi pelaburan asing dalam industri intensif buruh. China adalah pesaing yang menggerunkan bagi Malaysia, melainkan Malaysia mampu meningkatkan dirinya ke liga yang lebih tinggi dalam pembangunan industri dan teknologi, dengan demikian, mengelak persaingan terus dengan China. Malangnya, Malaysia gagal dalam pembangunan sumber manusianya untuk meningkatkan industrinya dengan cukup pantas bagi mengelak persaingan terus sedemikian. Malaysia mengalami satu lagi halangan dalam usaha menggalakkan kebersaingenan antarabangsa apabila China, dalam usahanya untuk menyatukan sistem kadar pertukaran duaannya, menurun-nilaikan mata wangnya sebanyak 30 peratus. Dengan sistem kadar pertukaran penetapan-kuasinya dan peningkatan dolar AS pada tahun 1995, Malaysia menjadi kurang menarik untuk menggalakkan pelaburan asing secara terus.

Di samping negara China, Malaysia juga mendapati sukar untuk bersaing dengan negara-negara jiran lain, terutamanya Thailand dan Indonesia, kedua-duanya mempunyai sumber buruh yang lebih murah, dan mengeksport lebih kurang barang yang sama seperti Malaysia. Sebelum tahun 1990-an, Malaysia adalah pengeksport getah dan minyak kelapa sawit terbesar. Kini, ia diatasi oleh Thailand dalam eksport getah dan juga oleh Indonesia dalam eksport minyak kelapa sawit. Kelebihan

bandingannya dalam burih mahir dan tenaga kerja bertutur bahasa Inggeris juga terhakis dalam tahun-tahun lampau kerana kegalalannya untuk meningkatkan kemahiran dan terlampaui menekankan pada bahasa Melayu.

Kesimpulan

Sejak bermulanya krisis kewangan Asia pada bulan Julai 1997, ramai pengarang telah menulis tentang sebab-musabab krisis ini. Sebab-sebabnya termasuklah, antara lain, serangan spekulatif, aliran modal jangka pendek, sindrom lampau-pinjam, kehilangan kebersaingan antarabangsa, ketaktegasan dalam peraturan dan kawalan kewangan, ekonomi gelembung, kesan contagion, dan kronisme serta rasuah. Apabila meninjau penulisan-penulisan ini, sesetengah pengarang mengklasifikasikan sebab-sebab ini kepada faktor luaran dan dalaman (Bank Negara Malaysia, 1999) manakala yang lain pula mengkategorikannya kepada tiga faktor utama, iaitu ketakterlanjutan akaun semasa, kelemahan dalam sistem kewangan domestik, dan serangan mata wang yang memuaskan hati sendiri. Klasifikasi sebab-sebab ini tidak akan menambahkan pemahaman seseorang tentang krisis tersebut. Klasifikasi begini, sambil membantu seseorang meringkaskan dan mengingat sebab-sebabnya, mungkin menyiratkan bahawa sebab-sebab ini agak tidak bergantung antara satu sama lain. Evolusi saling tindakan dan sejarah bagi faktor-faktor ini, dan kemuncaknya pada cetusan krisis itu mungkin diabaikan terus. Kedua, sebilangan besar pengarang juga secara tersirat menganggap rantau Asia Tenggara sebagai homogenus, dan akibatnya, mereka juga menganggap faktor-faktor yang menyebabkan krisis kewangan Asia ini sebagai sama. Sekalipun negeri-negeri ini mungkin mengalami kelemahan yang sama atau mempunyai sebab-sebab yang sama, sebab dan kelemahan itu tidak sama darjahnya dan juga seringkali tidak sama jenisnya.

Malaysia adalah contoh klasik dengan beberapa kekecualian. Misalnya, ia mengalami sindrom lampau-pinjam dalam sistem perbankan tetapi tidaklah seteruk di Thailand. Tambahan pula, sindrom lampau-pinjam di Malaysia tidak membuatnya mengalami beban hutang luar yang tinggi manakala Thailand menghadapi kedua-dua aspek ini terbelit sebegini serius sekali hingga kebalikan aliran modal jangka pendek mencetuskan krisis kewangan. Begitu juga, Malaysia mengalami sedikit

sebanyak kronisme dan rasuah seperti Indonesia tetapi keluasan dan penularan kedua-dua aspek ini tidak sama seperti di Indonesia. Jenis kronisme juga berbeza.

Bab ini menghujahkan bahawa keadaan mudah terdedah telah berkembang di Malaysia sebelum krisis kewangan Asia pada bulan Julai 1997 lagi. Sebab utama mudah terdedahnya berpunca daripada tindakan akuan kerajaan Malaysia dalam usaha memperbetulkan ketakseimbangan ekonomi ras dan penggalakan kapitalis Melayu. Dalam daya usahanya untuk tindakan akuan itu, dasarnya telah mengakibatkan pergolakan kapitalisme parti dan "politik wang". Perkembangan kapitalisme parti begini dengan sokongan kuat kerajaan dan kolaborasi daripada sektor perbankan, selanjutnya membawa kepada lampau-labur dalam sektor bukan dagang dan ketaktegasan dalam perbankan dan pengawalan korporat. Kedua-dua perkembangan ini, terutamanya dalam gelombang globalisasi dan pergerakan modal antarabangsa yang tinggi, memuncak kepada keadaan mudah terdedah (lihat Jadual 1). Pencetus daripada kesan contagion yang timbul akibat krisis kewangan Thai pada bulan Julai 1997 mencetuskan krisis kewangan di Malaysia. Di banyak negara di Asia Timur dan Asia Tenggara, liberalisasi kewangan mendahului krisis perbankan, dan krisis perbankan mendahului krisis mata wang yang dicetuskan oleh kesan contagion dari Thailand (Kaminsky, dan Reinhart, 1999). Dalam kes Malaysia, DEB mendahului kapitalisme parti, dan kapitalisme parti mendahului lampau-labur dan ketaktegasan dalam pengawalan korporat dan perbankan. Ketaktegasan ini mendahului krisis mata wang pada tahun 1997.

Selepas krisis itu, Malaysia menerima-pakai langkah-langkah bijaksana fiskal, dan menghentikan pelaksanaan beberapa projek mega. Di segi kewangan, Malaysia juga melaksanakan beberapa langkah untuk memudahkan penstrukturran semula sektor kewangan, seperti menubuhkan institusi bagi mengambil alih pinjaman tidak dijelaskan dan pemodal semula. Bagaimanapun, Malaysia tiba-tiba menerima pakai rejim kadar pertukaran tetap dengan kawalan modal pada bulan September 1998. Rejim ini memberi Malaysia ruang bernafas untuk merangsang pemulihan ekonomi dan penstrukturran semula. Rejim dasar begini hanya boleh merupakan langkah sementara untuk mengukuhkan pasaran kewangan dalam tempoh krisis. Ia tidak boleh merupakan penyelesaian jangka panjang dalam menghadapi globalisasi dan era

teknologi maklumat. Pertamanya, rejim kadar pertukaran tetap dalam sistem kadar pertukaran terapung yang diumumkan akan kehilangan dasar kadar pertukaran selaku langkah pelarasaran berkesan, dalam ekonomi terbuka. Ini boleh menimbulkan masalah serius, memandangkan Malaysia, sebagai negara membangun umumnya sedang menghadapi kekurangan instrumen-instrumen dasar. Dalam keadaan sedemikian, langkah-langkah pentadbiran terpaksa digunakan tetapi langkah ini sering menyebabkan erotan pasaran. Kedua, kawalan modal menghalang aliran keluar modal domestik, dan ketika berhadapan dengan aliran masuk modal yang besar (meskipun ada cukai rata 10 peratus ke atas dana yang dihantar keluar sebelum tempoh setahun), pasaran kewangan domestik akan terhakis dengan kecairan lebihan (*The Straits Times*, 20 Mac 2000, hal. 63). Kecairan lebihan ini akan selanjutnya mengenakan tekanan inflasi, yang pasti memberi kesan buruk kepada kebersaingan antarabangsa Malaysia. Akhirnya, dengan kadar faedah domestik yang rendah yang timbul daripada kecairan lebihan itu, penabung dan pelabur akan beralih kepada pelaburan saham dan pasaran harta, dan memuncak kepada satu lagi gelembung aset dalam proses itu.

Secara keseluruhan, ekonomi Malaysia masih dicirikan oleh "kelemahan, ketidakcekapan dan enklaf" (Lubeck, 1992, hal. 181). Khususnya, selepas empat dekad kemerdekaan, Malaysia, masih bergantung pada sebahagian besarnya, pada eksport barang utama untuk melanjutkan pertumbuhan ekonominya. Sektor perkilangannya, yang berorientasikan eksport, terus mengalami masalah lama yang sama, iaitu perangkaian industri yang sedikit, terutamannya dengan sektor import-gantian yang amat dilindungi, nilai tambahan yang rendah, dan kesan sampingan yang sedikit. Tambahan lagi, sektor ini masih bergantung pada SMN bagi kemasukan ke pasaran antarabangsa, pemindahan teknologi, peningkatan teknologi dan lebih buruk lagi, bekalan komponen dan bahagian. Dasar industri, meskipun dengan pelaksanaan Rancangan Induk Industri, "penuh dengan kontradiksi, ketakrasionalan, dan terus-terang rasuah" (Lubeck, 1992, hal. 181). Hubungan kerajaan dengan perniagaan juga dicirikan oleh tawar-menawar politik antara etnik, "politik wang", naungan politik dan cauvinisme etnik (Gomez, 1990; Gomez dan Jomo, 1997). Khususnya, golongan elit di negeri yang dikuasai orang Melayu masih lebih suka

untuk menjajarkan diri dengan kapitalis asing sebagai tukaran untuk usahasama dan jawatan pengarah, bukan dengan kapitalis etnik Cina. Dasar mengesampingkan etnik ini (Jesudason, 1989) telah menghasilkan dua akibat. Pertama ialah, UKS yang dikuasai oleh kapitalis etnik Cina, tanpa banyak sokongan kerajaan dan kekurangan penjajaran dengan SMN, tidak boleh memainkan peranan berkesan sebagai pekilang inovatif seperti rakan mereka di Taiwan. Kedua, kapitalis Cina yang banyak yang juga menikmati sedikit sebanyak naungan politik, juga cenderung untuk mengelak perkilangan produktif, dan umumnya lebih suka pada pelaburan dalam harta komersil dan perumahan yang lebih menguntungkan dan lebih mendapat perlindungan. Kapitalis Melayu di bawah naungan politik dengan tingkah laku mencari sewa juga enggan memasuki sektor perkilangan untuk membina jaringan rangkaian industri. Mereka cenderung untuk membataskan diri dalam sektor kewangan, pembinaan dan harta yang mempunyai risiko rendah dan pulangan tinggi. Lampau-tegasan pada pelaburan dalam sektor bukan perdagangan, sehingga mengabaikan sektor perdagangan, khususnya sektor perkilangan, akan hanya membuat ekonomi Malaysia berada dalam keadaan mudah terdedah dan kelemahan struktural yang berterusan.

Cabarhan-cabarhan yang menghadapai ekonomi Malaysia, dari itu, terletak pada ketidakmampuannya untuk mengimbangkan ekuiti dengan pertumbuhan yang tidak membawa kepada keadaan mudah terdedah. Untuk mempercepatkan pertumbuhan ekonomi, kerajaan juga perlu menangani dengan seriusnya isu-isu kelemahan struktural, dasar mengesampingkan etnik, pembangunan sumber manusia dan juga pengawalan bank dan korporat untuk menghadapi cabaran-cabaran abad ke-21.

Jadual 1: Penanda Ekonomi Utama, Malaysia

	1994	1995	1996	1997
Pertumbuhan KDK Sebenar (%)	9.1	10.1	8.6	7.7
Penganguran (%)	2.9	2.8	2.6	2.6
Inflasi (%)	3.7	3.4	3.5	2.7
Kadar Pertumbuhan M3 (%)	13.1	22.3	21.2	18.5
Defisit Akaun Semasa/KNK (%)	-8.2	-10.5	05.1	-5.1
Kadar Tabungan Negara (%)	34.4	35.2	38.5	40.0
Kadar Pelaburan Negara (%)	42.5	45.7	43.6	45.1
Lebihan Belanjawan Kerajaan/KDK (%)	2.4	0.9	0.8	2.5
Nisbah Penjelasan Hutang Luaran (%)	5.5	6.6	6.9	5.7
Rizab Luar (Bulan import tertahan)	5.5	4.1	4.4	3.4

Sumber: Bank Negara Malaysia, dan Majlis Tindakan Ekonomi Negara, Ogos 1998.

Jadual 2: Imbangan Tabungan-Pelaburan 1971–2000 (% bagi KNK)

	1971-75 RM 2	1976-80 RM 3	1981-85 RM 4	1986-90 RM 5	1991-95 RM 6	1996-2000 RM 7
Pelaburan Awam	7.8	10.3	17.3	11.0	14.1	10.7
Tabungan Awam	2.4	7.3	11.7	10.3	17.4	10.9
Defisit / Lebihan	-5.4	-3.0	-5.6	-0.7	3.3	0.2
Pelaburan Swasta	16.5	17.1	18.9	17.5	26.7	27.2
Tabungan Swasta	18.4	22.7	15.7	20.7	16.6	24.0
Defisit / Lebihan	1.9	5.6	-3.2	3.2	-10.1	-3.2
Pelaburan Domestik Kasar	24.4	27.4	36.2	28.6	40.8	37.9
Tabungan Negara Kasar	20.8	30.0	27.4	31.1	34.0	34.9
Defisit / Lebihan	3.6	2.6	-8.8	2.5	-6.8	-3.0

Catatan: RM bermaksud Rancangan Malaysia.
Sumber: Pelbagai Dokumen Rancangan Malaysia.

Jadual 3: Projek Penswastaan Utama di Malaysia, 1983–95

Projek	Tahun
Kategori I: Pemberhentian pelaburan	
Klang Container Terminal	1986
Malaysian International Shipping Corporation Bhd (MISC)	1986
Syarikat Gula Padang Terap Sdn Bhd	1989
Cement Manufactures Sarawak Bhd	1989
Cement Industries of Malaysia Bhd (CIMA)	1990
Edaran Otomobil National Bhd (EON)	1990
Syarikat Telekom Malaysia (STM)	1990
Holiday Villages Sendirian Bhd	1990
Pernas International Hotels and Properties Bhd (PIHP)	1990
Peremba Bhd	1990
Kumpulan FIMA Bhd	1990
Tenaga Nasional Bhd	1990
Heavy Industries Corporation of Malaysia Bhd (HICOM)	1994
Petronas Dagangan Bhd (PDB)	1994
Petronas Gas Bhd	1995
Kategori II: BO/BOT/BOQ	
North Klang Straits Bypass	1983
Jalan Kuching/Jalan Kepong Interchange	1983
Projek Bekalan Air Luar Bandar	1986
Projek Bakalan Air Labuan	1987
Kuala Lumpur Interchanges	1987
North-South Highway	1988
Bekalan Air Ipoh	1989
National Sewerage Project	1993
Light Transit Rail System	1993
Empangan Bakun	1994
Singapore-Johore Baru Link Crossway	1994
Main Terminal Building, KL International Building	1994
Kategori III: Kontrak Pengurusan	
National Park Tourist Facilities	1986
Empangan Semenyih	1987
Marketing of Airtime, Radio Malaysia	1987
Aktiviti Pemasaran RISDA	1987
Maintenance of Tube Wells, Labuan	1988
Khidmat Minibus Kuala Lumpur	1993
Pemeriksaan Kenderaan Kerajaan	1993
Khidmat Sokongan untuk Hospital Daerah dan Besar	1994

Jadual 3: Projek Penswastaan Utama di Malaysia, 1983–95

Projek	Tahun
Kategori IV: Pembelian-Luar Pengurusan	
Peremba Bhd	1990
Kumpulan Fima Bhd	1990
KK Industries Sdn Bhd	1993
Kategori V: Lesen	
TV3	1983
Big Sweep Lottery	1988
Telecommunications (Time Engineering Bhd)	1992
Independent Power Producer (Time Engineering Bhd)	1992
Independent Power Producer (YTL Corp.)	1993
Metro Vision (TV4)	1993
Satellite Services Network (cable television)	1994
Satellite/Telecommunications (Binariang Sdn Bhd)	1994
Telecommunications (Malaysia Resources Corp. Bhd)	1994
Kategori VI: Pajakan	
RMAF Aircraft Maintenance Depot	1985
Shah Alam Abattoir (Swine section)	1990
Kategori VII: Pengkorporatan	
Lumut Dockyard	1991
Postal Services Department	1992
Keretapi Tanah Melayu (KTM)	1992
Johore Port Authority	1992
Bintulu Port	1992
Department of Civil Aviation (DCA)	1993

Sumber: Rancangan Malaysia Keenam, hal. 73; Jadual 2.8; Abdul Aziz Abdul Rahman, 1993, hal. 103–4. Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits, hal. 84–85.
 Catatan: Lesen/IPP adalah kontrak BOO juga.

Jadual 4: Senarai Projek Awam Masa Depan di Malaysia

1. Multimedia Super Corridor (RM25.4b)
2. Putrajaya Township (RM20b)
3. Bakun Hydroelectric Dam (RM5.5b)
4. Kuala Lumpur Linear City (RM5b)
5. West Coast Expressway (RM3.8b)
6. Kedah Coastal Reclamation (RM3b)
7. Penang Second Bridge (RM3b)
8. East Cost Expressway (RM2.7b)
9. Kuala Lumpur Elevated Highway (RM2.4b)
10. Muar-Tangkak-Segamat Highway (RM2.3b)

Sumber: Rancangan Malaysia Ketujuh (1996-2000) dan *The Straits Times*, pelbagai tarikh.

Bibliografi

- Athukorala, Prema-chandra. 1998. Malaysia, dalam Ross H. McLeod dan Ross Garnaut (eds.), *East Asia in Crisis: From Being a Miracle to Needing One?* hal. 85-104, London and New York: Routledge.
- Bank Negara Malaysia. 1999. The Asian Crisis: A Survey of Views on the Causes and Policy Response, *Annual Report 1998*. Kuala Lumpur: Bank Negara Malaysia.
- Bowie, Alasdair. 1988a. Redistribution with Growth? The Dilemmas of State-sponsored Economic Development in Malaysia, *Journal of Developing Societies*. Jil. IV, hal. 52-66.
- Gomez, E.T. 1990. *Politics in Business: UMNO's Corporate Investments*, Kuala Lumpur: Forum.
- Gomez, Edmund Terence. 1994. *Political Business: Corporate Involvement of Malaysia Political Parties*, Cairns: Centre for Southeast Asian Studies, James Cook University.
- Gomez, Edmund Terence dan Jomo K.S. 1997. *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ismail Muhd Salleh. 1995. The Impacts of Privatization on Distributional Equity in Malaysia, dalam V.V. Ramanaidham (ed.), *Privatization and Equity*, London: Routledge.
- Jesudason, James V. 1989. *Ethnicity and the Economy: The State, Chinese Business and Multinationals in Malaysia*, Singapore: Oxford University Press.
- Jomo, K.S. 1994. Privatisation, dalam K.S. Jomo (ed.), *Malaysia's Economy in the Nineties*, Petaling Jaya: Pelanduk Publications.
- Jomo, K.S. (ed.). 1995. *Privatizing Malaysia: Rents, Rhetoric, Realities*, Boulder and London: Westview Press.
- Jomo, K.S. dan Edmund Terence Gomez. 1997. Rents and Development in Multiethnic

- Malaysia, dalam Masahiko Aoki, Hyung-ki Kim dan Masahiro Okuno-Fujiwara (eds.), *The Role of Government in East Asian Economic Development*, Oxford: Clarendon Press.
- Jomo, K.S. (1997). Malaysia, dalam K.S. Jomo et al. (eds.), *Southeast Asia's Misunderstood Miracle: Industrial Policy and Economic Development in Thailand, Malaysia and Indonesia*, hal. 89–102, Boulder, Colorado: Westview Press.
- Kaur, Hardev. 1984. Daim: Person behind the Name, Kuala Lumpur: *New Straits Times*, 21 Julai.
- Kaminsky, Graciela L. dan Carmen M. Reinhart. Jun 1999. The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems, *The American Review*, jil. 89, No. 3, hal. 473–500.
- Khan, Joel S. 1996. Growth, Economic Transformation, Culture and the Middle Classes in Malaysia, dalam Richard Robison and David S. G. Goodman (eds.), *The New Rich in Asia: Mobile Phones, McDonald's and Middle-Class Revolution*, London and New York: Routledge.
- Lee, Molly. 1996. Higher Education, dalam K.S. Jomo dan Ng Siew Kiat (eds.), *Malaysia's Economic Development, Policy & Reform*, hal. 317–37, Kuala Lumpur: Pelanduk Publications.
- Lubeck, P.M. 1992. Malaysian Industrialization, Ethnic Divisions and the NIC Model: The Limits to Replication, dalam R.P. Appelbaum dan J. Henderson (eds.), *States and Development in the Asian Pacific Rim*, London: Sage Publications.
- Malaysia. 1971. *Second Malaysia Plan, 1971–1975*, Kuala Lumpur: Government Printers.
- Malaysia. 1989. *Mid-term Review of the Fifth Malaysia Plan, 1986–1990*, Kuala Lumpur: Government Printers.
- Mallon, R.D. 1982. Public Enterprise Versus Other Methods of State Intervention as Instruments of Redistribution Policy: The Malaysian Experience, dalam L.P. Jones (ed.), *Public Enterprise in Less-Developed Countries*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Montes, Manuel F. 1998. *The Currency Crisis in Southeast Asia*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- National Economic Action Council (NEAC). Ogos, 1998. *National Economic Recovery Plan: Agenda for Action*, Kuala Lumpur: Economic Planning Unit.
- Ng Boey Kui. 1998. The New Economic Policy and Chinese in Malaysia: Impact and Responses, *Journal of Malaysian Chinese Studies*, No. 2 (Disember) hal. 99–123.
- Rugayah Mohamed. 1994. Public Enterprises, dalam K.S. Jomo (ed.), *Malaysia's Economic in the Nineties*, Petaling Jaya: Pelanduk Publications.
- Searle, Peter. 1999. *The Riddle of Malaysian Capitalism: Rent-seeker or Real Capitalists?* Honolulu: Allen & Unwin and University of Hawai'i Press.
- The Straits Times*. 2000. Malaysia Inc. Regroups: Renong Heads into New Economy, 3 Mac, hal. 66.
- The Straits Times*. 2000. Curbs Hem in KL Domestic Capital Flows, 20 Mac, hal. 63.
- Summer, Lawrence. Summers on Mexico: Ten Lessons to Learn, *The Economist*, 23 Disember, 1995–5 Januari 1996, hal. 52–54.

Nota Kaki

Carta 1: Sebah-selab Krisis Kewangan di Malaysia. Lihat halaman berikut.

Carta 1: Sebab-sebab Krisis Kewangan di Malaysia



1. Lawrence Summer menyatakan "... close attention should be paid to any current account deficit excess of 5 percent of GDP, particularly if it is financial in a way that could lead to rapid reversals" (*Economist*, 1995).
2. Bumiputera bererti "anak-anak orang peribumi". Masyarakat terdiri terutamanya daripada orang Melayu dan orang-orang peribumi lain di Sabah dan Sarawak, seperti Iban, Kadazan, Bidayuh, Melanau dan Murut. Dalam kertas ini, orang Melayu dan bumiputera digunakan dengan maksud yang sama.
3. Barisan Nasional adalah gabungan pemerintah yang terdiri daripada sembilan buah parti politik. Rakan gabungan utama termasuklah UMNO, MCA dan MIC.
4. "Baba", merujuk kepada orang Cina yang terutamannya telah menetap di Malaysia selama beberapa abad hingga mereka sudah lupa bahasa mereka sendiri. Sebaliknya, mereka bertutur bahasa Melayu bercampur dialek Cina, biasanya Hokkien, dalam perhubungan harian mereka. Kebanyakan mereka masih mengamalkan adat Cina tradisi yang telah bercampur dengan adat Melayu. Baba dalam konteks ini tidak ada kena-mengena dengan orang-orang ini. Ia hanya bererti Cina etnik umumnya. Begitu juga, Ali merujuk kepada orang Melayu umumnya. Di bawah DEB, orang Melayu menikmati hak-hak istimewa untuk mudah mendapat lesen, tender dan konteks kerajaan. Akibatnya, orang Melayu meminjamkan nama mereka kepada perniagaan Cina untuk permohonan lesen, tender dan kontrak kerajaan. Aturan sedemikian dipanggil perniagaan Ali Baba, dengan orang Cina menjadi pengoperasi sebenar dan orang Melayu menjadi rakan pasif.

Ahli Politik yang Bertanding, Wawasan yang Bersaing: Wawasan 2020 Mahathir Mohamad dan Gelombang Kebangkitan Asia Anwar Ibrahim

Claudia Derichs

Pengenalan

Sebagai satu kejutan, Perdana Menteri yang lama memerintah, Mahathir Mohamad menyingkir Timbalannya Anwar Ibrahim pada bulan September 1998 dan membenarkannya dibuang daripada UMNO. Tindakan ini boleh dilihat sebagai titik perubahan politik Malaysia, kerana proses politik semenjak itu telah diperhati dan dibentuk dengan komitmen yang lebih popular daripada sebelumnya, meskipun Barisan Nasional terus memerintah, dan dengan itu, pemerintahan UMNO selepas pilihan raya kebangsaan pada bulan November 1999. Dikatakan bahawa kesedaran politik orang Malaysia telah dibangkitkan sepanjang dan selepas pemecatan Anwar, dan jika tidaklah kerana kestabilan politik, rakyat Malaysia sudah tentu ada alasan untuk mencetuskan kekacauan yang setanding dengan apa yang terjadi pada permulaan kejatuhan Suharto di negara jiran Indonesia. Kita tidak harus membandingkan Malaysia dengan sebegitu mudah dengan Indonesia. Latar politik, ideologi dan masyarakat di kedua-dua buah negara sesungguhnya amat berbeza apabila kita mengambil kira, misalnya, bagaimana pengawalan krisis pemerintahan sejak bermulanya kelembapan ekonomi di rantau ini telah ditangani dan dilihat oleh orang ramai dan juga di kalangan elit politik.

Teori politik memperkatakan tentang autoritarianisme dalam kes Malaysia dan juga Indonesia Order Baru. Bagaimanapun, Malaysia dialahkan dengan kata sifat "lembut", yang menandakan bahawa kebebasan dan liberalisme wujud sedikit sebanyaknya. Kita akan bertemu lagi dengan istilah "lembut" ini dalam konteks lain di sepanjang bab ini. Oleh kerana pendekatan saintifik gemar beroperasi dengan dikotomi, kita boleh menggunakan di sini pasangan kata "keras" dan "lembut" untuk menganalisis kedua-dua wawasan ahli politik, Mahathir dan Anwar, mengenai masa depan Malaysia. Perjuangan kedua-duanya untuk mencipta satu bentuk identiti kolektif, sebenarnya identiti nasional, terbayang dalam Wawasan 2020 dan juga idea Gelombang Kebangkitan Asia. Kedua-dua wawasan ini bukanlah terasing. Tetapi banyak daripada unsurnya bersifat integratif dan boleh digabungkan dengan baiknya. Sekadar untuk berhujah, bagaimanapun, kedua-duanya dilihat di sini sebagai bahagian yang berasingan kerana penciptanya, Mahathir dan Anwar, nyata sudah terpisah.

Keutamaan analisis diberi kepada isu persaingan, dan ini menimbulkan hujah bahawa penelitian kedua-dua wawasan memberi petunjuk kepada pemahaman tentang kenapa pasukan berkuasa UMNO Mahathir-Anwar berpisah. Pertandingan dalam-elit atau dalam-parti memainkan peranan utama dalam dinamik proses perpisahan. Di negara Jepun, kita dapat bentuk pertandingan dalam-parti yang diinstitusikan dalam rupa faham berpuakan— sebenarnya satu fenomenon yang nyata di seluruh organisasi sosial Jepun. Bagaimanapun, faham berpuakan tidak boleh dianggap diinstitusikan dalam hal Malaysia ataupun UMNO; kata popular untuk mencirikan keadaan Malaysia ini ialah komunalisme, yang merujuk kepada parti politik sebagai unit perkauman yang tunggal. Mengenai UMNO, puak-puak dalam-parti sememangnya wujud, dan apabila timbul persoalan sama ada ini ataupun itu, ahli-ahli parti yang bertekad tidak teragak-agak untuk berpisah dan memainkan peranan penjahat. Inilah yang terjadi dengan Mahathir pada tahun 1969, dan dengan cara yang berbeza tetapi boleh dibandingkan dengan pasukan Semangat 46 pada tahun 1987. Sejarah ringkas perpisahan sedemikian dan akhirnya pulangnya mereka ke pangkuhan UMNO mungkin dilihat sebagai tanda satu pola. Pemerhati seperti Cheah Boon Kheng dengan itu menganggap kes Anwar sebagai ulangan pergelutan kuasa dalam-UMNO, supaya kepulangan Anwar nanti tidak akan berlaku di bawah

panji-panji parti baru tetapi di bawah payung UMNO (Cheah, perbualan peribadi, September 1999).

Gambaran kisah yang dibuat di sini dirangkan dalam pemerian sejarah sistematik mengenai bangun-jatuhnya Anwar Ibrahim. Unsur-unsur sistematiknya terletak pada kategori perbandingan kedua-dua wawasan: skop prognostiknya di satu pihak, dan ketaatan naratifnya di pihak yang lain. Dari teori budaya politik, saya meminjam konsep "sosio-budaya politik" (*politische Soziokultur*) dan "budaya politik yang ditafsirkan" (*politische Deutungskultur*) (Rohe, 1987; 1993) untuk meminjam erti wawasan di dalam dan di luar UMNO. Hasilnya ialah, tesis bahawa selagi hubungan protagonis masih saling melengkapi dan tidak bertentangan, kerajaan adalah cekap dan kedua-dua bidang budaya politik agak berpaut. Apabila saling-lengkapan bertukar menjadi pertentangan dan hubungan peribadi menjadi buruk, perpaduan akan pecah dan ketakstabilan memberi kesan kepada *Soziokultur* dan *Deutungskultur*. Jurang-jurang politik dapat diperhatikan dalam budaya politik; budaya politik dinyatakan dalam bentuk penerimaan atau penolakan wawasan yang dibentangkan. Bayangan penerimaan dan penolakan dalam budaya politik mendapat sokongan empiris, meskipun bukan melalui sample rambang atau data perangkaan yang banyak. Dapatan-dapatan yang dibentangkan di sini timbul daripada perbualan panjang lebar dan wawancara dengan para cendekiawan, ahli politik dan aktivis bukan kerajaan di satu pihak (1997–2000), dan analisis kandungan dokumen bercetak dan internet di pihak yang lain.¹

Wawasan 2020

Wawasan 2020 dilancarkan oleh Perdana Menteri Dr. Mahathir Mohamad pada tahun 1991 sebagai imej utama bagi Malaysia dalam abad ke-21. Dasar Ekonomi Baru (DEB) baru sahaja selesai setahun sebelumnya, dan Dasar Pembangunan Baru atau juga dipanggil Dasar Pembangunan Negara (DPN) telah menggantikannya dalam tahun 1991 dengan sedikit anjakan daripada tumpuan kuantiti kepada tumpuan kualiti (Mahathir, 1998a; Milne dan Mauzy, 1998). Seperti yang diakui sendiri oleh Mahathir, DEB tidak mencapai setiap sasaran, terutamanya dari segi pembabitan bumiputera dalam ekonomi (Mahathir, 1998a, hal. 64). Tetapi sekurang-kurangnya dasar ini berjaya meningkatkan taraf kehidupan bumiputera dan bukan bumiputera juga melalui prestasi

ekonomi negara yang berjaya. Maka dakwaan bahawa DPN tidak akan berjaya tanpa hasil DEB sebagai sokongan tidaklah terlalu mustahil. DEB adalah versi tindakan akuan Malaysia. Sifat berat sebelahnya kepada bumiputera telah lama dikritik oleh bukan bumiputera sebagai tidak adil, manakala parti pembangkang Melayu (PAS, Semangat 46) menyatakan bahawa bukan bumiputeralah yang paling banyak mendapat manfaat daripada dasar tersebut.

Menurut Perdana Menteri, DPN "telah sama diterima secara politik oleh semua masyarakat ras di Malaysia" (Mahathir, 1998a, hal. 65). Kesal ini mungkin timbul daripada hakikat bahawa DPN tidak membayangkan sasaran yang jelas seperti 30 peratus bahagian kekayaan ekonomi negara oleh bumiputera dalam tempoh yang ditetapkan (salah satu sasaran teras DEB). Bagaimanapun, Mahathir pasti telah berasa tidak selesa dengan DPN dan kepakaran yang mendasarinya, iaitu Rancangan Perspektif Garis Kasar Kedua, yang dirumuskan oleh Unit Perancang Ekonomi di jabatan Perdana Menteri. DPN dan Rancangan Perspektif Garis Kasar itu membentangkan matlamat, tetapi tidak mempunyai kekuatan wawasan untuk membuat orang mengimpikan masa depan yang cerah dan kaya. Memberi wawasan masa depan terdekat sebagai cara identifikasi negara seharusnya merupakan sesuatu yang boleh tahan selepas persaraan Mahathir daripada jawatan Perdana Menterinya. Wawasan 2020 menunjukkan potensi sedemikian.

Bercakap tentang Wawasan 2020, beberapa kata kunci seperti pengetahuan teknologi, pertumbuhan dan produktiviti telah disebutkan. Wawasan tersebut diperkenalkan dengan pernyataan berikut (Penyataan Wawasan 2020).

The ultimate objective that we should aim for is a Malaysia that is a fully developed country by the year 2020. We shall be a developed country in our own mould. We must be fully developed in terms of our economy, in terms of social justice, political stability, system of government, quality of life, social and spiritual values, national pride and confidence. There can be no fully developed Malaysia until we have finally overcome the nine central strategic challenges that have confronted us from the moment of our birth as an independent nation (Hng, 1998, hal. 39).

Sembilan cabaran strategik yang disebutkan oleh Mahathir berkisar di sekitar penubuhan negara bersatu, semangat yang tidak mudah luntur, masyarakat demokratik, moral dan etika, toleransi antara-kaum, inovasi saintifik dan kemajuan, kebajikan keluarga (lebih daripada kebajikan individu), pengagihan kekayaan yang saksama, dan kemakmuran (Hng, 1998, hal. 39f; Mahathir, 1998b, hal. 16f). Kesemua cabaran ini dianggap "sasaran lembut" wawasan tersebut, iaitu sasaran yang tidak menyarankan sebarang matlamat ekonomi yang terperinci. Untuk mencapai sasaran lembut, apa yang dipanggil sebagai "sasaran keras" mestilah dipenuhi. Sasaran ini meliputi tuntutan seperti kadar pertumbuhan KDK 7 peratus dalam tempoh tiga dekad; kadar pertumbuhan penduduk tahunan 1.9 peratus; anjakan pendapatan per kapita daripada RM6,180 (1990) kepada RM26,100 (2020) untuk mencapai status negara berpendapatan tinggi; pertambahan eksport daripada RM78 bilion kepada RM1,480 bilion, disertai dengan penurunan bahagiannya sebagai peratusan KDK; pengurangan bahagian pertanian daripada jumlah output ekonomi daripada 18 ke 6 peratus memihak kepada pertambahan pada bahagian perkilangan (27 ke 40 peratus) dan perkhidmatan moden (42 ke 50 peratus); kadar produktiviti tahunan 4.1 peratus dalam tiga dekad; anjakan perlahan-lahan dalam pengeluaran ke arah industri intensif-pengetahuan dan intensif-teknologi; pengurangan saiz sektor awam; dan perubahan tingkah laku perniagaan sektor swasta supaya boleh bersaing secara global dan kurang bergantung pada bantuan kerajaan (Hng, 1998; Mahathir, 1998b). Matlamat keras membantu matlamat lembut, dan itulah caranya. Krisis kewangan tentunya telah mengurangkan kelajuan menuju ke arah mencapai sasaran-sasaran ini.

Sasaran lembut dan keras ini bersama-sama menampakkan azam politik dan strategi ekonomi. Sungguhpun krisis kewangan telah menimbulkan rintangan hebat kepada prospek mencapai matlamat sebenarnya, wawasan ini memancarkan harapan melalui "keberanian terhadap tuntutannya" (Hng, 1998, hal. 42) – ciri yang benar-benar secocok dengan imej Mahathir. Tetapi apakah yang beraninya tentang tuntutan dan sasaran itu? Adakah sasaran kerasnya atau sasaran lembutnya yang kelihatan begitu berani? Memang diakui, cara untuk mencapai sasaran keras – penswastaan, buruh mahir, industri intensif-teknologi – tidaklah begitu memerlukan. Semua itu biasa dibandingkan dengan *mood* global neo-liberalisme. Berani tentang sasaran

keras mungkin berupa projek mega yang sepatutnya membantu Wawasan 2020 menjadi nyata dan tidak nyata pada masa yang sama. Di samping bangunan-bangunan yang mencari nama paling itu dan paling ini seperti menara kembar di Kuala Lumpur atau lapangan terbang antarabangsa baru di Sepang (KLIA), lambang Malaysia berorientasikan-pengetahuan dan teknologi bagi Wawasan 2020 adalah pusat baru pentadbiran Putrajaya, Bandar Cyberjaya yang berteknologi tinggi di sebelahnya, dan Multimedia Super Corridor (MSC). Di Putrajaya dan Cyberjaya, kita dapatkan banyak bangunan ketara, tetapi apa yang sebenarnya sedang berlaku tidak ketara, kerana kota Putrajaya "tanpa kertas" itu cuba menangani pentadbiran dengan menggunakan hanya media elektronik lambat launnya. Apa yang dapat dilihat orang ialah, bangunan kerajaan dan pentadbiran serta masjid yang amat besar. Bangunan-bangunan ini memberi bau senibina Arab-Oriental, lantas melambangkan kepentingan yang diberi kepada warisan budaya Melayu-Islam.

Cyberjaya (versi Malaysia bagi Silicon Valley) dipanggil "nadi bagi Multimedia Super Corridor", yang merupakan tempat untuk rekreasi broker siber yang mahal dan bertaraf tinggi dan lokasi yang beralatan canggih untuk mengadakan persidangan dan mesyuarat antarabangsa. Cyberjaya direka untuk menjadi satu kelompokan perusahaan IT, pusat penyelidikan dan pembangunan, dan Universiti Multimedia (Altenburg, 1998). E-niaga, penyelidikan, komunikasi siber, penciptaan teknologi maklumat atau penggunaan perkhidmatan multimedia itu sendiri sebenarnya sukar didapati di Cyberjaya, kerana ia tentunya tidak ketara dengan hanya melihat pada bangunan-bangunan. MSC juga bukanlah koridor yang boleh kita lalui seperti dalam muzium besar atau lapangan terbang. Ia adalah "zon kuarantine" (Folk, 1998) di selatan Kuala Lumpur, 50 km panjang dan 15 km lebar. Pelabur yang menubuahkan loji dan bangunan syarikat mereka di sana dijangkakan tertarik oleh infrastruktur telekomunikasi moden, khidmat sokongan untuk memudahkan pengeluaran teknologi dan komunikasi, keutamaan cukai, insentif fiskal, jaminan penggunaan dan capaian internet tanpa tapisan, status sah khas (misalnya pelindungan patent) dan undang-undang dan dasar mesra-pelaburan yang lain, biasanya dirujuk sebagai "undang-undang siber" (Altenburg, 1998).² Sesungguhnya, undang-undang siber dan dasar-dasar tidaklah ketara. Di samping bangunan korporat, hasil ketara terancang

bagi MSC dan Cyberjaya ialah sebuah kawasan cantik untuk didiami tanpa pencakar langit di sekitarnya, sebuah kota taman. Bahagian ketara Putrajaya, Cyberjaya dan MSC, oleh yang demikian, adalah pancaran keindahan senibina dan pembentukan landskap.

Mengenai skop prognostik dan kesetiaan naratif bagi Wawasan 2020, munasabah untuk melihat apakah lambang Putrajaya, Cyberjaya dan MSC – sebagai lambang sasaran keras – dari sudut prospek masa depan rakyat Malaysia. Skop prognostik idea atau konsep berfungsi sekiranya ia berguna kepada khalayak yang ingin ditarik perhatian. Apabila perancangan strategik dan pembuatan keputusan diminta, dalam hampir setiap bidang politik dalam negara-bangsa, pemimpin perlu menentukan keadaan berkenaan dan apa yang harus dibuat. Dalam politik kebangsaan dan juga antarabangsa, wujud pertandingan di kalangan pemimpin dan pembuat keputusan untuk menentukan keadaan dan penciptaan konsep untuk tindakan. Sebaik-baik sahaja konsep dikemukakan, orang yang sepatutnya melaksanakan apa yang harus dilaksanakan harus yakin dengan konsep itu supaya mereka menghargainya dan percaya pada kewajaran perjuangan itu. Untuk memperoleh kekuatan keyakinan itu, konsep itu mesti menawarkan penyelesaian yang munasabah bagi masalah sebenar, dan prognosis masa depan yang realistik tetapi tidak terlalu sederhana.

Apabila diterjemahkan ke dalam suasana politik Malaysia, Wawasan 2020 sebagai konsep yang menjana dasar dan tindakan politik mendapati dirinya bersaing dengan konsep-konsep lain yang menjana dasar dan tindakan politik. Penciptaan Multimedia Super Corridor sebagai output Wawasan 2020 pada peringkat dasar adalah contoh yang boleh menggambarkan (a) penentuan keadaan dan (b) persaingan. Dengan globalisasi dalam tahun 1990-an kian maju khususnya dalam perdagangan dan kewangan antarabangsa, ekonomi Asia Tenggara terpaksa mengambil kira aliran ini. Baik Mahathir mahupun Anwar memahami ini dan memutuskan bahawa globalisasi patut diambil kira sebagai peluang bagi Malaysia (dan Asia) dan bukan sebagai sesuatu yang berbahaya. Oleh itu, Mahathir menampilkan idea *multimedia corridor*, yang melambangkan kemajuan, pemodenan, dan peluang untuk menarik pelabur (Mahathir, 1998b). Tiada siapa pun boleh menafikan yang menggalakkan kemajuan, pemodenan dan ketahanan ekonomi adalah cara yang munasabah untuk menghadapi cabaran globalisasi.

Unsur persaingan terletak pada hakikat bahawa hampir setiap negara jiran Malaysia sudah mula membina versi tempat multimedianya sendiri. Hongkong mengumumkan penubuhan "cyberport", taman industri bagi syarikat-syarikat IT; Korea Selatan membangunkan zon khas di selatan ibu negaranya Seoul, Indonesia merancangkan kota siber dekat Jakarta, dan Singapura sudah pun diwayarkan dengan kabel kelajuan tinggi. Kerajaan di seluruh rantau ini mencurahkan begitu banyak wang ke dalam perniagaan berkaitan IT, dan pada tahun 1999 sahaja "menggandakan tiga kali lebar *band* atau kebolehan membawa kabel trunk utama yang menyambungkan negara-negara Asian telah dapat dilakukan" (FEER, 30 Disember 1999–6 Januari 2000, hal. 22). Dilihat dari perspektif ini, MSC Malaysia dan bersama-sama Putrajaya dan Cyberjaya adalah tepat selaras dengan negara Asia Tenggara yang lain. Dari segi prognostik mereka, dasar yang menggalakkan IT menawarkan penyelesaian kepada masalah bagaimana hendak menangani ancaman ketinggalan di belakang dan menjadi pendatang lewat manakala semua ekonomi lain di rantau ini sudah pun menjadi bukan harimau kertas tetapi harimau tanpa kertas hari ini.

Dari segi khidmat kepada khalayak yang ingin ditarik perhatian, skop prognostik MSC lebih berani lagi. Malaysia yang membangun untuk menjadi pusat IT di rantau ini dalam tempoh kurang daripada dua dekad indah bunyinya. Tetapi, yang perlu diberi perhatian ialah, hakikat bahawa bukan sahaja masyarakat pelabur negara dan antarabangsa yang menjadi khalayak, bahkan rakyat jelata Malaysia juga. Bagi ramai rakyat Malaysia "lonjakan ke Zaman Informasi" yang Mahathir ingin negaranya laksanakan langsung tidak menyakinkan (Mahathir, 2998b, hal. 29). Tidak munasabah mengapa sekolah-sekolah di Sarawak terpaksa bergelut untuk mendapatkan kuasa elektrik apabila Kuala Lumpur setiap hari menyebarluaskan kecemerlangan dalam pendidikan dan betapa perlunya menyesuaikan diri mengikut masa (*NST*, 16 Mac 1999).³ Dasar-dasar yang mendesak MSC, bandar-bandar dan projek mega lain (Kompleks Pusat Bandar Kuala Lumpur, KLIA) membangkitkan kesangsian sekurang-kurangnya di kalangan "pemerhati biasa" di dalam negeri, iaitu di kalangan orang-orang yang bergelut untuk mencari sesuap nasi tentunya tidak senang hati melihat kota taman Cyberjaya yang berharga itu. Kurangnya kekuatan yang menyakinkan pada dasar-dasar di kalangan rakyat jelata boleh dianalisiskan sebagai kekurangan kesetiaan naratif.

Seperti skop prognostik sesuatu idea, konsep dan lain-lain, kesetiaan naratif adalah analisis yang berorientasikan penerima dan menegaskan "latar semula jadi" sesuatu konsep menurut pandangan nyata yang disediakannya. Pandangan nyata bergantung pada persepsi nyata. Misalnya, lapangan terbang baru (KLIA) sebagai projek mega dan pemandu teksi Kuala Lumpur sebagai "pemerhati" atau rakyat biasa. Menurut peraturan pengakutan baru yang dikeluarkan, dengan terbukanya lapangan terbang itu, teksi (merah-putih) biasa tidak dibenarkan mengambil penumpang yang tiba dan membawa mereka ke bandar. Pengangkutan itu adalah ekslusif bagi teksi lapangan terbang khas sahaja. Khususnya berbanding dengan masa-masa lampau apabila pemandu teksi Kuala Lumpur membuat banyak wang dengan mengambil penumpang yang hendak berlepas ke lapangan terbang Subang yang dekat dan penumpang yang tiba balik ke bandar, mustahil baginya sekarang untuk mempercayai prestij (lapangan terbang terbesar di Asia) dan kebaikan (pusat logistik serantau; pusat industri ruang angkasa yang akan muncul bagi Malaysia) yang dijangkakan dibawa oleh lapangan terbang itu. Sebagai bangunan raksasa yang dibina dengan wang cukai yang sebeginit banyak, KLIA bukan sahaja kelihatan terlampau besar dari segi saiz dan perbelanjaan kepada ramai orang, bahkan juga terlalu memakan masa untuk pergi balik kerana jarak 70 kmnya dari ibu kota. Banyak daripada peralatan mewah di KLIA boleh dijimatkan dengan menyelesaikan masalah pembangunan dasar. Kritikan yang serupa juga ditujukan kepada MSC, yang sepatutnya menggalakkan penghimpunan orang-orang kreatif yang mencari penerapan komersil bagi idea mereka lebih daripada bangunan tersergam megah itu sendiri (Sahathevan, 1999). Meskipun wujud slogan Malaysia Boleh yang digunakan untuk membangkitkan keyakinan, dasar projek mega sehingga kini kelihatan terlalu ghairah memandangkan ekonomi sebenar dan kemampuan inovatif negara (Rajah, 1999). Dasar-dasar itu tidak dilihat sebagai munasabah apabila dikaitkan dengan realiti kehidupan harian rakyat Malaysia biasa. Pola tafsiran tentunya berubah apabila rakyat akhirnya mendapat manfaat daripada dasar tersebut. Saya akan menangani persoalan ini dalam perbincangan mengenai sosio-budaya politik dan budaya politik yang ditafsirkan.

Kembali kepada sasaran Wawasan 2020, dikotomi sasaran keras dan lembut sekali lagi perlu diberi perhatian. Setelah menjelaskan bagaimana

MSC, Cyberjaya dan projek-projek lain berfungsi untuk menterjemahkan sasaran keras Wawasan 2020 kepada dasar konkrit dan bagaimana dasar ini dilihat dalam pelbagai latar masyarakat atau "latar nyata", tumpuan harus beralih kepada hubungan antara sasaran keras dengan lembut. Keserasian dan saling bergantungnya berpunca pada dekri bahawa "kiraan yang betul bagi Wawasan 2020 bergantung kepada bagaimana matlamat kerasnya memenuhi sasaran lembutnya, bukan sebaliknya" (Hng, 1998, hal. 49). Apa yang perlu ialah, kemungkinan mencapai perpaduan negara, demokrasi, keadilan, kesamarataaan dan kemakmuran melalui toleransi, moraliti, etika dan kemahiran inovatif. Inilah isu-isu yang dirujuk oleh Anwar Ibrahim dengan terperinci, seperti yang akan dilihat dalam penjelasan mengenai *The Asian Renaissance (Gelombang Kebangkitan Asia)*. Perdana Menteri Mahathir juga menghuraikan dengan lebih lanjut tentang isu-isu ini, tetapi dengan pemilihan kata yang lain dan dengan input akademik yang kurang. Untuk meninjau secara ringkas persoalan mengapa Anwar dan bukan Mahathir yang dijangka memimpin negara ke arah sasaran lembut, memadailah dengan menyebut beberapa item tipologi.

Pada ketika Wawasan 2020 dilancarkan (1991), pemilihan kawasan Putrajaya (1993), pelancaran MSC (1996) dan peletakan batu asas bagi Cyberjaya (Januari 1997), Mahathir dan Anwar masih merupakan pasangan ahli politik yang mempunyai prinsip dan rancangan saling melengkapi. Mahathir yang "pragmatis" menyebut prinsip dan strategi. Anwar yang "berintelek" mengayakkannya dengan semangat dan pemikiran. Bukanlah hendak mengatakan bahawa pragmatis tidak boleh menjadi intelek atau sebaliknya, tetapi hanya sekadar membuat perbezaan tipologi kasar untuk memudahkan pertimbangan selanjutnya. Maksud saya hanyalah bahawa karisma kedua-dua orang ahli politik banyak sekali dipupuk oleh retorik dan kepetahan yang telah mereka peragakan dalam begitu banyak ucapan, penerbitan dan kemunculan dalam media; apabila meminjam semua ini, kita boleh membezakan antara jenis yang lebih pragmatis, *ad hoc* dan bersifat kontroversi (Mahathir), dengan jenis yang lebih disentuh rohani terpelajar dan berbudaya (Anwar).

Sasaran bagi "sembilan cabaran" ditujukan kepada arena kebangsaan, sementara idea dalam *Gelombang Kebangkitan Asia* mengandungi lebih daripada sebuah negara. Maka itu, bolehlah dihubungkaitkan sasaran

lembut Wawasan 2020 dengan idea Gelombang Kebangkitan antara satu sama lain, kerana isu-isu utama kekal sama. Analisis berikut bagi *Gelombang Kebangkitan Asia* menumpukan pada tajuk-tajuk demokrasi, moral dan etika.

Gelombang Kebangkitan Asia

Tiada topik dalam wacana politik global yang boleh dikatakan sentiasa membangkit minat seperti isu demokrasi. Dalam bukunya yang terkenal *The Asian Renaissance*, Anwar Ibrahim menguntukkan satu bab penuh kepada persoalan demokrasi dan masyarakat madani (Anwar, 1996, hal. 47–60). Dia menegaskan bahawa perdebatan tentang demokrasi dan masyarakat madani sedang menyaksikan kebangkitan di Asia, yang hampir tidak diambil perhatian di Barat. Pembangkitan ini berlaku dalam tempoh apabila banyak media barat lebih suka melaporkan sama ada tentang fundamentalisme agama atau tentang keajaiban/kelumpuhan ekonomi di “Orient” daripada menyebarluaskan maklumat mengenai wacana politik popular. Persoalan yang disentuh oleh Anwar juga membayangkan keadaan kontemporari, meskipun kesan politik dan sosial krisis kewangan telah menyebabkan ramai di Barat hari ini melihat lebih jauh daripada tabir agama dan pinggir-pinggir ekonomi. Namun, krisis itu lebih banyak dilapor dan diulas dalam konteks ekonomi daripada konteks akibat politiknya. Oleh itu, pemerhatian Anwar masih terpakai pada keadaan semasa berkenaan liputan media Barat mengenai wacana politik di Asia.

Istilah *gelombang kebangkitan (renaissance)* menyiratkan kesedaran semula, penciptaan semula, kebangkitan semula dan pencergasan semula pemikiran dan tradisi Asia. Anwar merujuk kepada kesedaran semula akan prinsip dan nilai Asia, dan kepada penciptaan semula aturan sosial dan politik Asia. Kata penulis “Usaha untuk demokrasi dan masyarakat madani pada hari ini merupakan sebahagian penting bagi kontinum pergerakan pembebasan nasional dan keazaman-diri yang bermula pada sebahagian pertama abad ini” (Anwar, 1996, hal. 49). Tiada pencanggahan dengan penyataan dalam Wawasan 2020 iaitu ekonomi yang teguh dan bersemangat serta bertenaga bersandar pada aturan sosial dan politik yang stabil. Apa yang membezakan, bagaimanapun, ialah bahawa ekonomi yang teguh dan juga aturan sosial dan politik yang stabil yang mendasarinya adalah syarat hidupnya *masyarakat madani* (Anwar, 1996,

hal.48). Konsep masyarakat madani itu sendiri yang dijelas dan didefinisikan serta tidak henti-henti dipertikaikan di Barat, diambil oleh Anwar untuk digunakan pada masyarakat Malaysia juga. Terjemahan dan makna istilah itu difikirkan memindahkan idea dari satu peringkat ke peringkat lain, tetapi untuk merumus konsep – sesungguhnya satu wawasan – yang mengambil kira kekhususan masyarakat Malaysia. Akhirnya, istilah masyarakat madani dicipta untuk menyampaikan maksud *civil society* kepada Malaysia. Ciri-cirinya jelas ditunjukkan:

The civil society we envisage is one based on moral principles, where governance is by rule of law not human caprice, where the growth of civic organisation is nurtured not suppressed, where dissent is not stifled, and where the pursuit of excellence and the cultivation of good taste take the place of mediocrity and philistinism. For that, we have to retrieve, revive and reinvigorate the spirit of liberty, individualism, humanism and tolerance (Anwar, 1996, hal. 51).

Masyarakat madani versi Asia berbeza daripada beberapa segi asas dengan masyarakat madani ahli fikir Barat. Objek rujukan sejarah dan falsafah bagi ahli fikir Barat ialah Penyedaran. Konsep penyedaran berasaskan pada andaian bahawa "agama dan masyarakat madani dari segi intrinsik tidak serasi (Anwar, 1996, hal. 51). Bertentangan dengan andaian asas ini, konteks Asia umumnya dan dalam konteks Malaysia khasnya, agama adalah sumber kekuatan dan unsur penting untuk menghalang kemerosotan moral dan sosial. Manusia adalah insan bermoral dan moral akhirnya terletak pada kepercayaan (agama) dan keimanan. Dia insan "dengan dimensi yang sangat besar, dikurniakan bukan sahaja dengan hak-hak yang tidak dapat diubah tetapi juga dengan tanggungjawab yang mutlak: kepada Tuhan, kepada keluarga, kepada sesama manusia dan kepada alam semula jadi" (Anwar, 1996, hal. 51). Tidak sukar untuk meneka bahawa pengalaman keagamaan utama Anwar datangnya daripada Islam. Sungguhpun kita tidak mungkin lupa yang *Gelombang Kebangkitan Asia* menumpukan sepenuhnya pada penerimaan kepelbagai agama tradisi – suatu fakta yang prihatin pada komposisi negara bangsa berbilang etnik seperti Malaysia – perkaitan

peribadi Anwar kepada Islam telah memainkan peranan penting dalam kerjaya politiknya (lihat di bawah).

Hujah teras wawasan Anwar tersemat dalam kerangka sekularis dan demokratik yang akan menyediakan masyarakat madani yang bertanggungjawab dan boleh dipertanggungjawabkan – masyarakat madani yang juga responsif kepada agenda negeri (Saliha, 1997). Dalam agenda negeri Malaysia kontemporari, nilai Asia yang dominan dari segi masyarakat dan politik ialah gabungan orientasi “Melayu” dan “Islam” dengan orientasi “developmentalis”. Ia bersifat canggih, progresif, modenis dan demokratik dan pada waktu yang sama terikat pada kerangka Islam dan etika. Wacana masyarakat dan politik dan amalan dalam masyarakat madani yang beretika “berlaku dalam kerangka Islam dan etika, di mana isu-isu demokrasi, pluralisme dan penyertaan, keadilan sosial, kebertanggungjawapan, keadilan demokratik, dan pemerintahan baik diperdebatkan dan dilaksanakan dengan penuh rasa tanggungjawab” (Saliha, 1997, hal. 8). Demokrasi bukan semata-mata matlamat baginya dalam masyarakat sedemikian, tetapi cara yang boleh memastikan pemerintahan yang berperikemanusian. Proposisi asas yang mendasari demokrasi dan pemerintahan berperikemanusian ialah, prinsip maruah manusia. Idea maruah manusia telah dikonsepsikan oleh Barat dahulu, tetapi sumbernya datang daripada ahli kemanusiaan Arab terkenal iaitu Ibu Qutaiba, seperti ditegaskan oleh Anwar (Anwar, 1996, hal. 50). Dengan mencungkil akar dan sumber Barat *dan* Asia, atau bukan hanya akar dan sumber Barat bagi idea yang sebegitu penting seperti demokrasi, humanisme atau maruah manusia, Anwar melakarkan gambaran yang terlalu meyakinkan mengenai apa yang digelarnya gelombang kebangkitan dan sintesis idea Timur dan Barat. Dengan paduan intelek dan dengan kekuatan sintesis yang meyakinkan, konsep gelombang kebangkitan memberi skop diagnostik dan prognostik. Masalah yang dikenalpasti (diagnosis) ialah tiadanya di dalam masyarakat Malaysia kebanyakannya daripada ciri-ciri masyarakat madani ini; penyelesaian masalah ini ialah, pewujudan ciri-ciri ini melalui sintesis konsep Timur dan Barat, dan khususnya melalui pembatinan prinsip-prinsip moral dan etika.

Menurut wawasan Anwar tentang masyarakat madani, etika dan moraliti adalah ramuan yang mestilah ada dalam masyarakat madani Malaysia. Etika terpakai kepada politik dan juga ekonomi. Pada

pandangannya, Marxisme misalnya, dikutuk kerana ia tidak memberi ruang kepada etika, moraliti dan kerohanian. Tarikan Marxisme kepada negara-negara membangun, yang pastinya tidak dapat dinafikan, adalah disebabkan sebahagian besarnya oleh retorik anti-imperialisnya, dengan menjanjikan liberasi manusia daripada kezaliman dan penggembangan kolonialisme (Anwar 1998, hal. 75f). Sejarah menunjukkan bahawa Marxisme gagal, manakala perdagangan bebas, persaingan dan kembalinya pasaran disanjung tinggi di negeri-negeri industri kapitalis. Tetapi, banyak bentuk kemiskinan kekal di negeri-negeri kapitalis kontemporari, hidup di bawah garis kemiskinan, sebagai contoh, masih belum berhenti. Oleh itu, Anwar mencadangkan "jalan tengah" yang terdiri daripada cara-cara yang diambil daripada Islam dan daripada tradisi etika dan falsafah yang lain. Cara-cara Islam ialah hisba (keadilan dalam perniagaan),⁴ zakat, waqaf, dan konsep "insan berakhhlak mulia", *insan salih*. Dari Confucianisme, beliau meminjam imej *chun tzu* (manusia jujur, sempurna dari segi moral; "Manusia Superior") dan *jen* (keperimanusiaan; sayangkan manusia lain), *chung* (melakukan untuk orang lain apa yang disukai untuk diri sendiri) dan *shu* (tidak melakukan kepada orang lain apa yang diri sendiri tidak suka).⁵ Mengenai cara Barat pula, Anwar menyimpang daripada *homo oeconomicus*, kerana jenis ini dicirikan oleh kepentingan diri dan tidak langsung oleh altruisme; tidak bersetuju dengan konsep *homo oeconomicus* yang merupakan gagasan falsafah utilitarian liberal John Stuart Mill, beliau bersimpati dengan aliran fikiran yang disebar-luaskan oleh seorang lagi cendekiawan teori ekonomi klasik Barat yang tidak kurang masyhurnya lagi berpengaruh, iaitu Adam Smith. Anwar menggunakan "falsafah moral Adam Smith dalam bentuknya yang lebih menyeluruh," yang bererti lebih mementingkan kebijaksanaan dan kebaikan daripada kekayaan kebendaan (Anwar, 1998, hal. 82).

Dengan penemuan semula falsafah etika Adam Smith, pertumpuan cara Timur dan Barat, idea dan konsep membentuk satu bulatan yang sempurna. Tradisi ahli falsafah Islam Ibu Khaldun, reformis Confucian Wang An Shih dan ahli ekonomi dan falsafah British Adam Smith bersatu menjadi apa yang dinamai "pendekatan holistik kepada pertumbuhan dan pembangunan." Cabaran kepada orang Asia umumnya dan orang Malaysia khasnya terletak pada percubaan untuk membaktikan semula diri sendiri kepada pendekatan holistik ini (Anwar, 1998, hal. 82). Moraliti

adalah intipati dimensi politiko-societal dan juga dimensi ekonomi masyarakat madani (Malaysia).

Menurut kesetiaan naratif, seruan untuk tingkah laku jujur dari segi moral dan lurus yang mendapat tenaganya daripada tradisi dan falsafah peribumi Asia bukanlah semata-mata satu lagi bru *Nilai-Nilai Asia*. Konsep masyarakat madani meyakinkan kerana ia bukan semata-mata anti-Barat tetapi menyeluruh (“holistik”), dan propaganda politik yang kurang dicurigai berbanding kejelasan intelek yang mendalam. Ia boleh dipercayai dan berfungsi dengan alat-alat yang hanya diperlukan orang untuk membangkitkan semula atau mencergaskan semula, iaitu alat-alat yang sudah pun mereka miliki. Secara elektif, wawasan Anwar oleh itu, menggabungkan pencapaian sasaran lembut seperti demokrasi dengan moraliti sebagai tanggapan yang cukup secocok dengan “latar semula jadi” pola pemikiran Asia.

Asia pada Masa Depan dan Melayu Baru

Dua topik yang akan dibicarkan secara ringkas di sini ialah, bab Anwar tentang *Asia of the Future* (Anwar, 1996, hal. 127–38) dan ungkapan yang dipopularkan oleh Mahathir “Melayu Baru” yang diucapkan pada tahun 1991 dalam ucapan di Perhimpunan Agung UMNO (Milne dan Mauzy, 1998, hal. 166; Khoo, 1995, hal. 331–8; Hng, 1998, hal. 85–97). *Melayu Baru* adalah konsep yang diperkenalkan oleh Mahathir untuk menandakan “peringkat berikutnya” bagi pelibatan orang Melayu dalam proses pemodenan.⁶ Ia dikaitkan dengan DPN sebagai pengganti DEB, dan dengan Wawasan 2020. Konsep ini telah membangkitkan kritikan keras, kerana soalan terbuka sama ada orang bukan Melayu juga akan menjadi “Melayu Baru” menjelang tahun 2020 (Milne dan Mauzy, 1999, hal. 166), atau kerana perasaan yang kuat bahawa petani, ahli pertanian dan kelas pekerja bukan sebenarnya jenis orang yang akan dialu-alukan ke dalam kumpulan *Melayu Baru* (kelas menengah) berjaya ini (Khoo, 1998, hal. 336f). Walau apa pun keraguannya, konsep tersebut boleh diambil di sini untuk menjadi contoh unsur-unsur berbeza dan secocok dalam teori Mahathir dan Anwar mengenai masa lampau dan depan Asia/Malaysia.

Dengan bantuan DEB, Mahathir menghujah, ramai orang Melayu dan bumiputera telah berjaya menyertai banyak sektor ekonomi; di bawah DPN sekarang, “Melayu dan bumiputera perlu membina budaya

yang sesuai dengan kekayaan mereka". Mereka mesti belajar bahawa memiliki kekayaan berbeza daripada mengurus kekayaan, dan mereka "mesti belajar menyertai perniagaan dalam suasana persaingan dan kecekapan", yang juga bermakna bahawa kebergantungan pada kuasa politik untuk melindungi kepentingan patut dihapuskan (Hng, 1998, hal. 93f). Konsep ini condong ke arah hujah Orientalis dalam *Malay Dilemma* (Mahathir, 1970) dan menghubungkannya dengan tuntutan Islam moden dan syarat-syarat untuk merealisasikan Wawasan 2020. Dilema adalah, misalnya, persamaan orang Melayu dengan orang Islam, sekiranya orang Islam berterusan membahagikan pengetahuan kepada agama dengan tumpuan pada kerohanian dan terus memutuskan hubungan dengan pengejaran pengetahuan dan kemajuan di dunia. Melayu Baru harus mengatasi pembahagian pengetahuan sekular dan agama, dan "menganggap semua pengetahuan sebagai peningkatan iman dan oleh itu, bukan sahaja diizinkan tetapi penting bagi orang Islam dan agama mereka" (Hng, 1998, hal. 91). Pendekatan kepada masalah ini masih bersifat Orientalis, kerana dikotomi seperti "agama" dan "sekular" tidak dipersoalkan tetapi disusun dengan cara yang membenarkannya menjadi berguna kepada orang Islam moden. Bagaimanapun, hujah asas mengenai Islam, iaitu bahawa ia bukan penghalang tetapi pembantu kepada pemodenan, sama dengan cara penghujahan Anwar.

Perbezaan antara penghujahan "Orientalis" dengan "holistik" ini, andainya pengkategorian kasar ini dibenarkan, boleh digambarkan dengan melihat bagaimana sejarah Asia dilihat oleh kedua-dua orang ahli politik ini. Anwar menegaskan perbezaan besar dalam perkembangan sejarah Asia dan Barat.

Unlike the West, Asia does not have its defining moments in history, and a common stock of ideas that moulds a shared outlook and conscious identification with a common civilisation. There was no Hellenic Age, no Dark Ages, and no French Revolution. Unlike the West, which has Christianity, Asia has no single religion. There was no Enlightenment as in Europe in the 18th Century, to spawn a cluster of ideas and common attitudes towards life, the individual and society. (Anwar, 1996, hal. 127).

Namun, Barat mengambil masa kira-kira 200 tahun untuk mencipta

identiti yang sama. Asia kini sedang ke arah membina identiti tetap. Ia baru sahaja berada dalam proses menghasilkan pemahaman tentang dirinya yang boleh dikatakan sama dan disebarluaskan kepada yang lain. Mahathir mengambil pendirian yang berbeza:

Asia is, of course, a huge continent, like America is a huge country. For every generalisation about Asia or America that is made, exceptions can be found. And yet, there is a body of common values and beliefs that most of us in Asia hold on to in order to guide our way in the world that can be called "Asian" just as there is a body of common values and ways that can be called "American" (Mahathir, 1998).⁷

Ketara sekali, kedua-dua orang ahli politik ini berniat untuk menyampaikan mesej yang sama dari segi mencapai matlamat wawasan masing-masing: Asia mempunyai sebab untuk berasa yakin diri dan memilih "cara Asia" untuk maju. Dari kaca mata Anwar, Asia boleh yakin diri kerana sejarah dan tradisi menawarkan banyak sekali rantai penghubung untuk membina sesuatu yang sama. Dengan mencergasakan semula tradisinya dan menyerap daripada Barat apa yang boleh digunakan, pemerintahan berperikemanusian, masyarakat madani yang beretika dan, akhirnya, masyarakat manusia sejagat boleh dicipta. Pada pandangan Mahathir, unsur-unsur Asia yang sama sudah diberi, ia hanya perlu digunakan untuk membalaas cakapan Barat dan menunjukkan yang "Asia boleh" – dan tentunya Malaysia boleh. Baik Anwar maupun Mahathir tidak mahu Asia dan Malaysia masing-masingnya menerima pakai model pemodenan Barat seluruhnya atau berusaha meniru model Barat. Konsep Melayu Baru menegaskan dengan kuat pengetahuan dan kemajuan yang hendak dicapai dengan menyimpang daripada spiritualisme, manakala model masyarakat madani masa depan menekankan pentingnya etika dan moraliti, yang berpunca daripada pencergasan semula tradisi Asia. Oleh kerana pandangan Islam untuk menggalakkan pemodenan dan kemajuan terpakai kepada kedua-dua konsep, peranan pentingnya dalam politik Malaysia harus dilihat berkaitan dengan hubungan fungsional antara Mahathir dengan Anwar.

Islam, Pemodenan dan Wawasan

Kisahnya boleh dikesan pada impak kebangkitan semula ke atas era politik Malaysia Mahathir-Anwar (1981–sekarang), yang juga memberi gambaran bagaimana “agama” digabungkan dalam pemikiran politik strategik (Chandra, 1987; Jomo dan Ahmad, 188; Khoo, 1995).

Apabila Anwar dimasukkan ke dalam UMNO pada tahun 1982, beliau dikenali dalam negeri sebagai pemimpin Pergerakan Belian Islam (ABIM) yang luar biasa karismanya. Kemasukannya ke dalam UMNO adalah “salah satu tindakan cemerlang yang terbesar pernah dicapai oleh kerajaan yang dipimpin oleh UMNO (Farish, 1999). Tindakan cemerlang ini penting kerana beberapa sebab: Pertama, dalam tahun 1970-an, dan khususnya ekoran daripada kemenangan revolusi Iran (1979) kebangkitan semula Islam telah bertambah rancak di seluruh dunia Islam. Politik di negara-negara yang berpendudukan Islam dinasihati menyesuaikan diri dengan semangat ketegasan dan kebangkitan semula. Kedua, untuk UMNO memperagakan dirinya sebagai Parti Melayu-Islam sebenar, sambil membezakan dirinya daripada parti Islamis PAS, pemimpin Islam yang bereputasi tinggi diperlukan. Perdana Menteri tidak boleh melibatkan dirinya sangat dalam hal ehwal agama, kerana beliau terpaksa menjadi pengantara antara komitmen kepada masyarakat majmuk seperti yang ditetapkan di dalam perlumbagaan dengan komitmen kepada kepentingan Melayu-Islam seperti yang dijangkakan oleh pengundi Melayu. Oleh yang demikian, adalah lojik dan berfaedah untuk mengambil masuk seorang yang kelayakan Islamnya tidak boleh dipersoalkan: Anwar. Ketiga, oleh kerana Mahathir mendekati politik dengan keinginan untuk memodenkan dan mengubah negeri ini menjadi negara yang ekonominya maju sepenuhnya, Islam dan kemodenan tidak boleh ditonjolkan sebagai pertentangan, tetapi sebagai dua keadaan yang serupa. Islam moden dan berorientasikan pembaharuan hendaklah diperalatkan bagi program pemodenan. Oleh kerana Anwar telah dididik dan dimasyarakatkan oleh penyokong *De-Westernisation of Knowledge* yang terkemuka, Syed Naquib al-Attas (1985), kecondongannya ke arah projek *PengIslamian Pengetahuan* yang dimulakan di peringkat antarabangsa menjadi kukuh. Syed Naquib mengasaskan *International Institute of Islamic Thought and Civilization* (ISTAC), salah satu daripada beberapa buah institut penyelidikan yang ditubuhkan di bawah Mahathir untuk menggalakkan Islam moden di Malaysia. Syed Naquib

dan sarjana agama Amerika Isma'il R. al-Faruqi, yang mendapat sanjungan kerana tesisnya tentang Islamisasi di Malaysia, amat menusuk pengaruhnya ke atas Anwar Ibrahim yang muda itu (Abaza, 1996).

Apa yang mengiringi kesedaran Islam baru ini ialah, kefahaman Islam sebagai cara hidup (*ad-deen*), sebagai sistem menyeluruh dan model tingkah laku, bukan semata-mata sebagai agama, jauh sekali agama ortodok yang lapuk. Dalam *mood* dan suasana politik dan sosial sebegini, pemimpin belia Islam Anwar boleh dimasukkan dengan sempurnanya ke dalam program pemodenan dan Islamisasi yang kerajaan Malaysia inginkan. Sehingga pemecatan Anwar pada tahun 1998, orkestra Mahathir dan Anwar mempersempit simfoni keperihatinan berlanjutan dan bermanfaat yang saling melengkapi. Tidak hairanlah sekiranya kerjaya dalam-parti Anwar hingga ke kedudukan Timbalan Perdana Menteri juga mempunyai fungsi simbolik yang kukuh.

As long as Anwar was there in the cabinet, the politics that were pursued were somehow regarded to be "Islamically correct" and thus acceptable. In this sense, Anwar had become an Islamic symbol, a "master signifier" that somehow conferred additional meanings to the other signifiers in the discursive repertoire of UMNO (Farish, 1999).

Menjelang pertengahan tahun 1990-an, Malaysia sudah menjadi sangat diIslamkan tanpa terperangkap dalam ekstremisme Islamis. Berbanding dengan banyak negara Arab dan Afrika Islam, dasar pengIslamian UMNO sesungguhnya kelihatan sebagai berfikiran pembaharuan dan progresif.⁸ Kemenangan PAS pada pilihan raya bulan November 1999 yang berakhir dengan penguasaan politik parti Islam di dua buah negeri di utara Malaysia Semenanjung, telah mengejutkan UMNO dan media massa. Tetapi tidaklah wajar untuk mengadili keputusan pilihan raya sebagai petunjuk petanda menyemarakkan dasar pengIslamian UMNO semula oleh pengundi. Tarikan kepada PAS terletak pada hakikat bahawa parti ini mampu memberi apa yang UMNO tidak ada, iaitu bimbingan rohani dalam perjuangan untuk pembaharuan politik. Jika diizinkan tafsiran dibuat dalam konteks ini, pengundi-pengundi yang keluar mengundi boleh dianggap sebagai petanda untuk memberitahu UMNO bahawa idea menyingkirkan kesedaran Islam parti

alias Anwar itu adalah idea yang tidak jujur.

Dari perspektif politik antarabangsa, tamatnya Perang Dingin dan tekanan globalisasi telah memudahkan penggalakan model masyarakat berdasarkan pengetahuan dan berlatihankannya IT. Pencapaian objektif ini, iaitu memenuhi sasaran keras Wawasan 2020, memerlukan sokongan UMNO daripada masyarakat Cina Malaysia yang kaya dari segi ekonomi. Islamisasi yang bersepadu tentunya bukan strategi terbaik untuk memperoleh sokongan mereka. Menurut pembahagian tenaga fungsional sebagai "penanda Islam" boleh bersara, kerana beliau sudah tidak diperlukan lagi. Krisis kewangan yang meletup pada tahun 1997 memihak kepada pola pemikiran ini, kerana Perdana Menteri Mahathir merebut peluang ini untuk mengisyiharkan bahawa terlalu banyak pendekatan berorientasikan IMF oleh timbalannya untuk menangani krisis hanya akan membawa kegagalan. Dasar Anwar kelihatan "terlalu lembut", kalau boleh dikatakan demikian, sedangkan Mahathir mengumumkan dasar yang "keras" tetapi berkesan (kawalan model dan langkah-langkah lain). Keadaan yang mengecam Anwar sebagai kegagalan moral juga melengkakkan gambaran yang mengesahkan penyingkiran politiknya. Penyingkiran Anwar dan pencarian bimbingan rohani oleh pemimpin-pemimpin Islam mengakibatkan tekanan ke atas parti pemerintah untuk menyatakan keinginannya bagi membaharui politik.

Trajektori politik Malaysia sejak bulan September 1998 menyarankan bahawa seruan untuk perubahan politik yang lebih rancak dan pendemokrasian sudah menjadi lebih lantang. Usaha mengejar sasaran lembut nampaknya dijalankan dengan lebih giat daripada usaha mengejar sasaran keras. Krisis kewangan telah memberi nafas baru kepada wacana politik, dan penyingkiran Anwar telah mencetuskan gelombang tindakan politik khususnya di kalangan masyarakat Melayu, yang berpecah kepada dua puak. Satu puak terdiri daripada penyokong Anwar yang berorientasikan pembaharuan dan parti-parti pembangkang, biasanya dirujuk sebagai pergerakan reformasi, manakala puak yang satu lagi direkrut daripada penyokong kuat Mahathir. Perpecahan ini dapat dilihat merentas masyarakat, pada "peringkat makro", begitu juga di dalam UMNO, pada "peringkat mikro". Pemerhati-pemerhati parti telah membuat anggapan wujudnya krisis kepercayaan pada kepemimpinan UMNO (Santiago dan Nadarajah, 1999). Cakap-cakap mengenai

"wawasan pudar Mahathir" mengisi perbualan orang ramai (Koo, 2001). Hakikat bahawa perpecahan itu merentasi masyarakat Malaysia dan elit politik Malaysia menyukarkan penggunaan parameter analisis yang biasa, seperti kerajaan dan pembangkang, penaung dan klien, perbezaan kelas atau persekutuan perkauman. Lebih berfaedah untuk mendekati isu persaingan yang membabitkan Mahathir dan Anwar secara tidak rela daripada rela semasa tempoh-tempoh terakhir dan lebih-lebih lagi sejak bulan September 1998. Ini akan dilakukan dari perspektif budaya politik. Konsep *politische Soziokultur* (sosio-budaya politik) dan *politsche Deutungskultur* (budaya politik tafsiran) akan digunakan sebagai kategori analisis untuk meneliti hubungan bersaingan antara Mahathir dengan Anwar. Objek rujukan ialah kedua-dua wawasan yang dihuraikan di atas.

Budaya Politik Ahli-ahli Politik yang Bertanding dan Wawasan yang Bersaing

Konsep analitik *Soziokultur* (sosio-budaya) dan *Deutungskultur* (budaya politik tafsiran) telah dicipta dan dikonsepsikan oleh ahli sains politik berbangsa Jerman Karl Rohe. Budaya politik difahami dalam sains politik sebagai satu set idea mengenai dunia politik yang dikongsi bersama. Bagaimanapun, Rohe menghujah, tiga jenis manifestasi budaya yang berlainan perlu dibezakan yang "berbeza dari segi hubungannya dengan tindakan politik dan kepentingannya boleh berbeza sekali di antara masyarakat-masyarakat politik" (Rohe, 1993, hal. 215). Manifestasi budaya ini adalah (a) cara hidup atau kod tingkah laku atau gaya politik; (b) pandangan dunia atau mentaliti sebagai kandungan dan pensyarat tindakan; dan (c) budaya sesebuah kumpulan sebagai himpunan pengertian budaya, idea dan simbol tipikal bagi kumpulan itu dan cara ia disampaikan kepada orang ramai. "Apabila seseorang berurusan dengan budaya, dia berurusan dengan idea, konsep dan rekabentuk untuk hidup" (Rohe, 1993, hal. 216). Untuk menganalisis hubungan antara manifestasi yang berbeza-beza dan peringkat-peringkat budaya politik, Rohe menyarankan supaya dibezakan *Soziokultur* daripada *Deutungskultur*. *Soziokultur* terdiri daripada "andaian yang berdasarkan mental dan dikongsi bersama dan kod kelakuan yang hampir-hampir diambil mudah", manakala *Deutungskultur* mewakili tafsiran budaya politik dan "boleh difikirkan sebagai sejenis budaya meta atau sebagai 'budaya bagi sebuah budaya' di mana ia bergantung sekurang-kurangnya

ke atas betapa majunya sosio-budaya politik" (Rohe, 1993, hal. 216).

Soziokultur umumnya terbit di kalangan orang biasa yang membuat pengalamannya sendiri dengan dunia politik dan membentuk idea dan simbol mereka sendiri. *Deutungskultur* sebaliknya adalah hasil ahli profesional – misalnya para intelek, ahli politik, wartawan dan orang-orang seperti mereka, yang mentafsirkan realiti politik dalam erti kata yang memberi makna kepadanya. Tiada hubungan hierarki antara kedua-dua peringkat budaya politik, setiap peringkat mempengaruhi peringkat yang lain, dan mungkin juga terjadi perubahan tafsiran di kalangan "pengurus budaya" *Deutungskultur* (Vorlaender, 1997). Persepsi, tafsiran dan penyampaian politik di kalangan orang ramai dicabar apabila apa yang dipanggil peringkat kritikal muncul dan mempersoalkan makna yang dikongsi oleh sebuah masyarakat. Jika digunakan pada kes politik Malaysia, peringkat kritikal muncul apabila kedua-dua tekanan ekonomi (krisis kewangan) dan juga tekanan politik (persaingan kepemimpinan UMNO) menghidupkan semula wacana politik dinamis dan menjanakan tindakan politik dalam masyarakat.

Pada tahun 1998, rakyat Malaysia telah belajar tentang Wawasan 2020 dan Gelombang Kebangkitan Asia. Kedua-dua wawasan ini disusun merentas-kaum, supaya ia tidak perlu bersaing untuk mendapatkan sokongan kaum tertentu. Sokongan perlu dicari di kalangan semua rakyat Malaysia, tidak kira taraf, ras, kelas, agama ataupun profesion. Tiada unsur nasionalis Melayu dalam wawasan-wawasan ini, kecuali mungkin *Melayu Baru*, tetapi watak ini pun kabur dan mungkin tidak dipakai secara eksklusif kepada etnik Melayu (Milne dan Mauzy, 1999, hal. 166). Untuk memperoleh sokongan daripada seluruh negara, katakan, diperlukan komitmen daripada anggota-anggota *Soziokultur* dan *Deutungskultur* juga. Wawasan 2020 boleh mendakwa ia mendapat banyak juga penerimaan dalam kedua-dua bidang budaya politik: Siapa tidak mahu Malaysia menjadi negara maju sepenuhnya dalam dua dekad? Jika kebijakan kebendaan untuk orang biasa juga seiringan dengan pembangunan dan jika pembangunan difahami sebagai pembangunan ekonomi dan politik (dibaca: demokratik), adalah peluang untuk membuat orang percaya bahawa pembangunan ekonomi (dibaca: peningkatan kebijakan) merupakan pelaksanaan pendemokrasian. Ini berlaku, misalnya, di negara Jepun selepas perang dan juga di negara Jerman selepas perang.⁹

Perubahan di negara-negara ini berlaku apabila kejadian yang mengiringi pemodenan tegar mula benar-benar memberi kesan buruk kepada orang ramai. Di negara Jerman, lebih-lebih lagi di negara Jepun, polarisasi antara kerajaan dan industri di satu pihak, dan orang-orang yang tinggal di kawasan-kawasan industri berat di pihak yang lain, meningkat khasnya dari segi pencemaran alam sekitar. Isu persekitaran memisahkan anggota-anggota *Soziokultur* dan *Deutungskultur* selama mana diakui bahawa akibat dasar pengindustrian paksaan, dari itu pemusnahan persekitaran, lebih berbahaya daripada membawa rahmat kepada negara Jepun. Dasar pemodenan kerajaan Jepun dihargai kerana ia membawa kebijakan dan demokrasi. Ia menerima tafsiran positif dari segala sudut. Tetapi, ia dicela apabila orang-orang mendapat kesan daripada hasil pencemaran persekitaran yang buruk dan mengetahui bahawa bantahan menentang pemusnahan alam sekitar tidak dipedulikan oleh kerajaan. Akibatnya ialah, pada lewat tahun 1960-an dan awal tahun 1970-an, lebih banyak lagi calon parti bebas dan pembangkang dipilih ke parlimen prefektur. Tafsiran dasar kerajaan, iaitu *Deutungskultur*, nyata berubah ke arah mentafsir pemodenan sebagai sumber kejahatan apabila dikaitkan dengan pencemaran alam sekitar. Senario ini menyerupai kes Malaysia dari beberapa segi, kecuali perpecahan merentas kedua-dua bidang budaya politik di sini. Polarisasi *Soziokultur* dan *Deutungskultur* dari segi Wawasan 2020 muncul apabila sikap sosio-budaya terhadapnya berubah daripada penerimaan sasaran keras dan lembut kepada kritikan terbuka. Kritikan berbangkit terutamanya kerana perjuangan untuk sasaran lembut mendapat pukulan hebat, yang dilambangkan oleh pemecatan Anwar Ibrahim, dan kerana sasaran keras kelihatan menjelma dalam bentuk projek mega dengan banyaknya yang tidak memberi kebijakan kepada rakyat jelata. Ramai para intelek dan wartawan juga mempersoalkan keperluan bangunan-bangunan superlatif ini. Ketidakpuasan hati bertambah hebat apabila kata-kata penunjuk seperti kapitalisme kroni dan nepotisme merebak semasa krisis ekonomi serantau memuncak. Ia sampai ke puncak pada bulan-bulan pertama setelah penahanan Anwar Ibrahim. Semenjak itu, polarisasi kedua-dua wawasan sebagai lambang paling ketara bagi perbezaan Mahathir dengan Anwar banyak diperkatakan. *Gelombang Kebangkitan Asia* yang berteraskan masyarakat madani di satu kutub, manakala *Wawasan 2020* yang berteraskan bentuk teknologi maklumat di kutub yang lain.

Oleh kerana *masyarakat madani* sebagai matlamat yang diperkenalkan dan disokong oleh kerajaan Malaysia tiba-tiba terpisah daripada kerangka sasaran yang ditetapkan dalam Wawasan 2020, tugas mentafsir menjadi sulit. Konsep masyarakat madani, yang dirangkumi dalam impian yang menaungi gelombang kebangkitan Asia, telah merupakan konsep sempurna untuk mentafsir apa yang seharusnya menjadi sasaran lembut Wawasan 2020. Apa jua pilihan "pengguna" di kalangan orang ramai, setiap orang akan mendapat sesuatu yang boleh diidentifikasi dengan dirinya – dengan rakyat yang bermoral, dengan rakyat yang progresif, dengan *Melayu Baru*, dengan Melayu Islam, dengan masyarakat yang didorong oleh pengetahuan, dengan masyarakat beretika, dengan masyarakat majmuk dan seterusnya. Daripada kesemua model ini, yang terserak tetapi tepat kepada orang ramai, sesetengahnya sudah dibuang kerana mentornya telah dipecat daripada kerajaan yang menyebar-luaskan model identifikasi itu sendiri. Satu tanda tuduhan terbuka bagi perbuatan pemecatan ini terserlah dalam pilihan raya bulan November 1999, apabila ramai daripada mereka yang lebih suka mengidentifikasi diri dengan Melayu Islam mengundi PAS dan tidak memberi undian mereka kepada UMNO. Dalam masyarakat Cina Malaysia, pengundi lari daripada parti pembangkang DAP kerana rasa tidak selesa dengan perikatan PAS dengan DAP dalam Barisan Alternatif. "Pengurus Budaya" yang mentafsirkan realiti politik di Malaysia menemui kumpulan baru di dalam sosio-budaya. Mereka terpaksa mentafsirkannya semula, kerana gabungan baru PAS, DAP, Keadilan, PRM dan parti-parti pembangkang lain telah menyatukan rakan-rakan yang tidak pun memikirkan hendak bersatu sebelum ini. Paradoks seperti kebenaran untuk orang bukan Islam membina gereja di Terengganu hanya selepas parti Islam mengambil alih pemerintahan (Pillai, 10 April, 2001), perlu ditafsirkan kerana ia mengelirukan gambaran "tradisi" parti Islam.

Kesimpulan

Sejak permulaan kerjasama politik mereka dalam UMNO (1982), Mahathir Mohamad dan Anwar Ibrahim saling melengkapi dalam pembuatan dasar dan pewakilan kepentingan politik Melayu dan kemudiannya juga kaum-kaum lain dalam masyarakat Malaysia. Apabila Mahathir melancarkan Wawasan 2020 pada tahun 1991, beliau

membahagikan matlamat yang hendak dicapai kepada sasaran keras dan lembut. Anwar menyokong wawasan ini dan terutama sekali sasaran lembut, yang diakui sebagai sasaran penting tetapi sukar dinyatakan dalam bentuk fakta dan angka. Dengan *Gelombang Kebangkitan Asia* pula, Anwar telah memilih hadiah terbaik untuk memenuhi tuntutan popular iaitu suatu teladan untuk mencapai sasaran lembut. Ramuan bagaimana hendak mencapai sasaran keras dibentangkan dengan terperinci oleh Mahathir, tetapi konsep seperti *Melayu Baru* terlalu dangkal sebagai cara untuk menggerakkan penyertaan aktif bagi mencapai matlamat. Konsep *masyarakat madani* yang dibentangkan oleh Anwar, bagaimanapun, adalah insentif bagi orang awam politik (iaitu *Soziokultur* dan *Deutungskultur* juga) untuk membincang, mendebat, menulis, mentafsir dan membentuk kumpulan-kumpulan (NGO) meskipun atas kebendaan terhad. Kedudukan tinggi yang diberikan kepada etika dan moraliti dalam hujah-hujah Anwar boleh dikongsi oleh semua orang tidak kira kedudukan ekonominya. Dari segi skop prognostik dan kesetiaan naratif, wawasan Anwar mengatas wawasan Mahathir. Insan yang sempurna dari segi moralnya adalah watak yang lebih menyeluruh dan bersepada dalam masyarakat berbilang etnik seperti Malaysia daripada watak *Melayu Baru*. Dan tambahan pula, kekuatan hujahan Anwar yang menyakinkan dalam *Gelombang Kebangkitan Asia* tidak syak lagi terletak pada penerimaan bahawa idea tertentu itu universal, dan wajib dicari penguasaan budaya dalam sintesis dengan budaya-budaya lain. Persaingan antara dua wawasan dan dengan demikian antara dua orang ahli politik ini membawa logik dalam meskipun ada saling-lengkapannya.

Bagi budaya politik Malaysia, kesaling-lengkapan berfungsi menstabilkan sistem politik. Bagaimanapun, apabila kedua-dua krisis ekonomi dan perselisihan politik Mahathir dan Anwar menggegarkan masyarakat Malaysia, kebersaingan wawasan itu menjelma dengan jelasnya. Pemecatan Anwar daripada kerajaan dan daripada UMNO kekal hingga ke hari ini sebagai pembuangan *masyarakat madani* dan pemilihan sasaran keras Wawasan 2020, sebagai pembuangan insan sempurna lagi bermoral dan menggantikannya dengan pemilihan insan progresif (*Melayu Baru*). Oleh kerana kesaling-lengkapan konsep-konsep ini runtuh, anggota-anggota *Soziokultur* dan *Deutungskultur* menjajarkan diri mereka semula menurut garis-garis pembezaan baru.

Ini bukanlah tugas yang mudah, seperti yang ditunjukkan oleh gambaran ulasan keputusan pilihan raya 1999 yang bercerbis-cebis itu (*FEER*, 9 Disember, 1999, hal. 16–18, 31, 58; *FEER*, 17 Februari, 2000, hal. 22f; Chandra, 2000). Sungguhpun "puak Anwar" tidak dihormati di dalam UMNO walaupun tidak disingkirkan, garis-garis perbezaan belum dicerita sepenuhnya (contoh mutakhir: perhimpunan untuk menangani perpaduan Melayu oleh Barisan Bertindak Melayu pada bulan Februari 2001, yang berupa kritikan terbuka terhadap kepemimpinan UMNO). Pasukan Kerajaan yang saling melengkapi mempunyai kebaikannya dan hakikat ini bukan tidak disedari di kalangan ahli-ahli UMNO. Bagi orang yang mentafsir realiti politik, seruan Menteri Besar Perak Datuk Seri Tajol Rosli Ghazali untuk memberi para intelek "peranan yang lebih fleksibel" dalam parti mungkin merupakan tanda kebimbangan bagi kepemimpinan pragmatik-campur-berintelek, seperti yang telah wujud sehingga bulan September 1998. "Idea intelek dan idealis Melayu memang baik dan boleh digunakan untuk kebaikan" (*The Star online*, 14 Januari 2000).

Bibliografi

- Abaza, M. 1996. Die Islamisierung des Wissens und der Wissenschaft dalam Malaysia [The Islamisation of Knowledge in Malaysia]. *ASIEN*, Jil. 59 (April) hal. 51–70.
- Al-Attas, S.N. 1985. *Islam, Secularism and the Philosophy of the Future*. London and New York: Mansell Publishing Ltd.
- Altenburg, T. 1998. *Malaysia: Industriepolitik Zwischen Asienkrise und Politischer Patronage* [Malaysia: Industrial Policy between Asian Crisis and Political Patronage], Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES-Analyse).
- Asma Larif Beatrix. 1999. Behind the Veil: Islam in Malaysia and Tunisia. Kertas kerja bagi 2nd International Malaysian Studies Conference, Kuala Lumpur: Universiti Malaya. 2–4 Ogos.
- Chandra Muzaffar. 1987. *Islamic Resurgence in Malaysia*, Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti.
- Chandra Muzaffar. 2000. UMNO, PAS and ... *Commentary*, Jil. 32 (Jan), hal. 6–8, Petaling Jaya, Selangor: International Movement for a Just World.
- Farish Noor. 1999. PAS's Victory is a Political One: Look Beyond Rhetoric of Islam vs. Secularism, *AsiaSource*, <http://www.asiasource.org/news> (Reports Archive – Special Report, 6 Disember).
- Folk, B.C. 1998. Cyber-Visions: The Malaysian State, Industrial Technology Policy, and the Multimedia Super Corridor, *NIRA Review*, (Summer) hal. 16–20.
- Fung, Yu-lan. 1952. *A History of Chinese Philosophy*, Jil. I. The Period of the Philosophers, tr. Derk Bodde, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Hng, Hung Yong. 1998. *CEO Malaysia. Strategy in Nation-Building*, Subang Jaya: Pelanduk Publications.
- Jomo, K.S. dan Ahmad S.C. 1998. The Politics of Malaysia's Islamic Resurgence, *Third World Quarterly*, Jil. 10, No. 2, hal. 843-68.
- Khoo, Boo Teik. 1995. *Paradoxes of Mahathirism*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Khoo, Boo Teik. 2001. Mahathir's Faded Vision, *Aliran Monthly*, <http://www.malaysia.net/aliran>, 19 April.
- Lewis, B., V.L. Menage, Ch., Pellat, dan J. Schacht (eds.), 1986. *The Encyclopedia of Islam*. New Edition. Jil. I-IX, Leiden: E.J. Brill.
- Mahathir Mohamad. 1970. *The Malay Dilemma*, Singapore: The Asia Pacific Press.
- Mahathir Mohamad. 1998. Asian Values Debate, dalam Hng, Hung Yong (1998), *CEO Malaysia. Strategy in Nation-Building*, Subang Jaya: Pelanduk Publications.
- Mahathir Mohamad. 1998a. *The Way Forward*, London: Weidefeld and Nicolson.
- Mahathir Mohamad. 1998b. *Multimedia Super Corridor*, Subang Jaya: Pelanduk Publications.
- McAdam, D., J.D. McCarthy, dan M.N. Zald (eds.), 1996. *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilising Structures, and Cultural Framings*, Cambridge, N.Y.: Cambridge University Press.
- Milne, R.S. dan D.K. Mauzy. 1998. *Malaysian Politics under Mahathir*, London/New York: Routledge.
- Pillai, M.G.G. 2001. Non-Muslim Places of Worship in This Land of Religious Freedom. Sumbangan kepada kumpulan berita *Sang Kancil* (sangkancil@lists.malaysia.net).
- Rajah Rasiah. 1999. Malaysia's National Innovation System. Dalam K.S. Jomo dan G. Felker (ed.), *Technology, Competitiveness and the State*, London and New York: Routledge.
- Rohe, K. 1987. Politische Kultur und der Kulturelle Aspekt von Politischer Wirklichkeit [Political Culture and the Cultural Aspect of Political Reality] dalam D. Berg-Schlosser dan J. Schissler (eds.), *Politische Kultur in Deutschland. Bilanz und Perspektiven der Forschung* [Political Culture in Germany, Account and Perspectives of Research], Opladen: Leske & Budrich (PVS special issue).
- Rohe, K. 1993. The State Tradition in Germany. Continuities and Changes dalam D. Berg-Schlosser and R. Rytlewski (eds.), *Political Culture in Germany*, London and others: Macmillan.
- Salahetman Ganesh. 1999. Malaysia's Cyber Push: Where's the Beef? *Saksi, Independent Journalism* (6), <http://www.saksi.com/jul99/ganesh.htm>.
- Saliha Hassan. 1997. *Asian Values and Democracy: Islamic-Oriental Non-Governmental Organisation in Malaysia*. Kertas kerja bagi Third International Workshop on Discourses and Practices of Democracy in Southeast Asia. Copenhagen, Denmark: NIAS, 30 September-4 Oktober.
- Santiago, Ch. dan M. Nadarajah. 1999. *The Anwar Debacle and the Potential for Democratic Reform in Malaysia: A Preliminary Note*, Manuskrif tidak diterbitkan.
- Schuhmacher, S. dan G. Woerner. (eds.), 1994. *The Encyclopedia of Eastern Philosophy and Religion*, Boston, MA: Shambhala.
- Shamsul, A.B. 1996. The Construction and Transformation of Social Identity: Malayness and Bumiputeraess Re-examined, *Journal of Asian and African Studies*, Jil. 52, hal. 15-33.
- Southeimer, K. 1990. *Deutschlands Politische Kultur* [Germany's Political Culture]. Munich: Piper.

Vorlaender, H. 1997. *Hegemonialer Liberalismus. Politisches Denken und Politische Kultur in den USA 1776–1920* [Hegemonic Liberalism. Political Thinking and Political Culture in the USA 1776–1920]. Frankfurt a.M.:Campus.

Nota Kaki

- Senara orang-orang yang dirundung boleh dipesan daripada pengarang atas permintaan. Saya memilih untuk meralikasikan nama mereka atas alasan perlindungan peribadi.
- Untuk susunan terperinci insentif kewangan dan bukan kewangan, faedah-faedah lain dan bil jaminan lengkap lihat Mahathir, 1998b, hal. 47–53.
- Menteri Pendidikan ketika itu, Najib Tun Razak: "People should adopt to times". Prime Minister Mahathir propagates the three "CS" – capabilities, collaboration and creativity – as the key elements of a modern, knowledge-driven economy (NST online, 24 September 1999)
- Institusi *hishab* agak sukar dijelaskan dalam terjemahan perkataan demikian perkataan ataupun dalam beberapa ayat. Cukuplah dipetik di sini baris-baris pertama daripada penjelasan panjang dan terperinci mengenai istilah yang diberikan di dalam *Encyclopedia of Islam* (1996, III hal. 485) untuk memberi idea umum: "non-Kur'anic term which is used to mean on the one hand the duty of every Muslim to 'promote good and forbid evil, and, on the other, the function of the person who is effectively entrusted in a town with the application of this rule in the supervision of moral behaviour and more particularly on the markets: the person entrusted with the *hisa* was called *muhtasib*". – Kesukaran yang sama juga dibaloi untuk menjelaskan istilah Islam yang berikutnya. Saya syorkan *Encyclopedia of Islam* untuk mendapatkan idea padar maknanya.
- Kes istilah Islam juga terpakai pada falsafah Confusion. Untuk penjelasan terperinci dan perbincangan saya merujuk kepada *History of Chinese Philosophy* oleh Fung Yu-lan, dan untuk penghampiran umum kepada *Encyclopedia of Eastern Philosophy and Religion* oleh Schuhmacher/Woerner.
- Kehendak pemodenan yang difahami oleh Mahathir sebagai "the process of trying to enter the future without denying the past" (Hng, 1998, hal. 96).
- Mahathir menyebut tentang kefahaman tentang Asia dalam ucapananya yang disampaikan di International General Meeting of the Pacific Basin Economic Council ke-29 di Washington D.C. pada 21 Mei 1996. Teks ucapan ini diterbitkan semula dalam *The Asian Values Debate* oleh Hng, 1998, hal. 185–93. Pandangan Ferdinand Menteri disokong dalam beberapa tinjauan, misalnya dalam wawancara dengan 35,000 orang di 35 buah negara, yang dijalankan oleh firma Roper Starch Worldwide Inc. yang mendedahkan pendapat bahawa negara-negara Asia berkongsi nilai-nilai tertentu (FEER, 22 Jan 1988, hal. 32). Undi eksekutif Asia oleh majalah yang sama malah menyuarakan bahawa 63.7 peratus peserta menganggap nilai-nilai Asia banyak bertanggungjawab ke atas pertumbuhan ekonomi yang pesat bagi ekonomi Asia Tenggara (FEER, 19 Feb 1998, hal. 32).
- Untuk kes mi lihat Asma Larif Beatriz (1999), yang membandingkan Islam rupa baru di Malaysia dengan Islam Timur Tengah/Afrika Utara dalam *Behind the Veil: Islam in Malaysia and Tunisia*.
- Selaras perang, matlamat ekonomi utama negara Jepun dan Jerman salah pemulihara dan pembinaan semula, manakala matlamat politik utamanya salah pendemokrasian. Pemulihara ekonomi dikaitkan secara automatik dengan penerimaan sistem politik baru. Hubungan ini menyaksikan ciri penting budaya politik di kedua-dua buah negara, iaitu pemahaman bahawa ketabihan demokratik beriringan dengan kefahaman ekonomi.
- Di Terengganu, gabungan memerintah telah menolak keinginan orang bukan Islam untuk membina gereja selama 20 tahun. Hanya setelah PAS mengambil alih kuasa di negeri tersebut, barulah kebenaran ini diberikan.

Mahathir, Islam, dan Dilema Melayu Baru

Patricia Martinez

But since religious experts disagree among themselves, Muslims who have not specialised in religion have to make a choice based on meagre knowledge. Such is the dilemma faced by the Malays, (all of whom are Muslims) in Malaysia. And such is the confusion in the interpretation of "spiritual" among the Malays today when they seek guidance from their leaders ... the results of this bewilderment is a choice that is not only unwise but dangerous to the individual and society."

Mahathir Mohamad, 1997, hal. 105/6.

Apabila meneliti ucapan, wawancara dan penulisan tentang Islam oleh Dato' Seri Dr. Mahathir Mohamad, premis dalam petikan di atas sentiasa tampil ke muka. Premisnya ialah; bahawa orang Islam – bukan semuanya berpengetahuan tentang agama Islam – meneari petunjuk daripada mereka yang memimpin. Tetapi, pelbagai pendirian dan tafsiran oleh pakar-pakar Islam adalah sumber kekeliruan bagi orang Melayu (dan adalah penting beliau menyerlahkan identiti etnik – "orang Melayu" – dan kemudian mentakrifkan mereka semua sebagai "orang Islam" lantas menjadikan keetnikan Melayu bersinonim dengan identiti orang Islam); dan bahawa kekeliruan ini sungguh berbahaya kepada individu dan masyarakat. Pandangan dunia ini adalah premis cara Mahathir dan pentadbirannya membentuk evolusi Islam di Malaysia selama dua puluh tahun. Pandangan dunia ini juga mencerminkan cara bagaimana pengajaran Islam diperalatkan untuk kesahan politik, dimanfaatkan oleh

pemimpin yang kuat lagi berani untuk matlamat negara bagi meningkatkan status ras melalui pembangunan ekonomi dan industri setaraf dengan negara Dunia Pertama.

Saya mencadangkan premis yang penting ini – sentiasa berubah dan dengan pelbagai rumusan – membentuk persepsi, dasar dan politiknya. Premis ini penting, disebabkan pandangan dan azamnya yang kuat; kerana apa yang dikehendaki atau dilihat sebagai perlu oleh Mahathir ialah tentang bagaimana agama Islam telah berkembang dalam pentadbirannya. Persepsi biasa ini telah direalisasikan apabila pada bulan Mac 2001, agensi berita rasmi Bernama telah membuat liputan di mana setiausaha politik kepada Mahathir menggesa institusi pengajian tinggi menawarkan kursus tentang pemikiran Perdana Menteri. Dusuki Ahmad berkata, "Masanya telah tiba bagi institusi-institusi untuk menawarkan bidang pengajian mengenai pemikiran Dr. Mahathir, orang yang telah memberi sumbangan yang banyak kepada negara dan Islam ..." (laman web Bernama, www.bernama.com, 18 Mac 2001).

Saya menawarkan tiga pandangan bagaimana agama Islam ditakrif semula ataupun diolah semula oleh Mahathir dan pentadbirannya (saya menggunakan istilah "diolah semula" dalam pengertian pasca moden yang memberi maksud bukannya ciptaan baru tetapi disusun semula):

- bahawa agama Islam dikaitkan dengan keturunan
- bahawa agama Islam mengesahkan secara menyeluruh program "pembangunan" yang berpremiskan kapitalisme
- bahawa agama Islam mendisplinkan dan mengawal demi kesahan politik

Di dalam kesempitan ruang bab ini, saya menawarkan satu analisis mengenai aspek-aspek Islam di dalam pentadbiran Mahathir, bukan penjelasan yang lebih umum. Oleh itu, adalah penting untuk dijelaskan di sini bahawa analisis ini tidak boleh dan tidak harus ditafsirkan sebagai satu-satunya ciri definitif cara pentadbirannya telah mencorakkan evolusi Islam. Contohnya, sepanjang sejarah Malaysia moden, Islam telah dipergunakan bagi kesahan politik dan lebih sering oleh pihak pembangkang politik daripada pihak politik yang memerintah. Tambahan pula, penting juga agar konteks yang lebih luas diakui – iaitu agama

Islam dibentuk oleh pihak-pihak, acara dan isu lain di luar bidang kuasa Mahathir dan pentadbirannya.

Islam di Malaysia

Sejarah lengkap awal Islam walaupun sehingga ke kurun ke-19 di Malaysia masih tidak wujud. Apa yang boleh diteliti ialah maklumat berserpihan kerana ruang lingkup yang termasuk di dalam gugusan berbahasa Melayu mempunyai tradisi lisan lebih daripada tulisan. Tiada satu pun kerajaan utama atau pusat berkuasa yang riwayatnya boleh digunakan untuk mencantumkan serpihan-serpihan ini (Wheatley 1961; Johns, 1976; Gordon, 2001).

Walau bagaimanapun, semenjak kurun ke-15 lagi, jelas agama Islam telah mentafsirkan tatanegara Melayu. Di dalam hal ini, hipotesis oleh ahli sejarah Australia, A.H. Johns adalah penting – ia dipremiskan pada teori Montgomery Watt yang mengatakan Islam adalah agama bandar disebabkan tiada agama yang dianuti petani boleh bersikap toleransi terhadap kalender Islam yang mempunyai 12 bulan Kamariah. Johns berpendapat bahawa tamadun Islam di Asia Tenggara pada pokoknya adalah tamadun bandar (dan kebanyakannya kelas menengah) (Johns, 1976, hal. 309). Hipotesis ini telah membuat kita menjangka bahawa Islam adalah sebahagian daripada politik dan pemerintahan kesultanan Melayu untuk masa yang agak panjang. Anggapan ini mempunyai kredibiliti terutamanya apabila dibaca bersama ingatan awal Johns yang menentang kefahaman dan interpretasi yang diper mudahkan tentang bagaimana Islam berkembang:

... the blanket use of the word "Islam" conceals the fact that one is not coming to terms with an abstraction, but with people; that the term is complex: it cannot be meaningfully discussed as a tide, but rather as a web of dynamisms and tensions. Accordingly, any simplistic assertions about Islam being this or that, doing this or that, coming from here or coming from there, are fraught with horrendous limitations (Johns, 1976, hal. 36).

Sejarah Islam sebagai sesuatu yang sahih mengenai raja-raja Melayu, dan rekod-rekod (yang sedikit) mengenai campur tangan ulama¹ dan sarjana Islam yang warak menjurus kepada Islam yang dipergunakan

atau diseru untuk kesahan politik dan juga untuk tentangan (terhadap British), mungkin sama seperti yang berlaku dalam masa kontemporari (Milne, 1993; Reid, 1993).

Agama Islam dipolitikkan juga apabila perjanjian British memberi agama kepada raja-raja Melayu sebagai satu daripada benteng kuasa. Kemudian, Islam menjadi tempat pertikaian dan perpecahan antara orang Melayu konservatif dengan mereka yang menuntut pembaharuan pada kurun ke-20 hingga tahun 1920-an dan 1930-an. Pada pertengahan kurun ke-20, Islam telah ditimbulkan oleh nasionalis Melayu dalam perjuangan mereka ke arah kemerdekaan.

Hussin Mutalib menyarankan bahawa Islam dan bukannya budaya Melayu "yang menyediakan wahana bagi penentang sistem feudal Melayu dan memperhatikan keterlaluan raja-raja" (Mutalib, 1990, hal. 12). Oleh itu, Islam di Malaysia sentiasa penting di dalam pembangunan negara, walaupun kebanyakan kajian mengesan unjuran negara melalui politik, ras dan paling terkini, kelas.

Penulisan tentang bagaimana Islam telah dipolitikkan pada zaman kontemporari merupakan tema asas pelbagai kajian tentang kebangkitan semula Islam di Malaysia semenjak tahun 1970-an hingga kini.² Jomo dan Ahmad membahagikannya kepada tiga fasa: yang pertama pada awal tahun 1970-an di kalangan mereka yang mendapat pendidikan Barat apabila Islam menjadi penting di dalam pencarian identiti dan masyarakat. Yang kedua, pada akhir tahun 1970-an, apabila kebangkitan semula Islam dipolitikkan dalam perikatan tidak nyata antara Angkatan Belia Islam Malaysia atau ABIM dan Parti Islam SeMalaysia (PAS). Fasa yang ketiga pada tahun 1980-an, apabila kebangkitan semula Islam telah disederhanakan oleh program pengIslamian kerajaan sendiri. Camroux menambahkan fasa yang keempat, "satu fasa di mana kerajaan berusaha menyalurkan kebangkitan semula Islam sejajar dengan laluan pemodenan yang dihubungkan dengan matlamat sekular dalam menjadikan Malaysia sebuah negara industri sepenuhnya pada tahun 2020" (Camroux, 1996, hal. 855).

Agenda reaktif dan proaktif kerajaan sebagai sambutan kepada kebangkitan semula Islam boleh diuraikan sebagai pengukuh Islamisasi di Malaysia. Islamisasi ini berterusan pada pelbagai peringkat sepanjang pengurusan Mahathir, terutamanya sebagai tindak balas kepada kuasa politik Islam. Walau bagaimanapun, beberapa tahun

terakhir tempoh yang bermula pada bulan September 1998, Islam juga merupakan jalan keluar dan metafora bagi kemarahan orang Melayu. Kemarahan ini berpunca daripada pemecatan dan apa yang dilihat ramai sebagai penganiayaan terhadap bekas Timbalan Perdana Menteri, Anwar Ibrahim. Beliau juga merupakan punca perhimpunan terhadap kekecewaan yang kian bertambah dengan kronisme, rasuah dan persepsi bahawa Rancangan Ekonomi Baru (DEB) dan Dasar Pembangunan Negara (DPN) yang menggantikannya memberi keutamaan banyak kepada kelas Melayu terpilih.

Pandangan Mahathir tentang Islam

Amat jelas sepanjang jawatannya sebagai Perdana Menteri Malaysia, apa yang difikirkan oleh Mahathir mempunyai impak besar: ia bertukar – malah kadang-kadang secara langsung – menjadi dasar dan program dalam kerajaan. Ini bukan hanya kerana kepercayaannya pada kepemimpinan yang kuat, tetapi juga kerana boleh dikatakan bahawa pegawai kerajaan di dalam pentadbirannya mengutamakan pendapatnya, malah mengharapkannya. Oleh itu, ada faedahnya jika ditinjau apa yang telah ditulis oleh Mahathir sendiri mengenai Islam.

Seperti yang ditunjukkan oleh petikan pada awal bab ini, Mahathir memandang hina terhadap ikhtilaf atau tradisi percanggahan pendapat di kalangan cendekiawan dan pelbagai pendapat dalam pentafsiran Islam. Seiringan dengan falsafah kepemimpinan kukuhnya yang menentu dan menyelesaikan, beliau telah merentasi segala kemungkinan pelbagai tafsiran dan memberikan tafsirannya sendiri. Semasa berucap di perhimpunan para intelek dan ahli profesional Islam di London, beliau menjelaskan bagaimana 1,400 tahun selepas Hijrah, "... Kita sibuk dengan perdebatan yang berpanjangan, negara kita mundur, tidak berupaya menangani perubahan di sekitar kita ... kita dikuasai oleh orang lain ketika kita berdebat dan tidak mencapai kata sepakat ke atas hal-hal remeh-temeh agama kita" (Mahathir, London, 2000).³ Beliau telah menyatakan berulang-ulang kali, dan dengan tegasnya sepanjang tempoh memegang jawatan Perdana Menteri bahawa beliau mempunyai sedikit kesabaran untuk merujuk kepada pelbagai sumber, atau memikirkan tentang kandungan tradisi, malah memberi keutamaan kepada apa yang muncul di Timur Tengah (tanah lahir Islam).

Di dalam makalah berjudul, "Adat dan Islam" yang ditulis pada tahun

1962, Mahathir menghuraikan integrasi Islam dan adat Melayu adalah satu hakikat (beliau mentakrifkan "adat" sebagai adat resam Melayu"). Beliau menghuraikan bahawa kewujudan pelbagai tradisi seperti adat bersanding dalam perkahwinan Melayu adalah sebagai "toleransi Islam dan kuatnya pemegangan orang Melayu terhadap adat mereka" (Mahathir, 1995, hal. 103). Ini adalah salah satu pemikiran Mahathir berkenaan agama dan bangsa iaitu; Islam dan keetnikan Melayu saling melengkapi, seperti perundingan dan tolak ansur. Wawasan ini membolehkan pemahaman terhadap persepsi dan tindakan selanjutnya mengenai Islam, mengatasi takrifan yang mengatakan beliau menolak ataupun sekurang-kurangnya tidak menggunakan tafsiran teologi Islam. Saya mencadangkan, adalah signifikan bahawa seorang super-nasionalis memberi konteks kepada Islam di dalam lingkungan keetnikan Melayu, dan bukannya agama mengatasi adat sepertimana ulama dan PAS (parti pembangkang yang utama) lakukan. Logik Mahathir ini merupakan premis untuk menyeru Islam dalam usaha nasional bagi mencapai kemajuan dan perkembangan ekonomi untuk membangunkan bangsa dan negara.

Mahathir mengulangi perspektif ini di dalam *The Malay Dilemma* (1970) apabila beliau menghuraikan pengaruh Islam terhadap orang Melayu sebagai amat banyak sekali. Islam disebut secara ringkas dan tidak terus-terang dua kali di dalam teks tersebut: di dalam bab mengenai pengaruh warisan dan alam sekitar ke atas bangsa Melayu dan di dalam bab yang lain bertajuk "Code of Ethics and Value Systems of the Malays". Di dalam bah ini, Mahathir menjelaskan bagaimana budaya terjalin rapi dengan kod etika dan sistem nilai mana-mana ras, dan "nilai konsep Islam di Malaysia dipengaruhi oleh kepercayaan yang lebih tua di kalangan orang Melayu" (Mahathir 1970, hal. 155). Beliau menulis bahawa Islam mempunyai pengaruh paling besar ke atas konsep nilai Melayu dan kod etika Melayu, tetapi katanya "penting untuk diingat bahawa bukanlah agama itu sendiri, tetapi pentafsiran doktrin Islam yang mempunyai kesan besar ... ia merupakan pentafsiran kontemporer setempat yang menyebabkan kesan-kesan buruk ini" (*ibid*). Tiga puluh tahun kemudian, petikan ini relevan sebagai pendahuluan dalam berbagai-bagai bentuk dalam ucapan-ucapannya mengenai Islam, dan kelihatan sebagai ramalan mengenai perjuangan Mahathir dengan para pemurni Islam, tradisionalis, ahli teologi dan kemudiannya PAS.

Seawal tahun 1970, beliau mendapati bagaimana Islam berkembang dan ditakrifkan oleh orang Melayu sebagai bermasalah. Beliau menghuraikan bagaimana fahaman kerohanian lebih digemari (berbanding dengan falsafah) dan bagaimana perlakuan keagamaan mengatasi segalanya: "dalam kod kelakuan orang Melayu, bentuk lebih penting daripada isi" (Mahathir, 1970, hal. 158). Kritikan ini berlanjutan sehingga beberapa tahun, dan kenyataan Mahathir mengenai Islam terus bergema dan sentimen yang sama yang merupakan faktor dalam cara Islam disebarluaskan di bawah pentadbirannya. Semasa pelancaran persidangan antarabangsa mengenai ibadat Haji yang telah dianjurkan dengan kerjasama Malaysia dan Arab Saudi, beliau berkata, "saya tidak percaya bahawa cara hidup Islam terhad kepada mengerjakan ibadat wajib sahaja dan mendapatkan pengetahuan agama yang membawa manfaat hanya kepada diri sendiri" (Mahathir, Kuala Lumpur, 2000).

Bab-bab di dalam teks terkemudian, "The Challenge" (1997), mengandungi justifikasi daripada Al-Qur'an (dengan ayat-ayat dalam bahasa Arab) dan tradisi agama Islam tetapi seiring dengan perspektifnya yang awal mengenai Islam dan keetnikan. Walau bagaimanapun, Mahathir bukannya ahli teologi. Dalam renungannya yang awal, Mahathir menulis sebagai orang Melayu yang tidak berpendidikan sistem sekolah agama ataupun bahasa Arab. Beliau menulis sebagai seorang yang mempunyai perspektif Islam tanpa pengetahuan agama yang kukuh. Sebagai contoh, beliau menulis mengenai nilai Melayu yang ditakrifkan mengikut fahaman Barat dan kurang menyentuh agama Islam. Di dalam bab yang bertajuk "A System of Value and the Malays" Mahathir menegaskan bahawa nilai-nilai Barat yang tidak dikehendaki telah meresapi sistem Melayu (nota, sistem nilai tersebut dihuraikan sebagai "Melayu" dan bukannya "Islam"). Katanya "nilai-nilai Melayu berubah tanpa kajian yang sistematik dan tanpa panduan" (Mahathir, 1986, hal. 103). Dalam seluruh bab itu, beliau menyatakan tentangannya terhadap nilai Barat yang sangat jijik. Isu-isu dan nilai-nilai yang dihuraikan meliputi kebebasan seks antara lelaki dengan perempuan, penghisapan ganja, perhubungan homoseksual, masalah perkahwinan campur terutamanya antara orang Islam dengan bukan Islam, dan masalah polis dikategorikan sebagai "khinzir", hingga hal anarki pandangan Barat iaitu "kebebasan" dan "penindasan". Kebanyakan pemerhati ini digambarkan sebagai "penyimpangan", satu istilah yang sering digunakan dalam

pentadbirannya, seperti yang akan ditunjukkan kemudian. Mahathir menutup babnya dengan pernyataan yang menjustifikasi campur tangan pihak berkuasa:

Those with the training and authority in a society must play significant roles in selecting and shaping new values and substituting these for the old. A situation here where anybody can bring about any change he fancies will lead to undesirable consequences" (Mahathir, 1986, hal. 100).

Perenggan akhir tidak menyebut tentang etika Islam ataupun sistem agama yang mentakrifkan orang Melayu. Beliau menulis mengenai bagaimana tentang terhadap sistem kini dan pemubuhan nilai baru akan mendatangkan konflik dan kekeliruan. Beliau menghuraikan masyarakat Melayu dan nilai Melayu sebagai penting dan merupakan tungggak utama yang boleh digunakan untuk faedah masyarakat Melayu. Oleh itu, Mahathir mempertahankan ketekalan di dalam persepsi terhadap pertikaian antara etnik Melayu dengan Islam dan pengutamaannya pada kesedaran etnik.

Di dalam bab yang seterusnya yang bertajuk "Spirituality and the Modern Challenge" Mahathir menghuraikan dilema yang dihadapi oleh orang Melayu sebagai orang Islam. Beliau menulis tentang "bagaimana sesuatu yang jelas buruk boleh ditafsirkan sebagai bagus oleh orang Islam apabila mereka mempunyai pemimpin yang menyeleweng daripada norma" (Mahathir, 1986, hal. 105).

Di sini, Mahathir sekali lagi mengecam kuasa untuk mentakrif dan kepemimpinan yang "salah" yang menyimpang daripada norma. Kemudiannya, di bawah pentadbirannya, semenjak tahun 1998 dan selepas kehilangan sebahagian besar kawasan pilihan raya UMNO kepada PAS, Mahathir menghuraikan "kepemimpinan salah" ini sebagai adu domba antara orang Islam sesama sendiri disebabkan oleh reformasi awal dan kekuasaan pakar undang-undang. Dalam ucapan yang disampaikan kepada Forum Islam Oxford, beliau berkata,

Unfortunately, with the advent of the Muslim jurists and the so-called reformists, studies other than those specifically related to the religion and its practices were frowned upon and eventually

proscribed. With this the Muslim regressed. True, it was the abuses and deviations from the teachings and practices of Islam, particularly by the elites which brought about the reform movements and the ascendancy of the Muslim jurists (Mahathir, Oxford, April, 1997).

Selanjutnya di dalam bab ini, Mahathir kemudian menegaskan Islam tidak menggalakkan kezahidan ataupun terus menolak kekayaan duniaawi dan mengambil petikan-petikan dari Al-Qur'an. Beliau tidak mengikut amalan ahli fikir Islam tradisi yang mengambil sumber daripada tafsir, sains pentafsiran Al-Qur'an. Sebaliknya, beliau menggunakan interpretasi literal ayat-ayat yang dikutip. Mahathir menggunakan interpretasi harfiah Al-Qur'an ini untuk menghuraikan kecenderungan orang Melayu ke arah kerohanian dan menegaskan bahawa nilai kebendaan tidak mencabar kerohanian. Beliau menentang "pemimpin yang salah dan interpretasi mereka" sekali lagi dan menyatakan, "musuh yang lebih berbahaya ialah perasaan meluap-luap yang tidak terkawal dan pengetahuan cetek orang-orang yang ingin mempertahankan kerohanian" (Mahathir, 1981, hal. 116). Beliau terus secara konsisten menyatakan persepsinya tentang apa yang menjerumuskan Islam ke arah kepemimpinan yang tidak baik yang menyalahgunakan kuasa mentakrif, yang pada masa kebelakangan ini dikatakan merupakan ciri-ciri ulama yang memimpin PAS.

Di dalam bab bertajuk "Materialism and Spirituality", beliau mengkritik dan juga mengesahkan kapitalisme sekiranya kapitalis boleh dikawal dan jika kegiatan mereka boleh membawa manfaat kepada masyarakat. Beliau menolak interpretasi Islam sebagai sosialisme ataupun mempunyai elemen sosialis. Beliau menghuraikan Islam dan sosialisme sebagai bertentangan sama sekali dan menegaskan bahawa Islam menerima kenyataan bahwasanya dalam mana-mana masyarakat terdapat kelas seperti kaya dan miskin. Beliau memetik surah An-Nisa Ayat 59, yang hampir selalunya, dalam sumber tafsir, ditafsirkan sebagai mengesahkan kewibawaan Nabi Muhammad s.a.w. Sebaliknya, Mahathir mentafsirkannya sebagai tanda-tanda terdapatnya hierarki dalam masyarakat Islam dan "jika penindasan berlaku, ia bukanlah kerana terdapat kumpulan-kumpuan yang tidak sama taraf kekayaannya, tetapi kerana masyarakat tersebut atau ahli-ahlinya tidak mematuhi atau tidak

mengamalkan ajaran dan nilai kerohanian Islam" (Mahathir, 1986, hal. 65).

Mahathir mendefinisikan ajaran dan nilai kerohanian Islam seperti yang dijelaskan di awal bab mengenai kerohanian dan cabaran moden sebagai bersesuaian sekali dengan pengejuran kebendaan walaupun Al-Qur'an menegaskan berulang kali kesamarataan etos keadilan sosial. Beliau menolak kemungkinan kesamaan sebenar atau egalitarianisme apabila beliau menulis, "Islam menerima kenyataan bahawa di dalam sebarang masyarakat terdapat orang kaya dan miskin, raja dan rakyat, pemimpin dan pengikut" (Mahathir, 1986, hal. 64). Beliau melanjutkan hujah ini, "malangnya, ketidakaksamaan dari segi kebendaan adalah tidak mustahil kerana ia bertentangan dengan alam semula jadi" (Mahathir, 1986, hal. 67) dan menegaskan "kenyataan ini tidak boleh dinafikan. Sebarang usaha untuk menyamaratakan bukan sahaja gagal malah akan membangkitkan masalah yang membawa akibat yang tidak diingini" (Mahathir, 1986, hal. 67).

Hujah Mahathir menentang egalitarianisme sepenuhnya meliputi masalah kesamaan jantina kerana, antara kesan muktamadnya ialah, "para pelacur sentiasa berdemonstrasi dan menyerang pihak gereja sehingga para paderi berhenti mendiskriminasi antara pelacur dengan wanita lain" (Mahathir, 1986, hal. 70). Beliau mempertahankan lojik yang unik dan kompleks ini untuk menghujah menentang apa yang dinamainya tanggapan barat tentang kesamarataan. Beliau membuat kesimpulan di akhir bab dengan menyatakan walaupun Islam serasi dengan kebendaan, kebendaan bukan kekayaan seperti mana kemiskinan tidak bererti kekuatan rohani, dan bukan semua orang boleh menjadi kaya. Beliau menjelaskan bahawa orang Islam "tidak perlu menolak kekayaan atau usaha-usaha ke arah itu ..." (Mahathir, 1986, hal. 74). Beliau memetik ayat Al-Qur'an untuk "menekankan pentingnya orang Islam bersyukur atas apa yang dinikmatinya" (Mahathir, 1986, hal. 75) dan memetik ayat lain yang menyeru kepada kerajinan.⁴

Dalam perenggan-perenggan penutup bab yang kompleks mengenai kebendaan dan kerohanian ini, boleh dihujahikan bahawa Mahathir mengakui kesahuan Islam dalam pentadbirannya. Beliau berkata, oleh kerana Islam tidak mengasingkan agama daripada sekular, oleh itu Islam tidak terpisah terus daripada kuasa politik kerajaan. "Islam masih boleh mempengaruhi dan dalam sesetengah bidang menguasai pentadbiran

negara" (Mahathir, 1986, hal. 82). Selaras dengan komitmennya kepada kemodenan melalui pencapaian Wawasan 2020, beliau mengatakan hanya sekiranya orang Islam dilengkapi dengan peralatan dan kepakaran dunia moden, barulah dapat mereka mempertahankan nilai kerohanian yang akan membawa kebahagiaan kepada mereka di dunia dan akhirat. Dalam fahaman lojik Mahathir, beliau menyatakan – walaupun ada kearifan membezakan antara kekayaan dan kebendaan bagi orang Islam – tanpa kekayaan dan kecekapan, orang Islam akan ditindas dan nilai kerohanian akan hilang.

Tafsiran-tafsiran mengenai Islam inilah yang meletakkan Mahathir di dalam keadaan yang bertentangan dengan para intelektual yang berpendidikan Islam dan ahli teologi dan pakar-pakar agama termasuk mereka yang berada di dalam parti PAS. Bukanlah, seperti yang dipersejutui ramai, Islam dipergunakan oleh Mahathir dan pentadbirannya bagi kesahan politik: saya menyarankan bahawa lebih jauh daripada pempolitikan Islam yang jelasnya membuat mereka bertentangan antara satu sama lain, mereka yang menyeru kesahan atau wibawa Islam di Malaysia tidak sependirian. Walaupun kewibawaan Islam diseru oleh semua pihak, sumbernya tidak berpadu. Mahathir dan pentadbirannya – malah ruang biasa oleh institusi kerajaan – mentakrifkan Islam kebanyakannya melalui interpretasi harfiah Al-Qur'an (dan dalam hal ini, boleh dikatakan mereka adalah fundamentalis!). Sebaliknya, PAS dan ulama, memilih jalan tradisi yang "betul" daripada sumber klasik dan metodologi yang diterima daripada *tafsir bil ma'athur*. Menggunakan akal dan lojik sebagai kaedah utama untuk mentafsir Al-Qur'an samalah dengan menurut bentuk pentafsiran yang paling kurang diterima – iaitu melaksanakan *tafsir bil ra'y*. Daripada premis ini juga, (salah satu daripada banyak sebabnya) kita boleh menanggap pengesahan, oleh segelintir orang Islam terhadap PAS dan ulama mengenai tuntutan mereka kepada "jenis Islam yang sebenar", walaupun wujud daya maju pragmatik kemampuan Mahathir untuk membezakan menurut perintah agama apa yang relevan dan apa yang tidak secocok dalam konteks kontemporari. Perspektif yang terkemudian ini lebih diterima oleh mereka yang menulis mengenai Mahathir (Mauzy dan Milne, 1983/84, hal. 630; Milne dan Mauzy 1999, hal. 84; Khoo, 1995, hal. 166) tetapi tidak semestinya ia merupakan perspektif golongan Melayu Islam yang lain – ramai di kalangan mereka yang mendapat

pendidikan agama semenjak kanak-kanak atau yang terus-menerus mempelajari agama Islam ketika dewasa.

Islam dalam Pentadbiran Mahathir

Pembatasan pada bab ini menghalang saya memberi pandangan yang menyeluruh mengenai Islam dalam pentadbiran Mahathir. Demi pentingnya ringkasan, pembaca diseru merujuk kepada kajian-kajian oleh Mauzy dan Milne (1983/84), Khoo (1995) dan Camroux (1996), kesemuanya meninjau bagaimana Islam telah berkembang semasa pentadbiran Mahathir (meskipun ringkas kerana penulisan Mauzy dan Comronix adalah makalah, dan penulisan Khoo satu bab).

Kajian-kajian lain mengenai kebangkitan Islam menyiratkan juga yang Islam telah diambil dan digunakan oleh kerajaan sebagai alat kekuasaan dan kesahan. Di luar perspektif ini, saya berpendapat bahawa Islam telah dirujuk dan dicipta semula (diatur semula) dalam pentadbiran Mahathir. Saya memberi tiga aspek bagaimana ini dilaksanakan:

- Islam yang membolehkan perpaduan orang Melayu dan dikaitkan dengan keturunan untuk kepentingan politik;
- Islam yang mengesahkan dan menggalakkan pertumbuhan ekonomi untuk mencapai matlamat kerajaan;
- Islam yang mendisiplin dan mengawal dengan mengecap sebagai "penyeleweng" kumpulan dan individu yang mengancam, malah berbeza dengan perjuangan tidak henti-henti matlamat pentadbiran Mahathir.

Islam untuk Perpaduan Ras

Mahathir kuat menegaskan perpaduan umat Islam selalunya dalam konteks bagaimana orang Islam di seluruh dunia lemah jika dibandingkan dengan semasa kegemilangan Islam pada kurun-kurun pertama, kerana "sekarang terdapat perpecahan total, ketidaksatuan dan permusuhan yang mendalam di kalangan ummah⁶ Islam" (Mahathir, 1998, hal. 131). Ucapan dan pernyataan mengenai Islam oleh Perdana Menteri dan ahli kabinetnya, juga oleh raja berperlembagaan semasa sambutan perayaan orang Islam, kesemuanya menggalakkan tanggapan perpaduan sebagai tema. Tetapi ini diatur untuk menentang musuh yang sama – kebanyakannya "pihak Barat" tetapi juga mereka yang menentang

kerajaan seperti parti pembangkang politik terutamanya PAS, juga orang bukan Islam di Malaysia.

"Perpaduan" adalah perkataan yang sering disuarakan dalam ucapan rasmi dan pernyataan mengenai Islam, kerana ia merupakan aspek penting bagi cara Islam digunakan dan dipolitikkan di Malaysia. Perpaduan sesama orang Melayu adalah isu yang jelas apabila UMNO dan PAS, dua buah parti politik utama yang kawasan undinya terdiri daripada orang Melayu, masing-masing memperjuangkan bangsa dan agama untuk mendapatkan undi orang Melayu. Dari segi ideologi politik mereka, UMNO memperjuangkan ras, manakala PAS memperjuangkan Islam. Walau bagaimanapun, seperti yang ditunjukkan oleh asal-usul mereka, dakwaan mereka tidak eksklusif kepada parti masing-masing sahaja.

Seperi dijelaskan pada awal bab ini, sejarah Islam di Malaysia memberi bukti bahawa ia adalah tempat berlakunya tentang dan bangkangan dalam dan antara kaum. Namun demikian, saya sepakat dengan Hussin Mutalib (1990) dan Muhammad Ikmal Said (1996) bahawa Islam juga menyatukan orang Melayu dan memberi perpaduan yang perlu di kalangan orang yang berfikiran parokialisme dan cenderung kepada perpecahan. Islam diseru untuk perpaduan di kalangan orang Melayu, dan kesamaan yang bukan hanya dipupuk tetapi juga dikuatkuasakan untuk ummah.

Terdapat banyak pernyataan Perdana Menteri dan ahli kabinetnya berkenaan pentingnya perpaduan oleh orang Melayu Islam untuk menyokong keupayaan kerajaan bagi memastikan kemajuan orang Melayu (melalui DEB) ataupun keunggulan Melayu (konsep ketuanan Melayu) terutamanya di dalam akhbar Melayu. Ia selalu dijelaskan sebagai keperluan "perpaduan" Islam untuk memastikan kejayaan ekonomi. Dalam ucapan kepada Kongres Profesional Melayu Muda, Mahathir bercakap mengenai masalah orang Melayu yang menjadi "tuan" dan menyamakan ini dengan bagaimana Islam awal menyedarkan orang Arab daripada kejahilan. Beliau berkata "Orang Melayu adalah orang Islam. Jika seorang jahil boleh menjadi bangsa yang bermartabat dengan tamadun yang tinggi ketika mereka menerima Islam, kenapa hari ini orang Melayu tidak berjaya dan tidak boleh membina lebih banyak tamadun yang lebih kukuh" (*NST*, 28 Februari, 2000).

Perkataan "perpaduan" timbul seiring di dalam wacana Islam,

terutamanya dalam kenyataan yang mensciringkan Islam dengan apa yang dianggap "Barat": orang Islam mesti kekal bersatu melawan neokolonialisme atau kemerosotan hegemoni Barat. Penelitian bagaimana Barat dirujuk dalam ucapan dan kenyataan menunjukkan strategi yang membolehkan perpaduan merentangi perpecahan dan keretakan dalam masyarakat Melayu-Islam melawan pihak bertopeng syaitan. Contohnya, dalam ucapannya di perhimpunan agung UMNO pada 11 Mei 2000, Mahathir memulakan bicara dengan bayangan orang asing dan barat yang kejam, dan menjelaskan bagaimana "orang yang inginkan kemusnahan merasa puas dengan rusuhan 13 Mei yang mereka percaya Malaysia akan musnah" (*The Star*, 12 Mei 2000). Beliau kemudiannya beralih kepada bagaimana UMNO telah membuktikan kebijaksanaannya, dan bercakap mengenai perpaduan Melayu yang membolehkan "keajaiban ekonomi Malaysia" (*ibid*).

Namun demikian, penggunaan istilah "perpaduan" ini diertikan sebagai seiringan dengan maksud ummah atau persaudaraan orang Islam yang merupakan unsur penentu Islam, tetapi digunakan untuk memungkinkan kemajuan ekonomi negara.

Dalam ucapan Yang di-Pertuan Agong (sumber dari kerajaan) dalam perhimpunan menyambut hari keputeraan Nabi Muhammad s.a.w. dan diberitakan pada muka pertama surat khabar *NST*, baginda menegaskan "perpaduan amat penting bagi kejayaan dan kesejahteraan negara" (*NST*, 27 Jun 1999). Ucapan baginda menyatakan bagaimana Allah s.w.t. memberi amaran kepada orang Islam bahawa mereka akan gagal jika mereka bersengketa sesama sendiri, dan orang Islam mesti berwaspada daripada berada "dalam keadaan berpecah, lemah dan dijajah" (*ibid*) kerana orang Islam tidak harus lupa bahawa ada unsur-unsur yang sedang terus-menerus melemahkan dan menghancurkan mereka. Kesemua komponen untuk formula pengukuhan perpaduan di kalangan Melayu-Islam terdapat di dalam utusan penuh baginda: membangkitkan bayangan kelemahan orang Islam dan sejarah dijajah, menentang kemungkinan kehilangan "kejayaan dan kemakmuran" yang merupakan mentera program pemodenan kerajaan untuk mencapai kemajuan dan pembangunan ekonomi.

Formula ini disebarluaskan secara meluas kepada khalayak Melayu terutamanya. Sebagai contoh, pada bulan Januari 2000 di London, dalam satu sesi dengan pelajar-pelajar Malaysia yang di bawah tajaan kerajaan,

Perdana Menteri memberi amaran berkenaan dengan "kebebasan yang berlebih-lebihan orang Barat; orang asing ini akan mempengaruhi anda dan cuba untuk memecahkan perpaduan kita. Mereka akan menguasai budaya, politik dan ekonomi kita. Kita akan dijajah lagi" (laporan Bernama, laman web, 31 Januari 2000).

Walaupun demikian, bukan sahaja momok Barat yang digunakan untuk menyatukan orang Melayu Islam menentang musuh yang sama; orang bukan Islam di Malaysia juga kadangkala diseru melalui strategi ini. Islam dikaitkan dengan keturunan untuk memupuk perpaduan orang Melayu ke atas orang bukan Melayu lain.

Mesej Perdana Menteri di Hari Raya Aidilfitri telah dilaporkan di dalam *The Star*, 19 Januari 1999. Beliau menegaskan pentingnya orang Islam di Malaysia mempertahankan keamanan dan aturan di dalam negara. "Kerana jika ada rusuhan kaum di Malaysia, orang Islam juga akan menjadi mangsa dan menjadi lemah dan dikuasai oleh orang lain," katanya.

Di dalam kenyataan ini, Perdana Menteri telah membangkitkan ingatan tentang rusuhan kaum pada tahun 1969. Di dalam petikan tersebut, Perdana Menteri menggesa orang Islam mempertahankan keamanan dan aturan di dalam negara. Sungguhpun demikian, alasan yang diberi, malah perkataan yang digunakan, membangkitkan cara rusuhan 13 Mei 1969 telah dijelaskan secara rasional dalam banyak teks, kertas kerja dan perbincangan di Malaysia dan dalam analisis rasmi mengenai rusuhan itu.⁷ Analisis ini mengandungi maklumat yang menyatakan orang Melayu merusuh disebabkan mereka adalah mangsa yang dikawal oleh pihak lain. Menurut lojik pembangkitan rusuhan kaum, "pihak lain" yang dirujuk itu yang mungkin mengawal orang Islam ialah orang bukan Islam dan orang bukan Melayu rakyat Malaysia. Tafsiran lain mengenai kenyataan di atas ialah bahawa ia merupakan strategi yang berbahaya tetapi berkesan untuk mempertahankan bangsa dan agama sebagai senjata utama dalam strategi memecah-belahkan rakyat Malaysia supaya dapat memerintah negara yang terlalu berpecah-pecah untuk bersatu melawan mereka yang berkuasa.⁸

Namun, Islam adalah agama supra-etnik dan supra-nasional. Ini paling jelas didokong oleh konsep ummah, masyarakat atau keluarga pengikut yang Al-Qur'an gambarkan sebagai masyarakat majmuk yang disatukan tidak kira sempadan atau warna kulit. Ayat-ayat Al-Qur'an di

mana perkataan ummah muncul terdapat di banyak tempat dan maknanya tidak dapat ditafsirkan dengan tegas. Walaupun demikian, ia selalunya bermaksud kumpulan etnik, bahasa atau agama yang merupakan objek rancangan penyelamat yang terbaik. Walaupun pada mulanya ia mewakili masyarakat Arab, pelbagai variasi dan perubahan boleh dikesan sehingga istilah ummah akhirnya membawa maksud kepada Nabi Muhammad s.a.w. sebagai, masyarakat Islam dalam bentuk paling menyeluruh dalam sepanjang hayatnya. Seawal tahun 1979, Chandra Muzaffar menyatakan "Bahawa bumiputeraisme tidak boleh dipertahankan daripada pandangan Islam merupakan sesuatu yang sedikit sekali orang Islam di Malaysia sedar akan halnya" (Muzaffar, 1985 hal. 357).

Walau bagaimanapun, Islam telah dikaitkan dengan keturunan di Malaysia. Bersama-sama kenyataan mengenai kekayaan kebendaan dari program kerajaan untuk membina negara, "orang Melayu" dan "orang Islam" sering disatukan dan digunakan saling bertukaran. Di satu pihak, ini adalah kerana perlombongan mendefinisikan seorang Melayu sebagai seorang Islam. Di pihak lain, menurut masa, identiti ini dilaksanakan melalui perundangan di hampir semua negeri yang menjadikan penukaran agama pada orang Islam satu jenayah dan menjadi murtad sebagai kesalahan di beberapa buah negeri. Tetapi menyatakan Kemelayuan dengan Islam juga merupakan satu tafsiran. Ini ditunjukkan misalnya oleh istilah "masuk Melayu" yang bermaksud memeluk agama Islam. Namun demikian, pembacaan yang teliti mengenai konteks tertentu di mana penyatuan dan elisi ini wujud dalam wacana awam, hampir selalunya dalam konteks perbincangan tentang DEB/DPN atau tindakan akuan, menyarankan bahawa menggunakan Islam bagi menggantikan Kemelayuan adalah strategi atau alat – mungkin tidak sengaja tetapi memang berkesan – untuk menjadikan dasar DEB boleh diterima oleh orang bukan Melayu.

Laporan akhbar yang berikut yang dibuat oleh Menteri Luar ketika itu dan kini Timbalan Perdana Menteri, menyatakan menjadi Melayu dan beragama Islam dalam konteks keunggulan ras. Datuk Seri Abdullah Ahmad Badawi berkata:

What the government has done to advance the Malays, of whom 90 percent are Muslims, has been accepted by non-Muslims, and

their respective coalition party leaders in *Barisan Nasional*. This is due to the spirit of *muafakat* which in Malay literally means "working together with others for our mutual benefit." Through this practice, we can develop the status of Malays without facing any opposition from non-Muslims ... (*NST*, 29 Februari 1997).

Adalah penting untuk mengambil perhatian bahawa disebabkan DEB/DPN dan program tindakan akuan yang lain untuk majoriti orang Melayu membezakan rakyat Malaysia mengikut ras dalam ucapan ini, tiadanya bantahan atau bangkangan kepada "kemajuan orang Melayu" ditujukan bukan kepada orang bukan Melayu (sebagai ras) tetapi kepada orang bukan Islam. Satu tafsiran bagi elisi separa ras ini membolehkan mesej yang pentadbiran Mahathir hendak sampaikan – iaitu bangsa Melayu sedang membangun. Walau bagaimanapun, ia melenyapkan perasaan marah daripada orang bukan Melayu dengan mengetepikan mereka dalam kenyataan itu dengan merujuk kepada logik yang berasingan, iaitu identiti agama sebagai "orang bukan Islam". Dengan perkataan lain, orang Melayu boleh sedar bahawa mereka sedang membangun, tetapi orang bukan Melayu tidak seharusnya melihat diri sendiri di hujung persamaan itu disebabkan faktor lain dalam persamaan telah bertukar: daripada bangsa kepada agama, untuk melenyapkan kesimpulan berkenaan kemajuan satu kaum sahaja.

Persamaan yang sama digunakan acapkali di dalam ertikata yang lain. Sebagai contoh, Perdana Menteri dilaporkan berkata "orang bukan Islam tidak membantah apabila Kerajaan mengambil keputusan untuk menstruktur semula masyarakat untuk menaikkan taraf orang Islam ke keadaan yang sama rata" (*The Star*, 26 Mei 1999). "Penstrukturan semula masyarakat" merupakan rujukan rasmi kepada DEB atau tindakan akuan. Namun, dokumen dasar DEB tidak langsung menggunakan perkataan orang Islam tetapi "orang Melayu". Sungguhpun demikian, dalam contoh ucapan Perdana Menteri mengenai tindakan akuan untuk Melayu, agama bukannya bangsa yang digunakan untuk menyampaikan mesej. Ini adalah contoh lain mengenai elisi ras; menggunakan agama untuk menyampaikan mesej, menjadikannya kurang penting kepada mereka yang merasakan oleh kerana mereka bukan orang Melayu, maka mereka tidak mendapat layanan utama seperti mana yang diberi kepada orang Melayu. Terdapat banyak lagi kenyataan dan ucapan rasmi yang lain

yang menggunakan "orang Melayu" dan "orang Islam" secara saling bertukaran.

Contoh lain bagi penggunaan "formula" ini termasuklah mengkhususkan Islam hanya kepada bangsa Melayu walaupun ramai penduduk India yang beragama Islam di Malaysia, dan bangsa Cina dan orang peribumi yang memeluk Islam. Sebagai contoh, di dalam rencana Bernama, yang menggesa institusi pengajian tinggi di Malaysia menawarkan kursus mengenai pemikiran Mahathir, setiausaha politiknya dipetik sebagai berkata, "Perdana Menteri juga mahu menjadikan orang Islam di negara ini, terutamanya orang Melayu, sebagai model bagi masyarakat Islam global" (laman web Bernama, 18 Mac 2001). Contoh yang lain ialah, pernyataan oleh Datuk Seri Najib Tun Razak, bekas Menteri Pendidikan apabila mengisyiharkan niat kerajaan membina empat belas buah sekolah agama lagi di seluruh negara dengan perbelanjaan RM280 juta:

The government views the welfare of Muslims, especially the Malays, seriously, considering there are still those who have not caught up with the other races.

Najib berkata sebagai orang Islam, orang Melayu tidak patut membenarkan diri mereka ketinggalan di bidang ilmu.

"We have to face this reality and work towards developing ourselves in various fields. Knowledge is integral if we want to remain competitive in the era of globalisation."

"The country's education system is geared towards enabling Malays to succeed." (*The Star*, 14 Mei 1999).

Di dalam ayat pertama, kebijakan orang Islam dirasionalkan di dalam retorik DEB/DPN: "masih ada yang belum menandingi bangsa lain". Oleh itu, agama Islam dikaitkan dengan keturunan. Mungkin, tahap paradigma Islam yang dikaitkan dengan keturunan telah menjadi satu amalan biasa ialah cara orang lain mengekalkan penyatuhan, dan dengan cara-cara yang sama penting sebagaimana contoh yang diberi terdahulu.

Dalam makalah di dalam jurnal *The Muslim World*, Judith Nagata

telah mengemukakan satu perkara penting iaitu Islam, sebagai unsur yang ketiga yang mentafsirkan Melayu di dalam Perlembagaan Malaysia, telah menggantikan dua unsur penentu lain iaitu bahasa dan adat. Beliau kemudiannya berkata "Islam adalah sumber kekuasaan bagi orang Melayu, dan lambang penentangan bagi orang bukan Melayu" (Nagata, 1997, hal. 135). Dalam petikan ini – di mana lojik argumen menganggap ketekalan terminologi daripada menulis "satu lambang penentangan kepada orang bukan Melayu" sebagai kontinum argumennya. Nagata tiba-tiba memperkenalkan istilah "bukan Islam". Dalam kesilapan ini, beliau mengalih Islam dari cara beliau mentafsir keetnikan dalam argumennya, walaupun, bahagian pertama tesisnya menjadikan Islam sebagai sebahagian daripada identiti etnik, iaitu menjadi orang Melayu. Disebabkan Nagata bukannya orang Melayu ataupun orang Islam tetapi telah menyelidik mengenai Islam secara mendalam selama 20 tahun, satu hipotesis mengenai kesilapan nyata ini ialah kerana beliau secara tidak sedar meniru penggabungan Islam dengan keetnikan Melayu, terutamanya apabila bercakap atau menulis mengenai penguasaan orang Melayu.

Penggabungan Islam dengan Kemelayuan juga digunakan secara strategik oleh mereka yang menulis dari konsep ketuanan Melayu. Teks yang laris dijual (versi Inggerisnya bertajuk "*The Malays Par Excellence ... Warts and All*" dan versi Melayu *Takkan Melayu Hilang Di Dunia* dimulai dengan surah 3:110 daripada Al-Qur'an yang memerikan orang Islam: "Kamu adalah umat yang terbaik yang dilahirkan untuk manusia, menyuruh kepada yang ma'ruf dan mencegah dari yang munkar, dan kamu beriman kepada Allah" (Noor dan Azaham, 2000, muka pertama buku ini, tiada muka surat disertakan). Teks-teks ini mengisahkan keetnikan Melayu seluruhnya, ayat Al-Qur'an digunakan untuk mengesahkan elitisme Melayu.

Islam Membolehkan Pembangunan Ekonomi

Satu warisan pentadbiran Mahathir ialah cara beliau memperlonjakkan negara ini ke arah mencapai status negara maju menjelang tahun 2020. Ia merupakan satu rancangan, strategi, matlamat yang terangkai di bawah Wawasan 2020 yang diasaskan kepada pencapaian kemajuan teknologi dan ekonomi, setaraf dengan negara maju yang lain di Eropah dan Amerika.

Mahathir telah dipuji dan juga dikritik kerana wawasan dan usahanya yang sepenuh jiwa raga ini. Nyata bahawa ramai pemimpin dan intelek Islam di seluruh dunia telah memuji keupayaannya untuk membaurkan Islam dengan kemodenan.

Bahagian ini menganalisis bagaimana Islam seperti yang didefinisikan oleh pentadbiran Mahathir telah membolehkan pencapaian wawasan ini. Islam di Malaysia membolehkan projek kenegaraan yang menguasai dirinya iaitu untuk mencapai status negara maju pada tahun 2020 menurut tafsiran Mahathir mengenai Islam seperti yang digambarkan terlebih dahulu di dalam bab ini. Walaupun Islam tidak menghalang kemakmuran ekonomi, kerana terdapat ayat-ayat Al-Qur'an yang menggalakkan kesejahteraan kebendaan, merangkumi kapitalisme dalam Islam di Malaysia dan paradigma memaksimumkan keuntungan daripadanya serta mencipta golongan bawah yang miskin (sebagai buruh murah) merupakan satu kerja yang sukar, oleh sebab itulah saya menggunakan frasa pasca moden "mengolah semula Islam" di awal bab ini.

Teras utama agenda untuk menggalakkan kemodenan dan pembangunan ekonomi serta kemakmuran sebagai serasi dengan etika, teologi dan falsafah Islam bukan sahaja disampaikan di dalam ucapan Perdana Menteri, kabinet dan pegawai kerajaannya, bahkan juga oleh kebanyakan institusi, kementerian dan agensi kerajaan. Ini dijalankan melalui pelaksanaan dasar Islamisasi yang menjadi komitmen pentadbiran Mahathir sejak permulaan penjawatannya.

Dalam banyak rencana di dalam media oleh pelbagai pakar, juga teks daripada sumber kerajaan dan institusi berkaitan kerajaan mengenai Islam dan ekonomi, perniagaan dan kewangan, telah dianjurkan konsep yang mengesahkan model kapitalis bagi pembangunan yang dianut oleh kerajaan Malaysia. Ucapan-ucapan dan kenyataan rasmi untuk mengingati perayaan utama orang Islam selalu menjelaskan kekayaan sebagai "kurniaan Tuhan".

Islam bukannya agama asetisme, dan walaupun perkara kebajikan adalah etos, kemiskinan tidak disuruhkan ke atas oleh orang Islam ataupun dibesar-besarkan. Tetapi, yang menonjolkan ialah tanggapan yang sangat dipermudahkan mengenai kesecocokan Islam sepenuhnya dengan perniagaan, keuntungan dan perindustrian di bawah pentadbiran Mahathir. Di dalam makalah bertajuk "The Path to Business Success"

yang mengandungi pernyataan "faktor penentu dalam perniagaan ialah untuk membuat keuntungan dan membuat keuntungan tidaklah bersalah dari segi Islam" merupakan satu contoh lampau mudah. Makalah ini merupakan salah satu makalah mingguan mengenai Islam yang diterbitkan oleh institusi kerajaan yang diamanahkan untuk meningkatkan kefahaman Islam, IKIM (*The Star*, 18 Januari 2001). Terdapat banyak penulisan mengenai pencukaian, kewangan, ekonomi di dalam *jurisprudens Islam* yang meninjau dengan teliti masalah pelbagai aspek kapitalisme, terutamanya mengenai menimba keuntungan sebanyak mungkin. Sebagai contoh, riba atau pemaksimuman keuntungan melalui pengenaan faedah merupakan masalah dalam Islam (Choudhury, 1992; Essid, 1995; Ibn al-Naquib Ahmad, 1992; Naqvi, 1981).

Maksud saya di sini ialah bahawa walau apa pun institusi berteraskan Islam – dua buah bank Islam, sebuah agensi insurans Islam, Majlis Penasihat Syariah untuk Suruhanjaya Sekuriti, skim amanah saham Islam dan Pasaran Modal Islam – negara Malaysia dan agensinya mengunjurkan premis bahawa Islam tidak menyuruh asetisisme mengikut cara pengaturan semula Islam, seperti pemaksimum keuntungan. Paradigma ini direplikakan dengan meluas. Sebagai contoh, di dalam makalah sepenuhnya yang ditulis oleh pakar ekonomi yang dihormati dari kumpulan pemikir bebas yang bertajuk "Profit Maximisation Per Se is Not unIslamic," penulis membuat kesimpulan bahawa prinsip memaksimumkan keuntungan itu sendiri tidak bertentangan dengan Islam. Beliau berkata "Pemaksimuman keuntungan tertakluk kepada peraturan di dalam Al-Qur'an dan Sunnah, agak konsisten dengan penekanan Islam ke atas kecekapan ekonomi dan keadilan sosial" (*The Star*, 23 Jun 1995). Tidak diuraikan langsung "the Islamic paradigm" atau dijelaskan "the rules of the game" di dalam Al-Qur'an dan Sunnah, di dalam makalah tersebut. Perkataan *riba* pun tidak disebut. Namun penelitian ringkas mengenai riba di dalam banyak teks mengenai Islam dan ekonomi akan menunjukkan betapa rumitnya tanggapan "pemaksimumkan keuntungan" dan model kapitalis untuk Islam.⁹ Rasionalisasi ini sejajar dengan apa yang digambarkan terdahulu di dalam bab ini sebagai tafsiran Mahathir terhadap kebendaan dalam Islam. Ini merupakan petunjuk sejauh mana Islam di Malaysia telah ditakrif semula olehnya dan diterima oleh ramai elit.¹⁰

Dalam ucapan di Seminar mengenai Pembangunan Instrumen Kewangan Islam pada tahun 1986, Mahathir menghuraikan riba sebagai "an age-old injunction" dan "a limited prohibition of usury" dan menegaskan bahawa tafsiran yang tegas dan sempit bagi ribalah yang merupakan punca banyak kerugian dan kesusahan. Di dalam ucapan di seminar antarabangsa bertajuk "Islam and Industrialisation" yang dianjurkan oleh Bank Negara Malaysia, beliau mula-mulanya bersemuka dengan ambivalens orang Islam warak mengenai kekayaan dan kemudian menerangkan mereka tentang bagaimana "jika kita meneliti industri daripada perspektif Islam yang sebenarnya, kita akan sedar bahawa industri adalah satu perkhidmatan. Sementara perkhidmatan ini boleh membawa keburukan jika disalahgunaikan, ia juga boleh membawa manfaat dan penting bagi agama serta kewajipan agama kita" tanpa mendefinisi atau menjelaskan bagaimana ia adalah "perspektif Islam yang sebenarnya".

Ramai ahli politik Islam yang berkedudukan dalam kerajaan dan berkebolehan mendominasi transkrip awam telah membuat pernyataan dalam Islam, hampir selalu mengesahkan arus rasmu Islam sebagai membolehkan kemakmuran ekonomi. Menteri Luar pada ketika itu; Datuk Abdullah Ahmad Badawi (kini Timbalan Perdana Menteri) dilaporkan telah berkata bahawa "penyebaran Islam di Malaysia berlaku berturutan dengan perkembangan ekonomi" (*NST*, 25 Februari 1997) dan bahawa model Islam Malaysia patut diteliti oleh negara lain untuk dikaji dan diterima di dalam sistem pentadbiran mereka. Di dalam pernyataan ini, penting diperhatikan juga bahawa rujukan kepada model Islam Malaysia yang harus diterima oleh negara lain adalah tanda-tanda kesedaran kerajaan yang sedang mentakrif semula Islam.

Institusi kerajaan untuk mengembangkan pemahaman Islam yang ditakrifkan oleh pentadbiran Mahathir, Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM), menghasilkan banyak buku mengenai bagaimana Islam menggalakkan kemajuan ekonomi dan pembangunan. Antara penerbitan IKIM berkenaan pelbagai topik ialah *Industrialisation from an Islamic Perspective* (1993) di mana projek mega ditangani. "Engaging in monumental projects were not alien to the tasks undertaken by the Prophets. For this, the events related to the Prophets Sulaiman and Dzulqarnain are illustrative" (21). Bahagian ini kemudian memetik ayat Al-Qur'an, 34:12–13 dan 18:95–97 sebagai pengesahan. Metafora dan

hagiografi ditafsirkan secara harfiah merentasi zaman untuk mengesahkan projek seperti menara berkembar Petronas (tertinggi di dunia) dan ibu pejabat pentadbiran Putrajaya.

Terdapat rencana mingguan yang IKIM terbitkan dalam media Malaysia bagi menerangkan aspek-aspek Islam yang membolehkan agenda pemodenan dan pembangunan ekonomi. Rencana-rencana ini amat berguna dan penting untuk pemahaman Islam. Namun demikian, beberapa daripada rencana ini boleh ditafsirkan sebagai bertujuan menjelas dan mengesahkan dasar dan program kerajaan. Sesetengah rencana IKIM dahulu dan kini, mempunyai sedikit atau tiada langsung rujukan kepada Al-Qur'an, Hadith ataupun Syari'ah. Rencana-rencana ini hanya menjelaskan program, cadangan ataupun perspektif kerajaan secara terperinci dalam konteks pernyataan umum mengenai Islam atau orang Islam.

Sebagai contoh, rencana Forum Sabtu oleh IKIM dalam akhbar *NST* pada 13 Februari 1999 menjelaskan bagaimana penyelidikan dan pembangunan, dan juga internet adalah penting. Tiada rujukan kepada Islam atau orang Islam dalam rencana tersebut; rencana berkenaan banyak menceritakan tentang *sensei* Jepun. Rencana tersebut mendalam mutu *sensei* yang baik, dan berakhir dengan renungan bahawa untuk merealisasikan wawasan kerajaan untuk menjadi negara maju pada tahun 2020, "budaya menyelidik mesti terbentuk di Malaysia" (*NST*, 13 Februari 1999). Perkataan Islam ataupun orang Islam tidak ada langsung di dalam rencana tersebut, cuma kulit pengesahan Islam, yang diberikan dengan cop dan nama IKIM yang kelihatan terpampang.

Oleh itu, dari penelitian pelbagai laporan mengenai ucapan dan pernyataan mengenai Islam dan pembangunan ekonomi, sesuatu formula dapat dilihat. Faktor-faktor formula tersebut:

- a. Islam mesti dibawa ke-21 satu dan dipermodenkan.
- b. Umat Islam mesti bersatu kerana Islam menuntut perpaduan sesama pengikutnya, ia adalah tanggapan ummah.
- c. Sekiranya umat Islam di negara ini tidak bersatu, maka mereka akan menjadi lebih lemah dibandingkan dengan kaum lain di Malaysia, atau mudah terdedah kepada neo-kolonialisme pihak Barat.
- d. Tiada konflik antara nilai-nilai Islam dengan kemakmuran, kemajuan dan pembangunan ekonomi atau kapitalisme. Sekiranya

PAS mengatakan ini sekular, maka kedudukan penduduk bukan Islam yang ramai mesti diambil kira menjadi seruan.

Formula ini terdapat di dalam kebanyakan ucapan mengenai Islam. Ia diterangkan dengan jelas di dalam pidato penerimaan Dr. Mahathir ketika dianugerahkan Hadiah Antarabangsa Raja Faisal untuk khidmatnya kepada Islam. Beliau menjelaskan bagaimana Malaysia akan terus mengamalkan prinsip Islam yang adil kepada orang bukan Islam dan terus mengejar kemajuan kebendaan sungguhpun ia dianggap sekular dan ditentang oleh orang Islam yang lain. Perdana Menteri mengatakan bahawa kestabilan politik, pemerintahan yang baik, pengetahuan sains dan teknologi,kekayaan kebendaan dan kecanggihan moden adalah sebahagian proses mengukuhkan umat Islam (persaudaraan) untuk masa depan. Beliau menambah, "Sesungguhnya, kita percaya bahawa kemajuan kebendaan kita adalah selaras dengan dan disokong sepenuhnya oleh ajaran agama Islam" (Mahathir, Riyad, Arab Saudi, Mac 1997).

Beberapa peristiwa penting dalam pentakrifan semula Islam: Pada tahun 1981, ketika mula bertugas sebagai Perdana Menteri Malaysia, Dr. Mahathir Mohamad mengadakan seminar berjudul "Konsep Pembangunan dalam Islam; pada tahun 1984, beliau mengisyiharkan niatnya untuk "MengIslamkan jentera kerajaan" (*Utusan Melayu*, 27 dan 28 Oktober 1984) dan terdapat banyak seminar dan persidangan yang dianjurkan yang tajuknya mengandungi perkataan "Islam", dan "pembangunan" atau "kemajuan" digunakan bersama-sama. Lebih penting lagi, tumpuan di dalam ucaptama Dr. Mahathir dan pegawai tinggi kerajaan yang lain ialah bagaimana kemasyhuran Islam pada masa lalu boleh didapati kembali dengan ummah yang kuat dari segi ekonomi melalui kemajuan dan pembangunan. Perdana Menteri seringkali mengeluarkan pernyataan bahawa "Islam ialah agama yang progresif" (Mahathir, Kuala Lumpur, 1993), dengan memasukkan perkataan "kemajuan" yang bersinonim dengan retorik pembangunan ekonomi di Malaysia, dalam takrifan Islam sebagai satu agama.

Strategi ini direplikasikan seawal tahun 1986, dan sebilangan pemimpin wanita Islam menerima pakainya, termasuk NGO. Sebagai contoh, di seminar yang bertajuk "Women's Role in the Development of the Ummah" yang diadakan di Universiti Islam Antarabangsa,

pensyarah universiti dan ketua cawangan wanita ABIM, Khalijah Mohd. Salleh memberi ucaptama yang bertajuk "Revaluation of Women's Role in Development". Tajuk ini memberi petanda agenda yang lebih besar – pembangunan ekonomi – di dalam persidangan mengenai perkembangan ummah. Pembukaan ucapannya menyatakan bahawa Islam sering dikaitkan dengan kemajuan ekonomi dan kehidupan yang bertaraf tinggi ketika zaman kegemilangan. Beliau kemudiannya bertanya mengenai peranan wanita dalam pembangunan negara dan ummah pada masa depan dan menyatukan negara dan matlamatnya dengan ummah. Dalam penutupnya, beliau menghuraikan bahawa wanita juga adalah *khalifa* dan wanita perlu "menjalankan tugas-tugas lebih daripada menjadi seorang isteri dan ibu untuk memberi khidmat dalam pelbagai kategori masyarakat dan mengambil bahagian dalam pembangunan negara dan ummah ..." (Mohd Salleh, Universiti Islam Antarabangsa, 1986). Sekali lagi negara dan agama dipadukan, dan wanita disuruh berkhidmat kepada kedua-duanya. Khidmat kepada program pembangunan negara diutamakan, menjadikan pelaksanaan matlamat negara sebagai tuntutan agama.

Islam yang ditakrifkan sebagai secocok dengan kemodenan telah dipergunakan oleh wanita sebagai menggalakkan wanita, dan ini adalah satu lagi dimensi penting Islam dalam pentadbiran Mahathir. Wanita Islam di Malaysia telah berjaya menstrategikan agenda mereka untuk tafsiran Islam dan Syariah yang lebih egalitaria melalui kemasukan matlamat mereka ke dalam projek kerajaan untuk menjadi negara moden melalui pembangunan ekonomi dan kemajuan walaupun dalam paradigma ini, ramai wanita merupakan sumber tenaga kerja murah. Segmen penting di kalangan golongan menengah, wanita Islam yang berpelajaran dan berkerjaya dimomoki oleh paternalisme dan patriarki PAS, terutama di dalam konteks rekod cemerlang pentadbiran Mahathir yang menggalakkan wanita dan mengiktiraf kebolehan mereka.

Islam yang Mendisiplin dan Mengawal

Perkataan "penyeleweng" seringkali muncul dalam wacana mengenai Islam oleh anggota pentadbiran Mahathir. Pertama-tamanya, "penyeleweng" adalah konsep dalam tradisi dan sumber Islam, dan ia dipantau dan diawasi di seluruh dunia Islam. "Islam" dirujuk sebagai konsep yang teguh dan unitari oleh pegawai-pegawai yang menganggap

tafsirannya normatif. Di Malaysia, istilah tersebut digunakan di dalam pelbagai perkara. Kumpulan agama sesat, Al-Maunah (perkataan "kumpulan sesat" digunakan oleh media dan polis, walaupun kumpulan itu menganggap diri mereka sebuah kumpulan mempertahankan diri bukan "kumpulan sesat") yang menyebabkan ancaman keselamatan awam yang paling buruk di Malaysia dalam beberapa tahun ini sesuai dirujuk sebagai "penyeleweng". Lima belas orang daripada anggota kumpulan sesat tersebut telah menyerbu dua buah kem tentera di negeri Perak pada bulan Julai 2000, merompak lebih daripada 100 pucuk senjata dan menahan empat orang tebusan (dua daripada mereka didapati terbunuhan selepas bertahan selama empat hari). Tetapi, istilah "penyelewengan" juga dirujuk untuk merangkumi buku, individu dan pergerakan serta parti-parti politik yang dianggap telah "menyimpang" daripada ajaran Islam – dengan ertikata lain, daripada definisi Islam normatif yang telah ditetapkan oleh pihak berkuasa.

Pada tahun 1999, Ketua Pengarah JAKIM (ringkasan bagi Jabatan Kemajuan Islam di bawah Jabatan Perdana Menteri) melaporkan bahawa Kementerian Dalam Negeri telah mengharamkan 195 buah buku dan risalah dalam bahasa Malaysia dan lapan puluh buah dalam bahasa Inggeris yang kandungannya bercanggah dengan ajaran Islam. Beliau menambah bahawa JAKIM telah "mendedahkan sembilan puluh empat jenis ajaran yang menyeleweng yang disebar-luaskan di seluruh negara sejak mula tersebarnya pada tahun 1974" (*The Star*, 6 Ogos 1999). Sekurang-kurangnya setahun sekali, terdapat pengumuman yang menyatakan bahawa kerajaan sedang memantau kesan-kesan pengajaran Syiah yang menyeleweng di dalam negara ini kerana Malaysia bermazhab Shafie.¹¹ Boleh dihujahkan bahawa pendedahan "penyeleweng" Syiah dari masa ke masa, merupakan peringatan akan kuasa yang ditunjukkan oleh kemampuan mendisiplin, juga merupakan formula bagi membentuk perpaduan umat Islam terhadap kuasa luar.

Kadangkala istilah "penyelewangan" ini juga dikenakan kepada ahli politik pembangkang. Sebagai contoh, pada bulan Jun 1999, Mustapa Mohamad, bekas Menteri Kewangan Kedua yang berasal dari negeri Kelantan dilaporkan berkata bahawa "PAS mempunyai ciri-ciri fundamentalisme yang serupa dengan kumpulan penyeleweng" (*The Star*, 27 Jun 1999) ketika memberi ucapan di seminar "untuk menangani masalah Syiah di Kelantan." Baru-baru ini, Menteri Hal-Ehwal Islam,

Abdul Hamid Zainal Abidin menjelaskan tentang kehadiran sekurang-kurangnya 17 buah kumpulan ajaran Islam yang sesat, "banyak daripada mereka yang menentang kerajaan dan merupakan ancaman kepada keselamatan negara" (*The Straits Times*, Singapura, 9 Jun 2001). Dalam hampir semua keadaan, "penyelewengan" yang dimaksudkan tidak dihuraikan, apabila ia digunakan kepada individu, kumpulan atau buku dan diumumkan di dalam media.

Pada tahun 1995 dan 1996, terdapat liputan secara meluas mengenai pergerakan Darul Arqam yang dilaporkan mempunyai 10,000 orang ahli dan ramai lagi pengikut di kalangan isteri dan kanak-kanak. Mereka di dalam gerakan Al-Arqam merupakan masyarakat Islam yang berbeza yang taksub kepada pemimpin berkarisma, yang inemilih untuk meninggalkan landasan utama dan tinggal dalam beberapa kumpulan mampu-diri. Disebabkan keahlian yang ramai, pergerakan tersebut melambangkan kuasa penting terutamanya kerana mereka taksub kepada pemimpim mereka. Oleh itu, Darul Arqam dianggap telah "menyeleweng". Pada 10 Julai 1995, Menteri Hal-Ehwal Islam, di Jabatan Perdana Menteri mengumumkan mesyuarat ulama-ulama bagi memutuskan "sama ada pergerakan Al Arqam menyeleweng, dan kemudian mereka akan mengeluarkan fatwa mengenai pergerakan itu" (, 10 Julai 1999). Pada hari berikutnya, pemimpin pergerakan tersebut dan sebahagian pengikutnya ditangkap, tetapi bukan kerana di bawah kesalahan yang berlawanan dengan Syariah. Mereka ditangkap di bawah Akta Keselamatan dalam Negeri (ISA) kerana mengancam keselamatan negara. Dalam contoh ini, kewarakan didisiplinkan tetapi instrumen sekular yang dipegang oleh kuasa politik yang membolehkan penahanan dibuat tanpa bukti sah atau perbicaraan digunakan untuk melaksanakannya.

Pada masa yang sama, Timbalan Menteri Penerangan mengumumkan "ISA akan digunakan untuk menahan sesiapa yang mempromosikan fanatikisme di kalangan orang Islam" (*NST*, 29 Julai 1995). Di dalam perenggan yang seterusnya dalam laporan itu, beliau telah mengenalpasti sasaran strategi yang baru ini. Beliau menuduh beberapa orang pemimpin PAS termasuk Menteri Besar (MB) Kelantan, Nik Abdul Aziz Nik Mat menyebarkan fahaman fanatik di kalangan pengikutnya. "Ini mengenai penyelewengan kepercayaan. Jika mereka enggan memulih pengikut mereka, kami tidak akan teragak-agak untuk

mengemukakan kepada Kementerian Dalam Negeri untuk menahan mereka di bawah ISA" (*ibid*). Dalam isu ini, parti pembangkang, PAS disasarkan sebagai pembawa fahaman "fanatik agama" yang tidak dapat ditakrifkan, dan fahaman ini dianggap sebagai penyimpangan daripada agama. Kita boleh menduga bahawa disebabkan senjata politik terancam (ISA tetapi bukannya Syariah), "faham fanatik pengikut PAS" juga adalah mengenai ketaatan mereka terhadap parti mereka. Semenjak pilihan raya umum yang ke-10 pada tahun 1999, apabila PAS muncul sebagai ancaman yang kuat kepada parti pemerintah bergabungan, terdapat pernyataan yang mengancam untuk menjenayahkan "ekstrimisme agama" PAS dengan menggunakan Seksyen 298, Kanun Keseksaaan.

Seksyen ini menghuraikan "Mengucapkan perkataan-perkataan, dll. dengan sengaja menyinggung perasaan agama seseorang," (109) dan 298A menyatakan, "Menyebabkan, dll. keadaan tidak harmoni, perpecahan, atau perasaan bermusuhan, benci-membenci atau permusuhan, atau prasangka dll., pengekalan keharmonian atau perpaduan, atas alasan agama." (*ibid*). Kategori yang besar ini ditakrifkan sebagai kesalahan jenayah. Oleh kerana yang digunakan adalah cukup umum untuk diragui, dan kuasa untuk menafsir hanya terletak pada mereka yang mempunyai kuasa, seksyen Kanun Keseksaaan ini boleh digunakan oleh pihak berkuasa untuk menyimpang daripada tujuan asal tersebut termasuk percanggahan oleh parti politik pembangkang. Rais Yatim, Menteri Undang-undang di Jabatan Perdana Menteri dilaporkan telah berkata, beliau sedang menimbang untuk menggunakan undang-undang terhadap kesalahan agama di bawah Kanun Keseksaaan disebabkan "sesiapa yang mengancam keselamatan negara dan keselamatan awam juga merupakan penganas kerana agama telah digunakan untuk mengajar para penyeleweng tentang kesetiaan membabi buta dan kebencian terhadap pemimpin kerajaan" (*Star*, 24 November 2000).

Dengan penangkapan pemimpin dan beberapa orang pengikut pergerakan Darul Arqam pada tahun 1995, kerajaan mengumumkan ia akan membelanjakan RM40 juta untuk membina dua buah pusat pemulihan agama Islam di bawah Rancangan Malaysia Ketujuh. Ini telah diumumkan oleh Abdul Hamid Othman, Menteri Hal-Ehwal Islam di Jabatan Perdana Menteri. Beliau dilaporkan berkata bahawa pusat tersebut "diperlukan dengan segera memandangkan bilangan orang yang

murtad dan penyeleweng agama yang bertambah yang dikesan beberapa tahun kebelakangan" (*NST*, 19 September 1995). Mereka yang dikenalpasti untuk dipulihkan termasuk "sesiapa yang menyalahafsirkan Syariah" (*ibid*). Ini adalah premis yang agak umum bagi "pemulihan". Adalah penting bagi Abdul Hamid Othman untuk mengaitkan pengumuman tersebut dengan bagaimana masalah ini "boleh membawa kepada atau menyebabkan **perpecahan** (ditekankan di sini) ... masalah ini perlu ditangani untuk memastikan perkembangan yang seimbang dan untuk mencapai kejayaan dari segi politik dan ekonomi" (*ibid*). Komponen formula yang dijelaskan pada awal seksyen mengenai Islam ini wujud – perpaduan untuk pembangunan ekonomi – menentang huruhara daripada penyelewengan.

Aspek yang lain mengenai penyelewengan orang Islam di Malaysia dilihat pada tahun 1995. Penulis dan ahli akademik, Dr. Kassim Ahmad dikenalpasti sebagai salah seorang daripada dua orang pemimpin daripada "pergerakan anti-hadith." Rencana di dalam *NST*, 4 Julai 1995 memerikan Dr. Kassim Ahmad sebagai "bekas tahanan ISA dan pemimpin Parti Sosialis Rakyat Malaysia," yang merupakan tanda-tanda bahawa Dr. Kassim Ahmad dianggap pengancam politik. Laporan tersebut menambah:

The anti-hadith group has been ruled deviationist by the Federal Territory Fatwa Committee since 1987, and the Federal Territory Religious Affairs Council in 1988 ... the ruling means that the group is against the Shari'a and therefore they are illegal. The Chairman of the Malaysian Islamic Missionary Council, Datuk Dusuki Ahmad describes the movement as "dangerous, and we will do everything we can to check their influence, for we have been monitoring them for many years" (*NST*, 4 Julai 1995).

Di dalam ucapannya, Dusuki juga menyifatkan "pergerakan anti-hadith" sebagai "revisionis yang tidak sabar yang berhasrat mengukur-kacirkan masyarakat Islam" (*ibid*).

Di dalam rencana yang bertajuk "Sepuluh Anti-hadith Lecturers, Politicians, under Probe" (*NST*, 22 Jun 1995), Menteri Hal-Ehwal Islam di Jabatan Perdana Menteri dilaporkan berkata bahawa kerajaan akan menangkap pensyarah dan ahli politik "jika mereka meneruskan kegiatan

mereka yang mengancam dan memecah-belahkan orang Islam di dalam negeri" (*ibid*). Menteri itu menjelaskan bagaimana "sesetengahnya telah menulis kepada kami untuk menegakkan pandangan mereka. Dari itu, kami mengesyaki yang mereka juga menyebarkan penulisan mereka" (*ibid*). Seorang ahli akademik menjelaskan bahawa sesetengah rakan sekerjanya sedang disiasat hanya kerana mereka menyatakan bahawa mereka tidak fikir Hadith patut diutamakan daripada Al-Qur'an atau diberi kemuliaan yang sama dengan Al-Qur'an – pandangan yang tidak dianggap menyeleweng di tempat-tempat lain di dunia Islam.

Wanita juga boleh dianggap "menyeleweng." Sebagai contoh, Abdul Hamid Zainal Abidin, Ketua Pengarah di Jabatan Kemajuan Islam pada ketika itu mendakwa wanita adalah antara yang kerap menyeleweng sambil menerangkan pembabitan mereka dan pelajar yang merupakan kumpulan yang besar yang terbabit di dalam ajaran yang menyeleweng ini. Tambah beliau, "Ajaran yang menyeleweng mempengaruhi lelaki dan wanita. Menurut statistik, wanita, kanak-kanak dan para pelajar membentuk kumpulan terbesar dan mereka lebih mudah terpengaruh" (*Laporan Bernama*, 21 Julai 1999).

Barangkali "menyelewengan," dari apa yang ditakrifkan sebagai Islam normatif oleh pentadbiran Mahathir adalah strategi untuk menyatupadukan, mengawal dan juga meminggirkan orang Islam yang berbeza atau menentang di Malaysia. Barangkali PAS, Kassim Ahmad dan kumpulan anti-hadith, orang Shi'ah dan wanita telah menyimpang kerana mereka berbeza. Mereka mencipta realiti mereka sendiri dan mengancam tanggapan "perpaduan," iaitu cara lain untuk menjelaskan penyesuaian dan kesamaan, keperluan untuk penguasaan. Label dan sekatan susulannya terhadap "menyelewengan" membolehkan disiplin dan kawalan terhadap mereka yang berupaya mengganggu struktur kuasa yang disebabkan mereka mempunyai keperluan, agenda dan motivasi yang berbeza. Oleh itu, penguasaan ini dikuatkuasakan dengan melabelkan mereka menyeleweng – sebagai contoh, mereka yang menyokong parti politik pembangkang – dan dengan mentakrifkan menyelewengan ini sebagai tidak baik bagi apa jua yang dinormalkan sebagai "baik" untuk negara.

Oleh itu, terdapat dua premis utama Islam di bawah pentadbiran Mahathir. Pertamanya, pentakrifan adalah di tangan mereka yang mempunyai kuasa untuk menguasai wacana dan kemudian, ia digunakan

untuk mendisiplin dan mengawal bagi tujuan kesahan politik dan hegemoni dan juga sebagai cara untuk memberi kesan kepada agenda nasional untuk mencapai kemodenan dan kemakmuran ekonomi.

Saya tidak menyatakan cuma ini sahaja premis dasar kerajaan mengenai Islam, ataupun hanya pentadbiran Mahathir yang boleh mentafsirkan Islam. Parti politik pembangkang juga menentukan dan mentakrifkan Islam untuk agenda mereka. Terdapat banyak gambaran mengenai "kebenaran", atau apa "Islam kata" malah di dalam perbincangan di e-mail di Malaysia. Walau bagaimanapun, tiada parti yang lain ataupun institusi selain daripada perikatan pemerintah dan kerajaannya yang mempunyai sebegitu banyak kawalan ke atas mana-mana mekanisme untuk mentafsirkan Islam: media, mahkamah syariah, dan juga ulama yang bekerja dengan mereka serta kemampuan mereka untuk mendirikan dan menguatkuaskan undang-undang.

Pilihanraya Umum ke-10, Islamisasi Diperhebatkan

Dilema Melayu Baru Mahathir adalah hasil daripada dasar dan programnya, juga hasil politik Malaysia baru semenjak peristiwa huru-hara Anwar Ibrahim dipecat dan pilihan raya umum yang lepas.

Ketika pilihan raya umum ke-10 pada 29 November 1999, Islam telah muncul sebagai penentu cara muktamad rakyat Malaysia mengundi selepas kempen pilihan raya yang negatif. Sebilangan besar sentimen pengundi berubah daripada menyokong parti dan landasannya tetapi banyak kepada mengundi menentang parti serta dasarnya sekaligus berpihak kepada parti pembangkang. Dinamik ini menjelaskan mengapa orang Melayu menentang UMNO dengan anggapan bahawa parti yang menyokong ketidakadilan dan kronisme terutamanya selepas pemecatan dan kekerasan yang dikenakan ke atas Anwar Ibrahim; dan juga penentangan pengundi bukan Melayu terhadap isu negara Islam yang digemburkan oleh parti komponen perikatan pembangkang, PAS. BN memperalatkan jentera medianya dengan memaparkan pelbagai pilihan bagi mempengaruhi pelbagai kaum. Orang Melayu diberi pilihan untuk terus menikmati kemajuan dan pembangunan ekonomi di bawah kerajaan BN. Walau bagaimanapun, bagi orang bukan Melayu, kejahilan mereka mengenai Islam dan ketakutan terhadap penubuhan negara Islam telah diperalatkan. Kedua-dua parti bersaing mempengaruhi golongan wanita, dan salah satu iklan menonjolkan wanita Melayu muda

yang bertudung dengan ungkapan "kerjaya", "cita-cita", "masa depan" dan "pilihan saya" tertera di atasnya.

Barisan Nasional menang. Tetapi, jika dibandingkan dengan 89 kerusi yang dimenangi pada pilihan raya 1995, UMNO hanya memenangi 72 kerusi parlimen, manakala parti komponen BN yang lain memenangi 76 kerusi. Tanpa 46 kerusi dari Malaysia Timur, BN cuma memenangi majoriti tipis.

Pilihan raya tersebut menjadi iktibar; keputusan tersebut bukan hanya mengesahkan bahawa parti komponen BN bukan sahaja kehilangan sokongan besar pengundi orang Melayu bahkan kawasan parlimen yang lain juga. Disebabkan pengubahan terhadap kawasan undi yang lalu, BN menguasai 53 peratus daripada undi dengan memenangi 103 kerusi parlimen di Semenanjung Malaysia, manakala Barisan Alternatif (BA) menguasai 43.11 peratus undi dengan 42 kerusi. Dua puluh enam kerusi parlimen dimenangi dengan majoriti kurang daripada 5 peratus dan 24 kerusi yang lain dimenangi dengan majoriti kurang daripada 10 peratus. BN memenangi 29 daripada kerusi ini dan BA memenangi 21, statistik menunjukkan sokongan orang bukan Melayu memastikan kemenangan BN dengan cara mengundi menentang perikatan parti pembangkang PAS. Juga patut diambil perhatian, purata undi rosak yang direkodkan di dalam pilihan raya adalah tinggi dengan kadar nasional 2.14 peratus – mungkin menggambarkan sebilangan besar pengundi atas pagar yang tidak dapat mengaitkan diri dengan isu atau pilihan yang sedia ada. Saya ingin mengungkap di dalam kategori ini, orang Melayu Islam yang tidak mengikut dasar UMNO ataupun PAS; agenda UMNO ke arah kemodenan walau dengan cara apa sekali pun dan perindustrian ataupun agenda PAS yang konservatif dan teokratik. Satu tafsiran untuk pilihan raya umum ke-10 pada tahun 1999 ini adalah kepelbagai dan kepentingan baru yang membentuk pilihan pengundi. Semenjak bulan November 1999, terdapat pelbagai isu berbangkit selaras dengan bertambahnya golongan di kalangan rakyat Malaysia yang menyangkal cara-cara tradisional politik yang bergantung kepada taktik menakutkan kaum, stereotaip, elitisme ataupun keperluan untuk menyokong pertumbuhan ekonomi (yang merupakan wawasan parti gabungan memerintah) walau apa jua sekali pun.

Walatupun demikian, berbekalkan strategi lama iaitu menyumbang ke arah pembangunan serta mengingatkan para pengundi akan kelebihan

yang telah dihulurkan oleh kerajaan, BN telah menghadapi tiga pilihan raya kecil di dalam tahun 2000. Pada bulan April, majoriti BN telah meningkat sebanyak 1,038 undi di Sanggang, Pahang, menewaskan calon parti pembangkang iaitu PAS. Kekalahan tersebut diakibatkan oleh penggunaan slogan parti pembangkang itu yang meminta agar pengundi menolak pemerintahan sekular kerajaan. PAS berpendapat bahawa pemerintahan sekular merupakan punca kemerosotan moral di kalangan rakyat di negara ini. Tetapi, bagi orang bukan Islam, slogan ini menggambarkan pembentukan negara Islam yang telah ditolak sama sekali di dalam pilihan raya 1999. Ketika pilihan raya kecil bulan Jun 2000, BN telah mengekalkan kerusi parlimen di Teluk Kemang, Negeri Sembilan dengan lebihan undi sebanyak 5,972 undi, merupakan kekurangan sebanyak 40 peratus atau 3,970 undi bagi calon BN berbanding lebihan undi yang diperolehi pada pilihan raya umum. Akhirnya, pada 29 November 2000 – genap satu tahun selepas pilihan raya umum – BN telah kalah dengan 530 undi ketika pilihan raya kecil Lunas, Kedah, kepada calon Barisan Alternatif walaupun memenangi 5,000 undi majoriti satu tahun yang lepas. Daripada bilangan mereka yang mengundi, cuma 32 peratus orang Melayu dan 35 peratus orang Cina mengundi BN di Lunas, walaupun mendapat 75 peratus undi orang India. Analisis menunjukkan, BA telah menambah undi Melayu, dan paling penting sekali, undi orang-orang Cina yang sudah cukup untuk memberi kemenangan kepada calon Melayu BA. Pada mulanya berlaku perbalahan umum antara parti-parti yang merangkumi Barisan Alternatif sendiri di dalam menentukan calon berdasarkan pilihan kaum serta parti politik yang sepatutnya memenuhi kerusi tersebut.

Disebabkan risiko tinggi, kerusi kerajaan negeri di bandar yang kecil ini telah memperlihatkan usaha gigih kedua-dua belah pihak iaitu BN dan BA. Kekalahan BN di tempat lahir Perdana Menteri, melupuskan majoriti dua pertiga parti itu di peringkat negeri disebabkan PAS telah memenangi 12 kerusi satu tahun yang lepas. Kemenangan BA menunjukkan bahawa parti pembangkang masih bertahan selepas pilihan raya umum, walaupun terdapat ura-ura yang berleluasa mengenai perpecahan mereka.

Kekuatan Islam di dalam elektorat Melayu diakui oleh UMNO, dan parti tersebut di dalam perhimpunan agung UMNO 2000, menyeru pengharaman penggunaan perkataan "Islam" di dalam nama parti politik.

Pada bulan Mac 2001, Majlis Raja-Raja yang terdiri daripada sultansultan yang mewakili sembilan buah negeri di Malaysia, yang juga merupakan ketua-ketua agama telah diminta oleh kerajaan untuk menimbulkan pengharaman tersebut. Majlis Fatwa Kebangsaan telah mengesyorkan cadangan tersebut kepada Majlis Raja-Raja dan cadangan tersebut telah ditolak. Ini membolehkan PAS menggunakan nama Islam pada nama partinya.

Tambahan lagi, disebabkan pilihan raya umum, UMNO telah melancarkan dakwah untuk mengIslamkan parti, kerajaan dan negara.

Bermula tahun 2000, kerajaan Persekutuan dan negeri mengumumkan langkah-langkah yang boleh diambil ke arah negara Islam. Antara lain:

Shari'a enactments in all the states in response to the federal government's urging in early April 2000 that state laws be amended to stop Muslims from "deviating" from Islam (*Bernama* report, April 6, 2000). Subsequently, for example, the state of Johore has provided for caning and jail sentences for lesbians, sodomy and pre-marital sex, as well as for pimps, incest, and prostitution (*The Star*, 11 April 2000).

Di negeri Perlis pula, undang-undang murtad membolehkan Perlindungan Qidah Islam (Perlis) Rang Undang-Undang 2000. Rang Undang-Undang tersebut merupakan perundangan yang dikeluarkan oleh Pusat Islam di Jabatan Perdana Menteri. Perundangan tersebut dikatakan sebagai *ultra vires* bagi Perlembagaan Persekutuan yang menjamin kebebasan beragama oleh individu. Enakmen tersebut akan menyerahkan mereka yang dihukum di bawah undang-undang ini kepada pusat pemulihian Aqidah. Di dalam perdebatan mengenai rang undang-undang yang diluluskan oleh Perlis, versi yang lebih menyeluruh bagi perundangan yang asal diambil kira di mana orang Islam yang dituduh menghasut orang Islam yang lain untuk mengundi parti pembangkang akan didakwa (*The Star*, 6 April 2000). Mulai bulan April, terdapat banyak kebingungan yang dikemukakan oleh orang Islam terutama mengenai fasal 7 (di dalam rang undang-undang Perlis, sebagai contoh). Fasal tersebut memperuntukkan bahawa sekiranya terdapat bukti yang cukup dalam cubaan menukar aqidah orang Islam, Pegawai Penguatkuasa

Syariah akan memohon daripada mahkamah untuk mengeluarkan saman mengkehendaki kehadiran orang tersebut di mahkamah. Dua puluh sembilan orang Islam telah menandatangani surat permohonan membantah Rang Undang-Undang Pemulihan Agama tersebut dan mengemukannya kepada SUHAKAM, Suruhanjaya Hak-hak Asasi Manusia yang ditubuhkan oleh kerajaan. Kerajaan persekutuan kemudiannya mengumumkan bahawa perundangan tersebut akan ditarik balik untuk pertimbangan selanjutnya.

- Selama enam bulan pertama pada tahun 2000, banyak pernyataan dibuat yang kerajaan persekutuan akan mengawas sama ada khutbah yang disediakannya disampaikan ataupun tidak dan juga memantau kegiatan lain di masjid;
- cadangan kerajaan persekutuan untuk mempialaikan kurikulum sekolah-sekolah agama yang kebanyakannya milik organisasi swasta ataupun kerajaan negeri.
- Mulai bulan Julai, kehadiran wajib dikenakan ke atas semua pegawai kerajaan beragama Islam di kelas agama mingguan (tetapi ianya tidak dilaksanakan);
- penangkapan oleh JAIS (Jabatan Agama Islam Selangor) terhadap orang Islam yang didapati bekerja di tempat-tempat yang menjual arak, kerana mereka bersalah "mencemarkan Islam." Tiga buah kedai telah diserbu. Tetapi berikutnya kegemparan apabila diketahui bahawa hanya wanita didakwa, memperlihatkan bahawa UMNO seolah-olah seperti membelakangkan perjuangan Islam. Timbalan Perdana Menteri, Abdullah Ahmad Badawi menyifatkan langkah-langkah tersebut "ekstrim" dan "tidak adil" disusuli oleh kenamaan lain dan segera membatalkannya, apabila PAS memberi kenyataan akhbar menyokong tindakan JAIS sebagai menurut ajaran Islam.

Oleh itu, di tengah-tengah kekecohan Islamisasi, terdapat gerakan sederhana di dalam aspek menyebarkan Islam di dalam negeri ini.

Dilema Melayu Baru bagi Mahathir adalah sebahagiannya akibat buatannya sendiri: hampir 20 tahun belian telah meningkatkan kesedaran mengenai pengIslamahan kerajaan dan negara, beliau menjadikan Islam dan keetnikan Melayu memerlukan antara satu sama lain; dan menyamakan Islam dengan pembangunan ekonomi (dan masalah yang berbangkit, kronisme dan rasuah juga), yang dikatakannya miliknya tetapi

ini menjadi beban baginya. Isu yang menyentuh orang Melayu pada kurun ke-21 tidak banyak mengenai kepentingan pendidikan, pendapatan dan penguasaan, berbanding perasaan kehilangan hak undi. Ini adalah kerana kejayaan DEB dan program ekonomi Mahathir. Isu mereka sekarang adalah yang mengenai kelas menengah yang yakin, identiti dan hak-hak. Islamlah yang mentakrifkan identiti Melayu dan Islamlah yang menentukan persepsi salah laku – sama ada kepada sandara seagama Islam yang menjadi Timbalan Perdana Menteri ataupun kekayaan yang Mahathir serukan sebagai nasib sesetengah orang Islam di kalangan yang lain yang kekal miskin, rakyat biasa atau mereka yang taat kepada pemimpin.

Hanya masa sahaja yang akan menentukan sama ada pengurusan Mahathir telah berjaya menempa warisan Islam moden memurut takrifan orang yang telah mencorakkan nasib negara selama 20 tahun yang lalu. Walaupun demikian dan apa jua keputusan muktamad, matlamat kecekalannya dan keazamaninya untuk mencari perlaksanaan konstruktif bagi Islam dalam zaman moden bersama-sama dengan segala kerumitan yang mengiringinya, banyak dan akan bergema dalam sejarah.

Bibliografi

- A.B. Shamsul. 1986. A Revival in the Study Of Islam in Malaysia, dalam Bruce Gale (ed.), *Readings in Malaysian Politics*, Kuala Lumpur: Pelanduk Publications.
- _____. 1994. Religion and Ethnic Politics in Malaysia: The Significance of The Islamic Resurgence Phenomenon, dalam Charles E. Keyes, Helen Hardacre dan Laurel Kendall, (ed.), *Contested Visions of Community in East and Southeast Asia*, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Abu Bakar. Mohamad. 1981. Islamic Revolution and the Political Process in Malaysia, *Asian Survey*, Jil. XXI, No. 10 (Okttober).
- Abu Bakar, Ibrahim. 1994. *Islamic Modernism in Malaya: The Life and Thought of Sayid Syeikh al-Hadi, 1967-1934*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Anwar, Zainah. 1987. *Islamic Revitalism in Malaysia: Dakwah Among the Students*, Kuala Lumpur: Pelanduk Publications.
- Brown, David. 1996. *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia*, London: Routledge.
- Camroux, David. 1996. Accommodation, Co-option, and Confrontation, *Asian Survey*, Jil. XXVI, No. 9 (September).
- Choudhury, Masadul Alam. 1992. *The Principles of Islamic Political Economy*, New York: St. Martin's Press.
- Essid, Yassine. 1995. *A Critique of the Origins of Islamic Economic Thought*, Leiden: E.J. Brill.

- Gordon, Alijah (ed.). 2001. *The Propagation of Islam in the Indonesian-Malay Archipelago*. Kuala Lumpur: Malaysian Sociological Research Institute.
- Guillick, J.M. 1987. *Malay Society in the Late Nineteenth Century: The Beginnings of Change*. Singapore: Oxford University Press.
- Funston, John. 1980. *Malay Politics in Malaysia: A Study of the United Malays National Organisation and Party Islam*. Kuala Lumpur: Heinemann Educational Books (Asia) Ltd.
- _____. 1981. Malaysia, dalam Mohammed Ayoob (ed.), *The Politics of Islamic Reassertion*, London: Croom Helm.
- Ibn al-Naqib Ahmad ibn Lu'lu. 1992. *The Reliance of the Traveller: A Classical Manual of Islamic Sacred Law*, Teks bahasa Inggeris, ulasan dan lampiran diberikan dan diterjemahkan oleh Noah Ha Mim Keller, Dubai: Modern Printing Press.
- Johns, A.H. 1976. Islam in Southeast Asia: Problems and Perspective, dalam C.D. Cowan dan O.W. Walters (eds.), *Southeast Asian History and Historiography: Essays Presented to D.G.E. Hall*, Ithaca: Cornell University Press.
- Jomo, K.S. dan Ahmad Shabery Cheek. 1992. Malaysia's Islamic Movements dalam Jeol S. Kahn dan Francis Loh Kok Wah (ed.), *Fragmented Vision: Culture and Politics in Contemporary Malaysia*, Sydney: Allen and Unwin.
- _____. 1988. The Politics of Malaysia's Islamic Resurgence, *Third World Quarterly*, Jil. 10, No. 2 (April).
- Kessler, Clive C. 1980. Malaysia: Islamic Revivalism and Political Disaffection in a Divided Society, dalam *Southeast Asia Chronicle*, No. 75.
- Khan, M. Fahim. 1995. *Essays in Islamic Economics*, Leicester: Islamic Foundation.
- Khoo, Boo Teik. 1995. *The Paradoxes of Mahathirism: An Intellectual Biography of Mahathir Mohamad*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Lee, Raymond L.M. 1990. The State, Religious Nationalism and Ethnic Rationalisation in Malaysia, *Ethnic and Radical Studies*, Jil. 13, No. 4 (Oktober).
- Lee, Raymond L.M. dan Susan E. Ackerman. 1997. *Sacred Tensions: Modernity and Religious Transformation in Malaysia*, Columbia: University of South Carolina Press.
- Lyon, M.L. 1979. The Dakwah Movement in Malaysia, *Review of Indonesian and Malaysian Affairs*, Jil. 13, No. 2 (Disember).
- Mauzy, Diane K. dan R.S. Milne. 1983/4. The Mahathir Administration in Malaysia: Discipline Through Islam, *Pacific Affairs*, Jil. 56, No. 4.
- Milne, R.S. dan Diane K. Mauzy. 1999. *Malaysian Politics Under Mahathir*, London: Routledge.
- Milner, A.C. 1993. Islamic Debate in the Public Sphere, dalam Anthony Reid (ed.), *The Making of an Islamic Political Discourse in Southeast Asia*, Monash Papers on Southeast Asia No. 27, Monash University.
- Mohamad, Mahathir bin. 1970. *The Malay Dilemma*, Kuala Lumpur: Times Books International.
- Mahathir, Mohamad. 1995. *The Early Years, 1947-1972*, Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd.
- _____. 1997. *The Challenge*, Kuala Lumpur: Pelanduk Publications.
- _____. 1998. *The Way Forward*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Mohd. Salleh, Khalijah. 1986. Reevaluation of Women's Role in Development, dalam Seminar mengenai Women's Role in the Development of the Ummah, Kuala Lumpur: International Islamic University.

- Mutalib, Hussin. 1990. *Islam and Ethnicity in Malay Politics*. Singapore: Oxford University Press.
- Muzaffar, Chandra. 1995. Malayism, Bumiputraism, and Islam, dalam Ahmad Ibrahim, Sharon Siddique and Yasmin Hussain (ed.), *Readings on Islam in Southeast Asia*, Singapore: ISEAS.
- _____. 1987. *Islamic Resurgence in Malaysia*. Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- Nagata, Judith. 1984. *The Reflowering of Malaysian Islam: Modern Religious Radicals and their Roots*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- _____. 1997. Ethnonationalism versus Religious Transnationalism: Nation-Building and Islam in Malaysia, *The Muslim World*, Jil. LXXXVII, No. 2 (April) hal. 135.
- Naqvi, Syed Nawab Haider. 1981. *Ethics and Economics*. Leicester: Islamic Foundation.
- Noor, Ismail and Muhammad Azaham. 2000. *The Malays Par Excellence ... Warts and All, An Introspection*. Subang Jaya: Pelanduk Publications.
- Rachagan, Sothi. 1984. Ethnic Representation and the Electoral System, dalam S. Husin Ali (ed.), *Ethnicity, Class and Development Malaysia*. Kuala Lumpur: Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- Reid, Anthony. 1993. Kings, Kadis and Charisma in the 17th Century Archipelago, dalam Anthony Reid (ed.), *The Making of an Islamic Political Discourse in Southeast Asia*. Monash Papers on Southeast Asia No. 27, Monash University.
- Roff, William R. 1974. *Kelantan: Religion, Society and Politics in a Malay State*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- _____. 1981. *Origins of Malay Nationalism*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Said, Muhammad Ikmal. 1992. Ethnic Perspectives of the Left in Malaysia, dalam Joel S. Kahn dan Francis Loh Kok Wah (eds.), *Fragmented Vision: Culture and Politics in Contemporary Malaysia*. Sydney: Allen and Unwin.
- Von Vorys, Karl. 1975. *Democracy Without Consensus: Communalism and Political Stability in Malaysia*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Wheatley, Paul. 1961. *The Golden Khersonese*. Kuala Lumpur.

Ucapan Pilihan Mahathir bin Mohamad

- Di upacara Perasmian "International Conference on Islam and Technology", Kuala Lumpur, 2 Jun 1983.
- Di upacara Perasmian "Sixth Islamic Academy of Sciences Conference on Environment and Development in the Islamic World", 10 Ogos 1992.
- Di upacara Penganugerahan Hadiah Antarabangsa Raja Faisal bagi Khidmat kepada Islam 1997, Riyadh, 22 Mac 1997.
- The Islamic World and Global Cooperation, Preparing for the 21st Century. The Oxford Islamic Forum, Petaling Jaya, 25 Mac 1997.
- Ucapan di Majlis Makan "Council for Foreign Relations", Washington DC, 28 September 1999.

- 'What Malays need to be true Masters,' *New Straits Times*, 28 Februari 2000.
- Di Pelancaran "International Haj Conference", Kuala Lumpur, 30 September 2000.
- Mesyuarat dengan Para Intelek dan Profesional Islam, London, 3 Oktober 2000.
- Mesyuarat dengan Para Intelek dan Peniaga Islam, Doha, 11 November 2000.

Nota Kaki

- Dalam sejarah Islam, ulama, apa juga fungsi mereka, sering memberi keputusan muktamad tentang segala persoalan mengenai perlembagaan, undang-undang dan teologi. Sejarah mengenai hanya kerajaan Islam memberi bukti bahawa apa juga de facto kerajaan itu, ulama adalah pengawas, sebagai penyataan masih hidup tentang Persekutuan dan hak Ummah Muhammad untuk mendahului diri sendiri. 1995, *Shorter Encyclopaedia of Islam*. Leiden. E.J. Brill.
- Antara yang paling berfaedah: *Islamic Resurgence in Malaysia*, (1987) dan *Challenges and Choices in Malaysian Politics and Society: UMNO Politics, Democracy, Ethnic Relations and Religion* (1989) oleh Chandra Muzaffar, *The Reflowering of Malaysian Islam: Modern Religious Radicals and their Roots* (1984) oleh Judith Nagata dan esainya berjudul "How to be Islamic without being an Islamic State: Contested Models of Development in Malaysia dalam *Islam, Globalization and Postmodernity* (1984) oleh Akhlbar S. Ahmed dan Hastings Donnan, *Islamic Revitalism* (1989) oleh Zainah Anwar, *Islam in Malaysia: From Revivalism to Islamic State* (1993) oleh Husin Mutalib, eseи berjulid Malaysia's Islamic Movements oleh K.S. Jomo dan Ahmad Shabery Cheek dalam *Augmented Vision: Culture and Politics in Contemporary Malaysia* (1992) oleh Joel S. Khan dan Francis Loh Kok Wah, dan eseи berjulid "Malay Nationalism and National Identity" oleh Muhammad Iksal Said dalam *Malaysia: Critical Perspectives: Essays in Honour of Syed Husin Ali* (1996).
- Semua kutipan daripada ucapan Mahathir di dalam bab ini adalah dari transkrip yang didapat di laman web Pejabat Perdana Menteri www.smpke.ppm.my atau dari laporan akhir. Akhbar Malaysia sering menerbitkan teks penuh ucapan Perdana Menteri. Sekiranya akhbar meringkaskan dan memberi petikan, ini juga dianggap sumber boleh dipercaya oleh ramai kerana akhbar Inggeris dan Melayu utama dimiliki oleh perusahaan berkaitan BN. Tambahan pula, media dipantau dan dikawal rapi (melalui keperluan perlesenan tahanan) oleh kerapatan.
- Snugghupun *The Challenge* tidak banyak mengandungi pandangan terhadap kerja oleh Mahathir, ini dijelaskan oleh Khoo Boo Teik dalam sekysyen yang menarik dalam *The Paradoxes of Mahathirism* (1995). Khoo mengutip Mahathir: "Our people must be encouraged to work under every condition, as a duty to Islam and the Ummah, as a battle to liberate Islam from dependence on the skills and manipulation of others" (173).
- Malahan dalam semarai perbincangan e-mail pun pendirian ini biasa. Misalnya, dalam semarai perbincangan Sangkanei, dalam penjelasan yang diberi oleh seorang Islam mengenai pertelingkahan yang sering berlaku di semarai antara kumpulan yang dinamai GAH (Gabungan Anti-Hadith, atau mereka yang membuat tafsiran langsung dari Al-Qur'an) dengan mereka yang mengikuti kesarjanaan tradisi, seorang penyumbang menulis pada 22 Oktober, 2000, "in Islam, reasonings or decisions fall back in the Qur'an and Sunnah. A Muslim may err or transgress the limits, due to his or her shortcomings... the GAH to us are those who wage war against Allah and Rasul, Mahathir is in this group too..."
- Cara diterjemah atau ditjawab ke dalam Bahasa Melayu umum dieja *ummah*, *sharia* dieja *spari'ah* dan seterusnya. Dalam edisi bahasa Inggeris, saya menggunakan terjemahan standard bahasa Arab ke Inggeris dari *Encyclopaedia of Islam* oleh Brill – tanpa hi' kecuali apabila perkataan wujud dalam petikan.
- Untuk huraian terperinci mengenai retorik yang berlangsung selepas 13 Mei 1969, analisis majlis yang berkuasa (MAGERAN) semasa Parlimen ditungguhkan, dan ringkasan serta perspektif, lihat *Democracy Without Consensus* (1975) oleh Karl von Vorys; *Malay Politics in Malaysia* (1990) oleh John Funston; dan *Authoritarian Populism in Malaysia* (1996) oleh Anum Munro-Kua.
- Strategi membahagi dan memerintah ini menjadi lebih nyata selepas pilihanraya umum 1999, apabila UMNO kehilangan sebahagian besar kuasaan pilihan raya Melayu. Pada 2000/2001, dalam apa yang diajukan sebagai strategi untuk menarik halik atas Melayunya, Mahathir dan pemimpin UMNO telah memperjuangkan, sesetengah orang berhujah, merastasikan serta mewujudkan kontroversi seperti melihat semula ulasan DEB yang dibuat oleh Siuqui, organisasi penaung bagi 1,500 buah organisasi Cina sebelum pilihan raya umum.
- Untuk sumber klasik, lihat *The Reliance of the Traveller: A Classical Manual of Islamic Sacred Law*.

oleh Ibn al-Naqib Ahmad ibn Lu'lū. Untuk sumber kontemporari lihat M. Fahim Khan (1995) Masadul Alam Choudhury (1997), Yassine Essid (1995) dan Syed Nawab Haider Naqvi (1981).

10. Contoh-contoh banyak sekali. Dalam halaman surat *NST*, 7 Februari 2001, seorang ahli akademik dari Universiti Kebangsaan Malaysia menulis memberi tahniah kepada program penswastaan Kerajaan Malaysia. Beliau menyatakan bahawa Islam mementang "inflasi" tetapi menyokong "penswastaan". Terlalu sukar untuk memerlukan wajahnya inflasi dan penswastaan di dalam Al-Qur'an, Hadith atau Sunnah, sumber tradisi bagi Syariat dan untuk mentafsir Al-Qur'an. Sering, kesimpulan sedemikian adalah akibat menentukan isu kontemporari ke atas perintah Al-Qur'an yang kelihatan sejarah, dengan konteks moden, dengan menggunakan kemahiran pengilhan yang rasional. Amalan seperti ini merupakan tafsir *bil rayy*, taitu tafsiran Al-Qur'an yang paling tidak disukai kerana ia memberi keutamaan kepada individu dan egoisme serta berat selahannya, bukan tradisi, amalan dan Sunnah dan Hadith Nabi, atau sekiranya sekseyen lain Al-Qur'an itu sendiri.
11. Lebih terkini lagi, SUARAM (kumpulan Hak Asasi Manusia Malaysia) mengumumkan bahawa pihak berkuasa telah menahan enam orang antara bulan Ogos 2000 dengan Februari 2001 kerana mereka dikenalpasti sebagai orang Islam Syiah. Mereka ditangkap dan ditahan di bawah ISA (laman web Malaysiakini, www.malaysiakini.com, 8 Februari, 2001).

Kesimpulan: Warisan dan Pemerintahan Mahathir dalam Milenium Baru

Ho Khai Leong

Memang sukar, walaupun tidak mustahil, untuk membentangkan kesimpulan definitif mengenai suatu pentadbiran yang masih berterusan dari banyak segi. Bagaimanapun, tidak dapat disangsikan bahawa impak Mahathir ke atas tatanegara Malaysia adalah, kalau hendak dikatakan, begitu mendalam sekali. Rakyat Malaysia di bawah 30 tahun tidak mengenali Perdana Menteri lain, gaya dan dasarnya begitu berbeza daripada pendulunya hingga kancang perbandingan langsung tidak dapat dibuat. Di bawah kepemimpinannya, ekonomi Malaysia melalui perubahan struktur yang mendalam manakala sistem politik, khasnya politik UMNO, boleh dipertikaikan telah berubah sepenuhnya.

Walaupun kita nampaknya telah sampai ke penghujung era Mahathir *per se*, menurut pilihan raya umum 1999 yang Mahathir Mohamad katakan pilihan raya terakhir baginya, banyak daripada projek sosial, ekonomi dan politik yang dimulakan oleh Mahathir sendiri, masih belum berbuah atau masih belum memperlihatkan impak sepenuhnya. Projek kesayangannya – Wawasan 2020, Bangsa Malaysia dan Melayu Baru, memerlukan beberapa dekad lagi untuk selesai, andainya ia boleh selesai. Impak warisannya ke atas masyarakat Malaysia apabila ia memulakan perjalanan yang menyegarkan tetapi tidak pasti menuju abad ke-21, adalah, seperti yang ditunjukkan dalam bab-bab buku ini, mendalam dan meluas. Dari banyak segi, meskipun wujud kritikan awal (dan mungkin terlalu awal) yang dibuat oleh pengkritik terhadapnya, masih

belum sampai masanya untuk memberi keputusan ke atas Perdana Menteri Malaysia yang paling lama berkhidmat ini; masanya belum sampai bagi pertimbangan sejarah ke atas Mahathir menjadi kenyataan.

Pertanyaan yang sedang ditanya oleh setiap orang ialah: Berapa lamakah perubahan-perubahan yang dihasilkan oleh dua dekad Mahathirisme ini akan bertahan? Di bawah Perdana Menteri akan datang nanti, mungkinkah Malaysia mendapat kerajaan yang kurang menentang, dan pembuatan keputusan menjadi lebih kolektif? Mungkinkah persetujuan dan bukan pensabitan yang menjadi aturan politik Malaysia? Soalan-soalan ini sukar dijawab, tetapi yang pastinya ialah, bahawa kandungan politik Malaysia dalam dekad akan datang akan dipengaruh kuat oleh tema besar dekad Mahathir. Mahathir mungkin tidak menanam segala nilai-nilainya ke dalam orang ramai Malaysia, tetapi yang pastinya beliau telah mengubah rupa bentuk politik Malaysia.

Pemerintahan di Malaysia dalam milenium baru akan bergantung pada bagaimana warisan Mahathir dihamparkan. Dari segi ekonomi, krisis kewangan adalah pelajaran yang tidak boleh dilupakan, dan mudah terdedahnya serta kesebatian minat parti dalam perniagaan perlu ditangani. Dari segi politik, soal pewarisan masih belum diselesaikan, dan perdana menteri akan datang akan memerlukan masa yang agak lama untuk meninggalkan kesannya pada laluan pembinaan negara yang dipenuhi dengan jejak-jejak Mahathir.

Apa yang pastinya ialah, bahawa proses globasisasi tidak terlepas daripada Malaysia. Multimedia Super Corridor (MSC) akan menguji keazaman pemimpin Malaysia akan datang apabila ia bersangkutan dengan pengaliran bebas maklumat. Ini tentunya akan membawa kepada bentuk pemerintahan yang lebih terbuka dan telus. Skandal kewangan dan salah-urus politik tidak lagi boleh disembunyikan di dalam bedungan elit pemerintah. Tingkat pendidikan yang kian meninggi dan capaian kepada internet akan mewujudkan masyarakat yang akan menuntut lebih kebertanggungjawapan dan ketelusan. Oleh itu, Perdana Menteri Malaysia yang akan datang akan perlu menangani hal ini dan warisan Mahathir.

Diharapkan analisis yang terkandung di dalam buku ini akan menyumbang, walaupun sedikit, kepada pewujudan penilaian adil terhadap orang yang membawa Malaysia ke arah pmodenan dan pengindustrian, betapa mustahilnya kelihatannya pada tahun 1981

apabila beliau mula memegang jawatan tertinggi negara, dan terhadap dua dekad yang sedang berlalu ketika beliau menjadi Perdana Menteri Malaysia, tempoh yang dramatik dan paradoksikal. Tempoh pemerintahan Mahathir sesungguhnya sangat berkocak, sering dengan cara yang tidak dapat diramalkan dan tidak konvensional. Pertanyaan dalam fikiran semua orang, adakah tambahan-tambahan baru kepada latar langit Kuala Lumpur seperti Menara Kembar Petronas dan ibu negeri baru Putrajaya mewakili monumen seorang manusia atau monumen satu era, akhirnya terlepas dari jawapan mutlak.

Bab-bab dalam buku ini menunjukkan bahawa penilaian pemerintahan Mahathir dan pentadbirannya boleh mengecewakan dan menguntungkan, dan bahawa impaknya ke atas perkembangan politik dan ekonomi dalam abad baru mungkin dilihat sebagai banyak dan pelbagai. Rangka tindakan Mahathir untuk masyarakat dalam Wawasan 2020nya akan teruji apabila negara mengambil perjalanan beranjau dari era feudal agraria ke persekitaran baru yang lebih bersaing dan global dalam abad ke-21.

- Abang Jo 39, 66
Abdul Razak, Tun 51, 70, 71, 139, 145, 151, 156
Abu Bakar 39, 40
Afghanistan 150, 152
Akta Keselamatan Dalam Negeri (ISA) 45, 46, 130, 261, 262, 263, 274
Akta Koordinasi Industri 179, 181
Akta Penggalakan Pelaburan 185
Al-Qur'an 273, 274
alam sekitar 166, 229, 240
Amerika Syarikat 66, 189
Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM) 80, 91, 94, 100, 224, 238, 259
Angkatan Belia Islam Malsysia (ABIM) 94, 98
Angkatan Perpaduan Ummah (APU) 86, 154
Anwar Ibrahim 5, 6, 11, 12, 16, 18, 39, 46, 53, 54, 55, 63, 89, 92, 93, 94, 97, 112, 117, 119, 123, 126, 168, 207, 208, 209, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 230, 231, 232, 239, 265
hukuman 16, 63, 86, 208
Islam 81, 218, 219, 220, 222, 225, 226
Keadilan 54, 85, 86, 119
Menteri Kewangan 122
pemecatan 1, 3, 4, 12, 39, 53, 54, 61, 85, 122, 123, 188, 207, 225, 229, 231, 265
penahanan 54, 117, 128, 229
penyingkirian 16, 54, 129, 226
peranan badan kehakiman 12, 16
persaingan 12, 89, 123, 208, 213, 221, 227, 229
sokongan PAS 54
tuduhan 54
Wan Azizah (isteri) 85, 91
APEC 165, 169, 172
ASEAN 121, 138, 141, 142, 143, 145, 151, 163, 165, 166, 169
Asian Renaissance, The 216, 217
Australia 112, 146, 164, 168, 169, 237
autoritarianisme 12, 208
Azahari, A.M. 32
badan kehakiman 13, 15, 16, 17, 19, 118, 122, 123
bank 182, 191
peminjaman 182, 192
Bank Dunia 123, 168
Bank Negara Malaysia (BNM) 177, 191, 196, 200
Bank Pusat Malaysia 177, 256
Barisan Alternatif (BA) 54, 68, 69, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 106, 119, 125, 129, 230, 266, 267, 269
kelemahan 98
pilihan raya 1999 54, 68, 81
tuduhan Akta Hasutan 129
Barisan Jumaah Islamiah Malaysia Bersatu (Berjasa) 52
Barisan Nasional (BN) 31, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 60, 61, 62, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 265, 266, 267, 273
Barisan Sosialis 79, 82, 85
Beli British Akhir Sekali 137, 143, 149, 152, 169, 170
Berjasa 52, 86, 109
Berjaya 42, 43, 44, 49, 60, 75
Bersatu Rakyat Jelata Sabah (Berjaya) *lihat Berjaya*
birokrasi 2, 4, 9, 10, 20, 21, 22, 24, 27, 36, 43, 66, 78, 122, 181, 182
kebertanggungjawapan 20
Brittan, Great 143, 149, 169
Brunei 32, 33
budaya politik 5, 54, 93, 101, 209, 215, 227, 228, 229, 231, 234
bumiputera 39, 69, 73, 76, 78, 103, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 206, 209, 210, 221, 250
China 129, 142, 145, 146, 147, 151, 152, 158, 161, 195
Cobbbold, Lord 33
Committee to Protect Journalists (CPJ) 1

- Daim Zainuddin, Tun 191
 DAP 99, 105
 Darul Arqam 261, 262
 Dasar Ekonomi Negara 72
 dasar luar 2, 5, 7, 30, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150,
 151, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
 161, 162, 163, 164, 165, 167, 170,
 171, 172
 1981 135
 1981–1984 142
 1985–1989 153
 dasar Pandang ke Timur 144, 148, 149,
 157, 164, 170, 179, 183, 184
 Dasar Pembangunan Negara 3, 11, 23, 72,
 126, 178, 187, 209
 Dayabumi 11
 Dayak 31, 40, 41, 47, 50, 59, 76, 77
 Democratic Action Party (DAP) 72,
 78, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89,
 90, 96, 98, 99, 112, 115, 119, 120,
 121, 125, 126, 154, 230
 DEN 72, 73, 75, 76, 81, 83
Deutungskultur 209, 227, 228, 229, 231
 Dewan Negara 145
 Dewan Rakyat 9
 Dewan Undangan Negeri 19, 37, 38, 44, 51,
 52, 121
 Doktrin Lawson 176, 189
 DPN 11, 73, 89, 99, 103, 210, 221,
 250, 251, 252
 Dua Puluh Perkara 31, 34, 35, 42, 43,
 44, 45, 49, 50, 66, 77
 EAEC 163, 164, 166
 eksport 140, 147, 148, 153, 169, 182,
 183, 184, 185, 195, 198, 211
 Filipina 35, 150
 G-15 155, 157
 G-77 155, 157
 Gagasan 45, 85, 86, 88, 91, 92, 95,
 113, 154
 Gelombang Kebangkitan Asia 6, 207, 208,
 216, 217, 218, 228, 229, 230, 231
 Gerak 91, 92, 95
 Gerakan 14, 31, 32, 45, 71, 73, 115, 125
 Ghazalie Shafie 140, 143, 145, 152, 161,
 170
 hak asasi manusia 82, 86, 91, 95, 101
 Harris Salleh 42, 43
 HICOM 11, 183, 184, 201
 hisba 220, 234
 hubungan persekutuan-negeri 2, 4, 7, 30,
 31, 38, 45, 47, 56, 62, 64
 pandangan Mahathir 56
 Imbalan Tabungan-Pelaburan 200
 Indo-China 141, 142, 146, 151, 152,
 160, 175
 Indonesia 34, 41, 93, 140, 151, 156,
 195, 197, 207, 208, 214
 industri berat 177, 179, 183, 184, 185,
 229
 Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM)
 255, 256, 257
 International Monetary Fund (IMF) 3, 123,
 124, 129, 168, 177, 226
 Islam 6, 34, 49, 56, 59, 62, 72, 77, 80,
 81, 106, 127, 138, 141, 149, 153,
 158, 159, 163, 219, 220, 222, 223,
 224, 225, 234, 235, 236, 237, 238,
 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245,
 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253,
 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260,
 261, 262, 263, 264, 265, 267, 269
 sejarah Malaysia 236
 Islamisasi 2, 6, 74, 107, 225, 226, 238,
 254, 265, 269
 Israel 150, 159
 isu ekonomi 138, 157
 liberalisasi 12, 179, 184, 185
 penswastaan 176, 179, 184, 185
 isu etnik 83
 isu ras 121
 Jawatankuasa Pelaburan Asing 179
 Jawatankuasa Perundingan Perpaduan
 Malaysia (JPPM) 33
 Jepun 144, 148, 149, 170, 185,
 189, 208, 228, 229, 234
 Jerman 227, 228, 229, 234
 JPA 24, 180, 181, 183, 184
 JPPM 33
 kabinet 9, 10, 13, 14, 19, 35
 kadar pertukaran 191, 194, 195, 197, 198
 Kadazandusun 31, 42, 43, 44, 46, 47,
 49, 50, 59, 60, 63, 67, 76, 77, 88
 Keadilan 54, 85, 86, 89, 95, 96, 98,
 100, 106, 119, 127, 230

- kebersaingan antarabangsa 191, 193, 194, 195, 196, 198
 kebertanggungjawapan 4, 10, 20, 21, 22, 23, 27, 82, 89, 93, 95, 118, 182, 186, 219, 276
 kebertanggungjawapan kewangan 21
 keetnikan 6, 89, 101, 147, 235, 240, 241, 253, 269
 Kelantan 4, 19, 30, 31, 40, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 87, 88, 120, 260
 keMelayuan 96, 113, 114, 127, 250, 253
 KESBAN 175
 keselamatan 43, 58, 62, 114, 130, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 152, 155, 156, 157, 161, 164, 165, 170, 175, 191, 260, 261, 262
 Kittingan, Joseph Pairin 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 77
 komunalisme 76, 79, 80, 96, 101, 102, 103, 104, 106, 208
 Komuniti Eropah 164
 Komuniti Perdagangan dan Industri Burmiputra (KPI) 187
 konfrontasi 35, 51, 121, 122, 140, 156
 konsesi balak 36
 KPIB 187
 krisis kewangan 6, 12, 62, 112, 122, 129, 176, 177, 179, 187, 192, 193, 194, 196, 197, 204, 205, 211, 217, 226, 228, 276
 sebab-sebabnya 6
 krisis perlembagaan 17
 kromisme 4, 11, 12, 78, 93, 95, 97, 188, 196, 197, 239, 265, 269
 kuasa eksekutif 9, 11, 13, 19
 Kumpulan Maju 37, 38
 Lee Kuan Yew 33, 58, 113, 140
 Lim Kit Siang 3, 112, 119, 120, 127
 Majlis Gerakan Negara 71, 145
 Majlis Keselamatan PBB 155, 163
 Majlis Perundungan Ekonomi Negara 23
 Majlis Perundungan Negara 72
 Majlis Tindakan Ekonomi Negara 14, 200
 Malaysia Boleh 27, 148, 215
 Malaysia Timur 4, 30, 31, 38, 47, 60, 63, 77, 266
 Malaysian Chinese Association 13, 32, 109
 Malaysian Indian Congress 32
 masyarakat madani 4, 69, 90, 91, 93, 98, 103, 104, 105, 106, 107, 217, 218, 219, 221, 223, 229, 230, 231
 MCA 13, 14, 33, 45, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 82, 83, 96, 108, 111, 115, 125, 206
 Mesyuarat Ketua-Ketua Kerajaan Komanwel (CHOGM) 143, 155, 163
 MIC 32, 45, 69, 70, 75, 96, 109, 111, 206
 Mohammad Nasir 51
 MPEN 23
 MSC 172, 212, 213, 214, 215, 216
 MTEN 14
 mudah terdedah 6, 176, 177, 178, 179, 191, 193, 194, 197, 199, 257, 276
 Muhammad Salleh Abas, Tun 15, 29
 Multimedia Super Corridor 203, 212, 213, 276
 Musa Hitam 2, 43, 154
 negara That 3, 56, 146, 147, 150, 177, 178, 193, 194, 195, 196, 197
 nepotisme 4, 12, 21, 93, 97, 187, 229
 NGO 85, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 100, 102, 104, 105, 258
 nisbah output modal pertambahan 190
 organisasi bukan kerajaan (NGO) 69, 85
 Organisasi Negara-Negara Islam 163
 pakatan sulit 40, 41, 49
 Palestin 150, 151, 159
 Parti Bansa Dayak Sarawak (PBDS) 37, 76
 Parti Bersatu Sabah (PBS) 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 57, 60, 61, 63, 75, 76, 77, 78, 86, 87, 88
 parti Cina 73, 82, 132
 Parti Islam SeMalaysia (PAS) 19, 32, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 68, 72, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 106, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 149, 150, 153, 154, 224, 225, 230, 238, 240, 242, 243, 245, 247, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269
 pilihan raya kecil 153
 Parti Keadilan Nasional 68, 80, 85, 125
 Parti Komunis China (PKC) 142, 146, 147, 161

- Parti Komunis Malaya (PKM) 112, 142
 Parti Melayu Semangat 46, 83
 Parti Rakyat Brunei (PRB) 32
 Parti Rakyat Malaysia (PRM) 54, 68, 79,
 80, 84, 85, 86, 89, 96, 106, 230
 PBDS 37, 38, 76
 PBS 76
 pelaburan asing 66, 148, 185, 189, 195
 pembangunan ekonomi 7, 11, 60, 81,
 100, 130, 144, 180, 228, 236, 248,
 253, 254, 257, 258, 259, 263, 265,
 269
 pemilikan asing 180, 185
 Penanda Ekonomi Utama 200
 Pendaftaran Pertubuhan 46
 pengawal keamanan PBB 166
 pengkomplotan asing 175
 penswastaan 3, 4, 21, 27, 179, 186,
 187, 188, 189, 201, 202, 211, 274
 penurunan nilai 3
 penyalahgunaan dadah 23
 Penyataan Kuantan 151, 175
 penyelewengan 21, 22, 23, 260, 261,
 263, 264
 People Progressive Party (PPP) 72
 People's Action Party (PAP) 82, 140
 Perang Dingin 138, 139, 140, 144, 151,
 160, 162, 164, 165, 170, 171, 226
 Perbadanan Nasional (Pernas) 180, 181,
 182
 perbelanjaan pertahanan 152, 156
 pergerakan dakwah 104
 pergerakan reformasi 85, 92, 93, 95, 226
 Perhimpunan Agung PBB 157, 163, 175
 Perikatan 51, 68, 69, 70, 71, 73, 75,
 79, 82, 109, 111, 126
 Perikatan Sarawak yang pro-Malaysia 34
 perintah darurat 51, 52, 61, 62, 69, 70,
 71
 perkhidmatan awam 9, 10, 20, 23, 24,
 25, 26, 34, 43, 66, 77
 Perlumbagaan 9, 15, 17, 33, 34, 58, 99,
 129, 253, 268
 Perlindungan Qidah Islam 268
 Permodalan Nasional Berhad (PNB) 181, 182
 Persekutuan
 penentangan 41
 penubuhan 32, 34
 Persetujuan Perdagangan Bebas Amerika
 Utara 164
 Persidangan D-8 163
 Pertubuhan Bumiputera Bersatu Sarawak
 (PBBS) 37
 Petroleum Nasional Berhad (Petronas) 57,
 257, 277
 Plagam Pelanggan 20, 24, 25, 27
 pilihan raya
 Kelantan 51, 52
 Sabah 77, 78, 88
 Sarawak 78
 pilihan raya 1999 62, 63, 66, 93, 94,
 96, 106, 112, 118, 120, 232, 267
 kecil 2000 267
 kecil Johor Bahru 16
 pilihan raya umum
 1963 35
 1969 70
 1982 10
 1986 3
 1990 3, 46, 49, 52, 75, 86, 154
 1995 3, 75, 88
 1999 5, 6, 13, 19, 86, 89, 92,
 207, 225, 230, 262, 265, 266,
 275
 pinjaman luar 193
 PKM 112, 136, 142, 146, 147, 161, 175
 PMIP 51
 politik antarabangsa 124, 135, 138, 139,
 151, 152, 160, 162, 164, 226
 pengaruh peribadi 5, 133, 134, 135
 produktiviti buruh 194
 Projek Awam 203
 projek pelaburan 190
 prospek masa depan 62, 213
 Pulau Pinang 31, 33, 74, 85, 88, 115,
 119
 Rahman Yakub, Tun 35, 36, 37, 39, 66
 raja 113, 127, 129, 237, 238, 244, 246,
 258
 Rancangan Malaysia Keempat 1981-1985
 157
 Rancangan Malaysia Keenam 189, 202
 Rancangan Malaysia Ketujuh 189, 203, 262
 rasuah 4, 10, 11, 12, 16, 20, 21, 22,
 23, 24, 42, 45, 54, 63, 82, 86, 89,
 95, 97, 118, 196, 197, 198, 239,
 269
 Razaleigh Hamzah, Tengku 3, 18, 45, 61,
 83, 154
 Renong 188, 193
 riba 255, 256

- rusuhan kaum 51, 69, 70, 112, 114, 130, 145, 178, 249
- Sabah 4, 31, 32, 33, 34, 35, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 69, 75, 76, 77, 78, 86
- Sabah Progressive Party (SAPP) 46
- Sarawak 4, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 48, 49, 50, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 72, 75, 76, 77
- Sarawak National Party (SNAP) 72, 75, 76
- Sarawak United People's Party (SUPP) 32, 34, 72, 75
- Semangat 46 (S46) 52, 53, 61, 77, 80, 83, 86, 154, 208, 210
- Singapura 32, 33, 41, 58, 59, 66, 75, 82, 113, 115, 140, 159, 175, 189, 214
- Sosiolikultural 209, 227, 228, 229, 231
- Stephens, Donald 32, 33, 42
- Straits Chinese British Association (SCBA) 115
- SUHAKAM 269
- Taib Mahmud 35, 36, 37, 50
- Terengganu 4, 31, 40, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 87, 90, 99, 230, 234
- tunjuk perasaan 35, 71, 94, 130
- Tunku Abdul Rahman 13, 32, 33, 58, 69, 156, 175
- ulama 6, 237, 240, 243, 245, 261, 265, 273
- ummah 86, 102, 106, 150, 154, 246, 247, 248, 249, 250, 257, 258, 259, 271
- UNCED Earth Summit 166
- Unit Perancang Ekonomi 210
- United Malayan Banking Corporation (UMBC) 182
- United Malays National Organisation (UMNO) 8, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 26, 68, 69, 70, 72, 179, 186, 187, 188, 193, 242, 247, 248, 265, 266, 267, 268
- United Sabah Action Party (USAP) 72
- United Sabah National Organisation (USNO) 42, 44, 49
- Uruguay Round 164
- Wan Mokhtar Ahmad 55
- wanita 92, 244, 258, 259, 264, 265
- Wawasan 2020 3, 6, 11, 25, 26, 27, 75, 116, 127, 163, 164, 171, 189, 192, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 217, 221, 222, 226, 228, 229, 230, 231, 245, 253, 275, 277
- ZOPEAN 138, 139, 152
- Zulkifly Mohmood, Tan Sri 24